

T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI PROGRAMI

137064

TÜRK MİTOLOJİ VE SANATINDA AĞAÇ

137064

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
99600171 Ebru ELPE

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Yaşar ÇORUHLU

İSTANBUL – 2003

T.C. MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI PROGRAMI

Ebru ELPE tarafından hazırlanan Türk Mitoloji ve Sanatında Ağaç adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi Olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 14 / 07 / 2003

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Selçuk MÜLAYİM (Mar.Ünv.Öğr.Üy.)

Jüri Üyesi : Doç.Dr. Yaşar ÇORUHLU (Danışman)

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Banu MAHİR

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa no.</u>
ÖNSÖZ	II
ÖZET	III
SUMMARY	IV
ÇİZİMLER LİSTESİ	V
RESİMLER LİSTESİ	VII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIV
I. GİRİŞ.....	XV
1.1. Çalışmanın Amacı, Kapsamı, (Faydalanılan) Kaynaklar.....	XV
1.2. Türk Ülkelerinin Tabii, Beşeri Coğrafyası.....	XIX
1.3. Tarihi Coğrafya.....	XXII
II. İSLAMİYETTEN ÖNCEKİ DEVRE.....	1
2.1. Asya’da Kurulmuş Türk Devleti ve Topuluklarında Ağaçla İlgili Mit ve İnanışlar.....	1
2.2. İslamiyet Öncesi Devir Asya Türk Sanatında Ağaç Tasvirleri	13
III. İSLAMİ DEVRE.....	17
3.1. İslami Devirde Ağaçla İlgili Mit ve İnanışlar	17
3.2. Asya’daki Devlet Topuluklarında Ağaçla İlgili Mit ve İnanışlar	24
3.3. İslami Devir Asya Türk Sanatında Ağaç Tasvirleri	30
3.4. Anadolu’da Kurulan Türk Devlet ve Topuluklarında Ağaçla İlgili Mit ve İnanışlar	38
3.5. Cumhuriyet Devri Türkiye’inde Ağaçla İlgili Mit ve İnanışlar	44
3.6. Anadolu Türk Sanatında Ağaç Tasvirleri	65
IV. KATALOG.....	82
V. TÜRK SANATINDA AĞAÇ TİPOLOJİSİ.....	183
VI. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	191
KAYNAKLAR.....	203
ÖZGEÇMİŞ	
EKLER	

ÖNSÖZ

“Türk Mitolojisi ve Sanatında Ağaç” başlığını taşıyan bu tez çalışması meydana getirilirken bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Kaynak tarama aşamasında yardım görmeme karşın, yine de bazı kaynaklara ulaşmada zorluklar yaşadım.

Mitolojik anlamda ağacın önemini, rolünü araştırırken bazı kesimlerin engelleriyle karşılaştım. Kütüphane çalışması gayet iyi giderken, halkın bu konudaki tutumunu, düşüncelerini araştırırken neden böyle bir çalışma yaptığımı, böyle yapınca ağacın (mübareğin) rahatsız edildiği söylendi.

Ayrıca kaynakların bir kısmının yabancı dilde yazılmış olması, çalışmanın uzun zaman almasına sebep teşkil etmiştir.

Bütün bu zorlukların yanısıra, genel anlamda neşeli bir ortamda çalışılıp, bu tez çalışması ortaya çıkarılmıştır.

Böyle, ilginç sayılabilecek bir konunun seçiminde ve tezin her aşamasında beni yönlendiren, danışmanım Doç. Dr. Yaşar ÇORUHLU’ya, bana her türlü desteği sağlayan ve bu çalışmanın sonucunu merakla bekleyen aileme teşekkür ederim.

EBRU ELPE

ÖZET

(TÜRK MİTOLOJİSİ VE SANATINDA AĞAÇ)

Tarih boyunca, dünya üzerinde birçok devlet ve toplulukta, ulaşılamayan, göze büyük görünen nesnelere kutsallaştırma eğilimi görülmektedir. Bu nesnelere biri olan ağaç, yeşilliği, yapraklarını dökmüş, tekrar yapraklanması gibi özellikleriyle topluluklar üzerinde etkileri olmuştur ve çeşitli anlamlar yüklenerek kutsallık kazanmıştır.

Türk toplumlarında ağaç, diğer toplumlarda olduğu gibi, kutsallaştırılmıştır. Ağaçlarda, ilahların, ruhların olduğu düşüncesi ağaçlarla insanlar arasında bir bağ olduğu inancını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu düşünce, türbelere ağaç dikme geleneğine sebep olmuştur.

İslamiyeti kabul eden Türkler, ağaçla ilgili inançlarını terketmemiş, İslami kurullarla bu inançları kaynaştırıp yeni bir sentez oluşturmuştur. Bu sentez, günümüzde de uygulama alanı bulmaktadır. Özellikle Türkiye'nin kırsal kesimlerinde ağaçlar, çeşitli dileklerle ziyaret edilmektedir. Ağaçlara kanlı ya da kansız kurban adanır, dilekler gerçekleşince bu adaklar yerine getirilir. Aksi halde ağacın onları cezalandıracağına inanılır.

Türkler, ağaçla ilgili inançlarını, oluşturdukları sanat eserlerine de yansıtmışlardır. İslamiyet öncesi Türk sanatında dünya ağacı tasviri yaygın görülmektedir. Dünya ağacı, yeryüzü ve gökyüzünü birleştiren bir unsur olarak tasvir edilmiştir. Tasvirlerde genelde dünya ağacı bir tepe üzerinde gösterilir. Şamanlara ait eşyalarda ve kıyafetlerde dünya ağacı tasvirlerine rastlanmaktadır.

Türklerin sanat eserlerinde bu iki inanç unsurunun sentezi görülür. Bu devirde daha çok hayat ağacı tasvirleri yapılmıştır. Hayat ağacı tasvirinin bazıları palmiye biçimindedir. Taş, çini, ahşap, maden eserlerinde hayat ağacına tasvirine rastlanır. Ayrıca Türk sanatında natürel ağaçların tasvirleri de yer alır.

Anahtar Kelimeler: Ağaç, Türk, İslâm, Mitoloji, Sanat.

SUMMARY

(TREE IN TURKISH MYTHOLOGY AND ART)

Throughout the history, many states and societies have had a tendency to accept several huge and unreachable things to be sacred. The tree being one of these things and having the peculiarity of coming into leaf and falling the leaves down, had a great influence on the societies. Therefore it gained a sacredness which includes several meanings.

Also in the Turkish society the tree had a sacred character as in other communities. The thought that deities and spirits lived in the trees caused the emergence of the belief which says trees have a relation to the people. Further this thought also let to begin the tradition of planting trees next to the tombs.

The Turks having accepted Islam as their religion, did not leave their beliefs related to the trees, they let the Muslim rules to coalesce with their former beliefs to build a new sythesis which is also today in practice. Especially on the country side of Turkey trees are visited due to several wishes. Sacrifices for the trees are to be vowed, and if the wishes are fulfilled, they should be done. Otherwise it is believed that the tree could punish them.

The Turks have reflected their beliefs related to the tree also to their art works. In the Pre-Islamic period of Turkish art the depictions of the world-tree are widespread. It has been depicted as an element which combines the earth with the sky. Mostly the world-tree has been shown on a hill. These depictions are to be met on the objects and costumes of the Shamans.

After becoming Muslims the Turks have adapted their former beliefs to their new religion. One can see the new sythesis of both beliefs in their art works. During this period, depictions of the life-tree becaume widespread. Some of them are in the shape of palm trees. Life-trees have been depicted mostly on the objects made of stone, ceramic, wood and metal. Furthermore there are also naturalistic tree depictions in the Turkish Art.

KEY WORDS: Tree, Turkish, Islam, Mythology, Art.

ÇİZİMLER LİSTESİ

- Çizim No 1** : Avar Dönemine ait Kemik kap. M.S. 567 tarihli
- Çizim No 2** : Göktürlere ait madeni tabak.
- Çizim No 3** : Geç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türk Topluluklarına ait şaman davulu
- Çizim No 4** : Geç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türk Topluluklarına ait şaman davulu
- Çizim No 5** : Geç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türk Topluluklarına ait şaman davulu
- Çizim No 6** : Geç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türk Topluluklarına ait şaman davulu
- Çizim No 7** : Geç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türk Topluluklarına ait şaman davulu.
- Çizim No 8** : Geç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türk Topluluklarına ait şaman davulu.
- Çizim No 9** : I. Karagan Kümbetinin iç kısmındaki süslemelerde hayat ağacı tasviri. Karahanlı Dönemine ait 11.yüzyıla tarihlenir.
- Çizim No 10** : Büyük Selçuklulara ait ipek kumaş 11.-12.yüzyıla tarihlenir.
- Çizim No 11** : Büyük Selçuklulara ait kumaş
- Çizim No 12** : Büyük Selçuklulara ait örtü.
- Çizim No 13** : Büyük Selçuklulara ait sekiz köşeli yıldız çini parçası. 1266 tarihli.
- Çizim No 14** : Suriye Selçuklulara ait olduğu sanılan ibrik 30,8 x 22.8 cm ebadında 12.yüzyıl sonu – 13.yüzyıl başına tarihlenir. Paris'teki Louvre Müzesi'nde yer alır.
- Çizim No 15** : Azerbaycan Şeki Han Sarayında yer alan duvar resmi 1762 tarihli.
- Çizim No 16** : İslam Devri Orta Asya Türk Topluluklarına ait erkek başlığı.
- Çizim No 17** : İslam Devri Orta Asya Türk Topluluklarına ait elbise örneği.
- Çizim No 18** : Kapı kanadı. Anadolu Selçuklu Dönemi 13.yüzyıl. Ankara Etnografya Müzesi'nde yer alır.
- Çizim No 19** : İstanbul Piyalepaşa Camisi hazinesindeki bir mezartaşı süslemesi. Osmanlı Dönemi 16.yüzyıl

Çizim No 20 : İstanbul Piyalepaşa Camisi haziresindeki bir mezartaşı süslemesi.

Osmanlı Dönemi 17.yüzyıl

Çizim No 21 : Ahşap çeyiz sandığı (kuşlu sandık). Osmanlı Dönemi 18.yüzyıl. Tire Müzesi'nde 350 numaralı envantere kayıtlı.

Çizim No 22 : Ahşap çeyiz sandığı (servili sandık). 0,53 x 0,60 x 1,40 cm ebadında. Osmanlı Dönemi 19.yüzyıl Tire Müzesi 479 numaralı envantere kayıtlı.

Çizim No 23 : Aynı sandıktan detay.

RESİMLER LİSTESİ

- Resim No 1** : Tagar kültürüne atfedilen madeni kemer süsü.
- Resim No 2** : Tagar kültürüyle eşzamanda yapıldığı düşünülen altın levha. Ermitaj Müzesinde bulunur.
- Resim No 3** : Hun Dönemine ait örtü. Pazırık V. Kurgandan çıkarılmıştır.
- Resim No 4** : Avar Devrine ait madeni kemer tokası.
- Resim No 5** : Avar Devrine ait madeni kemer tokası.
- Resim No 6** : Avar Devrine ait madeni kemer tokası.
- Resim No 7** : Avar Devrine ait madeni kemer tokası.
- Resim No 8** : Batı Göktürklerine ait tunç levha.
- Resim No 9** : Aynı levhadan detay.
- Resim No 10** : Göktürlere ait olduğu sanılan altın maske. Yüksek: 20.4 cm, En: 15,3 cm. Kırgızistan Tarih Müzesi'nde yer alır.
- Resim No 11** : Kırgızlara ait olan tunç eşya, MS 6.-7.yüzyıl.
- Resim No 12** : Kırgızlara ait olan tunç levha, MS 6.-8.yüzyıl.
- Resim No 13** : Uygun Dönemine ait duvar resmi, MS 9.yüzyıl.
- Resim No 14** : Uygur Dönemine ait olan duvar resmi.
- Resim No 15** : Uygur Dönemine ait duvar resmi. Bezeklik'teki 19. tapınağın duvarında yer alır, MS 9.yüzyıl.
- Resim No 16** : Karluk Dönemine ait duvar resmi.
- Resim No 17** : Geç Dönem müslüman olmayan Altay Türk Topluluklarına ait şaman elbisesi
- Resim No 18** : Geç Dönem müslüman olmayan Altay Türk Topluluklarına ait şaman eşyası.
- Resim No 19** : Semerkant Afrasiyap Sarayındaki ocak, Karahanlılara ait olduğu sanılıyor. 13.yüzyıla tarihlenir.
- Resim No 20** : Karahanlılara ait ayna. Koppenag David Koleksiyonunda bulunur.
- Resim No 21** : Karahanlılara ait ayna. Los Angeles Country Museum'da yer alır.
- Resim No 22** : Gazne sarayı mermer kabartması.
- Resim No 23** : Büyük Selçuklulara ait ipek kumaş, 11 – 12.yüzyıla tarihlenir.
- Resim No 24** : Büyük Selçuklulara ait ipek kumaş, 11 – 12.yüzyıla tarihlenir.

- Resim No 25** : Büyük Selçuklulara ait minai tas, 12-13.yüzyıla tarihlenir.
- Resim No 26** : Büyük Selçuklulara ait çini tas, 12-13.yüzyıla tarihlenir.
- Resim No 27** : Büyük Selçuklulara ait Rey keramiği tas, 12.yüzyıl sonu – 13.yüzyıl başı.
- Resim No 28** : “Varka ile Gülşah” minyatürlü yazmanın 33 v. Sayfasındaki minyatür - Büyük Selçuklu Dönemine ait, Topkapı Sarayı’nda H.841 envanter numarasına kayıtlı.
- Resim No 29** : “Cami el Tevarrih” adlı yazmanın 3 v sayfasındaki minyatür. İlhanlı dönemine ait. 13.yüzyıla tarihleniyor. Eskiden Royal Asiatic Society’de bulunuyordu.
- Resim No 30** : Firdevsi’nin Şehname adlı eserinde yer alan bir minyatür. Muzafferi Devrine ait. 1370-1371 tarihli. Washington Freer Güzel Sanatlar Galerisi’nde yer alır.
- Resim No 31** : Timurlu Dönemine ait ahşap kuran rahlesi 130,2 x 41 cm ebadında. 1359 tarihli. New York Metropolitan Sanat Müzesi’nde yer alır.
- Resim No 32** : Herat Abdullah Ensari Türbesi dehliz kısmındaki çini süsleme. Timurlu Dönemi 1425-1429 tarihli.
- Resim No 33** : Semerkant Bibi Hanım Türbesi içindeki süsleme. Timurlu Dönemine ait. 1404 tarihli
- Resim No 34** : Meşhed, Künbed-i Kisti’deki mezarın süslemesi. Timurlu Devrine ait. 1429’lara tarihleniyor.
- Resim No 35** : Kuşan Tuman Aka Medresesi kubbесinin içindeki nişlerde yer alan manzara resmi. Timurlu Devri. Medrese yapım tarihi 1440 civarı, resimlerin tarihi belli değil.
- Resim No 36** : Aynı medreseden bir başka manzara resmi.
- Resim No 37** : İsfahan Ebu Mesud Hanıkaı kapı girişinin iç kısmındaki panodaki çini süsleme. Timurlu Dönemi. 1489-1490 tarihli
- Resim No 38** : “Baysungur Albümü” adlı eserin 59a sayfasındaki minyatür. Timurlu Dönemine ait. 15.yüzyıl. Topkapı Sarayı H. 2152 envanter numarasına kayıtlı.

- Resim No 39** : Erken Özbek Dönemine ait, Ferhat'ın dağları delmesini tasvir eden minyatür. 16.yüzyıl başına tarihleniyor. Topkapı Sarayı Müzesi H.798 y.134a envanter numarasına kayıtlı.
- Resim No 40** : Lahor Vezirhan Camisi cephesinde bulunan bir çini pano. Babürlü Dönemi 1634 tarihli.
- Resim No 41** : Lahor Vezirhan Camisi minaresinde çini pano. Babürlü Dönemi 1634 tarihli.
- Resim No 42** : Lahor Vezirhan Camisi minaresindeki bir diğer çini pano. Babürlü Dönemine ait 1634 tarihli.
- Resim No 43** : Lahor Vezirhan Camisi minaresi şerefesindeki çini pano. Babürlü Dönemi 1634 tarihli.
- Resim No 44** : Lahor Elga Camisi cephesindeki çini pano. Babürlü Dönemi 1753 tarihli.
- Resim No 45** : Lahor Elga Camisi cephesindeki çini pano. Babürlü Dönemi 1753 tarihli.
- Resim No 46** : İslami Devir Orta Asya Türk Topluluklarına ait Türkmen kadın başlığı.
- Resim No 47** : İslami Devir Orta Asya Türk Topluluklarına ait kadın elbisesi.
- Resim No 48** : Artuklu'lara ait bir lahit taşı. 0.55 x 0.96 x 0.07 m ebadında. Artuklu Dönemi. 12.yüzyıla tarihli. İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesinde, 2645 envanter numarasına kayıtlı.
- Resim No 49** : Erzurum Emir Saltuk Kümbetinde yer alan taş süsleme. Saltuklu Dönemi. 12.yüzyıl sonuna tarihleniyor.
- Resim No 50** : Anadolu Selçuklularına ait çini örneği. Kubadabad Sarayı kazılarında çıkarılmış. 1220-1236 tarihli.
- Resim No 51** : Anadolu Selçuklularına ait çini parçası. Kubadabad Sarayı kazılarında çıkarılmış. 1220-1236 tarihli.
- Resim No 52** : Anadolu Selçuklularına ait çini parçası. Kubadabad Sarayı kazılarında çıkarılmış. 1220-1236 tarihli.
- Resim No 53** : Anadolu Selçuklularına ait çini parçası. Kubadabad Sarayı kazılarında çıkarılmış. 1220-1236 tarihli.

- Resim No 54** : Anadolu Selçuklularına ait çini parçası. Kubadabad Sarayı kazılarında çıkarılmış. 1220-1236 tarihli.
- Resim No 55** : Anadolu Selçuklularına ait çini parçası. Kubadabad Sarayı kazılarında çıkarılmış. 1220-1236 tarihli.
- Resim No 56** : Anadolu Selçuklularına ait çini parçası. Berlin Müzesi'nde 1346 envanter numarasına kayıtlı.
- Resim No 57** : Anadolu Selçuklularına ait çini parçası. Berlin Müzesi'nde 1346 envanter numarasına kayıtlı.
- Resim No 58** : Kayseri Karatayhan taçkapısındaki taş süsleme. 1240 tarihli.
- Resim No 59** : Mevlana Dergahının kapısının kilit taşındaki süsleme. Anadolu Selçuklu Dönemine ait.
- Resim No 60** : Erzurum Çifte Minareli Medrese taçkapısının sağ tarafındaki süsleme. Anadolu Selçuklu Dönemine ait. 1253 tarihli.
- Resim No 61** : Erzurum Çifte Minareli Medrese taçkapısının sol tarafındaki süsleme. Anadolu Selçuklu Dönemine ait. 1253 tarihli
- Resim No 62** : Ahlat mezar taşı. Anadolu Selçuklularına ait. 1260 tarihli.
- Resim No 63** : Konya İnce Minareli Medrese taçkapısındaki süsleme. Anadolu Selçuklu Dönemi. 1260-65 tarihli
- Resim No 64** : Sivas Gök Medrese taçkapısı. Anadolu Selçuklu Dönemi. 1271 tarihli.
- Resim No 65** : Taçkapı süslemesinden detay.
- Resim No 66** : Aynı taçkapı süslemesinden detay.
- Resim No 67** : Kayseri Döner Kümbet taçkapısının sağ tarafındaki yüzeydeki süsleme. Anadolu Selçuklu Dönemi 1276-1279 tarihli.
- Resim No 68** : Aynı kümbetin batı penceresinin solundaki yüzeydeki süslemesi.
- Resim No 69** : Bakır tepsi. Anadolu Selçuklu Dönemi. Konya'da İzzettin Koyunoğlu koleksiyonunda yer alır.
- Resim No 70** : Afyon Boyalıköy'deki bir mezar taşı. 13.yüzyıl.
- Resim No 71** : Divriği Ulu Cami kuzey taçkapısındaki süsleme. Mengücekli Dönemi. 13.yüzyıl.
- Resim No 72** : Erzurum Yakutiye Medresesi taçkapısının yan kısımlarındaki pano. İlhanlı Dönemi. 1310 tarihli.

- Resim No 73** : Adana Ulu Caminin mukarnaslı konik örtüsünün kasnağındaki süsleme. Ramazanoğulları Dönemi. 1513-1541 tarihli
- Resim No 74** : Üsküdar Mihrimah Camisinin şadırvanın çevresindeki sütun kaidesi. Osmanlı Dönemi. 1547 tarihli.
- Resim No 75** : İstanbul Şehzade Camisi avlusunda üç musluklu su deposu. Osmanlı Dönemi. 16.yüzyıl.
- Resim No 76** : Aynı depodan detay.
- Resim No 77** : İstanbul Topkapı Sarayı harem kısmındaki Veliht Dairesindeki çini pano.
- Resim No 78** : İstanbul Topkapı Sarayı harem kısmındaki çini pano.
- Resim No 79** : İstanbul Süleymaniye Camisi doğu kapısındaki çini pano.
- Resim No 80** : Hürrem Sultan Türbesi Mihrap nişi dolgularındaki çini pano. Osmanlı önemi. 16.yüzyıl.
- Resim No 81** : Edirne Selimiye Camisi mihrabının üst kısmındaki pano. Osmanlı Dönemi 16.yüzyıl.
- Resim No 82** : Edirne Selimiye Camisi hünkar mahfilindeki çini pano. Osmanlı Dönemi 16.yüzyıl.
- Resim No 83** : Edirne Muradiye Camisi duvar çinilerinden bir parça. Osmanlı Dönemi 16.yüzyıl.
- Resim No 84** : İstanbul Rüstem Paşa Camisi girişinde sol taraftaki mahfil tavanı. Osmanlı Dönemi. 16.yüzyıl
- Resim No 85** : İznik Eşrefoğlu Rumi Camisinin iç kısmındaki çiniler. Osmanlı Dönemi. 1623-1640 tarihli.
- Resim No 86** : İstanbul Sultan Ahmed Camisi içinde yer alan çini pano. Osmanlı Dönemi. 17.yüzyıl.
- Resim No 87** : İstanbul Sultan Ahmet Camisi içindeki bir başka çini pano. Osmanlı Dönemi. 17.yüzyıl.
- Resim No 88** : Alaşehir Şeyh Sinan Camisi haziresindeki bir lahit üzerindeki süsleme. Osmanlı Dönemi 18-19.yüzyıl.
- Resim No 89** : İstanbul Murat Paşa Camisi haziresinde bir mezartaşı. Osmanlı Dönemi.
- Resim No 90** : Osmanlı Dönemi mezar taşı.

- Resim No 91** : İstanbul Ayrılık Çeşmesi Mezarlığındaki bir mezar taşı. Osmanlı Dönemi.
- Resim No 92** : Osmanlı Dönemi mezar taşı.
- Resim No 93** : Aynalıkavak Kasrına girmeden önceki bahçede yer alan çeşme. Osmanlı Dönemi. 18.yüzyıl.
- Resim No 94** : Ortaköy Camisi karşısındaki çeşme. Osmanlı Dönemi. 18.yüzyıl.
- Resim No 95** : Eyüp Camisinin Haliç tarafındaki kapısından çıkışta sol kısımdaki hazirenin parmaklıklarındaki çeşme. Osmanlı Dönemi.
- Resim No 96** : Aksaray'da, Yeşil Teki ile Horhor Caddesi köşesindeki çeşme. Osmanlı Dönemi. 18.yüzyıl.
- Resim No 97** : Bursa'daki Darussaade Ağası Çeşmesi cephesi. Osmanlı Dönemi. 1743 tarihli.
- Resim No 98** : Aynı çeşmeden detay.
- Resim No 99** : Trabzon Haznedarzade Abdullah çeşmesi. Osmanlı Dönemi, 1844-1845 tarihli.
- Resim No 100** : Doğubeyazıt İshak Paşa Sarayı genel görünüm. Osmanlı Dönemi. 18.yüzyıl.
- Resim No 101** : Doğubeyazıt İshak Paşa Sarayı harem taçkapısı.
- Resim No 102** : Doğubeyazıt İshak Paşa Sarayı taçkapısının iki yandaki pano.
- Resim No 103** : Doğubeyazıt İshak Paşa Sarayı ikinci taçkapının cephesindeki servili süsleme.
- Resim No 104** : Doğubeyazıt İshak Paşa Türbesi cephesi.
- Resim No 105** : II.Mehmet'in şehzadelik dönemine ait bir minyatür. Osmanlı Dönemi. 16.yüzyıl. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kısımındaki 25 envanter numarasına kayıtlı.
- Resim No 106** : I.Süleyman'ın Muhibbi Mahlasıyla yazdığı divanın sayfalarındaki bir minyatür. Osmanlı Dönemi. 16.yüzyıl. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.5467 envanter numarasına kayıtlı.
- Resim No 107** : Aynı divandan bir başka minyatür.
- Resim No 108** : Aynı divandan bir başka minyatür.
- Resim No 109** : Servi şeklinde bir yazı örneği. Osmanlı Dönemi. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 6701 envanter numarasına kayıtlı.

- Resim No 110** : “Gazneli Mecmuası” adlı eserin (varak 33-a) sayfasındaki kağıt oyma işçilik. Osmanlı Dönemi 18.yüzyıl. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Müze kısmı, T.5461 envanter numarasına kayıtlı.
- Resim No 111** : “Fatih Albümü” adlı eserin (173a-199b) yapraklarının arasındaki kağıt oyma işçiliği örneklerinden. Osmanlı Dönemi 18.yüzyıl. Topkapı Sarayı, 2153 envanter numarasına kayıtlı.
- Resim No 112** : Tombak buhurdan. Osmanlı Dönemi. İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi, 18 envanter numarasına kayıtlı
- Resim No 113** : Madeni Kupa. Çapı 15,5 cm, Yüksek: 4,2 cm. Osmanlı Dönemi, 16.yüzyıl, Macaristan milli Müzesi Keresturi Prusta Hazinesi. 1887. 17-4 numaralı envantere kayıtlı.
- Resim No 114** : Madeni kaşık. Osmanlı Dönemi 18.yüzyıl ortası. Sadberk Hanım Müzesi.
- Resim No 115** : Çini tabak. Çap 29.5 cm. Osmanlı Dönemi, 1560-65. Atina Benaki Müzesi, 17 envanter numarasına kayıtlı.
- Resim No 116** : Çini tabak. Çapı 29.1 cm. Osmanlı Dönemi, 1570-1575. Washington Freer Sanat Galerisinde, 66,25 no.lu envantere kayıtlı.
- Resim No 117** : Testi. Yüksek: 22 cm. Osmanlı Dönemi 1560-65 Londra’daki Thomas Barlow Koleksiyonunda yer alır.
- Resim No 118** : Hayvan figürlü halı (Marby Halısı). Osmanlı Dönemi. 15.yüzyıl ortası. Stockholm The Museum of National Antiquities’de. 17.786 numaralı envanterle kayıtlı.
- Resim No 119** : Halı. 153 x 221 cm ebadında. Osmanlı Dönemi 15.yüzyıl sonu. İstanbul Vakıflar Halı Müzesi’nde 2076 numaralı envantere kayıtlı.
- Resim No 120** : Halı. Osmanlı Dönemi, 19.yüzyıl.
- Resim No 121** : Manisa’nın Demirci yöresinde bulunmuş halı. Osmanlı Dönemi. 19.yüzyıl.
- Resim No 122** : Kuşak örneği. Osmanlı Dönemi 19.yüzyıl.
- Resim No 123** : Başörtüsü. Osmanlı Dönemi 19.yüzyıl.
- Resim No 124** : Ahşap çeyiz sandığı (Konaklı Sandık). Osmanlı Dönemi. 19.yüzyıl olabilir. Tire Müzesinde yer alır.

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
A.Ş.	: Anonim Şirketi
B.Y.	: Bulunduğu Yer
C	: Cilt
Ç	: Çizim
Çev.	: Çeviren
Edt.	: Editör
Env.	: Envanter
Fak.	: Fakülte
H.	: Hazine
H.Ü.	: Hacettepe Üniversitesi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
R	: Resim
s	: Sayfa
S	: Sayı
TDA	: Türk Dünyası Araştırmaları
TDK	: Türk Dil Kurumu
T.F.A.	: Türk Folklor Araştırmaları
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yük	: Yükseklik

I. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı, Kapsamı, Faydalanılan Kaynaklar

Tezimiz, “Türk Mitolojisi ve Sanatında Ağaç” başlığını taşımakta ve geniş bir konuya değinmektedir. Çalışmanın amacı, Proto Türk ve Hunlardan başlayarak İslâmiyetten sonra Anadolu’daki Türk devirlerine kadar ulaşan, ağaç ile ilgili mit ve inanışların derlenmesi ve bunların sanat tarihi alanındaki örneklerinin bulunup bir araya getirilmesi ve bunun bir tez olarak sunulmasıdır.

Bu çalışma hazırlanırken ilk önce Proto Türklerden başlayarak kronolojik olarak Anadolu dışındaki topluluk ve devletlerde ağaç ile ilgili inanış ve mitler araştırılmıştır. Bunun için bu mitlerle ilgili kaynaklar taranıp bilgiler bulunmuştur. Daha sonra ağaçla mit ve inanışların sanat eserlerine yansımalarıyla ilgili kaynak taraması yapılmıştır.

Bu araştırmalar tamamlandıktan sonra, Anadolu’da yaşayan Türk devlet ve topluluklardaki ağaç ile ilgili mit, inanışlar derlenerek bunların sanat eserlerine yansımaları araştırılmıştır.

Her iki bölümle ilgili tüm bilgiler derlendikten sonra seçilen sanat eseri örnekleri “katalog” kısmında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. “Değerlendirme ve sonuç” kısmında ise daha önceki bölümlerde yer alan tüm bilgiler derlenip toplanıp bir sonuca varılmıştır.

Araştırma konumuz ‘Giriş’ bölümü ile beraber altı ana bölümde ele alınmıştır. Giriş bölümünde, çalışmanın amacı, kapsamı, kullanılan kaynaklar, yapılan araştırmalar ve Türk ülkelerinin tarihi, beşeri tabii coğrafyasının ana hatlarından bahsedilmiştir.

Giriş kısmından sonra metin kısmına geçilmiştir. Metin kısmı iki ana bölümde incelenmiştir. “İslamiyetten Önceki Devre” ve “İslami Devir” ana bölümlerinin başlıklarıdır. “İslamiyetten Önceki Devre” adlı ana bölüm iki alt

bölüme ayrılarak ele alınmıştır. Bu alt bölümlerin ilki “Devirlere Göre Ağaçla İlgili Mitler ve Kaynaklarda Yer Alan Bilgiler” başlığını taşır. Bu bölüm içinde kronolojik sıra takibedilerek ilk önce devletlerin daha sonra devlet kuramamış toplulukların ağaçla ilgili mit ve inanışlarıyla ilgili bilgiler vardır. İkinci alt bölümde ise bu devlet ve topluluklardaki ağaçla ilgili inanışlarının yansıdığı sanat eserleri hakkında bilgiler yer alır.

“İslami Devir” adlı ikinci ana bölümde 2 alt bölüme ayrılır. Bu alt bölümlerde kendi arasında 2 kısma ayrılmıştır. İlk kısım “Asya” başlığını taşır. Burası Asya’da devlet kuran ya da kuramayan toplulukların İslamiyetle birlikte değişen inançlarında ağaçla ilgili eski dinlerinden kalan inanışlar hakkında bilgiler yer alır. İkinci kısımda, bu topluluk ve devletlerin sanat eserlerinde ağaçla ilgili inanışların yansıdığı örnekler tespit edilip anlatılmıştır.

“Anadolu” adlı ikinci alt bölümün ilk kısmında Anadolu’da kurulan Türk devlet ve toplulukların ağaçla ilgili mit ve inanışları hakkında bilgiler yer alır ve burada, belli bir kaynaktan bahsedilmeyen ama halk arasında yaşayan rivayetlere de yer verilmiştir. Bu alt bölümün ikinci kısmında Cumhuriyet Devri Türkiye’sinde ağaçla ilgili geçmişten gelen, halk arasında yaşayan mit ve inanışlardan söz edilmektedir. Bu alt bölümün üçüncü kısmında ise bu devlet ve toplulukların oluşturdukları sanat eserlerinde ağaç ile ilgili örnekler seçilip, anlatılmıştır.

“Tipoloji” kısmında, ağacın Türk sanatında şekil olarak geçirdiği değişim kronolojisi bağli kalınarak tablo biçiminde verilmiştir.

“Katalog” kısmında, sanat eserlerinden seçilen örnekler ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

“Değerlendirme ve Sonuç” bölümünde, şimdiye kadar olan bölümlerde yer alan bilgiler toplanmıştır.

Bu tez çalışması meydana getirilirken çok sayıda kaynaktan yararlanılmıştır. Ağaç sözünün çeşitli Türk lehçelerindeki söyleniş şekilleri için bir takım sözcükler kullanılmıştır. “Kazak Türkçesi Sözlüğü” (çev. H. ORALTAY – N. YÜCE), İstanbul, 1988”, “A.CAFEROĞLU, ‘Uygur Sözlüğü: İstanbul 1934’, “S.Altaylı; Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, İstanbul 1994”, “E. Pekarskiy; Yakut Dili Sözlüğü, c.1, İstanbul 1945”, “K.GRÖNBECH; Kuman Lehçesi Sözlüğü, Codex Cumanicus’un Türkçe Sözlük Dizini. (Çev. K.AYTAÇ), Ankara 1992”, “H.N.ORKUN, Eski Türk Yazıtları, c.I,II, Ankara 1986”, “R.Rahmeti’ ARAT, Eski Türk şiiri, Ankara 1991; “K.YUDAHİN, Kırgız Sözlüğü, c.I, İstanbul 1945; bunlardan bazılarıdır.

İslamiyetten Önceki Türk Devlet ve Topluluklarında Ağaçla İlgili mit ve inanışlar için faydalandığım kaynaklar arasında; “B.ÖĞEL; Türk Mitolojisi, c.I,II, Ank. 1993”, “Y. ÇORUHLU; Türk Mitolojisinin ABC’si, İstanbul 1998. Y.ÇORUHLU; Türk Mitolojisinin Anahatları, İstanbul 2002, “E.ESİN; Türk Kozmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar) İstanbul 1979”, “M.Ş.ÜLKÜTAŞIR, Türk ve İslâm Geleneğinde Ağaç. Ankara 1963”, “W.RADLOFF; Sibirya’dan Seçmeler. (çev. A. TEMİR, Ank. 1976”, “İ.KAFESOĞLU, Türk Milli Kültürü. İstanbul 1989”. “Abdülkadir İNANIN, makaleleri bir araya topladığı Makaleler İncelemeler, Ank. 1967, adlı eseri; M.ELİADE, Şamanizm ve İlkel Esrime Teknikleri, (Çev. İ.BİRKAN), Ank. 1999, “J.P.ROUX, Türklerin ve Moğolların Dini (Ç. A.KAZANCIGİL), İst. 1994”, “M.ELİADE, Kutsal ve Dindışı, Ank. 1991”, “Z. GÜKALP, Türk Medeniyeti Tarihi, c.I, İstanbul 1974”, “J.HALİFAX, Shaman. The Wounded Healer, London 1982;” “E.ESİN, “Ötüken Yış (Ağaçlı Dağ Hakkında Notlar)” Atsız Armağan, İstanbul 1976.” sayılabilir.

İslamiyetten Önceki Türk Devlet ve toplulukların sanat eseri örneklerin ağaç ile ilgili olanları seçilip ele alınırken başlıca; “İ. ERDELYİ, “Avar Sanatı”, Türk Kültürü El Kitabı, c.II, Kısım I a. İstanbul 1972; “Y.ÇORUHLU, Erken Devir

Türk Sanatının ABC'si, İstanbul 1998; “E.ESİN, “Ötüken Yıış”, **Atsız Armağanı**, Ötüken Yayınları, 1946”, “G.ÖNEY, Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi”, **Belleten**, C.XXXII, s.125, Ankara 1968”, “N.DİYARBEKİRLİ, **Hun Sanatı**, İstanbul 1972”, “E.Fuat TEKÇE; **Pazırık – Altaylardan Bir Halının Öyküsü**, Ankara 1993”, “E.ESİN, İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş”, **Türk Kültürü El Kitabı**, Seri II, cilt 1/6, İstanbul 1978”, E.ESİN, “Farhar-ı Halluh (Karluk Budist Sanatı)”, **Türkiyat Mecmuası**, C.XVIII, İstanbul 1976”, adlı kaynaklardan faydalanılmıştır.

İslamiyetin kabulünden sonraki devredeki Türk topluluk ve devletlerin ağaçla ilgili mit ve inanışlarında şu kaynaklardan faydalanılmıştır. “Asya” başlığı altında yer alan bilgiler için; “B.ÖĞEL, **Türk Mitolojisi**, c.II, M.E. Basımevi, Ank. 1971”, “Y.KALAFAT-R.A.MAKAS, **Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları (Azerbaycan-D.Anadolu)**, Samsun; E.ŞİMŞEK, **Türk Folkloru ve Edebiyatımızda Elma**”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, s.105, Aralık 1996 “G.BALIKÇI “Azerbaycan KUBA’da Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Anadolu’daki Bazı Örneklerle Karşılaştırılması”, **Anayurttan Atayurda Türk Dünyası**, yıl 7, s.18, Ankara 1999”.

İslamiyet’in kabulünden sonraki devredeki Türk topluluk ve devletlerin sanat eserleri incelenirken, başlıca, E.ESİN, “Ötüken Yıış”, **Atsız Armağanı**, İstanbul 1976”, “Ü.ERGİNSOY, **İslâm Maden Sanatının Gelişmesi. (Başlangıcından Anadolu Selçuklularının Sonuna Kadar)**, İstanbul 1978”, “J.KALTER, **The Arts And Grafts of Turkestan**, London 1984”, “M.CEZAR, **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, İstanbul 1977”, “D.G. SHEPHARO, “Saljug Textiles – A Studyin Iconography”, **The Art of The Saljugs in İnan and Anatolia**, (Edt: R.HİLLEN BRAND), California 1994”, “G.FEHERVARİ, **İslamic Pottery**, London 1973”, “B.O’KANE, **Timurid Architecture in Khurasan**, U.S.A. 1987” sayılır.

İslamiyeti kabullerden sonra Anadolu’da kurulmuş Türk devletlerinde ve günümüz Türkiye’sindeki ağaçla ilgili mit ve inanışlarda faydalandığım kaynaklar

arasında, “A.GÖLPINARLI, “**Vilayetname Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş Veli, İstanbul 1958**”, “M.Ş.ÜLKÜTAŞIR, **Türk ve İslâm Geleneğinde Ağaç, Ankara 1963**”, “N.ARAZ, **Anadolu Evliyalari**”, İstanbul 1966”, “M.H.BAYRI, **İstanbul Folkloru, İstanbul 1972**”, “M.ÖNDER, **Şehirden Şehire Anadolu, 1997**”, “R.KARA, **Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma, Ank. 1993**”, “**Van Kütüğü, Van 1992**”, “H.TANYU, **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara 1967**”, “R.ARAZ, **Harputta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**”, Ankara 1995 sayılabilir.

Anadoludaki kurulan devlet ve toplulukların da sanat eserleri incelenirken başlıcaları “H.GÜNDOĞDU, **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik (Doktora Tezi) İstanbul 1979**”, S.ÖĞEL, **Anadolu Selçukluların Taş Tezyinatı, Ankara 1966**, G.ÖNEY, “**Artuklu Devrinden Bir Hayat Ağacı Kabartması Hakkında**” **Vakıflar, S.7, İstanbul 1968**, F. SARRE, **Konya Köşkü (Çev. Ş.Uzluk) Ankara 1989**, T.ÖZ, **Turkish Ceramics, İstanbul (basım yılı belirtilmemiş)** O.ASLANAPA, **Turkish Art And Architecture, London 1971**, R.GÜNAY, **Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri, İstanbul 1998**, F.BODUR, **Türk Maden Sanatı, İstanbul 1987** sayılabilir.

1.2. Türk Ülkelerinin Tabii, Beşeri Coğrafyası

Asya'nın adaları ile birlikte yüzölçümü 44.391.163 km²'dir. Doğuda Büyük Okyanus, kuzeyde Buz Denizi, güneyde Hint Okyanus ile sınırlıdır. Kıtanın Avrupa ile olan batı sınırı Ural Dağları ve Ural Nehridir.

Kıtanın en kuzeydoğusu Çukçi Yarımadasında Dejneü Burnu, Kuzey Amerika kıtasının Alaska kısmına çok yakındır. Bering boğazı bu noktada iki kıtayı ayırır. Asya'nın batıda Avrupa'dan, doğuda Büyük Okyanusa; kuzeyde Buz Denizinden güneyde Orta Asya'ya kadar uzanan kuzey kısmı Sibirya'dır.¹

¹ “Asya”, **Yeni Türk Ansiklopedisi, C.I., Ötüken Yayınevi, İstanbul 1983, s.200.**

Asya'da dağlar iki büyük kuşakta toplanmıştır. Kıtanın doğu ucunda Çukçi Yarımadasından başlayarak Kalıma Yaylaları, Çugçur, Stanov ve Güney Sibirya Dağları ile Tanrı ve Altay Dağlarına uzanır. Batıdaki ikinci kuşak Batı Asya Tibet Yaylaları ile Pamir, Karakum ve Himalaya Dağlarını içine alır.

Asya'nın yaklaşık dörtte birini alçak ovalar oluşturur. Çevreleri dağlarla kuşatılmış ova ve düzlüklere örnek olarak Kaşgar, Çungarya, Fergana ovaları ile Orta Sibirya ve Gobi platoları verilebilir.

Asya, büyük ırmakların bulunduğu bir kıtadır. Obi, İrtiş, Yenisey, Lena, Yana, İndi, Kolima ırmakları Kuzey Buz Denizine; Mekong, Amur, Sarı Irmak, Yangtze, Chaophraya ırmakları Büyük Okyanusa; Salven, Ganj, Brahmaputra, Krişna, İndus, Hint Okyanusuna; Şattülarap ırmağı, Basra körfezine dökülür. Bazı ırmaklar iç havzalara akarlar. Amu Derya, Sir Derya gibi.

Asya'da Aral, Baykal, Lut, Issık, Hazar Denizi gibi birçok göl bulunur.

Asya'da iklim çok çeşitlilik gösterir. Kara iklimi, Asya'nın büyük bir bölümüne egemendir. Kıtanın dağlık olması, kara ikliminin oluşumuna yol açmıştır. Yağış yıl boyunca değişiklik gösterir. Ekvator kuşağındaki bölgelerde yağış miktarı eşit sayılır. Ekvator kuşağının altındaki bölgelerde yağışın en çok olduğu mevsim yaz, en az olduğu mevsim kıştır.

Kıtada bitki örtüsü çeşitlilik gösterir. Kuzey Asya'da, toprakların büyük bir bölümünü tundra kuşağı kaplar. Orta Sibirya'da Ohotsk Denizi yakınlarında, yaprak döken ağaçlardan oluşan orman yer alır. İssuri ırmağını da içine alan bölgede ayrıca kavak, kızılbaş, dişbudak, ceviz, karaağaç, ıhlamur ağaçları vardır. Uzakdoğu'da Muson ikliminin özelliği olarak ılıman ve tropik bitki çeşitliliği görülür. Güney Asya'da Hindistan yarımadasının bol yağış alan kesimlerinde ormanlık alanlar yer alır. Batı Asya'da çöl bölgeleri vardır bu yüzden ağaçlık alan sayısı azdır.

Asya kıtasında değişik hayvan türleri yaşamaktadır. Bengal'in sazlık alanlarında "Bengal kaplanı" denen etçil bir hayvan türü yaşar. Güneydoğu Asya'da siyah panter, pars gibi büyük etçil hayvanlar görülür. Sibirya bölgesinde vizon, vaşak, samur, tilki bu bölgededir. Tibet bölgesinde yak denilen bir öküz cinsi yaşar. Kuzey Sibirya'da Ren geyiği vardır. Hindistan'da manda; Çin, Moğolistan civarında domuz vardır. Türkler için kutsal bir hayvan olan kurt kıtanın her yerinde görülür.²

Asya halkları siyah, Kafkas ve Moğol tipi Türk tipleridir. Türk tipi mongoloid ırka aittir. Orta Asya'da (antropolojik bakımdan) Türk tipinin, ne şekilde olduğu konusu önemlidir. Bu tip, çeşitli evlilikler sonucu oluşmuştur.

Bunlardan ilki Mongoloid denilen tiptir. Kısa boylu, dar, yassı veya geniş yüzlü, az tüylü, çekik gözlüdür. Bu tipe doğu ve kuzey bölgelerde yaşayan Türk toplulukları girmektedir.³ Baykal gölünün doğusundaki Yeni Taş Çağı ve Tunç Çağı mezarlarında bulunan kafatasları mongoloid tiptedir. M.Ö.200 civarı bu bölgeyi işgal eden Asya Hunları mongoloiddir.⁴

İkinci tip, bugünkü Avrupalılara benzeyen tiptir. Uzun başlı, beyaz tenli, geniş yüzlü bir insan tipidir. Türkler arasında bu tipe benzeyen insanlar vardır.

Bugünkü İranlıları hatırlatan kısa boylu, badem gözlü, iri gaga burunlu, tüylü vücutlu, kıvrıkcık sakallı, siyah saçlı bir insan tipi de vardır.

Türk tipi bulunduğu coğrafi bölgeye göre etkilenen ve karışarak değişik özellikler kazanan bir ırktır. Beyaza çok yakın veya beyaz ırk az tüylü bir ırk, yassı olmayan çıkıntılı bir yüz, genellikle orta boy fakat kuvvetli bir beden, çekik izlenimi veren gözlere sahip insanlar Türk tipidir.⁵

² Ana Britannica Ansiklopedisi, "Asya" maddesi, c.II, İstanbul 1986, s.423-430.

³ Yaşar Çoruhlu, Erken Devir Türk Sanatı ABC'si, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1992, s.13.

⁴ Karl Jettmar, "İlk Türklerin Paleo-Antropolojisi Hakkında", Türk Kültürü El Kitabı, Cilt II, Kısım I.a, İstanbul 1972, s.15-16.

⁵ Yaşar Çoruhlu, a.g.e., s.14.

Türkiye, Asya ve Avrupa kıtasında da toprakları olan bir ülkedir. Yüzölçümü 779.452 km² dir Türkiye, batıda, Bulgaristan ve Yunanistan; doğuda Suriye, Irak, İran ve Rusya; kuzeyde Karadeniz, güneyde Akdeniz ile çevrilmiştir.

Kuzeyde Kuzey Anadolu sıradağları, güneyde Toroslar yer alır. Uludağ, Erciyes, Ağrı Dağı yüksek dağlarındandır. Van Gölü, yüzölçümü en fazla olan göldür (3738 km²). Daha sonra Tuz Gölü gelir (1642 km²). Tuz Gölü, ülkenin tuz ihtiyacını önemli ölçüde karşılar.

Türkiye’de ırmaklar sayıca fazladır. Fırat ve Dicle, Basra körfezine; Aras ve Kara, Hazar Denizine; Asi, Ceyhan, Seyhan, Göksu Akdenize; Büyük ve Küçük Menderes, Gediz Ege Denizine; Sakarya, Kızılırmak, Çoruh, Yeşilirmak Karadeniz’e; Susurluk, Marmara Denizine dökülür.

Türkiye’de ayrıca Cumhuriyet dönemi için de yapılan barajların gerisinde oluşmuş göllerde vardır. Hirfanlı, Sarıyar, Kemer Gölü bunlara örnektir.

Tarımın fazla gelişmediği yörelerde hayvancılık önemli yer tutar. Küçükbaş hayvanlarda koyun yetiştirilmesi başta gelir. Büyükbaş hayvanların içinde sığır üretimi başta gelir yetiştirilen kümes hayvanlarına örnek olarak tavuk, kaz, hindi verilebilir. Arıcılık, Türkiye’nin tüm bölgelerinde, en çok Ege, Marmara’da yapılır. İpekböcekçiliği açısından Marmara bölgesi önemlidir. Su ürünleri açısından zengin bir ülkedir. Üç tarafında denizlerin olmasından dolayı sünger, havyar, balık, kabuklular vs. bakımından zengindir.

1.3. Tarihi Coğrafya

Asya’da yaşayan Türklerin inançlarının şekillenmesinde coğrafi konum ve yaşayış tarzları etkili olmuştur.

İslam öncesi Türk Şamanist inançlarına göre hayvanlar zaman zaman tanrı habercisi olarak şamanlara ve insanlara biçim değiştirerek görünürlerdi. Ayrıca

hayvanların kendi davranışlarını insanlara geçirdiklerine de inanmışlardır. Korktuğu hayvanın ve özelliklerine sahip olmak onun gücüne sahip olmak anlamına geliyordu.

İnsanın hayvan biçimine gireceğine inanılması, sanat eserlerinde hayvan postlu insanların görülmesine neden olmuştur. ⁶

Hayvanlara kutsallık atfedilmesi ve korkuyla hayvanın biçimine girebilme inancı sanatta hayvan üslubunun görülmesine yol açmıştır.

Hayvan üslubunun M.Ö. 1000'lerde ortaya çıktığı söylenir. Ama doğduğu yer hakkında kesin bilgi yok. Bu üslubun Türk kökenli ya da Türklerin de mensup olduğu toplulukların oluşturduğu bir sanat tarzıdır.

Hayvan üslubunun en önemli temalarından biri ikonografik şemalı hayvan mücadele sahneleridir. Bu sahnelerdeki ikonografik anlam, eski Türkler inançlarında bu inançla bağlı davranışların ürünü olmuştur. Bu sahnelerde hayvanlar doğada yer alanlar ve hayali olanlar olarak ikiye ayrılır. Hayvanlar hareket halindedir ve baş geriye dönük olabilir.

Asya'da tarihsel çevreyle bağlantılı olarak topluluklar çeşitli kültür bölgeleri oluşmuştur. Neolitik devirde görülen, Türk Kültür Tarihi için önemli kültürlerden biri *Kelteminar Kültürü*'dür. Amuderya Deltasında ortaya çıkan ve M.Ö.5000 – M.Ö. geç 3000'ekadar varlığını sürdüren bu kültüre ait yerleşmeler göl, nehir civarlarında yer alır. Bu kültürde avcılık, balıkçılığın gelişmiş olduğu görülmektedir. Bu kültüre ait mezarlarda evcil hayvan, geyik kalıntılarına rastlanmıştır. ⁷

M.Ö. 3000 sonu – 2000'in başına tarihlenen *Afanasyev kültürü* kalkolitik devre aittir. Yenisey Irmağının sol kıyısında Afanasyev adlı tepedeki mezarda

⁶ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002, s.167. Yaşar Çoruhlu, "Türk Şamanizminde 'Biçim Değiştirme' (Metamorphosis) Olayı ve Türk Sanatı İle Bağlantısı Üzerine Birkaç Söz" *Sanat Tarihi Araştırma Dergisi*; C 1, S. 1, İstanbul, Kasım 1987 s. 54-55

⁷ Yaşar Çoruhlu, "İslamiyetten Önceki Türk Sanatında Hayvan Mücadele Sahneleri" *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*, Güner İnal'a Armağan, H.Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları Ankara 1993 s. 117 Yaşar Çoruhlu, A.g.e. , s. 25

çıkarılan bu kültür neolitik devirden kalkolitik devire geçişi temsil eder. Bu mezar taş yığını ile örtülmüştü. Mezarda hocker durumda bir iskelet, çok pişirilmiş toprakta çanak çömlek, yaban öküzü, koyun kemikleri ve balık kalıntıları ortaya çıkmıştır.

Bu kültürün Minusinsk bölgesindeki mezarları dikdörtgen ya da oval biçimli olup üzerleri taşlarla örtülüdür.

Afanasyev kültüründen sonra *Andronovo Kültürü* gelir. M.Ö. 1500-1200 tarihi, bu kültürün kabul edilen tarihidir. Altaylar, Kazakistan, Urallar'a kadar olan geniş bir sahaya yayılan bu kültürün mezarları kurgan tipteydi. Bu mezarlarda bakır eşyaları çanak çömlek bulunmuştur. Bu mezarlarda cesetler kıvrılmış bir haldedir. Bazı mezarlarda yakılmış insan kemikleri bulunmuştur.⁸

Güney Sibirya'daki *Tagar Kültürü*, Proto-Türk döneminin önemli kültürlerindendir. M.Ö.6.yüzyıl – M.Ö.2-1.yüzyıl arasında görülen bu kültüre bağlı merkezler Tagar adasında saptanmıştır. Bu kültürün kurganlarının yakınlarına büyük mezartaşları dikilmekteydi. Bu kurganlarda çeşitli aletler, keramikler, at koşum takımları çıkarılmıştır.⁹

Orta Asya'nın batısında yer alan Türkmenistan'ın Aşkabat şehri yakınlarında bir şehir olan Anav'da oluşan *Anav Kültürü* Orta Asya'nın erken tarihi bakımından önemlidir. Bu bölgedeki kazılarda bulunan iki mezar birbirinin devamı olan dört kültürü gösterir.

I. Kültür, Dört köşeli kerpiç evleri olan basit bir kültürdür. Bu kültürün insanları buğday, arpa yetiştirmiş; domuz, at, öküz gibi hayvanları evcilleştirmişlerdir. Bu kültüre ait buluntular arasında bakır ve kurşun eşyalar vardır.

II. Kültür, Evler dört köşeli, kerpiçtir. Buluntular arasında elle yapılmış çanak çömlek, çok renkli keramik, evcilleştirilmiş hayvan kemikleri vardır.

⁸ Yaşar Çoruhlu, *Erken Devir...*, s.32.

⁹ Yaşar Çoruhlu, *Erken Devir...*, s.36..

III. Kültür, Evler kerpiçtendir. Buluntular arasında çarkta yapılmış çanak çömlek, maden eşyalar yer alır.

IV. Kültür, Burada ilk defa demir kullanılmıştır.¹⁰

Tarih boyunca Asya, Anadolu ve Avrupa'da Türk devletleri kurulmuştur. Ayrıca buralarda devlet oluşturamamış topluluklar yaşamıştır.

Türk yurdunun dil, arkeoloji ve tarih tetkikleri ışığı altında şu coğrafyada olması gerekir.

Batıda Aral Gölü çevresinden başlayarak doğuda Orhon ve Tula nehirlerine kadar uzanır. Kuzeyde Lena nehrinin baş kısımları, İrtiş boyları, Orta Yenisey sahası; güneyde Talas Sır-Derya boylarına kadar uzanır. Esas saha Altay çevresi ile Orta Yenisey erek Orhon boyu ve Ötüken dağları bölgesini içine almıştır. Ötüken Dağı Türk Devletlerinin dayanak noktası olmuştur.¹¹

Türklerin en eski devirlerine ait tarihi bilgiler Çin kayıtlarında yer almaktadır. Asya Hunları M.Ö. 3.yüzyıl sonunda Çin'in kuzeyinde Orhon ve Selenga ırmakları ile Ötüken çevresi merkezi olmak üzere Orta Asya'nın büyük bölümüne egemen olmuştu. Çinlilere karşı akın yaptılar bu akınlara karşı M.Ö. 247-210'da Çin Seddi inşa edildi. Bilinen ilk Yabguları Teoman (hd. M.Ö. 220-209) dır. Teomandan sonra oğlu Mete (hd. M.Ö. 209-174) yabgu oldu.

M.Ö. 48 civarı Hunlar parçalandı. Hunların bir kısmı M.S. 370-375'de İtil nehrini geçip batıya, Karadenizin kuzeyine geldiler ve kavimler göçü bu sayede başladı. M.S. 433'te Batı Hunların başında Atilla vardı. Onu devleti batıda Ren nehrine doğru, doğuda Kafkaslara kadar uzandı. 451 yılındaki Katalan savaşından iki

¹⁰ "Anav", İnönü Ansiklopedisi, C.II, İstanbul 1943, s.455.

¹¹ A. Nimet Kurat, IV - XVII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara 1992, s.4.

yıl sonra Hunlar parçalandı. Atilla ölünce ayaklanmalar ortaya çıktı. 552'de Avarlarla savaşan Hunlar savaşı kaybedip, tarihten silindiler.¹²

Hunların bir kısmı M.S. 5-6 yüzyılda Afganistan, Kuzey Hindistan, Harezm, Doğu İran ve Doğu Türkistan bölgelerini bir yüzyıldan fazla egemenliği altında tutan bir devlet kurdular. Bu devlete Akhunlar denir.

Tarihte Türk adını taşıyan ilk devlet olan Göktürkler 552'de Bumin Kağan tarafından kurulmuştur. Doğu'da Çin sınırına batıda Doğu Türkistan'ın doğusuna kadar bir alanda kurulan bu devlet Bumin Kağan tarafından ikiye ayrılmıştır. Bumin Kağan doğu tarafını kardeşi İstemi Kağan batı tarafını idare ettiler. Batı Göktürkleri Türkistan şehirlerini birer birer ele geçirip Akhunlar'la komşu oldular. Akhunlar Kuzey Afganistan ve Maveraünnehir civarında hüküm sürüyordu. İpekyolu ticareti onların elindeydi. Batı Göktürkleri Sasanelerle ittifak yaparak Akhunları sona erdirdi. Akhunlar toprakları Ceyhun sınır olmak üzere Göktürk ve Sasani arasında paylaşıldı. İpekyolu Batı Göktürklerin eline geçti. Göktürkler 745 yılında tarih sahnesinden silinmişlerdir.¹³

Türgişler Batı Göktürlere ait on kabileden biriydi. Altay dağlarının güneybatısında yaşıyorlardı. Türğişler 7. yüzyıl ortalarından 8.yüzyıl ortalarına kadar Altay dağlarının batısından Seyhun ırmağına kadar uzanan geniş düzlüklerde yaşadı. Zamanla güçlenerek Isık Göl civarına kadar uzandılar. 657 yılından sonra ikiye ayrıldılar. 740 yılında zayıflayan Türğişler 759 yılında yıkıldılar.¹⁴

Uygur Devleti Orhun, Selenga, Tula nehirlerinin olduğu yerde 744'te kurulmuştur. Başkentleri Kara Balgasun idi.

¹² A.g.e., s.12-20.

¹³ Ahmet Taşağıl, Göktürkler, C. I, TTK Yayınevi, Ankara 1995, s.31-32.

¹⁴ Hüseyin Salman, Türğişler, Ankara 1998, s.3-12, 77.

T'ang sülalesi tarihçileri Kutluk Bilge zamanında Uygurlar'ın Altay dağlarından Baykal Gölü'ne kadar uzanan bir bölgede hüküm sürdüklerinden bahsedirdi.¹⁵

759'da Kağan olan Böğü zamanında Uygurlar Maniheizm dinini benimsemişlerdir. Bu dinle beraber Soğd'ların alfabetini de almışlardır. 780'de Uygurlar içindeki Dokuz Oğuz Beylerini ortadan kaldırmıştır ve Uygurlar'da karışıklık oluşmuştur. 794'te Kutluk Bilge Kağan devletin başındadır. Onun zamanında Kırgızlara seferler düzenlenmiştir.¹⁶

840'da Kırgızlara yenilince Uygurlar bölünmüşler, bir grup Uygur kabilesi Karluklar'ın hakimiyetine girdi. Bazı Uygur kabileleri Tibet ve An-Shi'ye göç ettiler. 13 Uygur kabilesi Sarı nehrin batı kısımlarına geçti. Daha sonra bugünkü Kansu ve Gobi çölünün batısında kalan şehirlere yerleştiler, güneye inip Kao-Ch'ang şehrinde bir devlet kurdular. Doğuda Moğol Shih-Wei kabilelerine sığınan bir grup Uygur, Kırgızlar tarafından öldürülmüşlerdir. Kırgızlardan kaçanlar Beşbalık şehrine gidip buradaki Uygurlara karışmışlardır. Bir kısım Uygurlar ise Kitan, Moğol, Turguz kabilelerine gidip onlara karışmıştır.¹⁷

Orta Asya'nın batı tarafında kurulan devletlerden biri olan İskitler M.Ö. 7-4.yüzyıllarda Azak Denizi çevresi, Kırım ve Karadeniz'in kuzeyine geldiler. Orta Don ve Dinyeper nehirleri ve Tuna'ya kadar uzanan sahada yaşadılar.¹⁸

Bulgarlar M.S. 5.yüzyılda görülürler. Volga ve Dinyester nehirleri arasında idiler ve Batı Hunların doğu kısmını teşkil ediyorlardı. Daha sonra Bulgarlar iç karışıklıklardan dolayı Kutrigur ve Utigurlar olmak üzere ikiye ayrıldılar. Don nehri aralarında sınırdı. Bir süre sonra Avarlar hakimiyetine girdiler. Avarlar çökünce Bulgar Krallığını kurdular. 642'te krallık parçalandı. Bir grup Hazarlar'ın

¹⁵ Özkan İzgi, Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi, Ankara 1989, s.11-12.

¹⁶ A.g.e., s.18,22.

¹⁷ Özkan İzgi, Kutluk Bilge Kül Kağan – Böğü Kağan ve Uygurlar, Ankara 1986, s.42.

¹⁸ A. Nimet Kurat, a.g.e., s.22.

hakimiyetine diğer bir grup Avarların hakimiyetine girdi. Geri kalan iki gruptan biri Tuna civarında biri Volga civarında birer krallık kurdu. 965'ten sonra Bulgarlar ortadan kayboldular.¹⁹

Hazarlar önceleri Göktürlere bağlı idiler. M.S. 6.yüzyıl sonlarına doğru Kafkasyaya gelip devlet kurdular. 10.yüzyıl zayıflayan Hazarlar 11 yüzyılda yıkıldı.²⁰

M.S. 3.-11.yüzyıllar arasında Asya'da görülen Avarlar batıya geçip Balkanlar, Karadeniz'in kuzeyine hakim oldular. 552'de Volga'nın batısına geldiler. Burada Yugoslavya'dan Almanya'ya uzanan bölgede yaşadılar. Daha sonra Adriya ile Baltık denizleri, Elbe ve Dinyeper ırmakları arasındaki geniş bölgeyi aldılar. 626'dan sonra dağılan Avarlar 796'da Franklara yenildiler. 9.yüzyıl başında Franklara karıştılar.²¹

Peçenekler Göktürklerin içinde bir kavim idi. 7. yüzyılda Batı Göktürkleri zayıflayınca batıya ilerlediler. 9. yüzyıl ortalarında Ural nehri civarında yaşayan Peçenekler 860-880 arasında İdil nehrinin batı tarafına geçtiler. 10.yüzyılda Tuna civarına geldiler. 11. yüzyıl başında Bizanslarca yıkıldılar.²²

Orta Asya'da kurulan İlk Türk İslâm devleti olan Karahanlılar 840'ta Tanrı dağlarının kuzey ve güney kısmında bir devlet kurdular. 992'de Buhara'yı ele geçirdiler. 10-12. yüzyıllarda Karahanlı toprakları batıda Seyhun'a doğru doğuda ise Yedisu civarına gelmişti. 11.yüzyılda iç karışıklar sonucu ikiye ayrıldılar. Batı Karahanlılar, Buhara merkez olmak üzere Batı Fergana ve Maveratünnehir'de; Doğu Karahanlılar ise Bala Sagun, Kaşgar, Talas civarında hüküm sürdüler.²³

¹⁹ Ramazan .Şeşen, *İbn-i Fazlan Seyahatnamesi*, (Çev.Tahsin Yazıcı), Bedi Yayınevi, İstanbul 1995, s.115.

²⁰ A.g.e., s.126.

²¹ A. Nimet Kurat, a.g.e., s.24.

²² A. Nimet Kurat, a.g.e., s.44-47.

²³ C.E. Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s.55.

Batı Karahanlılar önce Büyük Selçuklu, daha sonra Harezmsah Devletinin himayesine girdi ve 1212'de yıkıldı. Doğu Karahanlıları ise 1211'de Karahitaylar'ın hakimiyetine girip bir süre sonra ortadan kalktılar.²⁴

Gazneli Devletinin kuruluş tarihi 10.yüzyılın sonlarıdır. Devletin sınırları içine Afganistan, Harezm, Maveraünnehir, Horasan, Rey, Isfahan, Kazvin, Ganj Vadisi girmektedir. 1040'ta Selçuklularla yaptığı Dandanakan Savaşında yenilip güç kaybeden Gazneliler 1187'de Gurlular tarafından yıkılmışlardır.²⁵

Horasan'da 1040'ta kurulan Büyük Selçuklu Devleti, sınırlarını zamanla Orta Asya, İran, Irak, Suriye'ye genişlettiler. 1157'den sonra dağıldılar. Bir grubu Kirman civarında, bir grubu Suriye civarında, bir grubu Irak civarında ve diğer grup Anadolu'da devlet kurdular.²⁶

Ceyhun nehrinin Aral Gölüne döküldüğü bölgeye Harezm denilmekteydi. Bu bölgede 1098 de kurulan Harezmsahlr Devleti, sınırlarını zamanla Güney Kafkasya, Dağistan, İran, Maveraünnehr, Umman, Balkaş Gölüne kadar uzatmıştı. 1231'de ise Moğollar tarafından yıkıldılar.²⁷

Doğu Avrupa ve İdil nehri boyunca 1236'da kurulan Altınordu Devleti'nin başkenti saray şehri idi. Burası Doğu Avrupa, Hazar Denizi, Aral Gölü civarıyla Batı Sibirya'nın önemli bir siyaset merkezi idi. Altınorda Devleti Timur'un saldırısıyla dağılmaya başladı ve 1505'te de yıkıldı.

Orta Asya'da Cengiz'in devletinden sonra kurulan en büyük devlet 'Timur Devleti' idi. 1360 civarlarında devleti kuran Timur sınırlarını doğuda Orta Asya, batıda Balkanlar, kuzeyde İdil kıyıları, güneyde ise Hint Okyanusu ve Ganj nehrine kadar genişletti. Timur'un 1405'te ölümünden sonra devlet dağıldı ve Özbeklerin saldırısıyla 1507'de yıkıldı.

²⁴ A.g.e., s.57.

²⁵ C. E. Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s.59-60.

²⁶ M. Altan Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1954, s.3.

²⁷ Nuri Yazıcı, *Tarihte Türkler ve Türk Devletleri*, Konya 1997, s.169.

Hindistan'da 1526'da Babür tarafından kurulan Babür Devleti'nin sınırlarını Afganistan'a genişlemiştir. Başkenti Agra idi. 1862'de yıkıldılar.²⁸

Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'nun kapıları Türklere açıldı. Büyük Selçuklu bünyesindeki gruplar Anadolu'ya gelip birer beylik kurdular. Sivas, Tokat, Amasya civarında kurulan Danişmendliler (1085-1175), Erzincan, Gümüşhane, Giresun, Divriği civarında yer alan Mengücekliler (1071-1252), Erzurum, Kars, Artvin, Gümüşhane civarında kurulan Saltukoğulları (1071-1202), Mardin, Diyarbakır, Elazığ, Tunceli civarında yer alan Artuklular (1098-1409) bu beyliklerden bazılarıdır.²⁹

Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'ya gelen bir kısmı Kutalmış oğlu Süleyman Şah tarafından burada devlet kurmuştur. 1077'de Konya, 1078'de İznik başkentleri oldu. Anadolu Selçukluları Bizans, Haçlılar, Eyyubiler ve Harezmsahlarla mücadele etmişlerdir. 1220-1236 arası Anadolu Moğol tehlikesi başlamıştır. 1243'teki Köseadağ savaşında Moğollara yenildiler. 1308'de ise sona erdiler.³⁰

1308'de yıkılan Anadolu Selçuklu devletinden sonra Anadolu'da çeşitli beylikler kurulmuştur.

Bu beylikler, Kastamonu ve Sinop civarında, kurulan Candaroğulları, Balıkesir ve Çanakkale civarında kurulan Karesioğulları, Aydın ve civarında kurulan Aydınoğulları, Muğla ve çevresinde kurulan Mentешеoğulları, Kütahya ve civarında kurulan Germiyanogulları, Antalya ve civarında kurulan Sahipataoğulları, Manisa ve civarında kurulan Saruhanogulları, Beyşehir ve civarında kurulan Eşrefogulları, Konya ve civarında Karamanoğulları, Orta Anadolu'da kurulan Eratna Beyliği, Adana ve civarında kurulan Ramazan oğulları, Maras ve Elbistan civarında kurulan Dulkadiroğulları, Eratna Beyliğinin zayıflamasından sonra veya Anadolu'da kurulan Kadı Burhaneddin Beyliği, Söğüt ve civarında kurulan Osmanogulları Beyliği'dir.

²⁸ A.g.e., 239-240.

²⁹ Yılmaz Öztuna, Devletler ve Hanedanlar, c.II, (İslâm Devletleri) Ankara 1989, s.10-11.

³⁰ A.g.e., s.12.

Bu beylikler içinde Osmanoğulları Beyliği zamanla Anadolu'da hakimiyet kurdu. Osmanlı Devleti 1299'da Söğüt civarında kuruldu. Sınırlarını zamanla Bursa, İznik, İstanbul'u fethederek genişlettiler. Devletin en güçlü zamanında sınırları, doğuda Hazar Denizi, Kafkasya ve Irak, batıda Viyana, kuzeyde Kırım ve Ukrayna civarı, güneyde ise Kuzey Afrika kıyılarına kadar uzanıyordu. I.Süleyman'ın ölümünden sonra gerilemeye başlayan devlet 1922 yılında ise saltanatın kaldırılması ile fiilen yıkılmıştır.³¹

³¹ Nuri Yazıcı, a.g.e., s.249.

II. İSLAMİYETTEN ÖNCEKİ DEVRE

2.1. Asya'da Kurulan Türk Devlet ve Topluluklarında Ağaçla İlgili Mit ve İnanışlar

Türkler islamiyeti kabul etmeden önce Göktanrı inancına sahip idiler. Orta Asya'da devlet kuran toplulukların hepsinde Göktanrı incanının bulunduğundan Çin kaynaklarında bahsedilir.¹

Türk topluluklarında ağaç kelimesi genellikle “yığaç” kelimesi ile ifade edilir. Bazı Türk topluluklarında ağaç, farklı şekillerde ifade edilir. Kırgız Türkçesinde “cıgaç”², Yakut Türkçesinde “mas”³, Kazak Türkçesinde “ağaş”,⁴ Azerbaycan Türkçesinde “ağac”⁵, Kuman Türkçesinde, “agaç”⁶, Gagauz Türkçesinde “aaç”⁷ Altay Türkçesi'nde “agaş”⁸, Karaçay-Malkar Türkçesinde “agaç”⁹ şeklinde söylenir.

Türk devlet ve topluluklarına ait yazılı kaynaklarda ağaçla ilgili ifadeler yer alır. Bilge Kagan yazıtının kuzey tarafında “*Bunca milleti hep tanzim ettim. Şimdi de fesat olmaksızın Türk hakanı Ötüken ormanında oturur ise ülkede mihnet olmaz*” ve “*Ötüken ormanında oturur isen ebediyyen ülkeyi tutmuş olacaksın.*” ifadeleri vardır.¹⁰

Stein tarafından bulunan Göktürk harfli el yazması İrk Bitig adlı eseri, bir fal kitabıdır. Kitapta 6. sayfanın 4. paragrafında “*beyaz tekir renkli doğan kuşuyum sandal ağacı üstüne oturarak zevk alırım bunu biliniz*”, 19. sayfasının 14.

¹ Yaşar Coruhlu, **Türk Mitolojisinin ABC'si**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999.

² K.Yudahin, **Kırgız Sözlüğü**, c.I, (Çev. A.Taymaz), TDK Yayını, İstanbul 1948, s.207.

³ Eduard Pekarskiy, **Yakut Dili Sözlüğü**, c.I, Ebuziya Matbaası, İstanbul 1945, s.618.

⁴ **Kazak Türkçesi Sözlüğü**, (Çev. H. Oraltay– N.Yüce– S.Pınar), TDA Yayını, İstanbul 1984.

⁵ Seyfettin Altaylı, **Azerbaycna Türkçesi Sözlüğü**, c.I, İstanbul 1994.

⁶ K.Grönbech, **Kuman Lehçesi Sözlüğü** (Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini), (Çev: K. Aytaç), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

⁷ G.A.Gaydarçı, E.K. Koltza v.d., **Gagauz Türkçesi Sözlüğü** (Çev:İ.Kaynak – M. Doğru), Ankara 1991, s.1.

⁸ E.Gürsoy – M. Duranlı, **Altayca – Türkçe Sözlük**, Ankara 1999, s.21.

⁹ U. Tavkul, **Karaçay – Malkar Türkçesi Sözlüğü**, Ankara 2000, s.71.

¹⁰ H. Namık Orkun, **Eski Türk Yazıtları**, c.I, TTK Yayınları, Ankara 1986, s.22.

paragrafında “kuzgunu ağacı bağlamış sıkı bağla iyice bağlatıp bunu biliniz”, 86. sayfanın LVI paragrafında “tavlada mesut aygırım (ben) yapraklı ağaç (altı) yaylağım kuşlu.”, 87. sayfada, “ağaçlar kışlağım burada durarak zevk alırım bunu bilin iyidir bu” yazılıdır.¹¹

Bu kitaptaki ifadelerde ağaç olumlu durumları anlatan hüküm cümlelerinde yer almıştır.

Turfan yazmaları arasında T. III. M. 208 işareti ile kayıtlı bulunan eser bir manzumedir. Bu manzumenin 95. dördlüğü; şöyledir:

*“Bodhi ağacı altında
boş gönül ile, düşman bir burkan olup
Pudgala, temiz kanun çarkını çevirmek ile
Yürüyen canlılara faydası dokunsun”¹²*

Asıl adı Sakyamuni olan Buda bodhi ağacının altında aydınlanmıştır. Bu ağaç bir nevi incir ağacıdır.

Berlin Turfan yazmaları arasında T.II. 36 işaretini taşıyan eski bir fal kitabı, Çince’den çevrilmiştir. Bu kitapta ağaçla ilgili şu ifadeler yer alır.

*“Yay kurup ok atmak üzere,
Yalın kılıç tutup, parçalamak üzere
Fıstık çamı ağacının dalları bir türlü titriyor,
Ardıç ağacının dalları yüz türlü sallanıyor.”¹³*

Görüldüğü gibi değişik şekillerde yorumlanan Eski Türklerle ilgili belgelerde ağacın önemi belirtilmiştir.

¹¹ H. Namık ORKUN, *Eski Türk Yazıtları*, c.II, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.73-76.

¹² R. Rahmeti Arat, *Eski Türk Şiiri*, c.II, İstanbul 1938, s.162.

¹³ A.g.e., s.277.

Türk topluluklarının inanç sisteminde önemli bir yeri olan ağaç, evren olarak düşünülmüştür. Evrenin, ritmik olarak yenilenen bir canlı organizma olarak bilinmesi sebebiyle, ağaç ile evren ilişkilendirilmiştir. Ağaç, gök ile yeraltını birleştiren bir araçtır. Ağaç, dünya direğinin simgesidir. Dünya ağacı ile dünya direği aynı anlamda kullanılmıştır. Yaşanan dünya ile üst dünya arasında bağlantıyı sağlar.¹⁴

Tarih boyunca Türkler tarafından kurulan devletlerde ve Türk topluluklarında, Proto Türklerde, ağaç kavramı, inanışlarındaki en önemli unsurlardan biridir. Çinlilerin Kadim Chou (M.Ö. 1050-249) adını verdikleri ve Eberhard'ın Proto-Türk olarak nitelediği boyun kültüründe kainatın oluşumları iki prensibe bağlıdır. Dağlar ve ağaçlar, göğün zirvesinden “yer-su”yun dibine varan birer bağlantı gibi görülerek, gök ile “yer”su yu birleştiren ibadet yeri gibidir. Dağın tepesinde gök ayini; dağın eteğinde, önceleri dağın eteğinde bir koruda, sonraları bir ağaç dibinde “yer-su” ayini yapıyordu.¹⁵

Doğu Hunları, kuru etrafında yarış eder, göğe, yere, hükümdarın atalarına kurban keser, kurbandan sonra kayın ağaçları diker. Doğu Hunlarının en önemli ayini yaz döneminde olur. Onların yer tanrısının makamı kuru ve ağaçtır.

Asya Hunları, yaz olunca Lung-Ch'eng (Ejder Şehri) denen Ötüken'de yer alan başkentlerinde yer ayini yapıyorlarmış. Bu şehirdeki bir mahalde, ayin yeri kırmızı kurdele ile çevrilmiştir ve bir karaçam ağacı yetiştirilmiş ama ağacı yıldırım isabet etmişti. Daha sonra aynı yerde bir dut dalı kendiliğinden yetişmiştir. Asya Hunları her ikisini de kutsal saymışlar.¹⁶

Tabgaçlar, ilk baharın ilk tayında ülkenin doğu bölgesinde tapınak görevi gören “taş-ev”de, Göktanrı'ya, ata ruhlarına kurbanlar sunarlardı. Daha sonra bölgeye kayın ağacı dikerlerdi. Ayrıca Tabgaçlarda ölü gömüldükten sonra büyük bir

¹⁴ Mircea Eliade, **Kutsal ve Dindışı**, Gece Yayınları, Ankara 1991, s.126.

¹⁵ Emel Esin, **Ötüken Yış (Ağaçlı Dağ Hakkında Notlar) Atsız Armağanı**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.142-149.

¹⁶ Emel Esin, **Türk Kosmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar)**, İstanbul 1979, s.82.

tören yapılır ve büyük bir kayın ormanı dikilir. Tabgaçlar karaağacı hükümdarlık ile ilgili sayarlar. Dikilen ağaçlardan oluşan kuru kutsal sayılırdı.¹⁷

Göktürk devrindeki Türklerde ağacın, hükümdar soyu olduğu, ağaçlara tapıldığı belirtiliyor. Çin kayıtlarına göre, Göktürk hakanı, daima Ötüken ormanında otururdu. Her yıl Ötüken ormanında bir mağarada atalara kurban kesiliyordu. M.587 tarihli bir Çin rivayetinde, Göktürk kağan soyundan biri mensup olduğu sülaleyi bir ağaca benzetiyordu. Büyükler ağacın kökü ve gövdesi, gençler dalları ve yaprakları gibi idi.

En ünlü orman, Ötüken ormanıdır. Pelliot'a göre, burası Türklerce, devlet kutu veren bir yer tanrısının makamı sayılıyordu. M.S. 6. yüzyıl Çin kayıtlarına göre Gök Türk hakanı daima Ötüken ormanında oturuyordu. Göktürklerin yer tanrısının makamı çorak bir yerdi.¹⁸

Göktürklerde, "yış"ın yanında, tek bir ağacında hükümdarlık ve sülale sembolü olduğu anlaşılmaktadır. Göktürklerde hükümdar ağacı ile ilgili bir rivayet M.S. 6.yüzyıl kayıtlarında yer alır.

*"Türkün on oğlu vardı ve oğulları analarının adlarını taşıyorlardı Bir gün büyük ağacın altına toplandılar ve en yüksek dala atlayanın, hepsinin başı olmasına karar verdiler.... "A-şi-na" denilen (dişi kurdun oğlu) en yükseğe atladı ve hepsinin başı ilan edildi."*¹⁹

Uygurların mitolojilerinde ağaç önemli bir unsurdur. Uygurların ortaya çıkışı ile mit, ağacın onlar için önemini arzeder. Bu mite göre:

"Kara-kurum çaylarından sayılan iki nehir vardır. Biri Tuğla, diğeri Selenge. Bu nehirler akarak Kamlançu adlı bir yerde birleşirlerdi. Bu iki nehrin arasında iki

¹⁷ A.ÇAY, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*, TKAK, Ankara 1998, s.56.

¹⁸ Emel Esin, "Ötüken Yış...", s.155.

¹⁹ Emel Esin, "Ötüken Yış...", s.159.

ağaç vardı. Ağaçlardan biri fusuk diğeri de naj denen ağaçlara benziyordu. Bu ağaçların kışın yaprakları dökülmezdi. Bu iki ağaç, iki dağ arasında yetişmişti.

Bir gün bu iki ağacın arasına, gökten bir ışık inmişti. Bunun üzerine iki taraftaki... yavaş yavaş büyümeye başlamıştı. Bu durumu gören halk şaşırılmıştı. Oraya doğru yaklaştılar. Tam yaklaştıkları sırada kulaklarına tatlı ve güzel müzik nameleri gelmeye başladı. Her gece buraya bir ışık inmeye, ışık etrafında da otuz defa şimşek çakmaya başladı. Başka bir gün, ayrı yerde ayrı kurulmuş beş çadır gördüler. Bunların her birinde birer çocuk oturuyordu. Her çocuğun karşısında onları doyuracak kadar süt dolu emzikler asılıydı. Çadırın tabanı da baştan aşağı gümüşle kaplıydı.

Herkes bu garip şeyi görmek için oraya gelmişti. Bu manzarayı görünce saygı ile diz çöküp selam verdiler. Biraz sonra çocukları alıp dışarı çıktılar. Çocukları dadılara verdiler. Çocuklar büyüyünce anne babalarını sordular. Onlar da o iki ağacı gösterdiler. Çocuklar ağaçların yanına götürüldü. Çocuklar ağaçların karşısında diz çöküp yeri öptüler. Bunun üzerine ağaçlar dile gelip şöyle dediler.

“Güzel huy ve özelliklerle bezenmiş çocuklar böyle olurlar ve anne babalarına böyle saygı gösterirler. Ömrünüz uzun adınız ünlü ve şöhretiniz devamlı olsun.”²⁰

Bir başka rivayete göre, “Uygurların eski yurtlarında Kara-korum adlı bir dağ vardı. Bu dağdan iki nehir çıkardı. Bir gece bu iki nehir arasındaki bir ağaç üzerine kutsal bir ışık inmişti. Halk bu ışığı görünce beklemeye başladı. Bu ışık indikten sonra, ağaçta bir şişkinlik olmuş ve ağacın gövdesi, gebe kadın karnı gibi şişmişti. Gökten ışığı inmesi durmamış, her akşam devamlı olarak ağacın üzerine

²⁰ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamalarıyla Destanlar)* c.I, TTK Yayınları, Ankara 1971, s.74.

inmişti. Dokuz ay on gün geçtikten sonra ağaçtaki şişkinlik çatladı ve ağaçtan beş çocuk doğdu. En küçüklerinin adı Böğü Handı.”²¹

Pelliot'un Orta Asya seferi sırasında Uygurca'ya çevrilmiş olan **Prens Kalyanamkara ve Papamkara** hikayesi 10.yy.a aittir. Uygurca tercüme Biblotheque'de 350 g. no.da kayıtlıdır. Hikayenin aslı Sanskritçe'dir. Bu hikayede iyi ile kötünün savaşı anlatılmıştır. Prens Chanyeu ve Prens Ngo-yeou, bir kralın iki ayrı eşinden doğan iki kardeştir. Prens Chanyev iyi, akıllı; Prens Ngo-yea ise fena huylu, fesat biridir.

Bu hikayede, Prens Chanye'nun, halkın fakirliğine çare bulmak için çabalaması, bir nazırın fikrine uyup denize açılıp kıymetli mücevheri araması, kötü niyetli kardeşinde onlarla gitmesi, mücevher bulduktan sonra Ngo-yeou'nun kardeşinin gözlerini oyup mücevherle ülkesine dönmesi, bu arada tüm olanları bir ağaç tanrısının Chanyev'ya anlatması, sonunda Ngo-yeou'nun hainliğinin anlaşılması ve Chanyev'nun ailesine kalması anlatılıyor.²²

Bir uygur metninde dünya sırgı kavramı vardı. Sekiz yöne baktığı yöne baktığı için sekiz köşeli olan bu parlak sırk, Çin hükümdar ağacı efsanesini hatırlatır. M.S. 13. yüzyıldan bir rivayete göre ağaç, Uygurlarda hakan ve hakan soyu timsali idi. M.S. 13. yüzyılda Cüveyni, Mani dinine girdikten sonra “idikut” denen Uygur hakan soyunun mukaddes ağacının tasvirini Uygur başkenti Koço'daki duvar resimlerinde görmüştür. Cüveyni, Uygur İdikut sülalesinin ağacının resmini, Kur'an'da kötülük timsallerinden, dallarında şeytan başları, biten zehirli ağaca benzetmektedir.²³

Bir devlet oluşturmamayan ama çeşitli devletlerin oluşumunda önemli rol oynayan topluluklarda da ağaç, inançlarının önemli bir unsurudur.

²¹ A.g.e., s.81.

²² H.Namık Orkun, **Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikayesinin Uygurcası**, Alaeddin Kral Basımevi, İstanbul, 1940, s.4-15.

²³ Emel Esin, “Ötüken-Yış...”, s.161.

Ağaç, ilk insanın yaratılması ile ilgili mitolojilerde önemli bir rol oynamaktadır.

Yakut Türklerinin milli destanı “Er-Sogotoh” a göre; Er-Sogotoh yaratılan ilk insandır. Middennorf’un topladığı destanda Er-Sogotoh, Adem gibidir ama eşi yoktur, gökten indirilmiştir. O, zulüm çeken biriydi. Cennet, onun evinin doğusunda yer alıyordu.²⁴

Yakutların inançlarına göre ilk adam, yaratıldığında, neden yaratıldığını, anne ve babasının kim olduğunu öğrenmek istiyordu. Üç gök tabakasını delip geçen, tepesi olan bir ağaca yaklaştı ve dalları boyunca akan, tadıldığında mutluluk veren, ışık renkli bir sıvıya yaklaştı. Ağacın gövdesinden bir yarık gördü. Yarıktan yalnız bir kadın çıktı ve bu kadın ilk adamı bilgilendirdi.²⁵

Aynı hikayenin başka bir varyantında İlk Adam “Beyaz Genç” olarak yer alır. Beyaz Genç, yaratıldığı zaman, yaratıldığı yeri görmek için dolaşmaya başladı. Doğuda bir ova, düzlüğün üzerinde bir tepe ve tepenin üzerinde büyük bir ağaç gördü. Ağacın kabuğu kuru ve çatlak değildi. Yaprakları da kuz değildi. Ağacın reçinesi şeffaftı, özsuya gümüşlüydü, kozalakları bir sıra ters kadeh gibiydi. Ağacın tepesi, Büyük Tanrı Yiyn-ai-tojon’un at bağlama direği olarak göğün yedinci katındaydı ve gül şeklindeydi. Ağacın kökleri yeraltına uzanıyordu. Ağacın yaprakları gök sakinleri ile konuşuyordu.

Güneye doğru yürüyen Beyaz Genç, süt kesilmesinden oluşan durgun süt gölünü gördü. Kuzey tarafta, gece gündüz ağaçların hışırdadığı karanlık bir orman vardı. Ormanların gerisinde yüksek dağlar vardı. Batıda büyük köknar ormanı ve alçak karışık çalılık vardı. Beyaz Genç, bunları gördü ve yalnızlığından sıkıldı. Ağaca yaklaştı ve şunları söyledi.

²⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk...*, c.I, s.97.

²⁵ Uno Holmberg, *The Mythology of All Races in Thirteen Volumes*, Volume IV, New York 1964, s.351.

“Şerefli büyük sahibe, ağacımın ve evimin ruhu, yaşayan herşeyi birleştiren ve nesillere doğum veren. Ben yalnızım, seyahat etmek, benim değerini paylaşacak bir ortak bulmak istiyorum. Başka insanları tanımayı ve onlara karşı kuvvetimi ölçmek istiyorum. Bu utangaçça dileğimi reddetmeyin, ben başımı eğmiş ve diz çökmüş olarak sana dua ediyorum.”

Biraz sonra ağacın yaprakları hışırdamaya başladı. Güzel, beyaz süt şeklindeki yağmur, Beyaz Genç’in üzerine damladı. Bir ılık rüzgar hissedildi, ağaç gıcırdadı ve aşağısındaki köklerden bir kadın çıktı. Bu, ağaç ve yerin ruhu, çıplak göğüslü, orta yaşlı, ciddi bakışlı bir kadındı. Kadın, büyüyen göğsünden gençlik sütünü sundu. Beyaz Genç, o sütü içtiğinde gücünün arttığını hissetti. Kadın ona her türlü mutluluğu vadetti ve onu kutsadı. Böylece ona hiçbir şey zarar vermedi.²⁶

Yakut Türklerindeki ilk insan ile ilgili mitolojinin bir benzeri Azerbaycan Türklerinin mitolojilerinde vardır. Burada ilk insanın adı Akoğlan’dır. Bu mite göre dünya ağacı, Akoğlan’ın yaratıldığı yerde imiş. Akoğlan aynen Beyaz Genç gibi ağacın suyundan ve onun içindeki ilahenin göğsünden süt içmiştir ve yenilmez olmuştur.²⁷

Akoğlan’ın evinin yanında dünya ağacı vardır. Efsanenin bir başka varyantında, yerin göbeğinde, başı göğe eren bir ağaç vardır. Akoğlan bu ağaca “uca kayın tanrısı, mene hayat ver” diyor. Akoğlan daha sonra “dünyadaki varlıkların hamisi” diye hitab eder ve ona danışır. Bu sırada ağacın tam göbeğinden bir yarık açılır. Bu yarıktan bir kadın çıkar. Kadının belden aşağısı, ağacın gövdesindeymiş.²⁸

Akoğlan mitinin bir başka varyantı, H.KOROHOV tarafından toplanmıştır. Varyant şöyledir:

²⁶ A.g.e., s.352.

²⁷ Mireli Seyidov, *Kam-Şaman ve Onun Kaynaklarına Umumi Bir Bakış*, Gençlik, Bakü 1994, s.36.

²⁸ A.g.e., s.105.

Ağaç, dünyanın göbeğinden göğe uzanmış. Yerin ve göğün göbeğimiş. Ak oğlan, gökte yaratılmıştır. Doğduktan sonra doğuya gitmiş ve dağla karşılaşmıştır. Bu dağın başında tepesi göğü delen bir ağaç varmış. Ayrıca Ak oğlan, doğuda süt denizi görmüş. Kuzey taraf karanlık, meşelik bir yermiş. Meşenin arkasından dağ yükselirmiş. Akoğlan ağaca yaklaşmış ve şöyle demiş.²⁹

“Ey benim sayın hürmetli, yüce kadın tanrım! bana hayat veren ey benim büyük anam! varlığım neyim varsa sahibi sensin. Dünyadaki her şey senden doğmuştur. Ancak ben yalnızım. Bana benzeyen bir kadın versene. Dolaşırım dünyada uçsuz – güçsüz başı boş bir umut ver bana ana, beni yalnız besleme! Başka tanrım yoktur, ben seni bilirim.”

Ağacın tam kökünden bir yarık ayrıldı. Yarıktan, belinden aşağısı gövdede olan bir kadın çıktı. Kadının gür saçları vardı, memesinden süt kaynıyordu. Akoğlan kadına yanaşmış, memesinden süt emmiş. Bedeninin her yeri güçle dolmuş.³⁰

Akoğlan miti'nin tüm varyantlarında Ağaç Hakan, Dünya Ağacıdır. İlk insan Akoğlanı koruyan, besleyendir. Ağaç Hakan – Ağaç Ana'nın gövdesindeki ilahe göğsünden Akoğlana süt verir. Bu kadın, Dünya Ağacının insanlaşmış halidir.³¹

Isık Göl havalisinde, Tekes, Talas ve Çu ırmaklarının yukarı taraflarında Altay, Pamir, Tisanyan dağlarında yaşayan Kırgızların Manas destanında ağaç çeşitli yerlerde geçmektedir. Manas'ın babası Cakıp Han Manas doğmadan önce bir erkek çocuğun olmamasının suçunu eşinde arar. Eşini mezar yeri ziyaret etmemesini, şifalı sulara gecelememesini ve elmalı yerde yuvarlanmamasını şikayet eder. Burada “elmalı yer” ve “şifalı su” Türk dinindeki yer-su ruhlarını hatırlatır. Manas

²⁹ Mireli Seyidov, a.g.e., s.222.

³⁰ Mireli Seyidov, a.g.e., s.222.

³¹ Mireli Seyidov, a.g.e., s.223-224.

destanında “elmalı yerler”de yaşayan ağaç-orman ruhlarında, “şifalı sular”da yaşayan su ruhlarından medet umulduğu görülür.³²

Bu destanda Alman Bet’in doğumu ile ilgili olarak mısralarda başında ardıc ağacının bulunduğu bir mezardan medet umulduğu ortaya çıkmaktadır. . Burada ağaç-ruh kültü görülmektedir.³³

Destanda Manas öldükten sonra Kanikey gördüğü rüya anlatılmaktadır. Kanikey bu rüyada kolları gökyüzüne doğru uzanan Manas’ın perişan olan ailesini sıcakta barındıran terek yani kavak ağacı görmüştür. Ağaç kollarıyla çocuklarını sarıp himaye eden bir anne gibidir. Kanikey rüyasında gördüğü kavak ağacının toplumda üst düzey görev üstlenen Manas’ın dirileceği şeklinde yorumlamıştır.³⁴

Destanda eski Türk inançları etkisi destan kahramanlarının dualarında görülür.

“Bel etrafında dönüverince

Bel gibi kızıl dal bitsin!

İşini Huda yar kayırsun!

Ev etrafını dönüverince

Ev gibi kızıl dal bitsin

Koca kıldır yar olsun!”

bu mısralarda ağaç kültüne rastlanır. Bir baht ifadesi olan kızıl dal (söğüt ağacı) dualarda Huda ve Hızır gibi İslami inanca ait kelimelerle yan yana yer almaktadır.³⁵

³² N. Yıldız, *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara 1995, s.235.

³³ A.g.e., s.236.

³⁴ N. Yıldız, a.g.e., s.238.

³⁵ N. Yıldız, a.g.e., s.297.

Kırgız kadınlarının ağaçla ilgili adetlerinden bahseden Molla Gazi, “Ahvali” adlı eserinde şu bilgiyi verir. “Sahra’da tek başına biten bir ağaç, pınar ya da taş bulunursa, kısır kadınlar onu ziyaret eder, kurban kesip geceyi orada geçirir.”³⁶

Kırgızların Manas destanının Er-Töştük hikayesinde bir bakışta bütün yüzünün kapsanamadığı genişlikte dev gibi bir ağaç anlatılmaktadır. Yüksekliği ve gücü o denli idi ki, göğün kabuğunun yıkılmamak için kendine yaslandığı söylenebilirdi. Bu ağacın gövdesi yardımıyla göğe eren dallarını toprak altındaki köklere temas ettirdiği ve bazen de göğün dayanağı, direği olan bu evrensel nitelikli ağaç olduğuna inanılırdı.³⁷

Ağaç, ayrıca Şamanların ayinlerinde de önemli bir unsurdur. Yakutlarda şamanın sırta erme rüyalarında şaman adayı, evren ağacının yanına götürülür. Ağacın dallarında ise geleceğin şamanlarının ruhları bulunur.³⁸

Tatar şamanının göğe çıkışı ayinsel ağacı tırmanması şeklinde kendini gösterir. Ağacın üzerine dokuz kertik açılır ve şaman bu kertiklere basarak tırmanır. Altıncı gök katında aya, yedinci gök katında güneşe saygı sunar. Dokuzuncu katta Bay Ülgen’in karşısında yerlere kapanır. Ona, kurban edilen atın ruhunu sunar.³⁹

Şaman dualarında Bay Kayın – Mukaddes Kayın kelimesi çok geçer ve Tanrı adlarıyla beraber söylenir:

Kabuğunu alıp (kap) yapmış

Usaresi murdarilik gibi olup

Bay kayına (ağaca) bağlanan

Bayıcıklı Bay Tepsen

Yapraklı Bay Kayın

³⁶ M. Şakir Ülkütaşır, *Türk ve İslâm Geleneğinde Ağaç*, TEFD Yayınları, Ankara 1963, s.16.

³⁷ J. Poul Roux, *Türklerin ve Moğolların Dini*, (Çev. A. Kazancıgil), İşaret Yayınları, İstanbul 1994, s.123.

³⁸ Mircea Eliade, *Şamanizm – İlk Esrime Teknikleri*, (Çev. İ. Birkan), İmge Kitabevi, Ankara 1999, s.95.

³⁹ Uno Holmberg, a.g.e., s.351.

*Altın tomurcuklu Bay Kayın*⁴⁰

Başkurt Türklerinde kayın ağacı kutsaldır. Onlarda ağaç kültü önemlidir. Sagay köyü halkının kutsal saydıkları, Bay Kayın dedikleri kayın ağacı vardır. Adak kurbanları bu ağacın yanında kesilir, yağmur duaları bu ağacın yanında yapılırdı.

Başkurtların her biri bir ağaç parçasını zeker (erkeklik uzvu) şeklinde yontup üzerine asar. Bir yolculuğa çıkacak veya bir düşmanla karşılaşacak olursa onu öper ve önünde secde eder. “*Ey Rabbim! Benim için şöyle şöyle yap*” der. Başkurtlar bu ağaç parçasını kendisini yaradan olarak tanırlar.⁴¹

Azerbaycan Türklerinin inançlarında ağaç, önemli bir unsurdur. Azerbaycan Türkleri, tek ve kalın ağaçları kısmen kutsal sayarlardı. Özellikle Nahçıvandaki bazı ağaçlarla ilgili rivayetler gözardı edilemez. Şerci ilçesi Tenemen köyünden 8 km. uzaklıktaki Ocak dağında, dağın zirvesinde bulunan tek ardıç ağacı yöre halkı arasında ziyaret yeri olarak bilinir. Ağacın çevresinde taş yığılmıştır. Ziyaretçiler, ağacın dallarına bez bağlar. Bu ağacın mutluluk getirdiğine inanırlar.⁴²

Azerbaycan Türkleri dağdağan ağacını kutsal sayarlar. Bu ağacın nazardan koruduğuna inanılır. Hayvanlara bu ağaçtan boyunduruk yapılır. Bir rivayete göre, bir nazarcı varmış. Onunla anlaşamayan bir komşusu ve komşusunun iyi bir öküzü varmış. Nazarcı öküzü nazarlamak istemiş. Nazarcının komşusu işi anlamış öküzün boyunduruğunu dağdağan ağacından yapıyor. Adam yer sulerken nazarcı öküzü nazarlar ama öküze bir şey olmaz. Öküzün sahibi der ki “lanet gözüne çıkı get, bir şey yapamazsın, boyunduruk dağdağan ağacındandır.”⁴³

Ordubat ilçesi Nüsnüs köyünde ardıç ağacı vardır. Bu ağaca Yalgız (Yalnız) ağaç derler. Bu ağaç yüksek bir kayanın üzerinde yer alır. Ağaç her zaman yeşildir.

⁴⁰ M.Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.16.

⁴¹ Ramazan Şeşen, *İbn Fazlan Seyahatnamesi*, Bedi Yayınevi, İstanbul 1995, s.46.

⁴² Ebulfeyz Kuluamanoğlu, “Nahçıvan’da Eski Türk İnançlarının İzleri”, *Bilig*, S.6, Ankara, Yaz 1997, s.143.

⁴³ A.g.m., s.145.

Bu ağaçla ilgili rivayete göre; bu yerde bir fakirin evinde güzel bir kız yaşarmış. Kızı istemeye gelenler “hayır” cevabı almış. Zengin bir adam da kızı istemeye gitmiş. O da “hayır” cevabı alınca kızmış. Kızın oturduğu köye saldırmış. Kız dağlara kaçmış, adamları takip etmiş. Zengin adamın attığı ok kızı yaralamış. Kız yürüyemez haldedir. “Ya meded deyip” tanrıdan dilek dilemiş. Adamların gözü önünde kız ağaca dönüşmüş. İşte “Yalgız Ağaç” işte bu kızdır. Bu ağacın yaprağına dokunmak, koparmak iyi değildir. Yoksa bu ağacın iyisi dalı kıran kişiye cezasını verirmiş.⁴⁴

Nahçıvan’da ardıç dağdağan, söğüt, dut, çınar, iğde, mermerik, elma, kuşburnu ağaçları kutsaldır. Nahçıvan’ın Dereken İlçesi köylerinde ve Şerçi ilçesinde dut ağacı kutsal sayılır. Bir tarafı yanmış ağacı dışarıdan avluya getirmek zarar doğurmuş.⁴⁵

Görüldüğü gibi İslamiyetten önceki Türk toplulukların mit ve inanışlarında ağaç, önemli bir yere sahiptir. Onlar ağacı evren tasviri olarak algılamışlardır ve böylece Dünya Ağacı kavramı ortaya çıkmıştır. Ağaç bazen hayat sunan bir öge olarak düşünülür ve bu durumda da Hayat Ağacı kavramı oluşmuştur. Bunların yanında ağaç, şamanlar içinde önemli idi. Ağaçsız bir şaman ayini düşünülemezdi.

Netice itibariyle ağaç İslamiyet öncesi Türk devlet ve topluluklarında önemini her zaman korumuş olup bazı anlam değişikliğine uğrayarak İslamiyeti kabul etmiş Türk devlet ve Toplulukların inançlarında da varlığını sürdürmüştür.

2.2. Asya’da Kurulan Türk Devlet ve Topluluklarında Ağaç Motifli Sanat Eserleri

Tagar kültürüne atfedilen yapılmış ajurlu kemer süsünde, ortada hayat ağacı vardır. Hayat ağacının iki yanında simetrik yerleştirilmiş hayvan figürleri vardır. Bu kompozisyon dikdörtgen bir çerçeve içinde yer alır.⁴⁶ (R:1)

⁴⁴ Ebulfez Kulamanoğlu, a.g.m., s.146.

⁴⁵ Ebulfez Kulamanoğlu, a.g.m., s.147.

⁴⁶ Emel Esin, “Ötüken-Yış...”, s.161.

Sibirya’da bulunmuş Tagar Kültürü ile eş zamanda yapıldığı düşünülen bir altın levhada (R:2), ağaç altında başında bir tepelik bulunan bir kadın oturmaktadır. Bu kadının dizinde bir alp uzanmıştır. Levhanın sol kısmında bir at ve atın dizginlerini tutan bir erkek figürü vardır. Bu eser Ermitaj Müzesindedir.⁴⁷

Hun dönemine tarihlenen bir başka örnek keçe üzerine aplikasyon tekniğiyle yapılmış duvar örtüsüdür. (R:3) Bu örtü Pazırık V. Kurganda bulunmuştur. Bu örtüdeki sahne de tahtında oturan insanlaşmış tanrıçanın elindeki hayat ağacından soylu atlıya kut vermesi anlatılmamaktadır.⁴⁸

Avar devrine ait bir örnek, Yugoslavya’nın Mokrin köyü civarında bulunan, kemikten bir kaptır. (Ç.1). Bu kap üzerine de dünyanın tasviri bulunur. Bir dağ veya tepe üzerinde dünya ağacı vardır.⁴⁹

Avar Devrine ait olan kemer tokalarında ağaca benzer motifler vardır. Bu eserler Macaristan civarında bulunmuştur.⁵⁰ (R:4,5,6,7).

Göktürklere atfedilen madeni bir tabakda geyik ve ağaç tasviri vardır. (Ç.2) Bu tasvir bir madalyan içindedir.⁵¹

Batı Göktürklerine atfedilen tunç kemer levhalarda ağaç ile geyik veya dağ keçisi motifi vardır. Bu levhalar Talas vadisinde çıkarılmıştır. (R:8, 9). Bu levhalarda ağaç altında bazen tek, bazen de çift geyik görülür.⁵²

Göktürk devrinde ölümlerin yüzüne kapatan bir maskede gözler akik taşından yapılmıştır. Yüzün iki tarafında ve burnunun üstünde hayat ağacı tasviri vardır.⁵³ (R.10)

⁴⁷ Emel Esin, “İslamiyet’ten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş”, **Türk Kültürü El Kitabı**, Seri II, Cilt 1/b, İ.Ü. Edebiyat Fak.Yayımları, İstanbul 1978, s.331.

⁴⁸ E.Fuat Tekçe, Pazırık, **Altaylardan Bir Halının Öyküsü**, Ankara 1993, s.163.

⁴⁹ İstvan ERDEYLİ, **Avar Sanatı**, Türk Kültürü El Kitabı, c.II, Kısım I a., İstanbul 1972, s.110.

⁵⁰ Atilla KISS, **Avar Cemeteries in Country Baranya**, Vol:II, Budapeşte, s.5.

⁵¹ Emel Esin, “Ötüken-Yış...”, s.166.

⁵² Emel Esin, “Ötüken-Yış...”, s.167.

⁵³ Emel Esin, “Ötüken-Yış...”, s.167.

M.S. 6 - 7. yüzyıllardan bir Kırgız mezarında bulunmuş tunç tokada (R.11) “*Otacı Ak-Künsengün*” adı yazılıdır. Bu tokada tek başına bir ağaç tasviri vardır. Bu ağaç muhtemelen çam ağacı ya da ölümsüzlük otu olarak tasvir edilmiştir.⁵⁴

Yine M.S. 6 - 8. yüzyıllardan Sibiryâ’daki Kırgızlara ait olduğu tahmin edilen bir tunç levha da (R.12), Üst kısımda ağaç altta bir hayvan başına benzer bir maske ve iki yada birer ejder başı yeralır. Buradaki ejderler yer ejderleri olarak tasavvur edilmektedir. Bu maske de yer tanrısı olabilir.⁵⁵

Göktürklerden sonra bir kağanlık kuran Uygurlar Böğü Kağan zamanında Mani dinine geçtiler.

M.S. 9. yüzyıldan kalma Uygur duvar resminde (R.13) sivri dağlar ve dağın eteğinde çok köşeli yer-su ve ağaç mabedi seddi içinde ağaçlar tasvir edilmiştir.⁵⁶

Manihaist olduğu sanılan bir Uygur duvar resminde (R.14), çok köşeli bir havuzdan bir ağaç yükselmektedir. Havuzda kuğu cinsinden bir çift kuş görülür. Ağacın bir yanında Böğü Kagan olabilecek bir hükümdar yer alır. Bu hükümdarın başında bir kuş vardır. Hükümdarın arkasında erkekler ve hayvan başlı çıplak insanlar vardır. Ağacın diğer tarafında başında kuş olan bir kadın figürü ve mani dininde melek olduğu bilinen kanatlı insanlar vardır.⁵⁷

Uygur dönemine ait Bezeklikteki tapınak duvarlarından birinde yer alan resimde en altta ağızından sular fışkıran bir dev figürü onun üstünde Sumeru dağı ve ağaç yükselir. Sumeru dağının ortasında birbirine düğümlü dört ejder vardır. En üste ise lotus içinde insan figürü vardır.⁵⁸ (R.15)

Orta Asya’da yaşamış Türk topluluklarından Karlukların eserlerinde Budist etkiler görülür. M.766 - 10.yüzyıl arası bir devrede, Argu şehri civarında yapılmış bir

⁵⁴ Emel Esin, “Ötüken...”, s.168.

⁵⁵ **Başlangıçtan Bugüne Türk Sanatı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1993, s.44.

⁵⁶ Emel Esin, “Ötüken...”, s.171.

⁵⁷ Emel Esin, “Ötüken...”, s.172.

⁵⁸ Emel Esin, “Ötüken...”, s.171.

duvar resminde (R.16) Budist ikonografisinde yer alan kutsal ağaç veya çiçeklerden birini temsil eden büyük sarı çiçekler yer almaktadır.⁵⁹

Geç dönemde müslüman olmayan Altay Türk topluluklarına ait olduğu söylenen şaman davullarında Dünya Ağacı tasviri vardır.⁶⁰ (Ç.3, 4, 5)

Aynı döneme ait bir başka örnek bir şaman elbisesidir. (R:17). Bu elbisede ortada bir hayat ağacı yer alır. Ağacın iki yanında altta karşılıklı birer hayvan, üstte ise insanlar ve ejderler vardır.⁶¹

Yine bu döneme ait olduğu bilinen bir başka örnek ise, ahşap işçilikli bir şaman eşyasıdır. (R.18) Bu örnekte bir hayat ağacı vardır. Hayat ağacının iki tarafında karşılıklı iki hayvan, dallarında ise kuşlar vardır. Bu kuşların doğmamış şamanların ruhları olduğu söylenir.⁶²

Altay Türk topluluklarına ait geç dönem örneği bir kaya resmidir. Bu resimde bir ayin anlatılmaktadır. Ayin için çadırların ortasına ağaç vardır. Ağacın dalları baca deliğinden çıkarılmıştır. Kompozisyonda insan figürleri ayine iştirak eden kişilere göstermektedir. Geyikler kurban edilecek hayvanlardır. (Ç.6)⁶³

Yine bu dönem örneklerinden biri olan şaman davulunda Dünya Ağacı, dikey bir çizgi halindedir. Üstünde bir insan başı iki yanda ebekuşağı, sol alt tarafta da şaman davulu vardır. (Ç.7) Bir başka şaman davulunda Dünya Ağacı bir tepenin üstünde yükselir. Ağacın iki yanında güneş, ay, gezegenler yer alır. Alt tarafta, ayin yapan bir şaman, davulu ile birlikte görülmektedir. Ayrıca bu kompozisyonda geyik, kayın ağacı ve ebe kuşağı gibi figürler vardır. (Ç.8)

⁵⁹ Emel Esin, "Farhar-ı Halluh (Karluk Budist Sanatı)", *Türkiyat Mecmuası*, C.XVIII, İ.Ü. Edebiyat Fak. Matbaası, İstanbul 1976, s.96.

⁶⁰ A.V. Anohin, "Altay Şamanlığına Ait Maddeler", (Çev. A.İnan) *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara 1987, s.432.

⁶¹ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi", *Bulleten*, C.XXXII, S.125, TTK Yayınları, Ankara 1968, s.35.

⁶² A.g.m. s.35. Gönül Öney A.g.m. s.35

⁶³ A.V. Anohin, a.g.m., s.453.

III. İSLAMİ DEVRE

3.1. İslami Devirde Ağaçla İlgili Mit ve İnanışlar

İslamiyet dini Arap yarımadasında ortaya çıkmıştır ve savaş vs. yollarla çevre devletler üzerine etkili olmaya başlamıştır. Türkler üzerinde etkisini göstermesi yaklaşık 9-10 yüzyılda olmuştur. İslâm dininin kutsal kitabı Kur'an'da ki ağaçla ilgili bazı ayetler bulunmaktadır. Türkler, İslamiyetten önce çeşitli dinlere inanmışlardır. Türklerin bu inançlarında ağaç kültü önemli bir yer tutmaktaydı. İslamiyetin kabulü ile birlikte ağaç kültü, yeni bir şekle girerek büyük oranda kült özelliğini kaybetti.

Kuran'ın bazı ayetlerinde ağaçla ilgili ifadelere yer verilmiştir. Bakara Süresi 35. ayette ağaçla ilgili şu bilgilere yer verilmiştir.¹ *“Ve dedik ki, Adem! Eşinle birlikte cennete yerleşin, oradaki nimetlerden istediğiniz şekilde bol bol yiyin; sadece şu ağaca yaklaşmayın. Böyle yaparsanız zalimlerden olursunuz.”*

Araf Sûresi 19. ayet: *“sana gelince Adem, seninle eşin cennete yerleşiniz, istediğiniz her tarafından yeyip içip yararlanınız yalnız şu ağaca yaklaşıp ta zalimler zümresine girmeyiniz.”*

Aynı sûre 20-21. ayet: *“Fakat o şeytan onlara gözlerinden gizlenmiş olan edep yerlerini açığa çıkarmak için vesvese verdi. Onlara şöyle bir telkinde bulundu. “Rabbinizin size bu ağacın meyvesini yasaklamasının tek sebebi, sizin meleklerden veya olumsuz hayata nail olanlardan olmanızı önlemektir” diyerek kendisini onların iyiliğini istediğine dair yemin üstüne yemin etti.*

Aynı sûre 22. ayet: *“Böylece onları aldatarak mevkilerinden düşürdü. Şöyle ki o ağacın meyvesini tadar tatmaz edep yerlerinin açık olduğunu farkettiler. Derhal, cennet yapraklarıyla edep yerlerini örtmeye çalıştılar.”²*

¹ Suat Yıldırım, *Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Feza Gazetecilik Yayınları, İstanbul 1998, s.5.

² A.g.e., s.151.

İbrahim Sûresi 24-25 ayet: “Görmedin mi Allah nasıl bir benzetme yaptı. Güzel söz, kökü yerin derinliklerinde sabit, dalları ise göğe doğru yükselmiş bir ağaç gibidir ki. Rab bir izniyle her zaman meyvesini verir.”

Aynı sûre 26. ayet: “Kötü söz ise gövdesi toprağın üstünde kolayca çıkabilen, kökleşip yerleşmeyen değersiz bir ağaca benzer.”

Açıklama: “24-25. ayette iman, güzel ağaca benzetilmiştir. Bir ağacın dalları, damarları, gövdesi, meyveleri vardır. İman ağacının damarları, ilim, marifet ve yakındır; gövdesi ihlastır; Dalları iyi işler ve davranışlar; meyveleri ise güzel işlerin getirdiği temiz huylardır.”

26. ayette kötü söz, köksüz bir bitkiye benzetilmiştir. Sağlam kökü, yükselen dalları, güzel meyveleri yoktur. Gölgesi de yoktur. İşte kafir böyledir.

Meryem sûresi 23. ayet: “Derken doğum sancısı onu bir hurma ağacına dayanmaya zorladı. “Ay! dedi, n'olaydım, keşke bu iş başıma gelmeden öleydim, adı sanı unutulup gitmiş biri olaydım!”

25. ayet: Melek dedi ki: “Haydi, hurma dalını kendine doğru silkele üzerine taze hurmalar dökülsün”.

Mü'minûn sûresi 20. ayet: “Sina dağından çıkan bir nebat yetiştirdik ki o ağaç hem yağ hem de yiyenlere katık çıkarır.”

Açıklama: “Bu ağaç zeytin ağacıdır.”

Saffat Sûresi 62-65. ayet: “Şimdi iyi düşünün” buyurur yüce Allah, “sizce böylesi bir mutluluk mu iyidir, yoksa zakkum ağacı mı? Biz onu zalimler için bir dert ve azap yaptık. O öyle bir ağaçtır ki, cehennemden çıkar. Meyveleri sanki şeytanın başları!”

66-67.ayet: *“İşte zalimler bunları yerler karınlarını tıka basa doyurur.”*
“Zakkum yemeğini üstüne barsakları parçalayan, irin karışık kaynar su içerler.”

Açıklama: *“Zakkum, tadı çok acı, pek fena kokan bir bitki olup ondan çıkan sıvı, bedene bulaşması halinde deriyi tahriş eder.”*

Vakıa Sûresi: 49-55 ayet: De ki *“öncekilerde sonrakiler de belli bir günün belli bir vaktinde mutlaka toplanacaksınız. Sonra siz ey yoldan sapanlar ve hak dini yalan sayanlar Zakkum ağacının meyvesinden yiyerek Karınlarınızı onunla doldurarak. Üzerine de kaynar su içeceksiniz! Hem de susamış develerin saldırısı gibi saldırarak içeceksiniz.”*

Fetih Sûresi 18-19. ayet: *“Gerçekten Allah, Hudeybiye’de o ağacın altında sana biat ettikleri zaman, müminlerinden razı oldu. Onların kalblerindeki ihlası bildiği için üzerlerine sekine, huzur ve güven indirdi. Onları hemen yakında gerçekleşen bir zaferle ve alacakları bir çok ganimetle mükafakatlandırdı. Allah, Aziz ve Hakimdir. Mutlak galiptir. Tam hüküm ve hikmet sahibidir.”³*

Açıklama: *“Allah Teala Muhammed’e bu ağacı altında biat eden 1400 kadar sahabiden razı olduğunu açıkça bildirmektedir. Bunların imanı o derece kuvvetli idi ki savaş hazırlığından o kadar uzak idiler ki hallerine bakan kimse umre için giydikleri ihramı kefen olarak giydiklerine hükmederdi. Onlardan razı olduğunu bildiren Allah, elbette onların istikballerini de bilerek böyle buyurmuştu. Şia ve Havariç fırkaları, sadece kendilerine zarar verir. Söz konusu ağacı ziyaret edenler (tapanlar) zuhur edince Hz. Ömer (a.s.)nin onu kestirdiği nakledilir.”*

Rahman Sûresi 10. ayet: Allah yeryüzünü de canlı varlıklarla döşedi.

11-12. ayet: Orada meyve çeşitleri, salkımlarla dolu hurma ağaçları, saplı ve yapraklı hububat ve hoş kokulu bitkiler vardır.

³ A.g.e., s.305-312.

46. ayet: “Rabbinin huzuruna çıkmaktan endişe duyan mümine iki cennet vardır.”

Açıklama: “Biri takvanın kazandırdığı dünya cenneti olabilir veya Razi'nin muhtemel gördüğü üzere, maddi ve ruhani zevkler için birer cennet düşünülebilir.”

48. ayet: “Her iki cennet de çeşit çeşit ağaçlarla doludur.”

Haşr sûresi 5. ayet: “O kafirleri kızdırmak için herhangi bir hurma ağacını kesmiş iseniz veya kökleri üzerine bırakmışsanız bu, hep Allah'ın izniyle ve o yıldan çıkmışları cezalandırmak için olmuştur.”

Açıklama: “Bazı ağaçların kesilmesi, Beni Nadir'in kalesine karşı askeri operasyonların gereği idi. Bu gibi özel durumlar dışında Hz. Peygamber'in ağaçların ve ürünlerin tahrip edilmesini kesinlikle yasakladığı bilinir.”⁴

Tuba ağacı: Kuran'da Raad süresinin 30. ayetinde Tuba lehüm “Şu kimseler ki Allaha, resulüne, kitabına inandılar ve iyi işler yaptılar. Onlar için korkutlarından kurtuluş, güzel, rahat, selamet ve şurur yeri vardır” denilir.

Ubeyt İbni (Meyr), (İbni Münebbih), “Tuba, cennette bir ağacın adıdır” der.

Keşşaf Kadı Beyzavî, Tuba'yı ağaç olarak kabul etmiyor. Onun rahat, surur, ferah manasında olduğunu belirtir.

İslamiyette (israiliyat) unvanı altında toplanan rivayetlerde, Tuba ağacı hakkında şöyle bir rivayet vardır.

“Tuba ağacı cennet ağaçlarından birisidir. Cennette en büyük ağaç budur. Dalları aşağıya doğru sarkmış, kökü yukarıda gözlerden kaybolmaktadır. Ağacın aslı incirdendir. Dalları zebecetten, yaprakları sündüştendir. Yetmiş bin dalı vardır. En büyük dalı arşa uzanmaktadır. En ufak dalı da dünya sarmasına sarkmaktadır. Cennette hiçbir makam hiçbir kasır yoktur ki Tuba ağacının dallarının gölgeleri

⁴ A.g.e., s.512-545.

oraya vurmasın). Onun kökünden beyaz kafur renginden bir mayı kaynamaktadır. Bir atlı bir sene onun dalları gölgesinde yürüse nihayetini bulamaz. Canlar hep onun meyvesini arzular, gözler o meyvelerin cazibesıyla mest ve mahmur olur.”⁵

Secer-i ahdar: “Yeşil Ağaç” demektir. İlmî ve kudreti, herşeye yeten Allah’ın, bu ağaçtan ateş meydana getirdiği ve bunu insanların hizmetine verdiği belirtilir. Müfessirler, Şecer-i ahdar’ın, çölde yetişen ve birbirine sürtüldüğü zaman yaşken bile ateş çıkardığı bilinen merh ve afar ağacı olabileceğini belirtir.⁶

İslami dönemde bir de “*vakvak ağacı*” kavramı vardır. Bu ağaç, meyvaları insan başları olan bir ağaçtır. Bu başlar doğarlarken vak vak diye bağırırlarmış.

Kitab al coğrafyaya göre, Almeria’lı ismi bilinmeyen bir coğrafyacı bu ağacın, Çin denizinde vak vak adasında yetiştiğini söyler. Bunun yaprakları incir ağacının yapraklarına benzer. Mart ayı başında, meyveler oluşmaya başlar, bunlar genç kız ayaklarına benzer. Bedenleri Nisan ayında, kafaları mayıs ayında oluşur. Bu kızlar güzeldirler. Haziran başında düşmeye başlarlar, ayın ortasında ağaçta hiç kalmazlar. Düşerken ‘*vak vak*’ derler.”⁷

Mevlana’nın mesnevisinde de ağaçla ilgili ifadelere yer verilmiştir.

Mesnevinin 1. cildindeki 1420 beyitte “*Halktan ayrılmış hurma ağacının dibine varmış. Ağacın gölgesinde uyuyan Tanrı gölgesini seyret*” denilir. Bu beyit, mesnevide “*Rum elçisinin, inananların emiri Ömer’e gelmesi, Ömer’in ululukları görmesi*” bölümünün son beyitidir. Sultan, yeryüzünde Allah’ın gölgesidir. Onu ululayanı, Allah ulular; onu aşağılayanı Allah aşağılar. Burada Sultandan maksat, adaletle hüküm veren kudret ve buyruk sahibi kişidir.

⁵ T.Harimi Balcıoğlu, “Mukaddes (Tuba) ve Zeytin Ağaçları Hakkında Mitolojik Nakiller”, **Kutlu Bilgi**, S.5, Aralık 1944, s.153.

⁶ Bekir Topaloğlu, “İslâm’da Ağaç” **İslâm Ansiklopedisi**, c.I, İstanbul 1988, s.460.

⁷ Jurgis Baltrusaitis, **Le Moyen Age Fantastique, Antiquites et Exatismes Dans L’art Gotique**, Paris 1981, s.20. Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalıcı Yayınları, İstanbul.

2. cildin, “meyvasını yiyenin ölmeyeceği ağacı arayış” bölümünde, bir padişahın, bir bilginin Hindistan’da bir ağacın meyvesini yiyen kimsenin ölmeyeceğini söylemesi üzerine adamlarından birini o ağacın meyvasını aramaya çıkmış, kişiye, bir şeyhin, bunun sırrını anlatması” bölümünde, bir şeyhin, padişahın adamına, bu ağacın meyvesini maddi dünyada olmadığını onun akıl ve his yoluyla kavranacağını söyleyip; onu bu sevdadan vazgeçmesi anlatılır.⁸

3. cildde, Dekuukıy adlı bir ermişin yaşadıkları anlatılır. “*Dekuukıy keramet sahibi ulu bir erdi. Gönlüne, iradesine sahip birisiydi. Dekuukıy gezerken kıyıda yedi mum görmüştür. O yedi mum birden tek mum haline geldi. Dekuukıy çok şaşırılmış bir halde kaldı. Daha sonra kendine geldiğinde o yedi mumun yedi er şekline girdiğini gördü.*

Daha sonra her er, bir ağaç şekline girdi. Yaprakları çoktu. Meyvaları yapraklarından olmaya başladı. Her ağacın dalı sidreyi aşmıştı. Her birinin kökü; yerin dibine varmış, öküzden, balıktan daha aşağılara sarkmıştı. Olgunluğundan yarılan her meyveden, su gibi ışık şimşekleri çakmaktaydı.

O ağaçlar insanların gözlerinden gizliydi. Halk, o ağaçların gölgelerini görmüyor. O ağacın dallarından faydalanmıyor, çürük elmaları toplamak için birbiriyle kavga ediyordu. Dekuukıy daha ileriye vardığında o yedi ağacın bir ağaç olduğunu gördü. Her solukta yedi oluyor, tek oluyordu. Dekuukıy onları izlemekten yorgun hale düşmüştü. Dekuukıy birden, ağaçların saf düzmüş olduklarını, namaza durduklarını, bir ağacın imam gibi öne geçtiğini, öbürlerinin onun ardında olduğunu gördü. Ağaçların kıyamaları, rukua varmaları, secdeye kapanmaları çok şaşırtıcıydı. Dekuukıy şaşkınlıktan onları seyrederken Tanrı’nın “yıldız da secde eder, ağaç da” sözünü hatırladı. Ağaçların dizleri, belleri yoktu. Bu nasıl namaz diye Dekuukıy kendi kendine sordu. O zaman Tanrı ilhamı geldi “Ey ışıklı er, hala bizim işimize şaşıyor musun sen” diye sordu. Bir süre sonra o yedi ağaç yedi adam oldu.”

⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mesnevi ve Şerhi* (Şerheden: Abdülkadir Gölpınarlı), Başbakanlık Müsteşarlığı, Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s.308.

Burada bahsi geçen Dekuukıy'ın, Bağdatlı Muhaddis Abdül-mün'im b. Muhammed olması büyük ihtimaldir.⁹

Mesnevîde Dekuukıy ile ilgili anlatılan bölümlerden birinde Dekuukıy'ın gördüğü mumların ağaç haline geldiği vakit olgunlaşan meyvelerin yarıp her meyveden su gibi ışık akması, İslâm öncesi devirlerin topluluklarından biri olan, günümüz dede varlığını devam ettiren Yakutların Akoğlan mitini hatırlatır. Orada da Akoğlan ağacın yanına geldiğinde ağacın yaprakları hışırdayıp süt şeklinde bir sıvının çocuğun üstüne düştüğünden bahsedilir. Dönemler ve coğrafyalar farklı da olsa ağaçla ilgili ortak noktalar çıkabiliyor.

İslâm uluları hakkında anlatılan rivayetlerde ağaç önemli bir unsurdur. Rivayete göre Hoca Ahmet Yesevi'nin şöhretini çekemeyen Sûri halkı, bir gün hocanın İbrahim adlı çocuğun ölüm haberi getirene güzel atını vereceğini söylemesi üzerine, Ahmed Yesevi'nin oğlunun, bir ağacın dibinde başını kestiler ve bir havluya sararak Hoca'nın karşısına getirdiler. Hoca, getirenlere "*Bu nedir?*" diye sordu. Yeni yetişmiş turfanda kavun hediye getirdiklerini söylediler. Hoca işi anladı ama o atı verdi ve katile kızını da verdi ki kan davası olmasın, düşmanlık ve diyet baki kalmasın.

Şimdi her sene o ağaç altındaki maktelden kan aktığı görülür.¹⁰

Hoca Ahmet Yesevi'yle ilgili rivayette ki ağacın altındaki maktelden kan akması İslama ait olmayan mitlerde ki ağacın kökünden köpük çıkması ile az da olsa yakındır. Her ikisinde de ağaçtan birşeyler dışarıya çıkıyor.

Bir diğer İslâm büyüğü Mevlana ile ilgili rivayetlerden birine göre Mevlana'nın hizmetçilerinden biri, Mevlana'nın sema yaptığı evden çıkıp bağın içine

⁹ A.g.e., s.498-514.

¹⁰ Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Bakanlığı, Ankara 1976, s.40.

doğru yürüdüğünü ve rastladığı ağaca selam verdiğini gördü. Ağaçlarda o selam verdiğinde secde ediyorlardı. ¹¹

Yukarıda anlatılan durum, Kur'an'da “yıldız ve ağaç secde eder” cümlesinin geçtiği ayeti doğrulamıştır. Ayrıca Mevlana'nın mesnevisinde bahsedilen Dekuuky'in gördüğü ağaçların secdeye varmalarında Kuran'da yer alan bu cümleyi anlatmaktadır.

3.2. Orta Asya'daki Devlet ve Topluluklarda Ağaçla İlgili Mit ve İnanışlar

Önceki bölümde açıklandığı gibi Orta Asya'da kurulan devletlerde ve topluluklarda İslamiyetin girmesi ile birlikte inançlarında değişme olmuştur, ama onları daha önceki dinlerindeki özellikleri tam olarak değiştirmemişler, İslami inançlarla birlikte şekillendirilmişlerdir. Ağaç kültü, yeni inançlarında kısmen suret değiştirerek devam etmiştir. Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar olan yerlerde ağaç – evliya münasebetlerine rastlanır. Bu onların ağaçla ilgili inanışların islami bir kimliğe bürünmesinin kanıtıdır. Ağaca, ölülerin ruhlarının barınağı olarak bakılır. Bugün Ön Asya'da birçok yataının yanında yetiştirilen ağaçların kutsal sayılması bundan ileri gelir. ¹²

Ağaçların içinde bir güç bulunduğu veya cin ve perilerin ağaçlarına yerleştiiği inancı, koruluklarda ve ormanlarda bu gibi varlıkların mevcudiyeti, hatta orman ilahının varlığı gibi inançları ortaya çıkarmıştır.

İslami devirde yazılan eserlerde ağaçla ilgili ifadelere yer verilmiştir. Dede Korkut hikayelerinde Salur Kazanın evinin yağmalanması çıkasında çıkan olaylardan bahsedilir. Bu hikayeye göre; kafirler, Salurun evinin yağmalanması sırasında, uruzu alıp kanara kenarına götürürler. Han Uruz “*Bre kafirler aman verin bırakın beni bu kaba ağaçla söyleşeyim*” demiş. Kafirler bıraktıklarında uruz, ağaç şöyle demiş.

¹¹ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, (Çev. Tahsin Yazıcı) c.I, 1986, (basım yeri belirtilmemiş) s.253.

¹² “Ağaç”, *İnönü Ansiklopedisi*, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1943, s.223.

Ağaç ağaç desem sana arlanma ağaç
Mekke ile Medine'nin kapısı ağaç
Musakelimin asası ağaç
Kara kara denizlerin gemisi ağaç
Şah-ı Merdan Ali'nin Düldülü'nün eyeri ağaç
Zülfikar'ın kını ile kabzası ağaç
İster erker ister avrat korkusu ağaç
Başını alıp baksam başsız ağaç
Dibini alıp baksam dipsiz ağaç
Beni sana asacaklar götürme gel ağaç
Götürecek olursan yiğitlerin seni tutsun ağaç
*Bizim elde gerek idin ağaç*¹³

Oğuz Kağan destanında Oğuz Kağan, devleti iki ayrı anadan olan oğulları, “Bozok”lar ve “Üçok”lar arasında paylaştırmak isteyince ordu kurdurmuş. Doğuda ve batıda birer “Kırk kulaç ıgaç” diktirmişti. Ağaçların tepesinde birer daguk koydurmuş. Doğudaki daguk altından, batıdaki gümüştendi. Doğudaki ağaca bir ak koyun; batıdaki ağaca bir kara koyun bağlanmıştı.

Oğuz Kağan destanında anlatılan bir hikayeye göre, günlerden bir Oğuz Kağan ava çıkmıştı. Yolu bir göle uğradı. Gölün ortasında, bir adacıkta ağaç vardı. Bu ağacın kavuğunda bir kız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı, kızı sevdi, onunla evlendi. Kız gebe kaldı. günler geceler sonra üç erkek çocuk doğurdu. Çocuklara Gök, Dağ, Deniz adı verildi.¹⁴

M. 1070 civarında Yusuf Has Hacibin yazdığı Kutadgu Bilig adlı eserde, “idin dalı” ve “dünya dalı” birbirine karşı iki sembol olarak belirtilmiştir. “Din dalı”, Tuba ağacı kavramı olabilirdi. Dünya dalı ise, bir kadın olarak temsil edilen, baharda yeşile bürünmüş ağaçlı “yağız yırsi (kara yer)” olabilir.

¹³ Azmi Güleç, “Ağaçlara Dair Atasözleri ve Deyimler”, TFA, c.XIV, S.271, İstanbul Şubat 1972, s.6228.

¹⁴ H. Namık Orkun, *Türk Efsaneleri*, Çınar Yayınları, İstanbul 1943, s.21-22.

Karahanlıların, islamiyeti kabul ettikten sonraki ağaç simgesinin nar olduğu zannediliyor. Arslan Hanın H. 488/M.1017 de bastırıldığı sikkede hükümdarlık timsallerinden “*kün-ay*” (güneş ve ay) simgesi ile nar dalı görünür. Türkistanda, islamdan önce gelen Mani dininin nurlu yemişi ve Hazar Hakanlığının sembollerinden nar motifi, Karahanlıların da sembollerinden sayılmıştır. Servi motifi de Karahanlı dönemi hükümdarlık sembolü sayılıyordu.¹⁵

M.10-11. yüzyıllarda ocak ve ağaç motifinin hükümdarlık timsali olması o devirde görüldüğü zannedilen bazı rüyaların tefsirinden anlaşılır. M. 969’da Gazneli Mahmud doğmak üzere babası, Kayı Oğuzlarından Sebük Tegin, yeni doğan oğlunun büyük bir hükümdar olacağına işareti olarak, bulunduğu otağın ortasından çok büyük bir ağaç bittiğini rüyasında görmüştü.

Buna benzer bir rüya motifi Selçukluların atası Selçuk’a atfedilir. Selçuk, rüyasında göbeğinden üç büyük ağaç bittiğini görmüştü ve bu rüya, onun neslinden üç büyük hükümdar yetişeceği manasına tefsir edilmiştir.

Asya’da kurulan devlet ve topluluklarda ağaçla ilgili bazı inanmalar günümüze kadar gelmiştir. Kayın, kavun, çam, çınar, servi vs. kutsallık kazanan ağaçlardır. Kavak ağacında bazan iyi bazen de kötü ruhların görüldüğüne inanılır. Kuzey Irak’ta “*şere süvare*” diye bilinen kutsal oyuğundan geçen kadınların muradının olacağına inanılır.¹⁶

İran’da Maki Hanlığında yaşayan Karakoyunlu Alevi Türkmenlerinde Orman kültürünün varlığı V. GORDLEVSKİ tarafından tespit edilmiştir. Maku Hanlığın güneydoğusunda 26 köyden oluşan bu Karakoyunluların Sof Köyünün çevresinde kutsal orman vardır. Bu ormandaki ağaçlara dokunulmaz ilkbahar gelince Karakoyunlu kadınları, kurban edilen hayvanların kemiklerini bu ormana gömerler.

¹⁵ Emel Esin, “Ötüken-Yış, (Türk Sanatında Ağaçlı Dağ Hakkında Notlar)”, *Atsız Armağanı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.172-173.

¹⁶ Z. Makas – Y. Kalafat, *Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları* (Azerbaycan – D.Anadolu), Samsun, (Basım yılı belirtilmemiş) s.47.

Kurban edilen hayvanlar erkek olmalıdır. Orman için beş gün koyun sütü vardır. Bu ormana Karaoğlan derler. Ormanda kutsal bir ocak vardır. Burada Şah Ahmed'in Tahtı bulunuyormuş.

Bu kutsal orman hakkında Karakoyunlular arasında şu efsane dolanır. Efsaneye göre Şah Ahmed Karakoyunlulara gelmiş, elinde bulunan asasını bir tandıra atarak yarı yarıya yaktıktan sonra yere saplamaş ve asadan bu kutsal orman oluşmuştur. Karakoyunlular “*bu ormanı kim yarattı*” diye sorunca Şah Ahmet'de “Karaoğlan” demiş. Bundan dolayı bu ormana “kara oğlan” denilmiş. Bu aziz adam Rum memleketine gitmiş ona, yarı yanmış asadan orman yarattığı için, “Ateş Bey” demişler.¹⁷

Kuzey İran'da Karakoyunlu Türkmenlerinde yaygın bir ağaç kültü var. Takdis ettikleri ağaçların etrafında çok sayıda mum yakarak ayin yaparken ağaçlara demir parçaları asmaktadırlar. İnançlarına göre kim ağaca demir takarsa, ağaç ona büyük faydalar sağlayacak, cehennemde yanmaktan koruyacak.¹⁸

Kuzey Kafkasya halklarından Karaçay – Malkarlular da ağaç kültü vardır. Karaçayda “*Cangız Terek*” (Yalnız Ağaç) adı verilen, Karaçaylıların kutsal olduğuna inandıkları büyük bir cam ağacı vardır. Karaçaylılar Cangız Terek'in yanına gidip ona kurban adayıp şu duayı ederler.

*“Sen kurumayan ağaçsın
Senden kendin gibi uzun ömür diliyoruz
Bol yardım dilemeye geldik
İnsanları mutlu eden ağaç
Kendini herkese sevdiren ağaç
Kötülüklerden koruyan ağaç*

¹⁷ Abdulkadir İnan, “Tarihte ve Bugün Şamanizm”, *Materyaller ve Araştırmalar*, TTK Yayınları, Ankara 1972, s.62.

¹⁸ A.Yaşar Ocak, *Bektaşî Menakibnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, s.88.

*Altın yaprakları kımıldıyor tepende
Şölen düzenleniyor senin çevresinde”¹⁹*

Orta Asya Türk topluluklarından Özbeklerde dut, erik, çınar ağacı kutsaldır. Bir Özbek Efsanesine göre eşkıyalar bir evliyanın peşine düşerler. O da dut ağacığına sığınıp ondan yardım ister. Dut ağacı ikiye yarılr ve evliyaı içine alıp tekrar kapanır. Eşklyalar çobanı bulamaz. Bir karga gagası ile dut ağacını eşkıyaya gösterir. Eşklyaya dutu kesmeye başlar. Gövdesi yara alan evliyadan kan akar. Dut ağacı, eşkıya kanı görüp kesmeye devam etmesin diye, meyvesinin suyunu akıtıp kanı kapatır.

Özbek Türkleri beşiklerini dut, erik ve çınar ağaçlarından yapar. Bu ağaçlardan çınar, bakilik ve uzun ömür; dut, kat ve bereket; erik, gözü tokluk örneğidir.

Özbeklerde kırk döneminde, çocuklar bedeni ve ruhi hastalıklara yakalanırlarsa kutlu dut ağacında şifa bulacaklarına inanılır. Yaşlı kadınlar, hasta çocuk erkek ise dop (başlık), kız ise ramal (baş örtüsü)nü dut ağacına gömer ya da ağacın dalına asar. Böylece hastalığın dut ağacına geçeceğine ve çocuğun iyileşeceğine inanılır.²⁰

Orta Asya’da yaşayan bir başka Türk topluluğu olan Azerbaycan Türklerinde tek ve kutsal ağaçlar kutsal sayılır ve kesilmez. Böyle ağaçlardan ikisi Şeki’de Han sarayının bahçesinde çınarlardır. Yeni evliler, evliliklerinin uzun sürmesi için bu tür ağaçların altında kurban keser, dilekte bulunurlar.²¹ Onların inançlarına göre, Ahir Çarşamba günü Söğüt ağacı başını yere koyar ve bunu görenin dileği olur. Kuraklığın giderilmesi için, Guba ilçesinin Gonagkent kasabasındaki Baba Dağındaki mukaddes ocaktan getirilmiş yedi taş, ortadan delinip bir ipe dizilir ve

¹⁹ Ufuk Tavkul, “Karaçay – Malkar Kültüründe Şamanizmin İzleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları, B.Ögel’e Armağan**, Nisan 1990, s.303-305.

²⁰ Yaşar Kalafat, Özbekistan – Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançlarında ‘Doğum’, **V.Türk Halk Kültürü Kongresi, ‘Gelenek Görenek İnançlar’ Sektöyü Bildirileri**, Ankara 1997, s.267.

²¹ Z. Makas – Y. Kalafat, **a.g.e.**, s. 47.

annenin ilk kızı onu suya atıp ipin ucunu sahildeki ağaçlardan birine bağlar. Ağaç, Karaağaç ya da fındık ağacı olmalıdır.²²

Azerbaycan sahasında “Zümrüd-ü Anka Kuşu” masalının bir varyantı olarak anlatılan “Melikemmed” adlı masalda padişahın bahçesinde bulunan elma ağacı 1. gün çiçek acar, 2.gün çiçeğini döker, 3.gün ise meyve verir. Bu olağan üstü meyveyi yiyen kişi ise 15 yaşında genç olurmuş.²³

Azerbaycan Quba’da çocuğu olmayanlar pirlere gider. Oradaki ağaca ip, beşik bağlayıp doğacak çocuk 7 yıl pire adar, kurban keser. Kurbanı çiğ olarak pırde bulunanlara pay eder. Kafayı, kurbanı kesen mollaya bağışlanır. Pire koyun, horoz kurban edilir. Çocuk doğunca pirin adı konur.²⁴

Nahçıvan’ın Babek İlçesi Kahab köyü yakınında Eshabü’l-Kehf (mağara sahipleri) abidesi vardır. Susuz alanda olan bu abidenin dağın başında olan kısmı cennet bağı olarak adlandırılır. Burada birkaç ağaç ve dağdağan ağacı vardır. Bu ağaca paçavra bağlanır. Abidenin giriş kısmında “kıtmır” adlı kurumuş ağaç vardır. Rivayete göre kralın zulmünden kaçan bir çoban buraya gelmiştir. Bu adamın beraberinde kıtmır adlı köpeği gelmiş. Grup, bu köpeği arkalarından gelmemesi için taşlarlar. Ama biraz sonra dönüp baktıklarında köpeğin sürünerek geldiğini görürler. Çoban köpeği öldürür ve gömdüğü yere ağaç diker. Bu yüzden o ağaç kutsaldır.²⁵

Nahçıvan’ın Tenemen köyünde Pir Süleyman yatırı vardır. Bu yatırda mezar var. Avlusunda dut ağacı, yatırın tavan çatısı üstünde bir çalı ağacı vardır. Buraya merdivenle çıkılıp ağaca çeşitli dileklerle bez bağlanıp, niyet edilir.

²² Z. Makas – Y. Kalafat, a.g.e., s.93.

²³ Esmâ Şimşek, “Türk Folklor ve Edebiyatında Elma”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.105, TDA Yayınları, Aralık 1996, s.214.

²⁴ Gülsen Balıkcı, Azerbaycan QUBA’da Doğumla İlgili Adet ve İnanmalarının Anadoludaki Bazı Örneklerle Karşılaştırılması”. **Anayurttan Atayurda Türk Dünyası**, yıl 7, S.18, Ankara 1999, s.5.

²⁵ Ebulfeyz Kuluamanoğlu, “Nahçıvan’da Eski Türk İnançlarının İzleri”, **Bilgi**, S.6, Yaz 1997, s.144.

Nahçıvan'ın Culfa ilçesinde 12. yy.a ait Almemmet Yatırı vardır. Burada üç dut ağacı vardır. İnanışa göre asırlık bu ağaçları kesmek günah. Ağaç, kutsal olduğundan temiz olmayan insanı yanına yaklaştırmaz üzerine kim çıkarsa üstünden atar.²⁶

Aynı ilçenin merkezi ile Kent Şahbuz köyü arasında “*Garip Piri*” var. Burada sadece yabancı armut ağacı kutsal sayılır. Ağacı, çocuğu olmayanlar ziyaret eder. Ağacın bir dalında tahta bir beşik asılıdır. Eğer burayı ziyaret eden gelin ağaca yaklaşırken beşik sallanırsa gelinin çocuğu olacak, aksi halde çocuk olmayacak. Bu ağaca ayrıca çeşitli dileklerle niyet edilip, bez bağlanır.

Nahçıvan'da söylenen bir efsaneye göre, bir yolcu hanımıyla yola çıkar. Bir ağaca rastlarlar. Onun altında gecelerler. Kadının evinde bebeği hastadır. Kadın Allahım bana bir yol göster, hiç olmazsa bebemi son nefesinde göreyim” diye dua eder. Bu duadan sonra göğün yüzü süt gibi beyaz olur. Ağaçtan bir armut kadının önüne yuvarlanır. Hanım armudu takip ederek beladan kurtulur evlerine yetişirler.

Doğu Türkistan'da ağaçlara bağlanan paçavraların her birinin renginin dünyanın yönleri ile ilgili olması inancı vardır.²⁷

İslamiyeti kabul eden Türkler eski inançları yitirmemişler onu İslamiyete uydurmaya çalışmışlardır. İslamiyet, türbe vs. kutsal sayılan yerlerden ya da nesnelere medet ummak, onlara adak adamak, ağacın dallarına bez vs. bağlamak hoş görülmez. Ama bu uygulama her dönemde yapılmıştır ve günümüzde de yapılmaktadır.

3.3. İslami Devir Asya Türk Sanatında Ağaç Tasvirleri

İslamiyetin kabulünden sonra Türk sanatında görülen ağaç tasvirleri bazı değişikliklere uğramıştır. İslamiyetten önceki dönemlerde Türk sanatında ağaç tasvirleri

²⁶ A.g.m., s.145.

²⁷ A.g.m., s.146.

basit, doğadaki haliyle işlenirken, İslamiyetin etkisiyle ağaç tasvirleri daha stilize, süslemeci anlayışla ve bazı yerlerde palmiyeye benzer bir ağaç olarak yapılmıştır. İslami devirde çok kullanılan servi ağacı motifi, mezar taşlarında daha yoğun olmak üzere geniş bir kullanım alanı bulmuştur.

Semerkant'taki Afrasiyap sarayında yer alan ve Karahanlı dönemine ait olduğu sanılan, ocaklarda ağaç ve çift kuş kompozisyonu vardır. (R.19) Buradaki kompozisyonlardan birinde ortada, iki servi ağacı motifi yanyana yerleştirilmiştir. Servilerin yanında birer kuş, en dışta ise üç tane uzun ağaç tasviri yan yana verilmiştir.²⁸

Karahanlı dönemine ait bir ayna, (R.20) Los Angeles Country Museum'da yer alır. Bu aynanın saplı tipte olduğu anlaşılıyor ama sapı yok. Bu ayna üzerinde hayat ağacı, bekçisi olan sfenks figürü ile birlikte tasvir edilmiştir. Aynanın etrafını kufi yazı ile yazılmış iyi niyet kitabesi dolandır.²⁹

Karahanlılara ait bir başka örnek, Kopenag David koleksiyonunda yer alan bir aynadır. Bu aynanın sapı yoktur. Ayna üzerinde, ortada hayat ağacı, iki yanında birer sfenksle birlikte tasvir edilmiştir.³⁰ (R.21)

Türk-İslâm devleti olan Gaznelilerin eserlerinden Gazne sarayı mermer kabartmalarında hayat ağacı, koruyucuları arslan, siren ve sfenks figürleriyle birlikte tasvir edilmiştir.³¹ (R.22a,b.)

Oldukça geniş bir alanda devlet kuran Büyük Selçukluların sanat eserlerinde ağaç tasvirleri oldukça sık görülmektedir.

²⁸ Emel Esin, "Ötüken....", s.174.

²⁹ Ülker Erginsoy, **İslâm Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçukluların Sonuna Kadar)**, İstanbul 1978, s.175.

³⁰ A.g.e., s.175.

³¹ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi", **Bellekten**, C.XXXI, S.215, TTK Yayınları, Ankara 1968, s.33.

Büyük Selçuklulara ait mimari yapılardan 11. yüzyıl eseri olan Karagan Kümbetlerinden birinin iç kısmındaki süslemede, dünya ağacı motifi tasvir edilmiştir. Ağacın dallarında kuşlar vardır. ³² (Ç.9)

Büyük Selçuklulara ait olduğu sanılan Londra'da ki Victoria ve Albert müzesinde sergilenen, 11-12. yüzyıla tarihlenen ipek kumaş üzerinde, dünya ağacının stilize bir tasviri yapılmıştır. Ağacın yanında, kuyrukları koç başıyla son bulan kanatlı arslanlar, üstünde ise karşılıklı kuşlar vardır. Kompozisyon, bir madalyon içindedir. ³³ (R.23)

Büyük Selçuklulara ait olan, 12.yüzyıla ait olan ipek kumaş örneği, Londra'daki Victoria ve Albert müzesinde yer almaktadır. Bu örnekte tasvirler sarı ve civit mavi renklerinin kontrast kullanılmasıyla yapılmıştır. Burada, bir ağacın iki tarafında, birbirlerine sevgi ile bakan iki gencin oturmuş halde tasviri yapılmıştır. Bu kompozisyonun çevresini bir kitabe çevirmiştir. ³⁴ (Ç.10)

Büyük Selçuklulara ait olan, Cleveland sanat müzesinde sergilenen bir ipek kumaş üzerindeki kompozisyonda, ortadaki ağacın iki yanında kanatlı atlar yer almaktadır. Atların vücutları birbirine dönük, başları ise birbirine ters yöndedir. ³⁵ (Ç.11)

Büyük Selçuklu eseri olan, 11-12 yüzyıla tarihlenen bir kumaş örneğinde, hayat ağacı, koruyucuları olan harpillerle beraber tasvir edilmiştir. ³⁶

Bir başka Büyük Selçuklu kumaşı New York'ta özel bir koleksiyonda yer alır. Bu kumaştaki kompozisyonda, ortadaki kozmik ağacın iki yanında fillere binmiş

³² Mustafa Cezar. **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1977, s.317.

³³ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu...", s..33.

³⁴ Dorothy G. Shepherd, "Saljug Textiles – A Study in iconography", **The Art Of The Saljugs in Iran and Anatolia**, (Edt. Robert Hillenbrand), California 1994, s.215.

³⁵ Arthur U. Pope, **A Survey of Persian Art**, c.II, London 1939-40, s.2035.

³⁶ Dorothy G. Shepherd, a.g.m.. s.215.

insan figürleri vardır. Bu insanlar ağaca kap içinde şarap sunmakla ibadet etmektedir.³⁷ (R.24)

Büyük Selçuklu devrine ait bir başka kumaş örneği, Los Angeles'ta özel bir koleksiyondadır. 13.yüzyıla tarihlenen bir örnekteki kompozisyonda, ortada, kıvrılan dallar arasında zor seçilen stilize bir hayat ağacı tasviri vardır. Ağacın iki yanında atlılar yer almaktadır.³⁸ (Ç.12)

Büyük Selçuklu tekstil sanatı örneklerinde görülen atlıların ağaç çevresinde yer aldığı kompozisyon ve ağacın yanında iki kişinin oturması kompozisyonu çok sevilmiş ve Büyük Selçuklu keramiklerinin süslemesinde de uygulanmıştır.

12-13. yüzyıla ait bir Büyük Selçuklu minai tası, Kopenhag'taki David Koleksiyonundadır. Bu tasta, uygulanan kompozisyonda ortada bir ağaç, ağacın altında iki atlı figürü vardır. Ayrıca kuşlar ve değişik hayvanlar da bu kompozisyon içinde yer alır.³⁹ (R.25)

Büyük Selçuklulara ait bir tas, 12-13. yüzyıla tarihlenir. Ashmolean Müzesindeki Barlow koleksiyonunda yer alan bu tasın iç kısmında merkezde, bir servi ağacının iki yanında oturan iki kişinin tasviri yer aldığı bir kompozisyon yapılmıştır.⁴⁰ (R.26)

Ashmolean Müzesindeki Barlow Koleksiyonunda bulunan Büyük Selçuklara ait bir tas, 12.yüzyıl sonu – 13.yüzyıl başına tarihlenir. Bu tas, uzun ayaklı bir örnektir. Bu tastaki kompozisyonda, bir ağacın altında iki atlının tasviri yapılmıştır. Atlılara üç kuş eşlik etmektedir. Taşın çevresini bir kitabe kuşağı çevirmektedir.⁴¹ (R.27)

³⁷ Dorothy G. Shepherd, a.g.m., s.215..

³⁸ Dorothy G. Shepherd, a.g.m., s.215.

³⁹ Dorothy G. Shepherd, a.g.m., s.215.

⁴⁰ Geza Fehervari, *İslamic Pottery*, London 1973, s.90.

⁴¹ A.g.e., s.101.

Büyük Selçuklulara ait olan, 1266 tarihli, bir çini parçası, Cleveland sanat müzesinde sergilenmektedir. Bu parça, sekiz köşeli yıldız biçimindedir. Bu parçada süsleme olarak, ortadaki servi benzeri bir ağacın iki yanında biri erkek diğeri kadın iki kişinin oturmuş halde tasviri yapılmıştır. Bu figürlerin çevresini bir kitabe dolandır.⁴² (Ç.13)

Selçukluların maden sanatı örneklerinde de ağaçlı kompozisyonuna rastlanır. Suriye Selçuklularına ait olduğu bilinen, 12.yüzyıl sonu – 13 yüzyıl başına tarihlenen ve Paris'teki Lovure Müzesinde yer alan bir ibrik ustası bilinen bir örnektir. İbrahim b. Mevaliye tarafından yapılan bir ibriğin kulbu, emziği ve kaidesi orijinal değildir. İbriğin gövdesi dar ve enli frizlere ayrılmıştır. İbriğin gövdesini dolanan ikinci enli frizde sivri kemerli ve dilimli nişler içinde yerleştirilmiş, birbiriyle kucaklaşan, meyve ve palmiye ağaçları altında sohbet eden insan figürleri yer alır. Bu örnekte, günlük hayat sahnelerine yer verilmiştir. (Ç.14)

Büyük Selçukluların minyatürlü yazmalarında doğa unsuru olarak ağaç tasvirleri yapılmıştır. Ağaçlar, kompozisyon tamamlayıcı unsurlar olarak yer alır.

Büyük Selçuklulara ait olduğu düşünülen Varka ve Gülşah adlı minyatürlü yazmanın 33. sayfasında, Varka ile Gülşah bir ağacın altında birbirine sarılması tasvir edilmiştir.⁴³ (R.28)

İran'da kurulan ve Anadolu'da bir uzantısı olan İlhanlıların sanat eserlerinde ağaç tasvirlerine rastlanır. İran'daki İlhanlıların yaptığı minyatürlü yazmalardan biri "cami el-Tevarih" adını taşır. Bu yazmanın 36. sayfasında Buddha'nın kutsal ağacı tasvir edilmiştir.⁴⁴ (R.29)

İran'da hüküm sürmüş olan Muzafferiler devrine ait bir minyatürlü yazma Firdevsi'nin yazdığı Şehname adlı eserin istinsah edilmiş bir nüshasıdır. Konumuzla

⁴² Ülker Erginsoy, *a.g.e.*, s.241.

⁴³ Güner İnal, *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, AKM Yayınları, Ankara 1995, s.51.

⁴⁴ *A.g.e.*, s.72.

ilgili minyatürde İskender'in ağaçla konuşmadan önceki hali resmedilmiştir.⁴⁵ İskender, dallarında insan ve hayvan başlarının olduğu, kökü ve gövdesi birbirine dolanmış olan ağacın yanındadır. At üstünde tasvir edilen İskender, bir elini ağacın dalına doğru uzatmıştır. İskender'in arkasında atlı insan figürleri yer almaktadır.⁴⁶ (R.30)

Bu minyatürdeki konuşan ağaç, meyveleri insan başları olan vakvak ağacına benzer. Firdevsi vakvak ağacının İskender ile bağdaştırıyordu. Şehnamede bundan bahsetmiştir.

Orta Asya'da kurulmuş güçlü devletlerden biri olan Timurluların sanat eserlerinde de ağaç tasvirlerine rastlanmaktadır. Semerkant başta olmak üzere sınırları içinde yer alan her şehirde mimarlık abideleri inşa ettiren Timurlular, bu abidelerin gerek iç gerekse dış cephelerinde çini süslemeler yapmışlardır. Ayrıca ahşap malzeme ile yaptıkları sanat eserlerinde de ağaç tasvirine rastlanır.

New York'taki Metropolitan Sanat Müzesinde yer alan 1359 tarihli ahşap Kuran rahlesinin alt kısmındaki panoda, ortadaki sivri kemerler kısmın içinde bir servi ağacı motifi vardır. Bu ağaç motifli kısmın dışında kalan yerlerde ise kıvrım dallar, yaprak ve çiçeklerden oluşan bir kompozisyon yer alır.⁴⁷ Rahlenin üst kısmında ise kıvrımdallı bitkisel süslemenin içinde yazılar vardır.⁴⁸ (R.31)

Timurlulara ait çini süslemeli bir eser, Herat'taki Abdullah Ersari Türbesidir. 1425-1429 arasına tarihlenen bir türbenin dehliz kısmındaki yüzeylerde sırsız olarak koyu mavi ve turkuaz renkleri kullanılarak süsleme yapılmıştır. Bu mozaik kısımlarda hayat ağacı tasvirleri görülmektedir. Ayrıca silik olmasına karşı servi ağacı motifleri de seçilmektedir. (R.32)

⁴⁵ Güner İnal, a.g.e., s.52.

⁴⁶ Dorris Brian, "A Reconstruction of Miniature Cycle in the Demotte Shah Namah", *Ars Islamica*, C.VI, PT.2, USA, MCMXXXIX, s.97.

⁴⁷ Thomas W. Lentz – Gleen D. Lovry, *Timur and Princely Vision*, Los Angeles, s.330.

⁴⁸ Lisa Golombek – Donald Wilber, *The Timurid Architecture of Iran and Turan*, c.I, s.338.

Timurlulara ait Semerkant'taki Bib-i Hanım Türbesi içinde çinili süslemeler vardır. Bu süslemelerde ağaç tasvirleri vardır. Her kemerli bölüm içinde atlı ağaç motifi yerleştirilmiştir.⁴⁹ (R.33)

Timurlulara ait olan, Meşhed'deki Kümbed-i Kisti'deki Sultan Muhammed mezarın dört tarafındaki küçük nişlerde servi ağacı tasvirleri vardır. Daha büyük nişlerin içinde yazılar vardır.⁵⁰ (R.34)

Timurlu eserlerinden Kuşan Tuman Aka Medrese'nin kubbe içindeki nişlerde yer alan manzara resimlerinde ağaçlar, kuşlarla birlikte tasvir edilmiştir.⁵¹ (R.35-36)

1489-1490 tarihli Timurlu eserlerinden Isfahan'daki Ebu Mesud Harikahında kapı girişinin iç kısmındaki dar panoda vazo içinde çiçekli bir ağaç tasviri yer alır. Ağaç, koyu mavi zemin üzerine yapılmıştır.⁵² (R.37)

15.yüzyıla tarihlenen bir başka minyatür, İstanbul Topkapı Sarayı'nda yer alır. "*Baysungur albümü*" adlı eserin 59a sayfasında bulunan bir tasvirde ağacın dallarına sarılmış bir ejderha ve ona ok ve mızrakla saldıran iki insan yer alır. Ağacın dallarında meyveler vardır.⁵³ (R.38)

İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan "*Dehlevi Hamsesi*" adlı eserin Ferhat'ın dağları delmesinin tasvir edildiği minyatürde kayaların yüzeyi hayvan başı şeklindedir. Minyatürün sol tarafında iki servi ağacı ve çiçekli başka bir ağaç vardır.⁵⁴ (R.39)

Hindistan ve çevresinde kurulan Türk devletlerinden Babürlülerin sanat eserlerinde ağaç tasvirleri görülmektedir.

⁴⁹ Mustafa Cezar, a.g.e., s.440.

⁵⁰ Bernard O'Kane, *Timurid Architecture in Khurasan*, U.S.A. 1987, s.154.

⁵¹ A.g.e., s.199.

⁵² Lisa Golonbek – Donald Wilber, a.g.e., s.309.

⁵³ Güner İnal, a.g.e., s.152.

⁵⁴ Mustafa Sümer. "*Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan 16.yüzyıl Başlarına Ait Problemli Bir Grup Yazma*" Sanat Tarihi Yıllığı. C.VIII, İstanbul 1979, s.163.

Babürlü eserlerinden Lahor'daki Vezirhan Camii 1634'te yapılmıştır. Bu caminin çeşitli cephelerinde ağaç tasvirlerinin yer aldığı çini panolar vardır. Caminin dış cephesindeki bir panoda, dallarında çok sayıda yaprak ve çiçek bulunan bir ağaç tasviri yapılmıştır.⁵⁵ (R.40)

Aynı caminin minaresindeki çini panolardan birinde çiçek ve yapraklı dallarıyla bir ağaç tasviri yer alır. Minaredeki diğer panolarında çınar ağacına benzer bir ağaç ve servi ağacı motifleri vardır. Minarenin şerefe kısmında yer alan panolarda da çiçekli ağaç tasvirleri vardır.⁵⁶ (R.41,42,43)

Lahorda bulunan bir başka Babürlü Eseri olan Elga caminin cephesinde yer alan çini panoda süslemeler sıraltında yapılmıştır. Motifler mavi, beyaz renklerinin kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Burada, bir kökten çıkar, oldukça geniş bir alanı kaplayan, çok sayıda yaprak ve değişik tarzda çiçeklere sahip bir ağaç tasviri yer alır.⁵⁷ (R.44-45)

Azerbaycan civarında yaşamış Şeki Hanlığı zamanında yapılmış olan Şeki Han Sarayı 1762'de yaptırılmıştır. Sarayın salonlarında yer alan nakış süslemeleri yapan iki ustanın adı bilinmektedir. İkinci kattaki büyük (orta) salonun nakışlarını üstad **Abbas Gulu**, birinci kattaki nakışların önemli bir kısmını, 1895-896 yıllarında **Nakkaş Sefer Mirza Cafer** yapmıştır. İkinci katta günümüze gelen nakışların birçoğunu Şuşalı ressam **Usta Gamber** yapmıştır. İkinci katın iki uçtaki diğer odalarında ise **Alpgulu** ve **Gurbanali** adlı nakkaşlar çalışmıştır.⁵⁸

Sarayın birinci katın sağ taraftaki salonun duvarlarında, panolar halinde süslemeler vardır. Bu panolarda servi ağaçları, çeşitli bitkisel süslemeler vardır. Birinci kattaki büyük merkezi salonun alt kısmı, dört tarafa yönelen kollar arasına yerleştirilmiş yıldız tipli çokgenlerden meydana gelen bir kompozisyona sahiptir.

⁵⁵ Gönül Öney, *İslâm Mimarisinde Çini*, İstanbul 1987, s.154.

⁵⁶ *A.g.e.*, s.154.

⁵⁷ Gönül Öney, *a.g.e.*, s.154.

⁵⁸ Yaşar Çoruhlu, "Azerbaycan'ın Şeki Şehrindeki Han Sarayı Üzerine Gözlemler", *Arkeoloji ve Sanat*, S.86, İstanbul 1994, s.14.

Canlı renklerin kullanıldığı süslemeler de cennet timsali olarak bilinen nar ağacı motifleri vardır.⁵⁹ (Ç.15)

İslami devir Orta Asya Türk topluluklarına ait Türkmen kadın başlığında, stilize bir ağaç tasvir edilmiştir. Bu motif nakışla işlenmiştir. (R.46)

İslami devir Orta Asya Türk topluluklarına ait bir başka örnek olan kadın elbisesinde, sarı renk üzerine hayat ağacı motifi, çiçekli olarak tasvir edilmiştir.⁶⁰ (R.47). Aynı topluluklara ait bir diğer örnek erkek başlığıdır. (Ç.16) Bu başlık üzerinde dallarında yaprak ve çiçeklerle bir ağaç tasviri yapılmıştır.

Bu topluluklara ait bir başka örnek bir elbisedir. Bu elbise üzerinde stilize bir ağaç tasviri vardır. Ağacın dalları kertiklidir. (Ç.17)⁶¹

3.4. Anadolu'da Kurulan Türk Devlet ve Topluluklarında Ağaçla İlgili Mit ve İnanmalar

Anadolu topraklarını mesken tutan Türkler burada çeşitli devletler kurmuşlardır. Alparslan'ın Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'ya giren Türkler burada Anadolu Selçuklu Devletini ve bu devlete bağlı çeşitli beylikleri kurdular. Anadolu Selçukluları Moğol istilasından sonra yıkılınca ortalık karıştı ve yeni birtakım beylikler oluştu. Bu beyliklerden Osmanoğulları bir imparatorluk kurdular. 600 yılı aşkın bir süre Anadolu'ya hakim olan Osmanlı İmparatorluğu, Cumhuriyet rejimiyle birlikte tarih sahnesinden silindi. Anadolu toprakları bugün Türkiye adı ile anılmaktadır.

Anadolu'nun bu tarihi geçmişinde kurulan devletler müslüman idiler ama inançlarında islamiyet öncesine ait eski dinlerinin kalıntıları vardı. Bu kalıntılar arasında ağaç kültü önemli yer tutmaktadır. Anadolu'daki Türkler karaağaç, incir,

⁵⁹ A.g.m., s.16-17.

⁶⁰ Johannes Kalter, *The Art And Crafts of Turkestan*, Thames and Hudson, London 1984, s.25.

⁶¹ A.g.e., s.91-92.

elma, kestane, sakız, servi, çam, ardıç, ceviz, dut, meşe (pelit), mersin ağacı, ahlat, çınar gibi ağaçları kutsal sayıyorlardı.

Anadolu Selçuklu devletinin devlet ağacı hurmadır. Hurma ağacı Mevlana'nın mesnevisinde yer alan bir tefsire dayandırılarak devlet ağacı olmuştur. Bu tefsire göre Medine'de, Mescid-i Nebevi'de, Hz. Muhammed, hutbe verirken, mescidin sütunlarından biri olan hurma ağacına dayanırdı. Hz. Muhammed, hayatının sonuna doğru artık ayakta dururken yoruluyordu ve bir minber yaptırdı. O zaman, terk edilen hurma ağacı şikayet etti. Peygamber hurma ağacına teselli için ne yapabileceğini sorar. Hurma ağacı ölümsüzlük istemektedir. Ebedi hayata kavuşmak için ölüm acısını yaşamış olmak gerekmektedir. Hurma ağacı, ölüm acısına razı olur ve minare şekline girer.⁶²

Anadolu Selçukluların dini hayatında önemli bir şahsiyet olan Hacı Bektaş Veli gün doğarken Hoca Ahmed Yesevi'den izin alıp yola düştü. Orada bulunan erenlerden biri, ortada yanan ateşten bir odun alıp Rûm ülkesine doğru attı. "Rumdaki erenler ve gerçeklerden biri bu odunu tutsun, Türkistan erenlerinin Rûm'a gönderdikleri erenlere malum olsun" dedi. O odun dut ağacıydı. Konya'da Emin Cem Sultan'ın halifesi Hak Ahmet Sultan, dutu Hacı Bektaş Veli Tekke'sinin önüne dikti. O ağaç hala durur, yukarı ucu yanıktır.⁶³

Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli'de anlatılanlara göre, Hacı Bektaş Suluçak köyüne ilk geldiğinde onun veli olduğunu anlamadılar. O, köyü terkedince onun veli olduğunu anladılar ve peşine düştüler. O, gelenlerden kurtulmak için Hırka Dağı denilen yüksek bir tepenin üstünde bulunan ardıç ağacının yanına ulaşır. Ardıçtan kendisini saklamasını ister. Ağaç, dal ve yapraklarıyla çadır biçimini alır, Hacı Bektaş'ı saklar. Hacı Bektaş orada kırk gün çile çıkarır. Bu ağaca Devcik Ağaç denilir.⁶⁴ "Vilayetname-i Sultan Şucâuddin"de, Hacı Bektaş'ın her yerde daima ulu

⁶² Emel Esin, "Ötüken...", s.176.

⁶³ Abdülbaki Gölpınarlı, **Vilayetname Menakıb-ı Hüsnâ Hacı Bektaş-ı Veli**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1958, s.17-18.

⁶⁴ Ahmet Yaşar Ocak, **a.g.e.**, s.83.

bir çam ağacı dibinde oturup kalktığı, ibadet ettiği nakledilir. Bu çamlardan ikisinin adı “Kırklar Cami” ve “Bölük Çamı”dır.

Ağaç kültü Osmanlılarda da vardır. Osmanlılarda rüyada ağaç görülmesi, hükümdarlık ve devlet sembolü olarak tefsir ediliyordu. Osmanlı İmparatorluğunun kurucusu Osman Bey rüyasında, Şeyh Edebalı'nın koynunda bir ay çıktığını gördü. Bu ay, daha sonra tam haline gelince OsmanBey'in koynuna girdi. Bunun üzerine belinden bir ağaç çıkararak yükseldi ve büyüdükçe yeşillendi, güzelleşti. Dallarının gölgesi ile bütün dünyayı örtüyordu. Ağacın yanında dört sıra dağlar vardı. Bunlar Kafkas, Atlas, Toros ve Balkanlardı. Ağacın köklerinden Dicle, Fırat, Nil ve Tuna çıkıyordu ve üzerinde gemiler vardı. Sayısız minarelerden ezan sesleri geliyordu ve bu sesler ağacın dallarındaki kuşların cıvıltısına karışıyordu. Ağacın yaprakları kılıç gibi uzamaya başladı. Derken bir rüzgar çıkıp ağacın yapraklarını İstanbul'a doğru çevirdi. Şehir, iki deniz ve iki kara ortasında iki firuze ve iki zümrüt arasına oturtulmuş bir elmas gibiydi ve böylece bütün dünyayı kuşatan geniş bir ülkenin teşkil ettiği yüzüğün kıymetli taşı idi. Osman Bey yüzüğü takarken uyandı.

Bu rüya, Edebalı tarafından, yeni bir devletin kurulması ve bu devletin uzun süre devam etmesi olarak tefsir edildi.⁶⁵ Bu durum “Dünya Ağacı” kavramı ile ilişki dikkat çekici. Sanki sembolik olarak “Dünya hakimiyeti” kavramına atıfta bulunmuştur.

Osmanlıların, tarihi boyunca bazı ağaçlar onlar için önemli bir yere sahip olmuşlardır. Bu ağaçlar;

1. Osman Bey'in kardeşi Sarıyatı Bey'in bir harpte şehit düştüğü yerdeki Çam ağacı, “Kandilli Çam” diye meşhurdur. Bu ağaç Domaniçbeli civarındadır.

2. Geyikli Babanın Bursa'daki Bey sarayının avlusuna diktiği kavak ağacı. Orhan Bey, Bursa'nın fethinden sonra dervişleri teftiş etmek için Keşiş Dağının

⁶⁵ M. Şakir Ülkütaşır, *Türk ve İslâm Geleneğinde Ağaç*, Türk Etnografya Folklor Derneği Yayınları, Ankara 1963, s.8

eteklerine indi. Dervişler, Geyikli Baba hakkında Orhan Gazi'ye, hep geyikleriyle konuştuğunu söyledi. Orhan Bey, Geyikli Baba'yı sarayına davet etti. Ama o, daveti kabul etmez. "Biz zaman gelince geliriz" der. Bir süre sonra Geyikli Baba, Keşiş Dağından Bursa'daki Bey sarayına inmişti. Omuzunda kavak ağacı vardı. Geyikli Baba sarayın avlusuna girip ağacı avlunun iç tarafına diker. Görenler Orhan Bey'e haber verince, Orhan Bey dervişin yanına gelip elini öper. "Dervişlerin duası sana ve senin nesline makbuldur" diyen Geyikli Baba geldiği gibi sessizce gider. Günden güne büyüyen bu ağaç, Osmanlılarca soylarının devamı ve devletlerinin daim olacağına işaret ediyor. Bu yüzden bu ağaca çok iyi bakılmıştır.⁶⁶

3. I.Murad'ın İnceğiz'in üzerindeki Bilenye hisarının zaptı için yapılan harekatı idaresi esnasında oturduğu kavak ağacı. Bu ağaç "Devletlü Kabağaç" olarak bilinir. O zamanlar kavak ağacına kabağaç denirdi."⁶⁷ Burada ağaca "Devletlü" olarak hitap edilmesi onun yönetim / yönetici unsuru ile ilişkisini çağrıştırır.

4. Bursa Koğukçınar mahallesinde yer alan Koğuk çınar. Esas adı Ulufeli Çınardır. XIV. yy. sonlarında dikilmiştir. I.Bayezid, bir seferden bol ganimetle dönünce, o sene çocuk doğuran kadınlara maaş bağlanmasını emretmiş. Padişahın huzuruna 70 yaşlarında dul bir kadın gelip, bir erkek çocuk doğurduğunu ve maaş bağlanmasını ister. Padişah bu yaşta bir kadının çocuğu olamayacağını söyler. Kadın, çocuğunun olmadığını ama onun kadar kıymetli bir çınar ağacı diktiğini söyler. Padişah, bu sözlerden memnun kalır, kadına maaş bağlatır ve ağacı kıymetli sayar.

Osmanlılarda yeniçerilere ulufeleri bu çınar altında dağıtırdı.⁶⁸

5. Eyüp Sultan Türbesinin yanındaki çınar ağaçları II. Mehmet, İstanbul'u fethedince, Eba Eyyub'un kabrinin bulunması istedi. Bir gece Akşemsettin'in

⁶⁶ Nezihe Araz, *Anadolu Evliyalari*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1966, s.18.

⁶⁷ M. Şakir Ülkütaşır, *a.g.e.*, s.12.

⁶⁸ Bedri Yalman, "Bursa'nın Tarihi Çınarları", *İlgi*, Yıl 18, S.39, Cem Ofset, İstanbul, Haziran 1984, s.27.

Akşemseddin'in Okmeydanı sırtlarında bulunan çadırına gitti. Dileğini ona anlattı. Akşemsettin ona, Haliç kıyısında, İstanbul sırtlarına yakın bir yerde gece karanlığında parlayan bir noktayı gösterdi ve kabrin orası olduğunu söyledi.

Ertesi gün II. Mehmed Akşemseddin'le beraber gece gördükleri yere gitti. Akşemsettin eline iki çınar dalı alıp aralıklı olarak toprağa dikti. Kabrin burada olduğunu söyledi.

Akşemsettin'in, kabrin bulunduğu yeri kolay bulmasından şüphelenen II. Mehmet, silahtarıyla beraber çınar dallarını 20 adım kible tarafına nakletti. Ertesi gün II. Mehmet, Akşemsettin'e kabrin yerinin bulmasını yine rica etti. Akşemsettin çınar dallarının yerinden kaldırıldığını söyleyerek bir gün önce söylediği yerin Eyub'un kabri olduğunu, gösterilen yer iki arşın kazılınca beyaz bir mermer çıkacağını anlattı. Orası kazıldı. Akşemsettin'in dediği gibi beyaz bir mermer çıktı. Mermerin üzerinde "Haza kabri Halit İbn Zeyd" ibaresi yazılıydı.

Kabir bulununca silahtar, değiştirilen dalların ne olacağını sordu. Akşemsettin, dalların sonradan dikildiği yerin Eyüb'ün yıkandığı yer olduğunu belirtti.

Şimdi Eyüb türbesinin hacet penceresi karşısındaki, etrafı demir parmaklıklarla çevrili yer burasıdır.⁶⁹

6. İstanbul Sultanahmet Camii avlusundaki (Bazı kayıtlara göre At Meydanındaki) bir çınar ağacı. 1656'da isyan eden yeniçeriler, Devlet ve Saray erkanından yakaladıklarını öldürüp bu ağacın dallarına astılar. Bu ağaç, Doğu Mitolojisinde meyvası insan olan ağaca benzetilerek, Vakvak Ağacı denilmiştir. 1825'te yeniçerilerin isyanı esnasında idam edilen asilerin cesetleri bu ağacın altına atılmıştır. Kececizade İzzet Molla bu ağaç için şöyle bir dörtlük yazmıştır.⁷⁰

⁶⁹ M.H. Bayri, *İstanbul Folkloru*, Baha Matbaası, İstanbul 1972, s.23-24.

⁷⁰ M. Şakir Ülkütaşır, a.g.e, s.13.

*“Bir zamanlar ehli fitne camii Han Ahmed’te
Bi günah asmıştı kullarını Hallâkın
Şimdi erbabı sıkanın dökülüp kelleleri
Meyva vaktine yetiştik şecer-i vakvakın”*

Ağaç, Osmanlı İmparatorluğunun sosyal yaşantısında da önemli bir yere sahiptir. Osmanlılarda sünnet ya da evlenme düğünlerinde nahıl adı verilen, ağaç şekilli araçlar kullanılırdı. Nahıl’ın kelime anlamı hurma ağacıdır. Nahıl nahilbent denen üstatlar tarafından yapılır. Önceden altın ve gümüş tellerden ve bal mumlardan iskeleti yapılır, daha sonra meyve, çiçek, kumaş yapılır, küçük nahıllar ise küçük tel yapılı basit işlerden ibaretti. I. Abdülhamit’in kızı, Esmâ Sultan’ın III. Selim zamanında Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa ile evlendirilmesi sırasında bir nahıl yapılmıştır.⁷¹

Nahıl’ın önemi 18.yy. sonlarında bozuldu. Nahılbantlar nahılları gittikçe özensiz yapmaya başladılar. 19. yy.da nahılbantlık tarihe karıştı.⁷² Günümüzde bazı yörelerde nahıl geleneği devam ettirilmektedir.

Osmanlılarda servi dikerken, servi seceresi düzenlenir. Eyüp caminin kuzeyinden Gümüşsuyuna giden yokuş yolun başında sağ köşede Sait Paşa kabri yanındaki servinin böyle bir törenle dikildiği söylenir.⁷³

Osmanlı Türklerinin inanışına göre, Hayat Ağacının bir milyon yaprağı olup her birinin üzerinde bir insanın yazgısı yazılmıştır; bir insan öldüğünde ağaçtan bir yaprak düşer.⁷⁴

⁷¹ İsmail H. Uzunçarşılı, Nahil ve Nakil Alayları, **Belleten**, C.XI, S.2, TTK Yayınları, Ankara 1976, s.56.

⁷² **A.g.m.**, s.65-69.

⁷³ Cevdet Çulpan, **Serviler**. c.II, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1961, s.80.

⁷⁴ M. Eliade, **Şamanizm ve İlkel Esrime Teknikleri**, (çev. İ. Birkan), İmge Kitabevi, Ankara 1999, s.306.

3.5. Cumhuriyet Devri Türkiyesinde Ağaçla İlgili Mit ve İnanışlar

Günümüz Türkiyesinde ağaç kültürü, özellikle kırsal kesimde önemlidir. Çeşitli dileklerle ağaçlara bez vs. bağlanır. Ağaçların kesmek günah sayılmaktadır. Bazı ağaçların dallarına, yapraklarına dokunulmaz, dokunanların başına bir felaket geleceğine inanılır. Ağaçların bazıları evliya ismi taşır.

Aydın'ın Dedebağ yaylasında Dedebağ Dedesi adlı bir mezar vardır. Rivayete göre, Dedebağ dedesinin etrafının çok çamlık olduğu, çamların kesilmediği, kesenin başına bela geleceği söylenir. Orman yangınında, dedenin sayesinde yatırım çevresindeki çamların yanmadığı söylenir.⁷⁵

Yozgat'ta güzel bir çamlık vardır. Bu çamlar kesilmez. Rivayete göre Aslı'yı arayan Kerem, buraya da uğramış Aslı'sını sormuş; bulamayınca çam dikmiş yamaca şöyle demiş:

- Bu çamlardan ince çamlar filizlensin, bir koruluk olsun. Sazlar, sözler bizi söylesin. O gün bugün bu çamlık aşıkların uğrak yeridir.⁷⁶

Bursa'nın ulu çınarlarından Eskici Baba Çınarı Orhan Caminin kuzeydoğusunda bahçenin köşesindedir. Uzun yıllar önce ayakkabı tamir eden ve Orhan Camii'de müezzinlik yapan Mustafa adlı bir ihtiyarın bu çınarın içine giip bir daha çıkmadığı rivayet edilir. Halk, içi baca gibi olan bu çınardan adamın göğe çekildiğine inanmaktadır. Çınarın içi ufak bir oda gibi oyuktur.⁷⁷ Bu ağacın kesilmesinin uğursuzluk getireceğine inanılır ve ağaç belediye tarafından koruma altına alınmıştır.

Bursa'nın İznik İlçesinde Alaeddin Mısri Türbesi önünde yalnız kabuğu yaşayan asırlık çınar vardır. Gövdesi boşalmış bu ağacın İznik tarihinin şahidi

⁷⁵ Burhan Altan, *Türkiye'de Dini Ziyaret Yerleri*, Kazancı Matbaası, İstanbul 1996, s.140.

⁷⁶ Mehmet Önder, *Şehirden Şehire Anadolu*. Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997, s.445.

⁷⁷ Bedri Yalman, "Bursa'nın Tarihi...", s.27.

olduğu bilinir.⁷⁸ Bu ağacın kalan parçası halk tarafından uğurlu sayılır ve korunmaya alınmıştır.

İstanbul Sümbül Efendi Camiinin avlusunda “zincirli servi” denilen kurumuş bir ağaç vardır. Bu ağacın yaşının cami ve tekkenin yapılış tarihiyle alakalı olduğu düşünülür. Ağaç direklerle desteklenmiştir ve zincirlenmiştir. Etrafı ahşap pencerelerle çevrilmiş ve bir oda haline getirilmiştir. Halk, bu servinin zinciri yere düşerse kıyametin yaklaşacağına inanır.⁷⁹

Gaziantep’te Göksüncük Köyü’nün 100 m. batısında büyük iki sakız ağacı var. Bu ağaçların kesilmesi günahdır. Memik Dede, gereksiz yere ağaç kesenin adam öldürmüş kadar suç işlediğini söylemiştir. Bundan dolayı ağaçlara zarar verilmez.⁸⁰

Gaziantep’in Sam köyündeki Beledi Mehmet Türbesinin çevresindeki ağaçlara dokunanın başına mutlaka bir belanın geleceğine inanılır. Beledi Mehmed bilmezlikten yapanların rüyasına girip ikaz edermiş.

Gaziantep’te Karadede köyünün 100 m. güneyinde birkaç büyük meşe ağacının altında Karadede’nin mezarı vardır. Mezarın etrafındaki ağaçlara dokunulmaz.⁸¹

Elazığ, Keban’ın Aşağı çakmak köyünde bir tepenin yamaçlarını kaplayan ve genellikle meşe ve ardıçtan oluşan koruluk vardır. Bu koruluğun bulunduğu tepenin başında büyük ve yaşlı bir çam ağacı vardır. Bu ağaç kutsaldır, ona dokunulmaz.

Keban’ın Yukarıkurşunkaya köyünde kutlu sayılan bir palamut ağacı vardır. Bu ağaç, kesilip budanmaz, meyvesini toplamazlar.⁸²

⁷⁸ Semavi Eyice, “İzmit III Türk Dönemi”, *İlgi*, Yıl 19, S.41, İstanbul, Ocak 1985,s.12.

⁷⁹ N. Köseoğlu, “Sümbül Efendiyi Ziyaret”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, S.135, Nisan 1953, s.15.

⁸⁰ C. Cahit Güzelbey, *Gaziantep Evliyalari*, Gaziantep 1964, s.47.

⁸¹ *A.g.e.*, s.62.

⁸² A.Buran, “Fırat Havzasında Eski Türk Gelenek ve Göreneklere”, *F.Ü. Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu*, 24-27 Ekim 1985, F.Ü. Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ 1992, s.41-42.

Adapazarı'nın Erenler Tepesi'nde Ağaç Baba Yatırı vardır. Rivayete göre Ağaç Baba boş tarlalarda fidan diker, ağaç yetiştirir. Ağaç Baba'nın diktiği fidanı koparan ya da yetiştirdiği ağaçları kesenlerin elleri kururmuş. Bu yüzden ormana kimse el sürmezmiş. Bugün bu ağaçlara dokunulmaz, dokunanların başına felaket geleceğine inanılır.⁸³

Kayseri Molla hacı köyünün dışında "köme pelitler" denilen yedi meşe ağacı var. Bu ağaçların dalları kesilmez ve yakılmaz.

Erzincan'da Tercan'ın 3 km. güneyinde kavaklık mevkiinde kavak ağaçları vardır. Bu ağaçlarda kesip ev yapanın evi yıkılmış. Ama ağaç dalları yerinde yakılırsa bir zarar olmazmış.

Tercan'ın kuzeybatısında Köroğlu kayaları diye bilinen yerde Livağa adlı bir yatırı vardı. Burada bulunan ağaçların dallarını kesip götürülenlerin başına bela geleceğine inanılır. Bir rivayete göre Tercan'ın kargın köyünden burayı ziyaret edenler bu ağaçlardan alıp giderken Tuzla çayı taşmış ve adamlar geçememiş. Bunun üzerine ağaçlar yerine getirmişler.⁸⁴

Erzincan'ın Avcılar köyünde bir grup ağaç vardır. Bu ağaçlar kesilmez. Bir rivayete göre, Ruslar ve Ermeniler buralara geldiklerinde havalar çok soğukmuş komutan, askerleri alıp bu ağaçların altına gitmiş. Askerler ağaç getirip yakmalarını söylemiş. Askerler, ağaçların dallarını kırıp yakmışlar, ısınmışlar. Komutan rüyasında beyaz sakallı bir adam görmüş. Bu da o ağaçmış. Adam komutana demiş ki "Benim dallarımı neden kırdınız? Nasıl kırdınız ise tekrar yerine koyun". Komutan korkmuş, sabah kalkıp odunları yerine koymuş ve ağacın etrafını tel örgü ile çevirmiş. Ağaç tekrar komutanın rüyasına girip "Neden etrafımı tel örgü ile çevirdiniz? İnsanların bana gelmesini engelliyorsun. Etrafımı açta gelsinler" demiş.

⁸³ Mehmet Önder, a.g.e., s.10.

⁸⁴ Ruhi Kara. **Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma**, Erzincan Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları. Ankara 1993, s.28.

Komutan ertesi sabah tel örgüleri söktürmüştü. O zamandan beri buradaki ağaçlar kesilmez.

Tercan'ın Vartık (Beğendik) köyünde Üzerlik Baba yatırı vardır. Yatırın yanında bulunan ağaçları kesenlerin başına bela geleceğine inanılır. Buradan ağaç kesen ve götüren bir adamın çocukları ölmüş. Adam rüyasında bir adam görmüş. Adam ona "sen benim çocuklarımı öldürdün, ben de senin çocuklarını öldürdüm" demiş. Bu yüzden o ağaçlara dokunulmaz.⁸⁵

Manisa'nın Gürle Köyünde, Dede dağındaki ağaçlara dokunanın başına bela geleceğine inanılır. Akhisar'ın Palamut köyünde Yatağan Dede adlı bir yatır var. Dedenin bulunduğu dağda bugün sık ağaçlar vardır. Buradaki ağaçlara dokunulmaz, kesilmez, dökülen dallar götürülmez.⁸⁶

Kars'ın Tuzluca ilçesine bağlı Egrekdere köyünün 200 m. dışında iki sıra halinde iğde ağaçları vardır. Bu ağaçlar budanmaz, kırılan dallar toplanmaz. Bununla ilgili bir rivayete göre, iğde ağaçlarının yanından geçen bir atlı atını sürmek için ağaçlardan ince bir dal koparır. Adam çok gitmeden elindeki dal ateş alıp yanar. Aradan bir süre geçer, adam ve adamın evinde çoluk çocuğu da ölür.⁸⁷

Sivas'ın Ürük köyündeki çam evliyasından ağaç kesen köylünün ertesi gün ahırını yanar. İmirhan köyündeki çamlar koruluğundan ağaç kesen köylünün öküzü ölür. Kekliktepe köyündeki çam evliyasından ağaç kesenin ilk önce balta tutan eli felç olur. Daha sonra acılar içinde inleye inleye ölür.⁸⁸

Erzurum'un Hınıs ilçesinin Kız Musa köyündeki tek söğüt ağacı, Dumlu bucağına bağlı Köse Mehmet köyü sınırlarında yer alan Çoban Dede ziyareti, Zazalar

⁸⁵ A.g.e., s.40.

⁸⁶ M. Çağatay Uluçay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, c.I, Halkevi Yayınları, Manisa 1940, s.126.

⁸⁷ Saim Sakaoğlu, *İğde Yolu ve Ersandık Efsaneleri*, TFA, C.XVII, S.232, İstanbul, Kasım 1978, s.849.

⁸⁸ K.Özen, "Sivas ve Divriği Yöresinde Ağaç Kültüne Bağlı Efsaneler", *Milli Kültür Araştırmaları*, 50. Kültür ve Sanat Yılında Dr. M. ÖNDER'e Armağan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, (Haz. M.YILDIRIM), s.341.

köyündeki çamlar, Çat ilçesinin Babadere köyündeki ceviz ağacı kutsaldır ve onlara dokunulmaz. Ağaçları kesip götürülenlerin başına felaket geleceğine inanılır. Ama kurumuş dalların koparılarak veya dökülmüş dalların toplanarak orada yakılıp kullanılmasına bir sakınca olmadığı ortak bir inançtır.⁸⁹

Erzurum'un Çeperli köyü sınırında, köye 3,5 km. uzaklıkta Şahvelet Dağlarının kuzeyine düşen Kızıllar Dağının kuzey yamaçlarında yer alan Çeperli kutsal çamları kutsal sayılır. Bu ağaçların kuru dallarının, olduğu yerde yakılmasında bir sakınca olmadığını, ama götürülürse felaket olacağına inanılır. Bununla ilgili bir rivayete göre, I.Dünya Savaşında Çeperli köyündeki birliklere mensup ve subay, çamlar hakkında anlatılanlara inanmayıp, ağaçları kesip nakletmek istemişler. Mevsimi olmadığı halde aniden olan ve 48 saat süren kar ve tipi sonucu o yerde ölmüşler.⁹⁰

Erzurum'un Çat ilçesinin merkezindeki Babadere köyü sınırında 400 m. kadar güneyindedir. Oradaki düzlüğün orta yerinde büyük bir ardıç ağacı ve bu ağacın güneyinde bir mezar vardır. Ardıç ağacının gövdesi topraktan itibaren beş dala ayrılmıştır. Dallar çok geniş. Bu ağacın dallarını kesenlerin, hatta kurumuş olsalar bile götürülenlerin başına bela geleceğine inanılır. Rivayete göre, I.Dünya Savaşının işgal yıllarında bu ağacı kestirmek isteyen Rus subaylarının gözleri aniden kör olmuştu.

Erzurum'un Hınıs ilçesinin Karaköprü bucağına bağlı Yeşilova köyünün sınırı içinde ve Cevizdere semtindeki Hazal ziyareti yanındaki ceviz ağaçlarının dallarına dokunulmaz.

⁸⁹ Zeki Başar, *İçtimai Adetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz*, Ankara 1972, s.39.

⁹⁰ A.g.e., s.93.

Yine Hınısın Kızmosa köyünün kuzey tarafında yer alan söğüt ağacı, kök üzerine çıkmış üç gövdeli bir ağaçtır. Ağac dokunmak dallarını kesmek sakıncalıdır.⁹¹

Anadolu'daki Türkler, ağaçlarla evliyaları ilişkilendirip, onları kişiselleştirmişlerdir. Ağaçların bazılarına dişi bazılarına erkek gözüyle bakılır ve bu ağaçlar dolayısıyla evliyalar hakkında efsaneler, rivayetler anlatılır.

Sivas'ın Divriği Danişment bucağındaki Dut Eren, bir dut ağacıdır. Eren kimliğine bürünmüştür.

Sivas'ın Çengelli dağında Beş Kardeşler beş meşe ağacıdır. İnanışa göre beş Anadolu ereni, şekil değiştirerek beş ağaç olurlar. Sincan bucağındaki Garip Ardıç, küsme, kaçak adlı ziyaretler, birbiriyle anlaşamayan üç Anadolu erenidir. Üç Pınar köyündeki Ardıç Baba, aynı yöredeki Köse Baba tarafından atılan bir ucu yanık ardıç çubuğudur. Yamaca düşer düşmez yeşerir.⁹²

Sivas'ın Kaladibi yakınlarındaki Topçam, yine aynı yöredeki Tatlıcak koruculuğu ile savaş yapar. Topçam tepesinden atılan bir kudret topu Tatlıcak'a düşer. İnanışa göre tepedeki ağaçlar yanmaya başlar. İnanışa göre Tatlıcak'ta çam ağaçlarının alt gövdelerindeki yanık izleri bu kavganın sonucudur.

Beldede, Kekliktepe de biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki ardıç ağacı vardır. Rivayete göre bunlar iki kardeşmiş.

Erzincan'da bulunan ardıç ağaçları hakkında bir rivayete göre Seydi Sultan adlı bir zat, bugün türbesinin olduğu yerde dövüşürken, başı kılıçla gövdesinden ayrılır. O, başını alıp dövüşmeye devam eder. Bunu görenler hayretle bağırır. Seydi

⁹¹ Zeki Başar, *İçtimai Adetlerimiz...*, s.146.

⁹² Kutlu Özen, "Sivas ve...", s.341.

Sultan kılıcını toprağa saplar ve düşer. Ardından askerleri birer ardıç ağacı olur. Ardıç ağacı bu yüzden halk tarafından kutsal sayılır, kesilmesi günahdır.⁹³

Van'daki Şeyidi Çınar adlı ağacın şehit düşen ermiş bir zat olduğuna inanılır. Sultan Zübeyde yatırı bir kadın olarak düşünülmüştür ve inanişe göre her ay kanama geçirir. Çınara izafe edilen zat köyden birinin rüyasına girip, kendisine kötü davranılmaması için ikaz edermiş.⁹⁴

Van'daki Bacı Kardeş ağaçları için anlatılan bir rivayete göre, savaşta düşmanlardan kaçan biri irkek biri kız iki kardeşten, kız kardeş düzlükte, erkek kardeş kayalıklarda şehit düşer. Onların şehit düştükleri yerde iki ağaç biter.

Rize'de anlatılan bir rivayete göre, bir zamanlar iki aileden birinin oğlu, öbürünün kızına aşık olur. İki aşığın ailelerinin arası açılır. Gençler kaçarlar ama aileleri de peşlerini bırakmaz. Yakalanacaklarını anlayıp ah çekerler ve Tanrım bizi bunların elinden kurtar, dal olup özleşelim, saz olup sözleşelim” diye dua ederler. Oğlan servi, kız ise limon ağacı olur.⁹⁵

Erzurum'da kahve ağacının oluşumu ilgili rivayete göre kötü ahlaklı bir kadın ölür. Bir süre sonra kadının mezarının ortasından bir kahve ağacı bitmiş. Bu yüzden kahve itibar edilen bir içecek değildir.⁹⁶

Amasya yakınlarında Şeyhcü köyünde bulunan bir çam ağacı, halkın inancına göre şeyhin ruhunu taşır. Şeyhcü, Hz. Ali soyundan olup, öleceği zaman, kendini ziyaret etmek isteyenlerin dağdaki çamı ziyaret etmelerini bildirmiştir. Halk bu sebeple bu çam ağacını kutsal sayar.⁹⁷

Türkiye'de günümüzde bazı ağaçlar özellikle kadınlar tarafından her türlü dilek için ziyaret edilirler. Ağaçlardan dilekleri için medet umulur. Dilek olduğu

⁹³ Ruhi Kara, a.g.e., s.16.

⁹⁴ Van Kütüğü, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları. Van 1992, s.368.

⁹⁵ Mehmet Önder, a.g.e., s.387.

⁹⁶ Bilge Seyidoğlu; Erzurum Efsaneleri. Ankara 1985. s.126.

⁹⁷ A. Yaşar Ocak, a.g.e., s.102.

zaman daha önce adanılan adaklar yerine getirilerek ağaca şükranları sunulur. Ağaçlardan dilenen dileklerin başında sağlık, kısmet, çocuk olması gelir. Ayrıca akla gelen her türlü dilek de dilenir.

Edirne'deki Kız Evliya mezarının yanındaki ağaca gelin teli, bez vs. asılıdır. Buraya evlenmek isteyen kızlar gelir.⁹⁸

İstanbul Şehzadebaşı Caminin bahçesinde Helvacı Baba'nın boş mezarı var. Mezarın yanındaki çınar ağacının etrafında yedi tur yapılır ve dilek söylenir. Evlenmek isteyenler taştan planlar yapar.⁹⁹

Gaziantep'in Kilis ilçesindeki Karababa yatırının yanındaki incir, ağacına evlenmek isteyenler gelir. Niyet tutularak ağaca kırmızı bez parçası bağlanır. Ağacın yanındaki pınardan üç yudum su içilir, be ya da yedi ciğer adanır. Dilek gerçekleşirse pınarbaşında topluca yemek yenir.¹⁰⁰

Van'ın Mollakasım köyündeki Ardıç Ağacı (Sarı Şeyh Yatırı)na evlenmemiş kız ve erkekler bahtlarını açtırmak için ziyaret eder, dallarına bez vs. bağlar.¹⁰¹

Sivas'ın Bayır üstü köyündeki "Yel Hüseyin" adı verilen Karamuk çalısı topluluğunu evlenmek isteyen kızlar ziyaret eder. Çalılıklardan birine mendil bağlayıp gider. Daha sonra köy delikanlıları burayı ziyaret eder mendillerden birini alıp koynunda saklar. Delikanlı, ismini bilmediği o kızla evlenir. Evlendiği gece mendili geline gösterir. Gelinde mendilin kendisine ait olduğunu söyler.¹⁰²

Çocuğu olmayan kadınlar çocuk dileği için ağaçlara bez, paçavra bağlayıp, dileğinin gerçekleşmesini bekler. Dilek olunca adağını yerine getirir.

⁹⁸ Nezihe Araz, a.g.e., s.215.

⁹⁹ Hikmet Tanyu, **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**, A.Ü. Yayınları, Ankara 1967, s.240.

¹⁰⁰ "Gaziantep" **Yurt Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul 1982, s.3050.

¹⁰¹ **Van Kütüğü**, s.358.

¹⁰² Kutlu Özen, "Sivas ve ...". s.341.

Sivas – Hafik Karayolu üzerinde Hafif ilçesine 13 km. uzaklıktaki Hafik Emre köyünde Yunus Emre Döşegi (Yeşil Direk Ziyareti) adı verilen bir yer vardır. Bu yerdeki Çivili ağaca çocuğu olmayanlar dua edip, saçlarından kestikleri parçaları çiviliği ağaca bağlarlar.¹⁰³

Urfa'da Karaköprü köyünde Dipsiz ziyaret adlı bir adak yeri vardır. Çocuğu olmayan kadınlar, türbenin yanındaki ağaca bez parçalarını bağlayıp, dilekte bulunurlar.¹⁰⁴

Ankara'nın Nallıhan ilçesinin Nallıkozlu köyündeki Gebe Sakızlık Türbesinin hemen yanında Sakızlık Ağacı (Yabani Şam fıstığı) vardır. Çocuk isteyen kadın, türbeye satılıyor. Daha sonra bu ağacı kucaklayıp kurban adıyor. Çocuk olursa adağını yerine getiriyor.¹⁰⁵

Samsun'un Çarşamba ve Terme ilçelerinde çocuğu olmayanlar "eğer bir çocuğum olursa falan tekkeye kurban adağım olsun" der ve adak adadığı tekkenin bahçesindeki bir ağaçtan ince bir çubuk keser, yay gibi bükerek ve iki ucunu ipe bağlar. Bu yayla ip arasına yine bir tekkenin bahçesindeki bir ağaçtan koparılmış bir dalı ok gibi yapıp geçirir. Bu yay ile oku oradaki ağaçlardan birine asar. Zamanla ok yaydan ayrılırsa çocuk olacağına aksi halde olmayacağına inanılır.¹⁰⁶

Van'ın Molla Kasım köyündeki Ardıç Ağacı ve Yılanlı köyündeki Sultan Zübeyde yatırının ağacının çocuk sahibi olmak isteyenler dallarına bağlar.¹⁰⁷

Elazığ'da Muzaffer Baba tepesindeki alıç ağacının dallarına, çocuk dileği için bebek beşikleri asılıdır.¹⁰⁸

¹⁰³ Kutlu Özen, "Hafik Emre Köyündeki Yunus Emre Döşegi", **Türk Halk Kültürü Araş. 1991/1 Yunus Emre Özel Sayısı**, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.55.

¹⁰⁴ **Her Yönüyle Urfa İl Yılığ**. Basın Yayın Ticaret Ltd. Şirketi Yayınları, İstanbul 1998, s.81.

¹⁰⁵ Hikmet Tanyu, a.g.e., s.41.

¹⁰⁶ Bedri Noyan, "Ad Verme Geleneklerinde Türkçe İrsan ve Aile Adları Hakkında", **Türk Kültürü**, S.246, Kasım 1962, s.643.

¹⁰⁷ **Van Kütüğü**, s.358.

Gaziantep'in doğusunda sacır-suyunun sağ kıyısında Dermanlı Dede yatırı vardır. Çocuk sahibi olmak isteyen kadınlar yatırı ziyaret ettikten sonra nar ağaçlarının olduğu yerde ağaçlardan birinin iki dalı arasına salıncak kurup içine bezden bir bebek yatırır. Sonra göğre ellerini açarak dileklerini yineler.¹⁰⁹

Yozgat'taki Hacı Bektaş Türbesi türbesinde bulunan dut ağacı, çocuk sahibi olmak isteyen kadın tarafından gözlenir. Eğer dut kendiliğinden düşer ve alıp yenilirse, yiyenin dileğinin gerçekleşip çocuğu olacağına inanılır.¹¹⁰

Erzurum'daki Bacı – kardeş yatırını ziyaret ederek, yatırın yakınındaki ceviz ağacının deliğinden geçer. Böyle yapılırsa çocuğun olacağına inanılır.¹¹¹

Erzurum'un Çat ilçesindeki Ardıç ziyareti çocuğu olmayanlar tarafından salı hariç her gün ziyaret edilir. Ziyaret edenlerin köyden ardıç ziyaretine kadar yürümeleri gerekir. Abdestli gidilip mum yakılıyor. Adağı olanlar kurban kesiliyor. Mezardan toprak alınıp, suya karıştırılıp içiliyor ya da saklanılıyor.¹¹²

Diyarbakır'daki Sultan Şeyhmus yatırının yanındaki incir ağacın çocuğu olmayanlar ya da olup ta yaşamayanlar ziyaret eder. Bu ağaçtan koparılan 7 incirin her gün birisi yenir. Böylece çocuğu olacağına inanılır.

Diyarbakır'daki Cafer Tayyar yatırını çocuğu olmayanlar ziyaret eder. Yatır her mevsim, cuma akşamları ziyaret edilir. Ağacın dallarına bez vs. bağlarlar, dileklerini söylerler.¹¹³

¹⁰⁸ Rifat Araz., *Harputta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, AKM Yayınları, Ankara 1995, s.59.

¹⁰⁹ Cemal C. Güzelbey, "Gaziantep'te Doğum ve Çocuğa İlişkin Eski Töre ve İnançlar", *Türk Folkloru Araştırmaları*, c.I, S.2, İstanbul 1981, s.20.

¹¹⁰ M.C. Santur, "Bozhüyük (Yozgak Akdağmadere) Köyünde Doğumla İlgili Adet ve İnanmalar Derlenmesi", *II. Türk Halk Kongresi*, Ankara 2000, s.326.

¹¹¹ Zeki Başar, *Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*, Ankara 1972, s.178.

¹¹² Zeki Başar, *İçtimai ...*, s.136.

¹¹³ S. Beysanoğlu, "Diyarbakır ve Çevresinde Halk Hekimliğinde Yatırlar", *Türk Folkloru Araştırmaları*, c.I, S.2, s.17.

Diyarbakır'daki Şeyh Bilal ziyaretinin yanındaki ağaçlara çocuğu olmayan kadınlar tarafından çocuk dileği ile beşikler asılmıştır. ¹¹⁴

Anadolu Türklerinin bir bölümü, bedensel ve ruhsal hastalıklarında ağaçları ziyaret ederek kurtulacaklarına inanmaktadır. Ayrıca nazardan korunmak için bazı ağaçların dallarından birer parça alınıp nazarlık olarak kullanılır.

Amasya'nın Merzifon ilçesinin Gulu köyündeki Gani Baba Yatırının baş ucunda bir iğde ağacı vardır. Bu ağacın dalından, çekirdeğinden nazarlık yapılır. ¹¹⁵

Tokat'ın Erbaa ilçesinin Keçeci köyünün batısında bugün sadece armut ağacının bulunduğu yerde bir pelit (meşe) ağacı varmış. Bu ağaca hayvanların hastalıklarının tedavisi etmek için gidilir. Hastalanan hayvanlar bu ağacın etrafında yedi kez dolaştırılır. Ağacın çatlayan kabuklarından yakılarak oluşturulan duman hasta hayvanın genizine çektirilir. Böylece hayvanın iyileşeceğine inanılır. Bugün bu tedavi buradaki armut ağacı ile yapılır. ¹¹⁶

Adana'da, Dört Yol ile Çay arasındaki ovada bir ağaç vardır. Cennet Ana denilen bu ağaç çocukların tedavisi için ziyaret edilir. Hasta çocuklar buraya getirilir, burada tavuk kesilip yemek yapılır, yenir. Bir iki saat kaldıktan sonra çocuklara bu ağaç öptürülür. Çocuk ağacı, toprağa yakın bir yerinden öper. Bu sırada annesi ağacın dalına bir bez parçası bağlar, dua eder. Böylece çocuğun iyileşeceğine inanılır. ¹¹⁷

Antalya'da siğil olan kişi, siğilin üzerini kanatur. İncir ağacından bir yaprak alıp, yaprağın sütlü kısmını kanayan yere sürer. Daha sonra yaprağı üç ihlas, bir elham okuyarak el ve ayak değmeyen yere koyar. Siğilden kurtulmak için izlenen bir başka ol ise, siğilin üzerine, mersin ağacının gövde ve dallarında bulunan

¹¹⁴ Muhsine H. Yavuz, *Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, C.I. Sanayi Matbaası, Ankara 1959, s.56.

¹¹⁵ Hikmet Tanyu, *a.g.e.*, s.164.

¹¹⁶ Saim Sakaoğlu, "Sancı Pelidi ve Hamza Taşı Efsaneleri", TFA, C.XVIII, S.353, İstanbul, s.8510.

¹¹⁷ M. Şakir Ülkütaşır, *a.g.e.*, s.18.

yumrularından birini kesip koyar ve bağlar. Birkaç gün sonra bu bağı çözer, ağaç parçasını ıssız bir yere koyar. ¹¹⁸

Antalya'nın Alanya ilçesinin Bektaş mahallesinde çocukların yarasının iyileşmesi için şu yapılır. Yaşlı bir kadın eline bir bez alıp yara olan yere sürer, daha sonra bu bezi, kahvelerin yanında bulunan ulu çınarlardan birine çakar. ¹¹⁹

Alanya ile Gündoğmuş ilçesinin birleşim yerinde bulunan Gümüşgöze köyü mezarlığında bir çınar ağacı vardır. Yarası olan, bir bez parçasını yarasına sürüp, dua okuyup ağacına gövdesine çakar ya da dallarından birisine bağlar. Sonra ağacın çevresinde üç kere dolaşır. ¹²⁰

Afyon'un Erten köyünde kayın ağacı güç yetişen bir ağaçtır. Onun dallarından çocuklara nazarlık yapılır. ¹²¹

Erzurum'un Hınıs ilçesinin Kız Musa köyünün kuzey tarafında bulunan Tek söğüt ziyaretine bayılanlar, yüz felci geçirenler, çeşitli hastalıklara yakalananlar gelir. Ziyaretçiler iki rekat namaz kılar, horoz ya da tavuk keserler. ¹²²

Erzurum'un Tortum ilçesi Şenyurt bucağına bağlı aşağı katıklı köyünün kale mahallesinin 150 m. kadar yukarısında, kalenin önünden akan derenin sol tarafında bir mezar vardır. Mezar bir erik ağacının dibindedir. Mezarın baş tarafının solunda bir dut ağacı vardır. Diğer yanında kızamık ağacı vardır. Bu ağaçları akıl hastaları, sıkıntısı olanlar, ziyaret eder, dallarına çaput bağlar. Ziyaretçiler namaz kılıp mum yakar. ¹²³

¹¹⁸ A. Rıza Gönüllü, "Alanya Halk İnançlarında Ağaç Motifi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Yıl 8, s.91, Temmuz 1994, s.60.

¹¹⁹ A.g.m., s.61.

¹²⁰ Ali Rıza Gönüllü, "Alanya Halk...", s.61.

¹²¹ Pertev N. Boratav; *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, s.53.

¹²² Zeki Başar, *İçtimai ...*, s.146.

¹²³ Zeki Başar, *İçtimai ...*, s.219.

Bilecik'in İlyas Bey bucağında **Sancılı Dikme** adı verilen bir ağaç vardır. Kadınlar, sancılı çocuklarını bir süre burada yatırır sonra arkalarına bakmadan geri dönerler.¹²⁴

Gaziantep'te eski şehir mezarlığın bir yamacında bulunan ve seller sebebiyle türbesi ortadan kalkan **Pancarlı Dede**'nin yerine ona yakın bir incir ağacı ziyaret edilmiş. O ağaç ta kesilmiş şimdi ise o ağaçtan çıkan fidanlar ziyaret ediliyor. Buraya hastalıktan kurtulmak için giderler, bir bez parçasını fatiha okuyup ağacın bir yerine bağlar. Birkaç gün sonra tekrar gelinir. Topluca yemek yenir. Yemekten sonra Kur'an okunur. Şifa niyetine dua edilir. Hastanın bulunduğu dönülüp üfürülür.¹²⁵

Gaziantep'te, Şeyh Ahmet ve Şeyh Burhaneddin'in şehit oldukları rivayet edilen türbenin giriş kapısına yakın olan dut ağacına sıtmalılar hastalar gelir, ağaca çivi çakılır. Türbenin içinden alınan ip parçası hastanın kollarına bağlanıp dua edilir. Böylece hastalığın geçeceğine inanılır.¹²⁶

Van'daki Ardıç ağacı, Bacı-kardeş, Şeydi çınar ağaçlarına her türlü bedensel rahatsızlık için gidilir. Bayram Dede yatırına ekzama, siğil vs. deri hastalıklarından kurtulmak için gidilir. Ağacın yanındaki kayalıktan alınan çamur, hastalığa iyi gelir. Sultan Zübeyde yatırına gözü ağrıyan çocuklar götürülür. Siğil yatırına siğilden kurtulmak isteyenler gider. Hasta, ağacın kuru dallarından birini kırar ama koparmaz. Kuru dal kendiliğinden düşünce, siğiller yok olur.¹²⁷ Seyidçınar yatırına akıl hastaları gider. Hasta bir saat süre ile ağacın üzerine yatırılır. Hasta uyandığında iyileşir.¹²⁸

Erzincan'ın merkez ulu köyünde Gobu Söğüt adlı bir ziyaret yeri vardır. Burada sıtma hastaları gelir. Söğüt ağacının dallarına bez bağlanır. Hasta, söğüt

¹²⁴ "Bilecik" **Yurt Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul 1982, s.1297.

¹²⁵ Hikmet Tanyu, **a.g.e.**, s.212.

¹²⁶ Hikmet Tanyu, **a.g.e.**, s.212.

¹²⁷ **Van Kütüğü**, s.358.

¹²⁸ **Van Kütüğü**, s.427.

ağacının etrafında 3 kez dolaştıktan sonra başını söğüdün kovuğuna sokar. böylece şifa bulunacağına inanılır. Bu söğüdün dibinde geceleri ışık yanarmış.

Sivas'ın Hafik ilçesine bağlı Yunus Emre köyünde Yunus Emre Döşeği denen yerin bahçesindeki mıhlı ağacı delirenler, yaralılar, felçiler, başağrısı olanlar, yüzü şişenler gelir. Gelenler, yanlarında birkaç mum, hiç kullanılmadık çivi getirirler. Ağacın gövdesine çivi çakılırken “benim derdimde bu direği çivi gibi çakılsın” denir. Orada bulunanlar da, “mıhlı direk yoldaşım olsun” der.¹²⁹

Kastamonu'daki Çiş Türbesinde gömülü Açıkbaş adlı zata, belli bir yaşa geldiği halde altına kaçırmaya devam eden çocuklar getirilir. Türbenin içinde mezarın kavuk bölümünde biten ağacın dallarına çaput, çocuk bezi bağlanır. Böylece çocuğun çiş sorununun kalmayacağına inanılır.¹³⁰

Bazı ağaçların dileklerine göre ziyaret edildiği görülmektedir. Bazı ağaçlara ise her tip dilek için gidilir.

Malatya'da Onar Dede mezarlığında onunla bütünleşmiş gövdesinin kalınlığı 6 m'yi bulan bir ağaç (Sakız Baba) vardır. Bu ağaç, her tip dilek için ziyaret edilir. Gelenler, ağacın dibinde mum yakıp, dallarına çaput vs. bağlar. Ayrıca ağacın dibinde kurban keser. Kesilen kurbanların etleri ev ev dağıtılırdı. Bu şekilde Sakız Baba aracılığıyla Onar Dede'nin ruhu memnun edilirdi.¹³¹

Nevşehir'deki Hacı Bektaş Veli'yi anma törenlerinde Hacı Bektaş Tekkesi'nin dışında kutsal sayılan bir karadut ağacı vardır. Bu ağaca her tip dilek için gelinir. Niyetlerini söyleyip ağacın dallarına çaput bağlarlar.¹³²

¹²⁹ Kutlu Özen, “Hafik Emre ...”, s.55.

¹³⁰ Saadet Özen, “Zamanlar Yumağı Kastamonu”, Atlas, S.93, Aralık 2000, s.78.

¹³¹ İsmail Kaygusuz, **Onar Dede Mezarlığı ve Adı Bilinmeyen Bir Türk Kolonizatörü Şeyh Hasan ONER**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1983, s.8.

¹³² Gürbüz Erginer, **Kurban Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s.204.

Ankara'nın Çubuk ilçesinin Susuz köyündeki Çam ağacı ziyaret yeridir. Bu köyde yatırsız iki – üç çam ağacından ibaret bir ziyaretgah vardır. Oraya yağmur duası için çıkılır, her tip dilek için tek ağaca bez bağlanır.¹³³

Ankara'nın Güdül ilçesine 2 km. mesafede yer alan kızılağaç, her tür dilek için ziyaret edilir. Ziyaretçiler, üzerinden kopardığı ve getirdiği biripliği, ağacın bir tarafına bağlar. Bu ağacı **Kızılık Ağacı Ziyaret Yeri (Dede ağaç)** denilir.¹³⁴

Erzincan Kemah'ta yer alan Sultan Melek Türbesi, Mengücek Gazi'ye aittir. Halk arasında Sultan Melek Türbesi adıyla anılır ve kadın türbesi gözüyle bakılır. Türbenin önünde bulunan bir ağaca her tür dilek için çaput bağlanır.¹³⁵

Erzincan Tercan'ın 15 km. kuzeybatısında Akyurt köyü arazisi içindeki ziyaret yerinde su ve ağaçlar var. Burada bir yatırın olup olmadığı bilinmiyor. Ziyarete gelenler kurban keser, dileğini diler. Oradaki ağaçla bez, paçavra bağlar.¹³⁶

Kayseri'nin Sarıoğlan – Düzencik köyü sınırları içinde köyün 2-3 km. doğusunda **İğdeli Türbe** veya **Etyemez Şıh Türbesi** diye anılan bir ziyaret yeri vardır. Burada bir mezar yok ama kurban kesilmektedir. Buradaki iğde ağaçlarına muhtelif dileklerle bezi paçavra bağlanmaktadır.¹³⁷

İzmir'in Kemalpaşa ilçesine 30 km. uzaklıktaki Hamza Baba köyünde yer alan Hamza Baba Türbesinin etrafındaki mezarlıktaki ağaçların dallarına muhtelif dileklerle bez vs. bağlanır.¹³⁸

Van'da Güzelsu yolunda **Yol Ziyareti** denen ağaç topluluğu vardır. Burada dilek dilenip, adak adanır.

¹³³ Hikmet Tanyu, a.g.e., s.117.

¹³⁴ Hikmet Tanyu, a.g.e., s.120.

¹³⁵ Hüseyin Türk, "Sultan Melek Türbesi İle İlgili Adet ve İnanmaların İncelenmesi", **Türk Halk Kültürü Araştırmaları, 1991/1 Yunus Emre Özel Sayısı**, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.118.

¹³⁶ Ruhi Kara, a.g.e., s.17.

¹³⁷ Harun Güngör, **Türk Budun Bilimi Araştırmaları**, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 1998, s.144.

¹³⁸ H. S. Mete, "Hamza Baba Türbesi Etrafında Oluşmuş Halk İnançları", **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.128.

Van, Zeve'de **Tatar Han Bey Ziyareti** adlı bir yer var ve buradaki gül ağacına muhtelif dileklerle bez bağlanır.

Harput'ta yer yer görülen bilhassa bağ yolları üzerinde bulunan çeşmelerin yanında veya yakınında paçavralı ağaçlar var. Bu ağaçlar, çeşitli dileklerle ziyaret edilir. Ziyarete gelenler paçavraları ağaçların dallarına bağlar, daha sonra ellerine göğe doğru kaldırıp Fatiha okur, üfler. Fatih Ahmet Türbesinin sol tarafındaki mezarlık içinde bulunan ağaçların dallarına beyaz, kırmızı, mavi, siyah renkli bez bağlanmıştır.¹³⁹

Elazığ'ın Keban ilçesinin Aşağıçakmak köyünde bir tepenin yamaçlarını kaplayan, genellikle meşe ve ardıçtan oluşan bir koruluk vardır. Bu koruluğun bulunduğu tepenin tam başında büyük ve yaşlı çam ağacı vardır. Bu ağaç kutsaldır. Ağacın dallarına çeşitli dileklerle bez vs. bağlanmıştır.¹⁴⁰

Çankırı'nın Çapar adlı Alevi köyünde, köyün 1 km. doğusunda bulunan çamlık ve meşelik bir tepede **Cabbar Baba**'nın mezarı var. Cabbar Baba'nın karısının ve kızının mezarlarını, çevreleyen taş yığınlarına, mezar yakınındaki bir ağacın dallarına ip, kumaş parçası bağlanmıştır. Ayrıca burada çeşitli dileklerle adakta bulunarak mum yakmak geleneği vardır.¹⁴¹

Gaziantep, Şhreküstüde, Şehitler Caddesine inen Türbeci sokağı ile Türk sokaklarının birbirlerine dik olarak birleştikleri kuzeydoğu köşede yan yana, başları kavuk biçiminde iki mezar var. Bu mezarlar Polat dede ile Gözükızıl'a aittir. Mezarların baş tarafındaki nar ağacına yeşil örtüler ve kadın yazmaları vardır. Bu ağaç her tür dilek ziyaret edilir. Halk bu mezarlara **Narlı Türbe** der.¹⁴²

Bursa'nın Duaçınarı mahallesinde, şu anda varolmayan bir çınar vardı. Çınar, mahalleye adını vermiştir. Eskiden şehir dışında olan bu çınarın etrafında hacca

¹³⁹ İshak Sunguroğlu, **Harput Yollarında**, C.1, Yeni Matbaa, İstanbul 1958, s.264.

¹⁴⁰ Ahmet Buran, a.g.m., s.41.

¹⁴¹ Gürbüz Erginer, **Kurban....**, s.198.

¹⁴² C. Cahit Güzelbey, a.g.e., s.175.

giden kafililer toplanır ve karşılanırdı. ¹⁴³ Aynı zamanda çeşitli dilekler için bu çınarın etrafında dua edilirdi. Yakın zamana kadar varlığını sürdüren çınar, kendiliğinden yıkılmıştır. Bursa evliyalarından Şeyh Hamidi Veli (Somuncu Baba)'nın Bursa'dan ayrılmadan bu ağaca gelip, dua ettiği ve Duacınarı adının bu hadiseden sonra kaldığı söylenir.

Alanya'nın Hacet mahallesinin 50-60 yıl kadar önce yağmur duası yapılan yerinde bulunan çınar ağacına dilekleri olanlar çivi ya da çiviyle birlikte bir bez çakar.

Adana'nın Dağlıoğlu Mahallesi Bahçelievler caddesi üzerinde bulunan **Hasan Nuh –Dede Ziyareti**, bahçe içinde yan yana bulunan iki mezardan ibarettir. Mezarların başında yaşlı bir ağaç vardır. Bu ağacın üstünde çeşitli dilekler için kilit, saç parçaları, beşik ve patikler asılmıştır. Ziyaretçiler cuma gününü tercih eder. Burada kurban kesmek, mevlit okutmak, mum ve günlük ağacı dalı yakmak en başta gelen adaklardır. ¹⁴⁴

Adana'nın Tepebağı mahallesinde yer alan **Şihmus Dede Ziyareti**, yan yana iki mezardan oluşur. Ziyaret, bir evin arka tarafındadır. Burada iki mezarın arasında yaşlı bir incir ağacı bulunmaktadır. Bu ağaç her tip dilek için ziyaret edilir ve adak olarak altında mum yakılır. ¹⁴⁵

Denizli'de, halk arasında "Leylekler Kavağı"den yaşlı bir çınar ağacı vardır. Her tür dilek için ziyaret edilir. Gelenler bu ağacın altından geçip, bir alıp ağacın dalları arasına atar. Taş üstte kalırsa dileklerin olacağına inanılır. ¹⁴⁶

Anadolu'da dilek için ziyaret edilmeyen ama haklarında masallar rivayetler anlatılan ağaçlar vardır. Halk nazarında bazı ağaçlar uğurlu, bazı ağaçlar ise uğursuz

¹⁴³ Bedri Yalman, "Bursa...", s.29.

¹⁴⁴ Zekiye Çağınlar, "Adana Halk Kültüründe Ziyaretler", III. Uulslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri, Adana Valiliği Yayınları, Adana 1999, s.212.

¹⁴⁵ A.g.m., s.215.

¹⁴⁶ M. Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.18.

olarak adlandırılır. Ağaçların dallarının sallanması, yapraklarını dökmesi gibi doğal hallerine ilişkin yorumlar da yapılmaktadır. Ayrıca bazı yörelerde cenaze ye giderken ağaç dallarının götürülüp, mezar başına dikilmesi adeti de yaygındır.

Antalya'nın Akseki ilçesinin İbradı beldesinde yer alan kestane ağacı Arap Asılan Ağaç olarak adlandırılır. Rivayete göre İbradı'da bir genç kız öldürülür. Katil sanığı olarak bir Arap jandarma eri tutuklanır, mahkeme olmadan bu ağaca asılır. Daha sonra asılan erin suçsuzluğu anlaşılıp gerçek katil ortaya çıkınca, Arap erin asılmasına üzülen halk, bu olayı toplum hafızasında canlı tutmak amacıyla bu ağaca 'Arap Asılan Ağaç' adını vermiştir.¹⁴⁷

Karaman'ın Ayrancı ilçesinin üç harman köyünde yer alan "Kanlı Ceviz" adı verilen ceviz ağacı hakkında rivayete göre, köyde Hakimoğlu adlı bir bey vardı. Bey, köyü cesaret ve bilgisiyle idare edermiş. O zaman bir sancak durumunda olan bu köyde, huzur bozmak isteyen kişiler, köydeki bu ceviz ağacına asılarak cezalandırılmıştır.

Yine o zamanlarda bu köyde müslüman olmayan Ermeni ve Rumlarda yaşarmış. Bu Ermenilerden biri, imam ezan okumaya başlayınca eşeğini anırtmaya başlarmış. Bu durum giderek artmış ve belirgin hale gelmiş. Ermeniye, köyün beyine şikayet etmişler. Bu olayın doğruluğu ortaya çıkınca bey, eşeği bu ağaca astırmış, o günden sonra bu ağacın adı "kanlı ceviz" kalmış.¹⁴⁸

Bazı ağaçlar, günahkar ve günahsızları sınama aracı olarak da görülmektedir.

Manisa'nın Sindelli köyünde Haki Baba mescidinin bahçesinin sağ tarafından büyük bir kabristan vardır. Burada, etrafı duvarlarla çevrili bir mezar vardır. Bu mezarın Haki Baba'ya ait olduğu söylenir. Mezarın başında kutsal sayılan yaşlı bir servi vardır. İnanişe göre, bu ağacın gövdesindeki yarıktan günahsız bir ne kadar

¹⁴⁷ Ünal Asan, Anıt Ağaçlar, **İlgi**, Yıl 27. S.71, Cem Ofset. İstanbul, Sonbahar 1992, s.26.

¹⁴⁸ A.Uysal, M.Demirer, **Dün ve Bugünüyle Karaman**, Konya 1992, s.541.

şişman olursa geçermiş, günahı olan biri de ne kadar zayıf olursa olsun geçemezmiş.¹⁴⁹

Kütahya'nın Domaniç ilçesine bağlı Dobur köyünün girişinde ulu bir çınar vardır. Bir yıllık aşkın ömrü ile doğal bir anıttır. Halk ona "Mızık Çamı" adını vermiştir. Yöre halkı bu ağacı kutsal kabul eder. 11 metrelik boyu ve ahtapotu andıran yaygın dalları vardır. Bu ağaç 1987'de kaderine terk edilmiş, yöre halkı ona sahip çıkmış çevresini düzenlemişler ve onu türbe gibi kutsallaştırıp 'Anıtsal Ağaç' olarak tescil ettirmiştir. Rivayete göre Ertuğrul Gazi'nin annesi Hayme Ana, Ertuğrul Gazi çocukken ağladığında "Mızıklama ey kızan" deyip, bu çınarın dallarına kurduğu salıncağa koyup onu uyutmuştur. Bu ağacın adı bundan dolayı "Mızık Çamı" olmuştur.¹⁵⁰

Edirne'nin Vezirköprü ilçesi civarında ceviz dikmezler. Ağaç dikenin boynu kalınlığında olunca, ağacı dikenin ölçeğine inanılır. Ayrıca ceviz ağacının gölgesinde uyuyanların başağrısına tutulacağına inanılır.¹⁵¹

Sivas'ın Sincan bucağına bağlı Güllüce yakınlarındaki Ala Baba, kendi adıyla anılan küçük bir koruluktur. İnanışa göre, her yıl asırlık ağaçların üzerine nur doğar. Köylüler bunu işaret sayarak topluca ziyaret eder, adak yerinde kurban keser.¹⁵²

Divriği Bayırüstü köyünde Abdal Musa koruluğu var. Abdal Musa törenlerinde, kurban eti pişirmek üzere kuru ağaçlar kesilir. Yaş ağaç kesilince ağaçtan insan kanına benzer bir sıvı çıkarmış. Kayaburun köyünde ardıç ağacı için de aynı şey söylenir. Rivayete göre köylünün biri bu ağaca balta vurmuş ve ağaçtan kan gelmiş.¹⁵³

Antalya'nın Toros dağlarında, ladin dalını mezar üstüne koymak eski bir gelenektir.

¹⁴⁹ M. Çağatay Uluçay, a.g.e., s.89.

¹⁵⁰ Yaşayan Bursa Dergisi, S.13, Bursa 2001, s.54.

¹⁵¹ M. Şakir Ülkütaşır, a.g.e., s.17.

¹⁵² Kutlu Özen, "Sivas ve...", s.341.

¹⁵³ Kutlu Özen, "Sivas ve ...", s.341.

Elazığ'da, güz ve ilkbaharda ölenlerin cenazelerinin önlerinde iki söğüt dalı mezarlığa götürülür. Definden sonra bunlardan biri ölünün baş, diğeri ayak ucuna dikilir ve o anda sulanır.¹⁵⁴

Kayseri'de cenaze törenlerinde tabut götürülürken, ölen genç ise bir ağacın dalına takılır. Bu elmalı dal tabutun önünde biri tarafından mezarlığa götürülür.¹⁵⁵

Ankara Akyurtta, cenazeden sonra kırk gün boyunca her gün ağaca bir kertik atılır veya bir ipe her gün bir düğüm atılır. Bu ağaç veya ipi, kırkıncı gün mezara dikilir. Ayrıca ölümlle birlikte, kabrin başına bir iğde ağacı dikilir. Ağaç tutarsa mevtanın cennete gideceğine inanılır.¹⁵⁶

Denizli'de, Ramazan ve Kurban bayramlarında arife günü ve bayram sabahı kabir ziyaretlerinde kabirlerin üzerine mersin dalı dikmenin dini vecibe olduğuna inanılır.¹⁵⁷

Ağaç, Anadolu'da sosyal yaşamda önemli bir yeri vardır. Bazı yörelerin düğünlerinde, bugün artık uygulanmıyorsa da ağaç bir düğün aracı olarak kullanılmıştır.

Kars'ın bazı yörelerinde düğünlerde kullanılan süslü ağacın adına **Şah** denir. Şah, kare ya da yuvarlak bir altlığa tam ortasında 65-70 cm. uzunluğunda ve bilek kalınlığında bir sopanın dik olarak çakılmasıyla oluşur. Bu sopaya 7 ya da 9 dal çakılır. Bu dallara yedi ya da dokuz türden onar adet meyva ve şeker maddeleri asılır. Buna **şah bezeme** denir. Şah, hem oğlan hem de kız evinde bezenir.¹⁵⁸

¹⁵⁴ İshak Sunguroğlu, **Harput Yollarında**, C.IV, Hüsn-i Tabiat Matbaası, İstanbul 1961, s.48.

¹⁵⁵ S.Veyis Örnek, **Anadolu Folklorunda Ölüm**, A.Ü. DTCF Yayınları, Ankara 1971, s.57.

¹⁵⁶ Yaşar Kalafat, "Anadolu ve Yakın Çevresi; Türk Halk İnançlarında Ölüm ve Halk İnançlarımızda Yatır Ziyareti", **Kültür Tarihimiz Bakımından Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu**, 18-20 Aralık 1988, Mezarlık Vakfı Yayınları, Kasım 1999, İstanbul s.250.

¹⁵⁷ Yaşar Kalafat, **İslamiyet ve Türk Halk İnançları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.245.

¹⁵⁸ A. Esat Bozyiğit, "Düğünlerimizde Bayrak Geleneği", **III. Milletlerarası, Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, s.72.

Siirt'te, bereket ve uğuru ifade eden genellikle kırmızı kumaş ve püsküllerle süslü "T" şeklindeki bir ağacın düğün alayında bayrak gibi kullanıldığı bilinir.

Tekirdağ'da Şimşir (Ahret Dalı) gelin, ahret kardeşi ve arkadaşları tarafından hazırlanır. Şimşirde her çeşit meyva veya eşya konur. Bu eşyalar koparılmış bir çam ağacının dallarına ipele tutturulur. Dalın ucu topraklarla dolu bir tenekeye veya saksıya yerleştirilir. Düğün alayı gelinceye kadar bütün çağrılılar, çalgılar önde gelin arkada olmak üzere dizilirler ve ahretin evine giderler. Orada eğlendikten sonra bohça ve şimşir alınıp eve gelinir.¹⁵⁹

Ürgüp düğünlerinde kullanılan nahıl yaklaşık 2 m. yükseklikte, renkli kağıtlarla, mum, meyve ve çiçeklerle süslenmiş, iskeleti ağaç ve tel gibi malzemeler kullanılarak yapılan düğün aracıdır. Nahılı oğlan evi yaptırır. Çarşamba günü gündüzden kız evine gönderilir, gece gelip nahıl övüldükten sonra ve kına yakma töreni bittikten sonra tekrar oğlan evine gönderilir. Güveyi girince nahılın üzerindeki mumlar yakılır.¹⁶⁰

Nahıllar önce servi ağacı şeklinde yapılırdı. Sonradan hurma şeklinde yapılmaya başlanmaya başlandı.¹⁶¹

Nevşehir'de, yom ağacı adı verilen, dalları sarı ve beyaz sırma tellerle süslenmiş ve gelin odasına konan bir süs ağacı vardır. Bu ağacın üstüne türlü renklerle tüller örtülerek davetlilere gösterilir. Ağacın üzerine geline getirilen armağanlar asılır. Armağanlar ağaca asılırken yomcu adı verilen kadın duruma göre tatlı nüktelerle dolu dizeler söyleyip davetlileri eğlendirir.¹⁶²

Türk devletlerinde soy ağacı kelimesi soy kütüğü anlamına geliyordu. Soy bir ağaca benzetiliyordu. Şecere kelimesi ağaç anlamına gelmekle beraber soy anlamına

¹⁵⁹ A.g.m., s.73.

¹⁶⁰ A.Rıza Önder, "Ürgüp Düğünlerinde Nahıl, TFA, c.IV, S.83, İstanbul, Haziran 1956, s.1315.

¹⁶¹ A. İnce, "Nevşehir Yöresinde Nahıl Geleneği ve Diğer Bazı İllerimizdeki Benzerleri", **Fırat Havzası III. Folklor ve Etnografya Sempozyumu**, Elazığ 1989, s.154.

¹⁶² A. Esat Bozyiğit, a.g.m., s.73.

da gelir. Devletlerin soy kütükleri “şecerename” olarak adlandırılmaktadır. Devletlerin şeceranemeleri vardır. Örnek olarak Timurlu şeceresi, Osmanlı şecereleri verilebilir.

3.6. Anadolu Türk Sanatında Ağaç Tasvirleri

Anadolu’da kurulmuş devletlerin sanat eserlerinde ağaç tasvirlerine sıkça rastlanmaktadır. Bu devletlerden biri olan Anadolu Selçukluların sanatında da ağaç tasvirlerine rastlanır. Anadolu Selçuklu sanatında servi veya kavaga benzeyen uzun ağacın yanısıra hurma ağacı tasvirleri de yaygındır.¹⁶³

Anadolu’da hüküm sürmüş Artukluların sanatlarında da ağaç motifine rastlanır. Artuklu devrinden kalma 12.yüzyıl eseri olan bir taş, İstanbul Türk İslâm Eserleri Müzesinde yer almaktadır. Bu taş, altta iki taçlı niş, bu iki nişin arasında bir kitabe ve iki figür üstte bordür halinde dikdörtgen çerçeveler içinde simetrik yerleştirilmiş figürler vardır. Bu figürler kuş, arslan, bağdaş kuran insan, tavustur. Arslanların arasında ağaç olması gereken, dal biçimli bir kabartmanın hayat ağacı olduğu söylenmektedir.¹⁶⁴ (R.48)

Anadolu’da bir dönem yaşamış Saltukluların eserlerinden biri olan Erzurum Emir Saltuk Kümbeti 12.yüzyıl sonuna tarihlenmektedir. Bu kümbetin gövdesinin ikinci kısmında alt gövdeyi sınırlayan kırık hatlı üçgen kornişin aşağıda kalan kısımlarının ortalarında açılmış yuvarlak kemerli kür nişlerden yedincisinde, orta ekseni teşkil edecek şekilde gövdeye sahip bir bitki, spiral kıvrık dallara bağlı tomurcuklarıyla yer alır. Bu bitkinin stilize hayat ağacı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁵ (R.49)

¹⁶³ Emel Esin, “Ötüken...”, s.175.

¹⁶⁴ Gönül Öney, “Artuklu Devrinden Bir Hayat Ağacı Kabartması Hakkında”, **Vakıflar**, S.7, İstanbul 1968, s.117.

¹⁶⁵ Hamza Gündoğdu, “İslami Devir Yapılarındaki Figürlü Kabartmalar Üzerine”, **IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1994, s.21.

Anadolu Selçuklularının eserlerinden biri olan Kubadabad sarayı kazılarında çıkarılan çini parçalarında hayat ağacı motifine rastlanmaktadır. Bu çini parçalarından birinde, ortadaki bağdaş kurmuş insan figürünün iki yanında birer dal yer alır. Bu dalın hayat ağacı olduğu düşünülmektedir.¹⁶⁶ (R.50)

Kubadabad sarayı kazılarından çıkarılmış bir başka örnek sekizgen biçimlidir. Bu örnekte, ortadaki hayat ağacının iki yanında birer kuş figürü yer alır. Bu kuş figürleri ortadaki ağaca bakmaktadırlar.¹⁶⁷ (R.51)

Kubadabad sarayı kazılarında çıkarılan diğer çini parçalarında da ortadaki hayat ağacının iki tarafında kuşların yer aldığı kompozisyon yer alır.¹⁶⁸ (R.52, 53, 54, 55)

Anadolu Selçuklulara ait bir eser olan Konya köşkünde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan ve bugün Berlin müzesinde sergilenen iki çini parçasında ağaç motifleri vardır. Bu örneklerden biri, sekizgen biçimlidir. Bu örnekte, ortadaki ağacın iki yanında çömelmiş birer insan figürü vardır.¹⁶⁹ (R.56)

Konya köşkü kazılarında çıkarılan bir diğer örnekte resim, hem sırtın altında hem de üstünde yapılmıştır. Burada, çömelmiş halde vd. çalan bir insan figürü tasvir edilmiştir. Çalgıcının iki yanındaki ağaç dallarında çiçekler vardır.¹⁷⁰ (R.57)

Anadolu Selçukluların eserlerinden biri olan, 1240 tarihli Kayseri Karatay kervansarayının taç kapısında hayat ağacı bir çift sirenle birlikte tasvir edilmiştir. Palmetlerin arasında bir maske görülmektedir.¹⁷¹ (R.58)

¹⁶⁶ Rüçhan Arık, Kubadabad (Selçuklu Saray ve Çinileri), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000, s.132.

¹⁶⁷ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi", *Belleten*, C.XXXII, S.125, Ankara 1968, s.39.

¹⁶⁸ A.g.m., s.39.

¹⁶⁹ Friedrich Sarre: *Konya Köşkü*, (Çev. Ş.Uzluk), TTK Yayınları, Ankara 1989, s.12.

¹⁷⁰ A.g.e., s.11.

¹⁷¹ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu...", s.15.

Bir başka Anadolu Selçuklu eseri olan konuya Mevlana Dergahının kapısının kilit taşında, ağaç tasviri vardır. Ağacın yapraklarının olduğu yerde armut ya da incire benzer bir şekil verdi. Bu şeklin ters düşmüş bir kalp olduğu da düşünülebilir. Ağacın cinsi hurmadır.¹⁷² (R.59)

1253 tarihli Anadolu Selçuklu ya da İlhanlı eseri olduğu tartışılan Erzurum çifte minareli medrese taçkapısının sağ ve sol kısmında figürlü süslemeler var. Sağ taraftaki kompozisyonda, ortadaki hilal motifinin üstünde hurma ağacı çıkıyor. Yükselen hurma dalları dört yaprak halinde sağa sola sarkarak tam ortada bir boşluk meydana getirmektedir.¹⁷³ (R.60)

Taçkapının sol tarafındaki kompozisyonda, ağacın ortasına cepheden çift başlı bir kartal kondurulmuştur. Palmiye görüntüsünde olan hurma dallarının alttan ikincisinde her iki yanda da dışarı doğru birer kuş figürü kondurulmuştur. Bu kuşların leylek olduğu zannediliyor.¹⁷⁴ Ağacın çıktığı yer alan hilal kısmından iki ejder başı ortaya çıkar. Ejderlerin başları yukarı, ağaca dönüktür.¹⁷⁵ (R.61)

1260 tarihli Ahlat mezar taşında, arabesk biçimde verilmiş hayat ağacı, tam ve yarım palmetler, çok stilize nar meyvası ve büyük bir rozetten ibaret süsleme programı vardır.¹⁷⁶ (R.62)

Anadolu Selçuklularına ait olan, 1260-1265 arasında yaptırılan Konya İnce Minerali Medresenin mimarı Kölük b. Abdullahtır. Medrese de taçkapı nişinin iki yanında simetrik olarak bir hilalden yükselen hayat ağacı motifi yer almaktadır.¹⁷⁷ (R.63)

¹⁷² Emel Esin, *Dırakht-ı Can (Can Ağacı)*, Ankara 1984, s.37.

¹⁷³ Hamza Gündoğdu: *Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik* (Doktora Tezi), İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1979, s.228.

¹⁷⁴ *A.g.e.*, s.228.

¹⁷⁵ Semra Ögel; *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, TTK Yayını, Ankara 1966, s.47.

¹⁷⁶ Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu...*, s.35.

¹⁷⁷ Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu...*, s.36.

Sivasta bulunan bir Anadolu Selçuklu eseri Gök Medrese, 1271 de Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından yaptırılmıştır. Mimari Konyalı Koluyan'dır. Medresede Taçkapının iki tarafında hayat ağacı kabartması vardır. Bu ağacın dallarında nar ve değişik meyveler yer alır. Ağacın üst tarafında bulunan çift başlı kartalın iki yanındaki dalda bir kuş figürü vardır. Ağacın alt kısmında iki tarafta yaprak vardır. (R.64,65,66)

Kayseri Döner Kümbet, Anadolu Selçukluların mezar anıtlarından biridir. 1276-1279 arasında yaptırılan bu kümbet, 12 gen gövdelidir. Bu kümbette, taçkapının sağındaki yüzeyin üstünde, ortada hilal motifinden gelişen, üçgen biçimli bir köke sahip hayat ağacı, ağacın üstünde tahrip olmuş arslana benzer birer figür yer alır. (R.67) Taçkapının solundaki yüzeyde de aynı şekilde bir ağaç, ağacın altında iki yanda arslan, üstte iki yanda kuş figürü vardır. Ağacın üstünde kartal figürü vardır.¹⁷⁸

Aynı kümbetin batıdaki penceresinin solunda bulunan kemerin altında ağaçlı bir kompozisyon vardır. Burada altı yapraklı ve damarlı işlenmiş ağacın üzerinde bir kartal figürü vardır.¹⁷⁹ (R.68)

Ankara Etnografya müzesinde bulunan, Anadolu Selçuklulara ait olan 13.yy.a tarihlenen bir kapı kanadında, alt bordürde yer alan süslemelerde üç adet servi motifi bulunmaktadır.¹⁸⁰ (Ç.18)

Konya'da İzzet Koyunoğlu koleksiyonunda yer alan, Anadolu Selçuklu dönemine ait olduğu düşünülen bir bakır tepsinin kenarındaki bir kitabe içinde Ermeni harfleri ile (.....o hanesinin) yazısı vardır. Bu tepsinin kenarında servi motifleri, madalyonlar ve testilerle beraber tasvir edilmiştir.¹⁸¹ (R.69)

Anadolu Selçuklularına ait olduğu düşünülen Afyon, Bayalıköyden getirilmiş bir mezar taşı, 13.yy.a tarihlenir. Mezartaşı tahrip olmuş vaziyettedir. Bu taşın baş

¹⁷⁸ Hamza Gündoğdu, *Türk Mimarisinde...*, s.251.

¹⁷⁹ Hamza Gündoğdu, *Türk Mimarisinde...*, s.251.

¹⁸⁰ Cevdet Çulpan, *a.g.e.*, s.114.

¹⁸¹ Cevdet Çulpan, *a.g.e.*, s.107.

tarafında bir dal üzerinde karşılıklı yerleştirilen iki kuş figürü vardır. Bu kompozisyonda muhtemelen hayat ağacı, koruyucu kuşları ile beraber tasvir edilmiştir.¹⁸² (R.70)

Anadolu'nun doğu kısmında bir dönem yaşamış olan Mengüceklilerin en önemli eseri olan Divriği Külliyesi, taş süslemeleri ile ünlü bir yapıdır. Cami'nin kuzey taçkapısında ağaçlı bir kompozisyon yer alır. Burada, küçük bir vazodan yükselen dal şeklinde hayat ağacı vardır. Yine aynı portalde, karın kısmı dilimli bir vazodan bir hayat ağacı çıkar. İçleri tam palmet yaprakları ile doldurulmuş iki büyük yarım palmet, bu ağacın gövdesi ile birleşmektedir.¹⁸³ (R.71)

İran'da kurulmuş olan İlhanelilerin birçok Anadolu'da bir dönem hüküm sürmüştür. İlhaneliler, Anadolu'da mimari abideler inşa etmiştir. Bu abidelerden biri olan Erzurum'daki Yakutiye Medresesi, 1310 yılında, İlhaneli hükümdarı Olcayto ve Bulgan Hatun adına Hoca Yakup tarafından yaptırılmıştır. Bu medresede taçkapının yan kısımlarındaki panolarda onaltı dallı hayat ağacı motifi yer alır. Ağacın üstünde fazla üsluplaşmış çift başlı kartal kabartması vardır. Panolardan birindeki kartalın başının biri kazınmıştır. Ağacın altında iki taraftan birer arslan figürü vardır.¹⁸⁴ (R.72)

Adana ve civarında kurulan Ramazan oğullarına ait Adana Ulu Caminin mukarnaslı konik örtüsünün kasnak kısmındaki nişlerden birinde bir servi ağacı motifi vardır. Ağacın alt kısmında yüzü serviyeye dönük iki ejder vardır.¹⁸⁵ (R.73)

Anadolu Selçukluların yıkılmasından sonra, Anadolu'da birçok beylik kuruldu. Bu beyliklerden biri olan Osmanlıoğulları, bir imparatorluk kurarak, diğer beylikleri bünyesinde topladılar. Osmanlıların, sanat eserleri çeşitlilik gösterir. Sanatın her dalında eser vermeye çalışan Osmanlıların eserlerinde ağaç tasvirlerine rastlanmaktadır.

¹⁸² Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu...", s.7.

¹⁸³ Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu...*, s.33.

¹⁸⁴ Rahmi H. Ünal, *Erzurum Yakutiye Medresesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.40.

¹⁸⁵ Nusret Çam, *Adana Ulu Cami Külliyesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s.17.

Osmanlı dönemine ait olan 1547 tarihli İstanbul Üsküdar Mihrimah Sultan Camii, Mimar Sinan'ın eseridir. Bu caminin şadırvanının çevresindeki sütunların kaidelerinde servi motifli süslemeler vardır.¹⁸⁶ (R.74)

İstanbul Şehzade Külliyesi, Mimar Sinan'ın yapmış olduğu eserlerden biridir. 1544-48 arasında yaptırılmıştır. Caminin avlusunda, duvarlarla çevrili alandaki çeşmede, servi ağaçlı süslemeler var. Bu iki servi motifinin arasında bir madalyon vardır.¹⁸⁷ (R.75, 76)

İstanbul Topkapı Sarayı'nın Harem kısmındaki Veliht Dairesinde yer alan bir çini panoda çeşitli kıvrım dallarının arasında üç servi motifi yer alır. Bu servi motifleri yanyana sıralanmıştır. Servilerin köklerinin olduğu yerde küçük çiçekli dallar yer alır.¹⁸⁸ (R.77)

İstanbul Topkapı Sarayı Harem kısmında yer alan çini panolardan birinde, ortada bir servi ağacı motifi yer alır. Servinin kökünün olduğu yerde küçük iki çiçekli dal vardır. Servi ağacının iki yanında da birer çiçekli ağaç yer alır. Diğer panoda ise çiçekli bir ağaç tasvir edilmiştir.¹⁸⁹ (R.78)

İstanbul Süleymaniye Külliyesi, I.Süleyman tarafından 1550-1557 yılları arasında yaptırılmıştır. Mimari Sinan'dır. Caminin doğu kapısının üzerindeki yeşil mermer sütunların kaidelerinde servi motiflerinden oluşan bir süsleme vardır.¹⁹⁰ (R.79)

Külliye içinde yer alan Hürrem Sultan Türbesi 1568'de yaptırılmıştır. Türbe, sekizgen planlı, kubbelidir. Türbenin mihrap nişi dolgularında simetrik panolar vardır. Bu panolardaki kompozisyonlarda ağaç tasvirleri vardır. Ağaç tasvirleri, naturalist bir anlayışla belirtilmiştir. Ağacın, siyah ile belirtilen kalın gövdesi ve

¹⁸⁶ Cevdet Çulpan, a.g.e., s.116.

¹⁸⁷ Cevdet Çulpan, a.g.e., s.119.

¹⁸⁸ Tahsin Öz, *Turkish Ceramics*, İstanbul, s.113.

¹⁸⁹ A.g.e., s.113.

¹⁹⁰ Cevdet Çulpan, a.g.e., s.118.

dalları vardır. Dallar üzerinde erik çiçekleri ile yaprakları yer alır. Ağacın kökü ile aynı yerden kırmızı benekli iki beyaz lale ile biri beyaz diğeri kırmızı, lalelerden daha küçük iki karanfil çıkar.¹⁹¹ (R.80)

Edirne'deki Selimiye Camii 1579'da yaptırılmıştır. Bu camide mihrabın üst kısmında iki taraftaki panolarda çiçekli bir ağaç tasviri yer alır. Bu ağacın dallarında birer lale çıkmaktadır.¹⁹² (R.81)

Edirne Selimiye Camisinin hünkar mahfili kısmında bulunan bir çini panoda meyveli bir ağaç tasviri vardır. Bu panoda beyaz zemin üzerine bir elma ğacı motifi vardır. Elmalar parlak mercan kırmızısı rengindedir. Ağacın kökünden sümbül, karanfil, nergis gibi naturalist çiçeklerden bir demet çıkmaktadır.¹⁹³ (R.82)

Edirne Muradiye Camisindeki duvar çinilerinden biri altıgen formludur. Bu çini parçasında, çiçekli dalların oluşturduğu zemin üzerinde üç adet servi motifi vardır.¹⁹⁴ (R.83)

İstanbul'daki Rüstem Paşa Camisinin (XVI.yy) girişinde sol taraftaki mahfilin tavanında orta göbeğinden kenara doğru üçüncü sırada yer alan beşgen parçaların içinde servi ağacı motifleri vardır.¹⁹⁵ (R.84)

İznik'teki Eşrefoğlu Rumi Camisi 15.yy'da yapılmıştır. Bu caminin iki, IV. Murat zamanında (1623-1640)'ta çini kaplanmıştır. Bu çinilerde şemselerin içinde ağaç motifleri; şemselerin yanlarında ise servi motifleri vardır.¹⁹⁶ (R.85)

Bir 17.yy. eseri olan İstanbul Sultan Ahmed Camisi, 1609-1617 yılları arasında yaptırılmıştır. Mimari Sedefkar Mehmet Ağa'dır. Caminin içinde çini

¹⁹¹ Nermin Sinemoğlu, "Kanuni Çağı Duvar Çinilerinin Kompozisyon Düzeni Açısından Üslup Tahlili", *Sanat Tarihi Yıllığı*, C.V, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1973, s.255.

¹⁹² Oktay Aslanapa, *Turkish Art And Architecture*, Faber and Faber Ltd. London 1971, s.112.

¹⁹³ Şerare Yetkin; "Türk Çini Sanatından Bazı Önemli Örnekler ve Teknikler", *Sanat Tarihi Yıllığı*, 1964-65, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1965, s.99.

¹⁹⁴ Cevdet Çulpan, *a.g.e.*, s.112.

¹⁹⁵ Candan Nemlioğlu, "Ahşap Mahfil Tavanlarımız", *İlgi*, S.83. İstanbul, Kış 1995, s.33.

¹⁹⁶ Semavi Eyice. *a.g.m.* . s.10.

panolar vardı. Bu çini panolarda bitkisel süsleme hakimdir. Bu panolardan bazılarında servi ağaçlı süslemeler varken, bazılarında da, meyveli ağaçlardan oluşan süsleme kompozisyonu yer almaktadır.¹⁹⁷ (R.86, 87)

Osmanlı devri mezar taşları, süslemeli olarak yapılmaktadır. Mezartaşlarında servi, en çok kullanılan bir motiftir. Servi ağacı ayrıca mezarlıklarda çok sık rastlanan bir ağaçtır. Mezartaşlarındaki servi ağacı motiflerinin bazılarının tepeleri yana yatıktır.

İstanbul Piyalepaşa Camisinin hazinesinde 16.yy'a tarihlenen bir mezar taşında, bir servi ağacı tasviri vardır. Bu ağacın kökünden iki yana doğru birer çiçek çıkmıştır. Servinin üst kısmından bir yaprak çıkar.¹⁹⁸ (Ç.19)

İstanbul Yeni Cami haziresinde 17.yy.a tarihlenen bir mezar taşında servi ağacı motifinin iki yanında birer meyveli ağaç ile tasvir edilmiştir. Servinin tepesi yana yatıktır.¹⁹⁹ (Ç.20)

Alaşehir'deki Şeyh Sinan Camisinin haziresinde bulunan bir lahitin yan taşında büyük bir gülbezek, kale, minare ve minarenin iki yanında birer servi motifi vardır. Servilerin uçları kıvrıktır.²⁰⁰ (R.88)

Osmanlı devri mezartaşı süslemelerinde servi ağacı motifinin yanısıra, hayat ağacı, vazodan çıkmış çiçekler de motif olarak kullanılmıştır.

İstanbul Aksaray'daki Murat Paşa Camisinin haziresindeki mezar taşlarından birinde Barok karakterde bir vazodan yükselen çiçekli bir ağaç motifi vardır.²⁰¹ (R.89)

¹⁹⁷ Tahsin Öz, a.g.e., s.114.

¹⁹⁸ Azade Akar, "Eski Türk Mezar Süslerine Dair", **Sanat Dünyamız**, Yapı Kredi Yayınları, Yıl 1, S.2, İstanbul 1974, s.12.

¹⁹⁹ A.g.m., s.13.

²⁰⁰ Ayda Arel, "18-19.yy. Ege Dünyasında İkonografik İzlek ve Kalıpları", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan**, H.Ü. Yayınları, Ankara 1993, s.26.

İstanbul'daki bir mezar taşında, düz zemin üzerinde bir servi ağacı motifi yapılmıştır. Ağacın tepe kısmı yana kıvrıktır. Ağacın kök kısmında ve kısmına kadar oluşumu, lale motifini üst üste sıralanmasıyla gerçekleştirilmiştir.²⁰² (R.90) İstanbul'da Ayrılık Çeşmesi mezarlığında bulunan diğer mezar taşında da servi ağacı, düz zemin üzerinde yer alır. Motifin üstünde balık kılıcı şeklinde süslemeler yapılmıştır.²⁰³ (R.91)

İstanbul'da yer alan bir başka mezar taşı Barok karakterde yapılmıştır. Taşın üstü oldukça süslüdür. Burada bir servi ağacının kökünden bir asma dalı çıkmaktadır. Servi ağacının tepesi yana kıvrıktır. Asma ağacında üzüm salkımları açıkça belirtilmiştir.²⁰⁴ (R.92).

Osmanlı dönemi çeşmelerinde ağaç tasvirli süslemelere sık rastlanmaktadır. Çeşmelerde servi, hurma ağacı en çok kullanılan motiflerdendir.

İstanbul'da Aynalıkavak kasrına girmeden önceki bahçe de yer alan bir meydan çeşmesi, III. Ahmed dönemine aittir. Çeşme, beyaz mermerden yapılmıştır. Sivri kemerli olan çeşmede kemerin iki yanında kabartma madalyonlar vardır. Ayna taşının iki tarafında birer servi ağacı motifi bulunmaktadır.²⁰⁵ (R.93)

İstanbul'da Ortaköy Camisinin karşısında yer alan bir meydan çeşmesi, 18.yüzyıla tarihlenir. Bu çeşmeyi Kethüda Mehmet Paşa ve hanımı Hibetullah Hanım yaptırmıştır. Çeşmenin üst kısmı dilimli bir taç şeklinde sonuçlanmıştır. Ayna taşında uçları kıvrık iki servi motifi vardır. Kemer aynalığı istiridye biçimlidir.²⁰⁶ (R.94)

²⁰¹ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu ...", s.125.

²⁰² Metin Haseki, **Plastik açıdan Türk Mezar Taşları**, İstanbul Güzel Sanatlar Fak. Yayınları, İstanbul 1976, s.18-19.

²⁰³ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu....", s.125.

²⁰⁴ Metin Haseki, **a.g.e.**, s.33.

²⁰⁵ Hatice Aynur – H.T. Karateke; **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1995, s.93.

²⁰⁶ **A.g.e.**, s.160.

İstanbul'da Eyüp Camisinin Haliç tarafındanki kapısından çıkışta soldaki hazirenin parmaklıklarında yer alan bir çeşme uzunlamasına dikdörtgen bir yapıdadır. Niş alınlığı yedi dilimli istridye kabuğu şeklindedir. Ayna taşından, yukarı doğru dallanan bir ağaç ve aşağıya sarkan hurma dalları, kabartma olarak verilmiştir. Çeşme alınlığının içi rumilerle doludur. Çeşmede üç adet musluk deliği vardır.²⁰⁷ (R.95)

İstanbul Aksaray'da Yeşil Tekke ile Horhor caddesinin köşesinde 18.yy.a tarihlenen bir cephe çeşmesi, Hacı Süleyman Efendi tarafından yaptırılmıştır. Çeşme, sivri kemerlidir. Kitabe, sivri kemerin üstündedir. Çeşmeli ayna taşında musluk kısmının iki tarafında birer servi motifi yer alır.²⁰⁸ (R.96)

Bursa'da Emir Sultan Camisinin güney duvarına bitişik olan Darüssaade Ağası çeşmesi, 1743'te yaptırılmıştır. On sekiz bölümlük altı satırlık kitabesinde Darüssaade Ağası tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Çeşmede, cephenin ortasında sekiz köşeli yıldız, üç kademeli rozet ve iki yanda birer servi ağacı motifi vardır. Ayrıca mermer yalak taşının ön yüzünde de iki servi motifi vardır.²⁰⁹ (R.97, 98)

Trabzon'da bulunan Haznedarzade Abdullah çeşmesi 1844-1845 arasında yapılmıştır. Çeşmenin üst kısmı Barok karakterde süslenmiştir. Çeşme aynalığının tam ortasında tek bir lüle vardır. Bu lülenin üzerine hayat ağacını hatırlatan stilize bir ağaç motifi yerleştirilmiştir.²¹⁰ (R.99)

Osmanlı devrinde dini ve sivil mimarinin bir arada bulunduğu bir örnek olan Ağrı'nın Doğu Beyazıt ilçesindeki İshak Paşa Sarayı, 18.yy'da İshak Paşa tarafından yaptırılmıştır. (R.100) Harem kısmının taçkapısında bitkisel süslemeler vardır. Taçkapı ayı kuşatan çerçeve üzerinde bitkisel süslemeler vardır. Burada hayat ağacı olarak düşünülen stilize bitkisel süslemenin alt tarafında iki yanda birer arslan motifi

²⁰⁷ Hatice Aynur-H.T. Karateke, **a.g.e.**, s.169.

²⁰⁸ Hatice Aynur-H.T.Karateke, **a.g.e.**, s.200.

²⁰⁹ Bedri Yalman, "Bursa Çeşmeleri", **İlgi**, S.36, Ofset Basımevi, İstanbul 1983, s.29.

²¹⁰ Naci Yungul, "Trabzon'daki Haznedarzade Abdullah Çeşmesi", **Vakıflar**, S.19, İstanbul, s.261.

vardır. (R.101) Taçkapının iki tarafındaki, dikdörtgen panolar içinde ise stilize bir hayat ağacı motifi vardır. (R.102)

Sarayın ikinci portalinin bir cephesinde servi ağacı motifi vardır. Bu servi motifinin üzerinde bir kıvrımdal ve çeşitli bitkisel süslemeler vardır. (R.103)

İshak Paşa'nın türbesinin cephesi, kalın silmelerle bölümlere ayrılmıştır. Bu silmelerin içinde bir vazodan çıkan hayat ağacı motifi vardır. Ağacın dallarında yapraklar ve çiçekler bulunmaktadır.²¹¹ (R.104)

Osmanlı devrinde sivil mimari örneklerinden biri olan evler, süsleme bakımından iç kısmında yoğunlaşmıştır. Evlerin genelde dış kısmı sadedir. Bazı örneklerde ise evlerin dış kısımlarında ise süslemeler yapılmıştır. Bu süslemelerde servi ağacı, kıvrım dal, çiçek vs. motifler kullanılmıştır. Süslemeli evlere en çok 18-19 yüzyılda rastlanır.

Konumuz açısından önemli bir örnek, Safranbolu'da Musalla Mahallesi Kabanoğlu sokakta yer alan Mektepçiler Evi'dir. Bu ev 1787'de yaptırılmıştır. Bu evin dış cephesinde malakari yönteminde servi, rozet, geometrik örgü vazo içinde çiçeklerden oluşan süsleme kompozisyonu uygulanmıştır.²¹²

Evlerin iç kısımları genelde yoğun olarak süslemelidir. İç kısımlarda duvarları, dolap kapakları, tavanlar en çok süsleme yapılan yerlerdir. Süslemelerde manzara resimleri hakimdir, figürlü resimler de vardır.

İç kısmı süslemeli evlere örnek olarak Çanakkale Bayramiç'teki Hadım Ağa Konağı, Yozgat'taki Nizamoğlu Konağı, Birgi'deki Çakıroğlu Konağı verilebilir.

Yozgat'taki Nizamoğlu Konağı'nda orta sofanın tavan eteğinin içinde ve dışında manzara resimleri var. Manzaraların konusu Yozgat ve çevresidir. Ağaç motifleri bu resimlerde doğa tasvirinin tamamlayıcı unsurlarıdır.

²¹¹ Metin Sözen, *The Evaluation of Turkish Art And Architecture*, Haşet Kitabevi, s.183.

²¹² Reha Günay, *Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*, YEM Yayınları, s.334.

Osmanlı döneminde Rize’de yapılmış camilerden birisi olan Hacı Şeyh Camisi, Güneyce köyünde yer alır. 1887 yılında yapılmıştır. Bu caminin ahşap minberinde ağaç tasviri vardır. Minberin yan aynalığında bir çeşit hayat ağacı motifi bulunmaktadır. Ağacın dallarında laleler vardır.²¹³

Rize’deki Osmanlı camilerinden biri olan Çayeli ilçesi Ormancık Köyü Camisi 1826 yılında yaptırılmıştır. Bu caminin kapısında ağaç tasvirli süsleme vardır. Kapı kanadında, kıvrımdallı uzayıp giden, yapraklı bir ağaç, ağacın dallarında da haleler vardır.²¹⁴

Osmanlı döneminde minyatür sanatı gelişmiştir. Minyatür örneklerinde ağaç tasvirlerine rastlanır. Bu ağaç tasvirleri genellikle kompozisyon tamamlayıcıdır. Sadece ağaç tasvirinin yapıldığı az sayıda örnekte vardır.

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Fatih kısmında bulunan bir minyatür örneği XV.yy.a tarihlenir. II. Mehmed’in şehzadelik dönemine aittir. Bu minyatürde bir servi ağacı tasviri vardır. Ağacın köklerinden iki yanda birer dal çıkmıştır. Dalın biri ağacı boylu boyuna dolanmıştır.²¹⁵ (R.105)

İstanbul Topkapı Sarayı müzesinde yer alan bir eser, I.Süleyman’ın Muhibbi mahlasıyla yazdığı divandır. Bu divanın sayfalarında, halkalı süslemelerde servi motifleri vardır. Bu motifler Kara Memi tarafından yapılmıştır.²¹⁶ (R.106,107,108)

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan, Müstakimzade’nin, “Mecmuat ül resari” adlı yazı, varak 168 sonundaki şerhe göre Mustafa Samih tarafından yazılmış olan eserde (varak 24-b) de Servi şeklinde bir yazı örneği vardır.²¹⁷ (R.109)

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Müze kısmında bulunan, Gazneli Mahmud’un “Gazneli Mecmuası” adlı eserinin (varak 33-a) sayfasında kağıt oyma

²¹³ Haşim Karpuz, **Rize**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.64.

²¹⁴ **A.g.e.**, s.51.

²¹⁵ Cevdet Çulpan, **a.g.e.**, s.104.

²¹⁶ Cevdet Çulpan, **a.g.e.**, s.103.

²¹⁷ Cevdet Çulpan, **a.g.e.**, s.106.

işçilikte, bir köşk ve bu köşkün her iki yanında birer servi motifi yapılmıştır.²¹⁸
(R.110)

Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine Kısımında bulunan “Fatih Albümü” adlı veriler bir albümün (173a-199b) yaprakları arasında yer alan örneklerde ağaç tasvirleri vardır. Bu örneklerden birinde, dalları yaprak ve meyvelerle dolu ağaçlar vardır.²¹⁹ (R.111)

Osmanlı dönemi maden sanatı eserlerinde de ağaç tasvirleri vardır.

İstanbul Türk İslâm Eserleri müzesinde sergilenen konik buhurdan servi biçimlidir ve buhurdanın üstünde de servi motifleri işlenmiştir.²²⁰ (R.112)

Macaristan Milli Müzesi Keresturi Puszta Hazinesinde bulunan bir madeni kupa XVI.yy.a tarihlenir. Bu kupanın alt kısmında ortadaki hayat ağacı motifinin iki yanında birer tavus kuşu figürü yer alır. Hayat ağacının gövdesinde belli aralıklarda kurdele motifleri vardır.²²¹ (R.113)

Sadberk Hanım müzesinde bulunan madeni kaşık, 18.yy. ortasına tarihlenir. Bu kaşığın yüzeyi sıvama altın kaplamalıdır. Kaşıқта süsleme olarak, bitki kıvrımları arasında servi motifi vardır.²²² (R.114)

Osmanlıların çini sanatında, duvar çinilerini yanısıra tabak, testi gibi eserlerde oldukça fazladır.

Atina'daki Benaki müzesinde bulunan bir çini tabak, 16.yüzyıla tarihlenir. Bu tabakta, ortadaki bir çiçekten çıkan, kökleri ile dört yana doğru uzayan birer servi

²¹⁸ Cevdet Çulpan, a.g.e., s.105.

²¹⁹ Filiz Çağman, “Kağıt Oymacılık (Kaat'i) Eserleri”, **Sanat Dünyamız**. Yıl:13, S.8, İstanbul, Eylül 1976, s.23.

²²⁰ Cevdet Çulpan, a.g.e., s.108.

²²¹ **Macaristan Milli Müzesindeki Sanat Eserleri** (Çev.: Y.Yücel), TTK Yayınları, Ankara 1992, s.13.

²²² Fulya Bodur, **Türk Maden Sanatı**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları, İstanbul 1987, s.154.

ağacı motifi vardır. Bu servilerin iki yanında birer çiçekli dal bulunur. Servilerin köklerinden de iki tarafa birer lale benzeri çiçek çıkmıştır.²²³ (R.115)

Washington'daki Freri Sanat Galerisinde sergilenen bir çini tabak, 16.yy. eseridir. Bu tabakta ortada bir servi ağacı vardır. Ağacın yanında, ağacın bünyesindeki rumiye benzeyen iki yaprak çıkmıştır. Bu motiflerin yanında çeşitli yaprak ve çiçekler ile dolu duvardır.²²⁴ (R.116)

Londra'daki Thomas Barlov Koleksiyonunda bulunan bir testi 1560-65 yılları arasına tarihlenir. Bu testide, geniş kısımda servi ağaçları vardır. Servi ağaçlarının arasında çiçekli birer dal bulunmaktadır. Testinin dar kısmında da, aynı kompozisyon küçültülerek uygulanmıştır.²²⁵ (R.117)

Osmanlılar, Anadolu'da kendilerinden önce kurulmuş devletlerin el sanatlarını, kendi yorumlarını katarak geliştirmişlerdir.

Osmanlıların halı sanatında motif zenginliği göze çarpmaktadır. Bitkisel, geometrik süslemeler, yazı motifleri, hayvan figürleri halılar üzerinde yerlerini almıştır.

Osmanlıların halı sanatı örneklerinden biri, XVI.yy. ortasına tarihlenen "Marby Halısı" diye bilinen bir halıdır. Stockholm 'The Museum of National Antiquities'te sergilenen bu halının zemini iki kareye bölünerek, karelerin içinde konturları birer büyük sekizgen vardır. Sekizgenlerin merkezine, stilize ağacın iki yanına yüzyüze bakan birer kuş figürü yerleştirilmiştir. Bir birini tekrarlayan bir kompozisyona sahip olan halının zemini üç ince bordür ile çevrilmiştir.²²⁶ (R.118)

²²³ Nurhan Atasoy – J.Raby; **İznik – The Pottery of Ottoman Turkey**, (Edt:by Janni Petsopoulos), Alexandra Press, London 1989, s.177.

²²⁴ **A.g.e.**, s. 177.

²²⁵ Nurhan Atasoy – J. Raby, **a.g.e.**, s.178.

²²⁶ Nalan Türkmen, **Erken Osmanlı Halıları ile XVII. ve XIX. Orta Asya Türkmen Halıları Arasındaki İlişkiler**, M.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslâm Sanatı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Mayıs 1995.

Bir diğerk Osmanlı halısı, İstanbul Vakıflar Halı Müzesinde sergilenen XV.yy. sonuna tarihlenir. Bu halıda zemin iki dikdörtgene ayrılmıştır. Dikdörtgenlerin içine bier sekizgen yerleştirilmiştir. Bunların ortasında bir stilize ağacın iki yanında birer büyük kuş figürü yer alır. Ağacın alt ve üst tarafında, köşelere doğru yerleştirilmiş, uzun boyunları ve kıvrık kuyrukları ile ejdere benzeyen stilize dört hayvan vardır.²²⁷ (R.119)

Ağaç tasvirli bir halı örneği, 19.yy.a tarihlenir. Bu halının mihrabında hayat ağacı motifi vardır. Bu motifin iki yanında birer ibrik motifi bulunmaktadır. Hayat ağacının dallarında çiçekler vardır.²²⁸ (R.120)

19.yy.a tarihlenen bir namazlık, Manisa'nın Demirci yöresinde bulunmuştur. Bu seccadede açık renkli tek ve geniş bir bordür, çeşitli renklere lale ve çiçeklerle süslenmiştir. Namazlığın tepe kısmında dik olarak arka arkaya sıralanan servi motifleri bordürün ayak kısmında ise yanyana dizilmiştir.²²⁹ (R.121)

Osmanlıların tekstil sanatı alanındaki bir örnek, 19.yy.a tarihlenen bir kuşaktır. Özel bir koleksiyonda yer alan bu kuşakta, ortadaki hayat ağacının iki yanında birer hayvan yer alır. Hayvanlar yüzyüze olarak tasvir edilmiştir. Hayat ağacının dallarında geometrik şekiller vardır.²³⁰ (R.122)

Bir başka 19.yy. örneği, özel bir koleksiyonda yer alan bir baş örtüğüdür. Bu başörtüsü üzerinde, atlıların arasında birer servi ağacı motifi yerleştirilmiştir. Bu örnek çok renkli bir örnektir. Renklere kontrast uygulanmıştır.²³¹ (R.123)

²²⁷ A.g.e.

²²⁸ Kurt Zipper – Claudia Fritzsche, **Oriental Rugs**, C.4, Turkish Antique Collectors Club, Munich 1989, s.149.

²²⁹ Neriman Görgünay Kırgızoğlu, **Altaylardan Tuna Boyuna Türk Tünyasında Ortak Motifler**, Turksoy Yayınları, Ankara 1995, s.12.

²³⁰ H.Örcün Barışta, "Turkish Embroideres Later Period of the Ottoman Empire", **Seventh International Congress of Turkish Art**, Warsaw 1990, s.41.

²³¹ A.g.e., s.41.

Osmanlı sanatında ilginç bir grup çeyiz sandıklarındır. Evlenecek kızlar için önemli olan bu sandıklar üzerinde güzel süslemeler yapılmıştır. Halen, Tire Müzesinde bulunan üç sandık, zengin süslemeleri ile dikkati çeker.

Bu sandıklardan biri “Kuşlu Sandık” adı ile bilinir. 18.yy.a tarihlenir. Sandık tek parça ağaçtan yapılmıştır. Sandığın sadece ön yüzü süslemelidir. Ön yüz tahtasının dışı derin oyma tekniği ile süslenmiştir. Ön yüzde kenarlardan biraz içeri de açılan yivler arasındaki damlalı bordürden sonra çepeçevre süsleme oluşturulmuştur. En dışta iki tarafta birer vazodan yükselen sarmaşık dalları orta kısma kadar gider. Sarmaşıkların dallarının en uç kısmında karşılıklı olarak belirtilmiş iki kuş figürü vardır. Vazolardan sonra, üçer servi, içinde çok sayıda çiçek bulunan büyük bir vazo sırası takip eder. Bu motiflerin alt tarafında her vazunun arasına servi motifleri yerleştirilmiştir. Sandıkta kuş figürlerinin alt kısmında yer alan ikişerden dört servi motifini üstü de birer hilal vardır. Kuş figürleri ise taşıdıkları iki yaprağı anahtar yuvasına doğru uzatırlar.²³² (Ç.21)

Aynı müzede bulunan bir başka sandık, “selvili sandık” adını taşır. Sandığın büyük bir bölümü ceviz ağacındadır. Kapağın dış ve ön yüzleri eğri kesim tekniğiyle bezenmiştir. Sandık 19.yy.a tarihlenir.

Ön yüz: Yüzey, yivlerle üç panoya ayrılmıştır. Yan panolarda yer alan bezeme simetriktir. Ortadaki stilize ters servi motifinin yanları düzensiz şeritlerle doldurulmuştur. Üstte pencere biçiminde üç motif vardır. Yivlerle ayrılmış iki sıra şerit, dikey bantları çevreler. Pencerelemin alt yanları ters servi örgesinin tabanı ile birleşir.

Göbek panosu yan panolardan bir şeritle ayrılmıştır. Bir kemerle çerçevelenen pano, servi ağacı motifleriyle bezenmiştir. Tepesi anahtar yuvasına kadar yükselen ortadaki servi, iki yandaki servilerden daha büyüktür. Büyük servinin alt kısmı derin oyma, üst bölümleriyse eğri kesim tekniğindedir. Ortadaki üçlü servi grubuyla iki yandaki servilerin arasında, bir üçgen, üçgenin tepesinde birer kare

²³² Adil Evren: “Tire’de Üç Çeyiz Sandığı”, *Arkeoloji ve Sanat*, S.36/37, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, Kış/Bahar 1987, s.18.

motifi vardır. Kemerin üst kısmında ise “bereket damlaları” olarak bilinen motifler vardır.²³³ (Ç.22)

Sandığın kapak kısmındaki süsleme programı, ön yüzdeki süslemenin biraz değiştirilmiş halidir. Kemerin altında, ortada bir büyük, iki yanda ikişerden daha küçük servi ağacı, motifi vardır. Köşedeki serviler kenarları ince sıralı, içi lale motifli birer kurenin üzerinde yer alır.²³⁴ (Ç.23)

Aynı müzede bulunan bir başka sandık “Konaklı Sandık” adını taşır. Sandık kulpsuzdur. Sırt, alt ve ayak tahtaları çam, öteki kısımlar ceviz ağacındandır. Sandığın ön yüzündeki bezemeler eğri kesim tekniğinde oyulmuştur. Sandığın 19.yy.a ait olduğu sanılıyor. Sandığın orta panosunu, birbirinin eşi olan yan panolardan birer servi ağacı motifi ayrılır. Orta panoda, üç katlı bir konağın cephesi kabartma olarak verilmiştir. Çatının tepe noktasındaki anahtar yuvasının iki yanı stilize servi ağacı motifleri ile doldurulmuştur. Ana motif olarak işlenen servi ağaçlarının boyları, pano yüksekliği kadardır. Yan panolarda ise yarım açmış güneş motifleri vardır.²³⁵ (R.124)

²³³ A.g.m., s.20.

²³⁴ Adil Evren, a.g.m., s.20.

²³⁵ Adil Evren, a.g.m..s.21.

IV. KATALOG

- Katalog No** : 1
- Resim No** : 1
- Cinsi** : Madeni Kemer Süsü
- Dönemi** : Tagar Kültürüne Atfediliyor
- Açıklama** : Altından yapılmış ajurlu kemer süsünde, ortada hayat ağacı tasvirinin iki yanında simetrik düzende yerleştirilmiş hayvan figürleri vardır.Bu kompozisyon dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır.¹

¹ Emel Esin , “Ötüken Yış” (Türk Sanatında Ağaçlı Dağ Hakkında Notlar), **Atsız Armağanı**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976 , s 164

- Katalog No** : 2
- Resim No** : 2
- Cinsi** : Altın Levha
- B.Y.** : Ermitaj Müzesi
- Açıklama** : Sibirya'da bulunmuş Tagar kültürü ile eş zamanda yapıldığı düşünülen bu levhada, ağaç altında, başında bir tepelik bulunan oturmuş bir kadın tasviri vardır. Bu kadının dizinde bir alp uzanmıştır. Levhanın sol kısmında bir at ve atın dizginlerini tutan bir erkek figürü vardır.²

² Emel Esin , "İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş " **Türk Kültürü El Kitabı** .
Seri II , C I/ b, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1978 S 331

Katalog No : 3

Resim No : 3

Cinsi : Örtü

Dönemi : Hun

Açıklama : Pazırık V. Kurganda ortaya çıkarılan bu örtü üzerindeki sahnede, tahtında oturmuş bir kadın figürü elinde bir hayat ağacı tutmaktadır. Kadın figürünün karşısında da atlı bir erkek figürü bulunmaktadır.³

³ E. Fuat Tekçe, **Pazırık – Altaylardan Bir Halının Öyküsü**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.163.

Katalog No : 4

Çizim No : 1

Cinsi : Kemik Kap

Dönemi : Avar

Tarihi : M.S 567

Açıklama : Bu kap üzerinde, bir dağ veya tepe üzerinde, dünya ağacı tasviri vardır. Ayrıca bu kap üzerinde çeşitli hayvan tasvirleri de yer alır. Dünya Ağacı çevresinde hayvanlar , güneş ve bir başka ağaç motifi vardır .Dünya Ağacı 'nın dokuz dalı vardır .⁴

⁴ İstvan Erdelyi , “ Avar Sanatı “ **Türk Kültürü El Kitabı** , C II , Kısım 1 / a , Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972 , s 110

Katalog No : 5

Resim No : 4,5,6,7

Cinsi : Madeni Kemer Tokası

Dönemi : Avar

Açıklama : Bu kemer tokalar üzerinde ağaç tasvirleri vardır. Bu ağaç tasvirleri zemin üzerine kabartma olarak işlenmiştir. Bu tokalardan birinde ağacın yapraklarından biri kıvrımlıdır. Diğerinde yapraklar koç boynuzu şeklindedir. Öbürünün yaprakları ise düzdür.⁵

⁵ Attila Kiss , *Avar Cemeteries in Country Baranya* , Volum II , Budapeşte, (Basım yılı belirtilmemiş), s 5

Katalog No : 6

Çizim No : 2

Cinsi : Madeni Tabak

Dönemi : Göktürk

Açıklama : Bu tabak üzerinde, ortadaki madalyon üzerinde geyik ve ağaç tasviri yer alır. Geyik figürü yan cepheden verilmiştir. Ağaç ise geyiğin arka planındadır. Madalyonun çevresindeki ilk sırada kalp biçimleri ters biçimde, ikinci sırada ise düz biçimde yerleştirilmiştir.⁶

⁶ Emel Esin , “Ötüken.....”, s. 166

- Katalog No** : 7
- Resim No** : 8 , 9
- Cinsi** : Tunç levha
- Dönemi** : Batı Göktürkleri
- Açıklama** : Talas vadisinden çıkarılmış bu levhalarda ağaç, geyikler ile birlikte tasvir edilmiştir. Geyik figürleri ağacın altında olarak görölmektedir.Ağacın üst kısmında karşılıklı birer kuş figürü vardır .⁷

⁷ Emel Esin , “Ötüken ...”, s.167

Katalog No : 8

Resim No : 10

Cinsi : Altın Maske

Dönem : Göktürlere Atfediliyor

Ebat : Yüksek : 20.4 cm , En : 15.3 cm

B.Y : Kırgızistan Tarih Müzesi

Açıklama : Göktürkler devrinde ölümlerin yüzünü kapatan bu maskede , gözler akik taşından yapılmıştır .Yüzün iki tarafında ve burnun üzerinde Hayat Ağacı motifi dövme ile yapılmıştır . Ağaçlar altı dallıdır.⁸

⁸ Başlangıçtan Bu güne Türk Sanatı , Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1993 , s 12

- Katalog No** : 9
- Resim No** : 11,12
- Cinsi** : Tunç eşya
- Dönemi** : Kırgız
- Tarihi** : MS. 6.-7. yüzyıl
- Açıklama** : Kırgız mezarında bulunmuş bu örnekte, “*Otacı Ak-Künsengün*” adı yazılıdır. Bu tokada tek başına bir ağaç tasviri vardır. Bu ağaç çam ağacı ya da ölümsüzlük otu olarak tasvir edilmiştir. (R.11)
- Kırgızlara ait olan bir diğer tunç levha üzerinde, üst kısmında, ağaç altında hayvan başına benzer bir maske ve iki uçta da birer ejder başı yer alır.⁹ (R.12)

⁹ Emel Esin , “Ötüken ...”, s.168

- Katalog No** : 10
- Resim No** : 13
- Cinsi** : Duvar Resmi
- Ebat** : Yük: 66 cm., En: 66 cm.
- B.Y.** : Berlin Staatliche Müzesi
- Dönemi** : Uygur
- Tarihi** : MS. 9.yüzyıl
- Açıklama** : Burada sivri dağlar ve dağın eteğinde çok köşeli yer-su ve ağaç mabedi seddi içinde ağaçlar tasvir edilmiştir .Ayrıca burada dağların önündeki düzlük alanda ejder figürü vardır .¹⁰

¹⁰ Emel Esin , “Ötüken ...” , s. 171

Katalog No : 11

Resim No : 14

Cinsi : Duvar resmi

Dönemi : Uygur

Açıklama : Burada, çok köşeli bir havuzdan bir ağaç yükselir Havuzda kuğu cinsinden bir kuş görülür Ağacın bir yanında Böğü Kağan olduğu sanılan bir hükümdar vardır hükümdarın arkasında erkekler ve hayvan başlı çıplak insanlar vardır .Ağacın diğer tarafında ise başında kuş olab bir kadın figürü ve mani dilinde melek olduğu bilinen kanatlı insanlar vardır.¹¹

¹¹ Emel Esin, "Ötüken ..." , s.172.

Katalog No : 12

Resim No : 15

Cinsi : Duvar Resmi

Dönemi : Uygur

Tarihi : 9. yüzyıl

Açıklama : Bezeklikteki tapınak duvarlarının birinde yer alan bu resimde en altta ağzından sular fışkıran bir dev, onun üzerinde Sumeru Dağı ve ağaç yükselir. Sumeru Dağı'nın ortasında dört ejder vardır .Ejderler birbirine düğümlenmiş haldedir . En üstte ise Lotus içinde bir insan figürü bulunur.¹²

¹² Emel Esin , “Ötüken ...” , s.171.

Katalog No : 13

Resim No : 16

Cinsi : Duvar Resmi

Dönemi : Karluk

Açıklama : Argu şehri civarında yer alan bu duvar resminde, Budist ikonografisinde yer alan kutsal ağaç veya çiçeklerden birini temsil eden büyük sarı çiçekler bulunmaktadır.¹³

¹³ Emel Esin, "Farhar-ı Halluh" (Karluk Budist Sanatı), **Türkiyat Mecmuası** , C. XVIII , İ.Ü. Edebiyat Fak.Yayınları, İstanbul 1976 , s 96

- Katalog No** : 14
- Çizim No** : 3, 4, 5
- Cinsi** : Şaman Davulu
- Dönemi** : Geç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türk Toplulukları
- Açıklama** : Bu şaman davulu üzerinde Dünya Ağacı tasviri dikey bir çizgi halindedir. Dünya Ağacı üzerinde insan başı resmedilmiştir. Dünya Ağacının iki yanındaki üç kavis , ebe kuşağını belirtir. Sol alt köşede şamanın hayvanı görülmektedir.¹⁴ (Ç:3)
- Diğer bir davul üzerinde Dünya Ağacı , dikey bir çizgi halindedir. Onu ikiye bölen çizgi yeryüzü ile gökyüzünü ayırır. Dünya Ağacının iki yanında güneş , ay , gezegenler , yıldızlar vardır.¹⁵ (Ç:4)
- Bir diğer davulda ,bir tepe üzerinde Dünya Ağacı tasviri yer alır. Dünya ağacı tasviri , koruyucu hayvanlarıyla görülmektedir.¹⁶ (Ç:5)

14 A.V. Anohin "Altay Şamanlığına Ait Maddeler" , (Çev : A. İnan), Makaleler ve İncelemeler , Ankara 1987, s.432.

15 A. g. m. ,s.452

16 A.V.Anohin , a.g.m. s.453

- Katalog No** : 16
- Resim No** : 18
- Cinsi** : Şaman Eşyası
- Dönemi** : Geç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türk Toplulukları
- Açıklama** : Bu örnekte bir hayat ağacı tasvirinin iki yanında karşılıklı iki hayvan, dallarında ise kuşlar vardır. Kuşların doğmamış şamanların ruhları olduğu söylenir. Burada hayat ağacı çiçeklerle süslenmiştir.¹⁸

¹⁸ A.g.m , s. 35.

Katalog No : 17

Çizim No : 6

Cinsi : Kaya Resmi

Dönemi : İslamiyet Öncesi Orta Asya Türk Toplulukları

Açıklama : Bu örnekte bir ayin anlatılmaktadır .Ayin için çadırların ortasında bir ağaç getirilmiş ve dalları baca deliğinden çıkarılmıştır .İnsan figürleri ayine katılanları göstermektedir. Çevrede bulunan hayvanlar kurban edilecek hayvanlardır.¹⁹

¹⁹ A.V. Anohin , a.g.m., s. 453

Katalog No : 18

Çizim No : 7, 8

Cinsi : Şaman Davulu

Dönemi : Geç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türklerine Ait Şaman Davulu

Açıklama : Bu örneklerden birinde, Dünya ağacı dikey bir çizgi halindedir. Üstünde bir insan başı tasvir edilmiştir. Dünya ağacının altında sol tarafta şaman, ağaç ve kurban edilecek hayvanın resmi, solda ise şaman davul tasviri vardır. (Ç.7).

Diğer örnekte, Dünya Ağacı bir tepe üzerinde yükselir. Üst tarafta güneş, ay, gezegen tasvirleri vardır. Alt tarafta solda, şaman, davulu ile beraber görünmektedir. Ayrıca, geyik figürleri vardır. Sağda ise bir ağaç, kurban edilmiş bir hayvan ve bir başka hayvan tasviri yer alır.²⁰ (Ç.8)

²⁰ Emel Esin, "Ötüken ...", s.174.

- Katalog No** : 19
- Resim No** : 19
- Cinsi** : Mimari Süsleme
- B.Y.** : Semerkant Afrasiyap Sarayındaki Ocak Üstünde
- Dönemi** : Karahanlılara Ait Olduğu Sanılır
- Tarihi** : 10.-13. yüzyıl
- Açıklama** : Bu ocaklarda yer alan bir kompozisyon ortada iki servi ağacı motifi yanyana tasvir edilmiştir. Servilerin yanında birer kuş motifi konulmuştur. Ocağın dıştaki iki cephesinde ise yanyana üç tane uzun ağaca benzer motifler yerleştirilmiştir.²¹

²¹ Emel Esin , “Ötüken...” , s 174

- Katalog No** : 20
- Resim No** : 20 , 21
- Cinsi** : Ayna
- B.Y.** : R.20: Los Angeles County Museum
R.21: Kopenhag David Koleksiyonu
- Dönemi** : Karahanlı
- Açıklama** : Saplı tipte olduğu anlaşılan ama sapı olmayan bu aynanın üzerinde hayat ağacı, bekçisi olan sfenks figürü ile tasvir edilmiştir. Aynanın etrafında kufi bir kitabe dolanmaktadır.²²
(R.20)
- Sapı olmayan diğer aynanın üzerinde, ortada hayat ağacı tasvirinin iki yanında birer sfenks figürü yer alır. Sfenksler sırt sırta dönük vaziyettedir. Aynanın etrafında kufi bir kitabe vardır.²³ (R.21)

²² Ülker Enginsoy , **İslam Maden Sanatının Gelişimi (Başlangıçtan Anadolu Selçukluların Sonuna Kadar)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978 , s 175.

²³ A.g.e., s.175.

- Katalog No** : 21
- Resim No** : 22 a,b
- Cinsi** : Mermer levha
- Dönemi** : Gazneli
- Açıklama** : Gazne Sarayı mermer kabartmalarında hayat ağacı, koruyucuları olan siren, arslan ve sfenks figürleriyle birlikte yer almaktadır. Hayat ağacı burada arabesk süsleme olarak verilmiş, çevresinde koruyucu yaratıklarla tasvir edilmiştir.²⁴

²⁴ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu....", s.33.

Katalog No : 22

Çizim No : 9

Cinsi : Mimari Süsleme

B.Y. : I.Karagan Kümbeti

Dönemi : Büyük Selçuklu

Tarihi : 11.yüzyıl

Açıklama : Sekizgen planlı çift katlı olarak tuğladan yapılmış kümbetin içinde yer alan süslemede hayat ağacı, kuşlarla birlikte verilmiştir.²⁵

²⁵ Mustafa. Cezar , **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir Ve Mimarlık** , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1977 , s 317

- Katalog No** : 23
- Resim No** : 23 , 24
- Çizim No** : 10 , 11 ,12
- Cinsi** : Tekstil Ürünü
- B.Y.** : R.23, Ç.10: Londra Victoria and Albert Museum
R.24 Özel Koleksiyon, New York
Ç.11: Cleveland Sanat Müzesi, Env. No: 3733.
Ç.12: Özel Koleksiyon, Los Angeles
- Dönemi** : Büyük Selçuklu
- Açıklama** : 11.-12. yüzyıla tarihlenen ilk örnek ipek kumaştır. Bu kumaşta, hayat ağacı çeşitli hayvanlarla tasvir edilmiştir hayat ağacı oldukça stilizedir .Yanında ,kuyrukları koç başlarıyla son bulan kanatlı aslanlar ve üstünde karşılıklı kuşlar bulunur.²⁶ (R.23)
- 11-12.yy.a tarihlenen diğer bir ipek kumaş üzerinde tasvirler sarı ve çivit mavisi renklerinin kontrast kullanılmasıyla yapılmıştır. Burada bir ağacın iki yanında, birbirlerine sevgi ile bakan iki genç oturmuş halde tasvir edilmiştir. Bu tasvirlerin çevresini kufi bir kitabe çevirir.²⁷ (Ç.10)
- Bir diğer ipek kumaş örneğinde, ortadaki kozmik ağacın iki yanında insanlar ve filler vardır. Bu kompozisyon “Kozmik Ağaca İbadet” adını taşımaktadır. İnsanlar yüzlerini ağaca dönmüş ona şarap sunmaktadır.²⁸ (R.24)

²⁶ Gönül Öney, “Anadolu Selçuklu...”, s.35.

²⁷ Dorothy G . Shephert “ Saljuq Textils – A Study Iconography ” **The Art of The Saljuqs In İran And Anatolia** (Edit : R. Hillenbrand) California 1994 , s 215

²⁸ A.g.e., s.215.

Bir başka kumaşta ortadaki ağacın iki yanında kanatlı atlar vardır atların vücutları birbirine dönük başları birbirine ters yöndedir.²⁹ (Ç 11)

Örtü örneğinde, kıvrım dallarının arasında ortada stilize bir ağaç tasviri var Ağacın iki yanında da birer atlı figürü bulunmaktadır.³⁰ (Ç.12)

²⁹ A.U.Pope, *A Surey of Persian Art*, C.II, London 1939-40, s.2035.

³⁰ Dorothy G. Shephert, a.g.m., s. 215.

- Katalog No** : 24
- Resim No** : 25, 26, 27
- Çizim No** : 13
- Cinsi** : Çini Örneği
- B.Y.** : R.25: Kopenhag David Koleksiyonu
R.26, 27: Ashmolean müzesindeki Barlow Koleksiyonu
Ç.13: Cleveland Sanat Müzesi
- Dönemi** : Büyük Selçuklu
- Açıklama** : 12-13.yüzyıla tarihlenen minai tas örneğinde, ortadaki ağacın altında iki atının tasviri vardır. Atlılar, ağaca dönük vaziyettedir. Kompozisyonu kuşlar ve çeşitli hayvanlar tamamlar.³¹ (R.25)
- 12-13.yy.a tarihlenen bir tas, dar kenarlıdır, tasın tabanı sınırsızdır. Tasın iç kısmında merkezde bir servi ağacının iki yanında oturan iki kişinin tasviri vardır.³² (R.26)
- 12.yy. sonu – 13.yy. başında tarihlenen, Rey keramiği tas örneği uzun ayaklıdır. Mat, beyaz sırlıdır ve resimler çok renkli olarak yapılmıştır. Buradaki kompozisyonda, ortada, bir ağacın altında bekleyen iki atlı biri ağacın dalında ikisi yanında olmak üzere üç adet kuş ile birlikte tasvir edilmiştir.³³ (R.27)
- 1266 tarihli, sekiz köşeli yıldız tipli çini parçasında ortadaki servi benzeri bir ağacın iki yanında biri erkek biri kadın iki kişi oturmaktadır. Bu insanların yanında birer kuş figürü vardır.³⁴ (Ç.13)

³¹ Dorothy G.Shepheart, a.g.m., s.215.

³² Geza Fehervari, **İslamic Pottery**, London 1973, s.90

³³ **A.g.e.**, s.121.

³⁴ Dorothy G. Shepheart, a.g.m., s.215.

- Katalog No** : 25
- Çizim No** : 14
- Cinsi** : İbrik
- Ebat** : 30,8 x 22,8 cm.
- Tarihi** : 12.yüzyıl sonu – 13.yüzyıl başı
- B.Y.** : Louvre Müzesi, Paris
- Açıklama** : Suriye Selçuklularına ait olduğu sanılan bu ibrik, İbrahim b. Mevaliye tarafından yapılmıştır. İbriğin gövdesini dolanan ikinci enli frizde, sivri kemerli ve dilimli nişler içinde birbirleriyle kucaklaşan, meyva ve palmiye ağaçlarının altında oturan insan figürleri tasvir edilmiştir. Buradaki sahnelerde günlük hayat anlatılmıştır.³⁵

³⁵ Ülker Erginsoy , a.g.e., s.241

- Katalog No** : 26
- Resim No** : 28
- Cinsi** : Minyatür
- B.Y.** : Topkapı Sarayı Müzesi
- Env. No** : H.841
- Dönemi** : Büyük Selçuklu
- Açıklama** : Varka ile Gülşah adlı minyatürlü yazmanın 33 v. sayfasında, Varka ile Gülşah 'ın bir ağacın altında birbirine sarılması tasvir edilmiştir Bu minyatürde servi ağacı üzerinde bir kuş figürü vardır.Ayrıca kompozisyonda değişik türde iki ağaç , horoza benzeyen bir hayvan ve bir kuş figürü vardır .³⁶

36 Güner İnal, **Türk Minyatür Sanatı (Başlangıçtan Osmanlılar'ın Sonuna Kadar)**, AKM Yayınları, Ankara 1995 s.51.

- Katalog No** : 27
- Resim No** : 29
- Cinsi** : Minyatürlü Yazma
- B.Y.** : Eskiden Royal Asiatic Societyde bulunuyordu
- Dönemi** : İlhanlı
- Tarihi** : 13.yüzyıl
- Açıklama** : “Cami el Tevârih” adlı yazmanın 3 vv. sayfasında, Buddha’nın Mukaddes ağacı tasvir edilmektedir. Burada ağaçlar üstte ve yanda çerçeve ile kesilmiştir.³⁷

³⁷ A.g.e., s.72

Katalog No : 28

Resim No : 30

Cinsi : Minyatür

B.Y. : Washington Freer Güzel Sanatlar Galerisi

Dönemi : Muzafferî Devri

Tarihi : 1370-71.

Açıklama : Bu minyatür Firdevsinin şehnamesinde yer alır. Burada İskender 'in ağaçla konuşması resmedilmiştir. İskender, dallarında insan ve hayvan başlarının olduğu, kökü ve gövdesi birbirine dolanmış olan ağacın yanında yer alır. At üstünde tasvir edilen İskender, bir elini ağacın dalına doğru uzatmıştır. İskender'in arkasında atlı insan figürleri yer almaktadır.³⁸

³⁸ D. Brian, "A Reconstruction of Miniature Cycle in Demotte Shah Namah", *Ars İslamica* , C.VI , PT 2 ,USA MCMXXXIX , s 97.

- Katalog No** : 29
- Resim No** : 31
- Cinsi** : Kuran Rahlesi
- Ebat** : 130.2 x 41 cm.
- B.Y.** : New York Metropolitan Sanat Müzesi
- Dönemi** : Timurlu
- Tarihi** : 1359
- Açıklama** : Bu rahle ahşaptan yapılmıştır. Ustası Hasan b. Süleyman el Isfahani'dir.³⁹ Bu rahle, zengin bitkisel süslemeye sahiptir. Rahlenin alt kısmındaki parçada, ortadaki sivri kemerli niş içinde bir servi ağacı yer alır.⁴⁰

³⁹ Thomas W . Lenz - Gleen D .Lovry **Timur And Princely Vision**, Los Angelas , s 330.

⁴⁰ Yolande Crowe, "Timurid Designs and Their Far Eastern Connections", **Timurid Art and Culture**, C.VI, Leiden, Holland 1992, s.174, rs:17.

- Katalog No** : 30
- Resim No** : 32
- Cinsi** : Çini Süsleme
- B.Y.** : Herat, Abdullah Ensari Türbesi
- Dönemi** : Timurlu
- Tarihi** : 1425-1429
- Açıklama** : Dehliz kısmındaki yüzeylerde sırsız, turquaz ve koyu mavi renkle süslemeler yapılmıştır. mozaik panolarda hayat ağacı tasvirleri yapılmıştır. Ayrıca silik olmasına karşın birkaç servi ağacı da seçilmektedir.⁴¹

⁴¹ Lisa Golombek - Donald Wilber, **The Timurid Architecture of İran And Turan**, C I, s.338.

Katalog No : 31

Resim No : 33

Cinsi : Mimari Süsleme

Dönemi : Timurlu

Tarihi : 1404

Açıklama : Semerkant'taki Bibi Hanım Türbesi içinde çini süsleme var. Bu süslemelerde ağaç tasvirleri yapılmıştır.Ağaç toplulukları bir sivri kemer içinde yer alır .Bazı ağaçlar palmiye ye benzemektedir . Ağaçlar, toplu olarak tasvir edilmiştir.⁴²

⁴² Mustafa Cezar , a.g.e., s 440

- Katalog No** : 32
- Resim No** : 34
- Cinsi** : Mezar
- B.Y.** : Meshed, Künbed-i Kisti
- Dönemi** : Timurlu
- Tarihi** : 1429 civarı
- Açıklama** : Bu mezarın dört tarafında nişlerde servi ağaçları var. Daha büyük nişler için de yazılar var Servi ağaçları kabartma olarak verilmiştir Ağaç motifleri arasında büyük nişler , nişlerin içindeyse yazılar bulunmaktadır.⁴³

⁴³ Bernard O' Kane , *Timurid Architecture in Khurasan* , Mazda Publishers, USA 1987 , s 154

- Katalog No** : 33
- Resim No** : 35, 36
- Cinsi** : Duvar resmi
- B.Y.** : Kuşan Tuman Aka Medresesi
- Tarih** : Medrese Yapım Tarihi 1440 civarı. Resimlerin tarihi belli değil.
- Dönemi** : Timurlu
- Açıklama** : İranda, Herat- Meşhed yolunda yer alan bu medresenin kubbesinin içindeki nişlerde yer alan manzara resimleri, beyaz üzerine mavi renk ile yapılmıştır. Bu resimlerde ağaçlar, kuşlar yer alır. Bir manzara resmi⁴⁴.

⁴⁴ A.g.e., s.199

- Katalog No** : 34
- Resim No** : 37
- Cinsi** : Çini Süsleme
- B.Y.** : Isfahan Ebu Mesud Hanikahı
- Dönemi** : Timurlu
- Tarihi** : 1489-1490
- Açıklama** : Bu örnekte kapı girişinin ise kısmındaki dar panoda vazo içinde çiçekli bir ağaç tasviri yer alır. Ağaç tasviri koyu mavi bir zemin üzerine yapılmıştır.Ağaç motifi bir kemer içinde yer alır . Dallarını ve çiçekleri , içinde bulunduğu yeri kaplamıştır.⁴⁵

⁴⁵ Lisa Golombek – Donald Wilber, a.g.e., s.309.

Katalog No : 35

Resim No : 38

Cinsi : Minyatür

B.Y. : Topkapı Sarayı

Env. No : H. 2152

Dönemi : Timurlu

Tarihi : 15. yüzyıl

Açıklama : “Baysungur Albümü” denen albümün 59 a. sayfasında bulunan bir tasvirde, bir ağacın dallarında sarılmış bir ejderha ve ona ok ve mızrakla saldıran iki kişi vardır. Ağacın dallarında meyveler vardır.⁴⁶

⁴⁶ Güner İnal, a.g.e., s.162

- Katalog No** : 36
- Resim No** : 39
- Cinsi** : El Yazması
- B.Y.** : Topkapı Sarayı Müzesi
- Env No** : H.798 y.134 a
- Dönemi** : Erken Özbek
- Tarihi** : 16.yüzyıl başı
- Yazarı** : Mahmud
- Açıklama** : Ferhat'ın dağları delmesini tasvir eden minyatür de, kayaların yüzeyleri hayvan başları şeklindedir. Diğer figürün bulunduğu taşların serpiildiği boş bir zemindir. Kayalar solda marja taşarak insan başları şeklini alır. Marjda iki seki ağacı ve çiçekli başka bir ağaç yer alır. Manzaraların marja taşan kısımlarında ağaçların yükselmesi, insan, hayvan başlarını gösteren kayalıklardır. Timurlu devrinin etkisidir.⁴⁷

⁴⁷ Mustafa Sümer , "Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan 16 . yy Başlarına Ait Problemler Bir Grup Yazma " **Sanat Tarihi Yıllığı** , C .VIII , İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1979 , s.160.

- Katalog No** : 37
- Resim No** : 40, 41, 42, 43
- Cinsi** : Çini Pano
- B.Y.** : Lahor Vezirhan Camii
- Dönemi** : Babürlü
- Tarihi** : 1634
- Açıklama** : Caminin cephesinde bulunan bir panoda, dallarında çiçek ve yapraklar bulunan bir ağaç tasviri vardır. (R.40)
- Caminin minaresindeki çini panolardan birinde dallarda çiçek ve yapraklar bulunan ağaç tasvirleri vardır. (R.41)
- Minare de yer alan panolardan birinde çınar ağacına benzer ağaç ve servi ağacı tasvirleri vardır. (R.42)
- Minarenin şerefesi yer alan panolarda çiçekli ağaç tasvirleri bulunmaktadır.⁴⁸ (R.43)

⁴⁸ Gönül Öney, *İslam Mimarisinde Çini*, Ada Yayınları, İstanbul 1987 ,s 154

- Katalog No** : 38
- Resim No** : 44,45
- Cinsi** : Çini Pano
- B.Y.** : Lahor Elga Camii Cephesi
- Dönemi** : Babürlü
- Tarihi** : 1753
- Açıklama** : Bu örnekte süslemeler sır altına yapılmıştır. Motifler mavi, beyaz renklerinin kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Burada bir kökten çıkan oldukça geniş bir alanı kaplayan, çok sayıda yaprak ve değişik tarz da çiçeklere sahip bir ağaç tasviri yapılmıştır.⁴⁹

⁴⁹ A.g.e., s.154.

Katalog No : 39

Çiz. No : 15

Cinsi : Mimari Süsleme

B.Y. : Azerbaycan Şeki Han Sarayı

Tarihi : 1762

Açıklama : Sarayın birinci kat sağ taraftaki salonun duvarlarında panolar halinde süslemeler vardır. Bu panolarda servi ağaçları, çeşitli bitkisel süslemeler vardır. Birinci kattaki büyük merkezi salonda süslemeler yoğun olarak yapılmıştır. Salonun alt kısmı, dört tarafa yönelen kollar arasına yerleştirilmiş yıldız tipli çokgenlerden meydana gelen bir kompozisyona sahiptir. Canlı renklerin kullanıldığı süslemelerde cennet timsali olarak bilinen nar ağacı motifleri vardır.⁵⁰ (Ç.17).

⁵⁰ Yaşar Çoruhlu, "Azerbaycan'ın Şeki Şehrindeki Han Sarayı Üzerine Gözlemler", **Arkeoloji ve Sanat** , S 86, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1994 , s 14

- Katalog No** : 40
- Resim No** : 46, 47
- Cinsi** : Giyim Eşyası
- Dönemi** : İslami Devir Orta Asya Türk Toplulukları
- Açıklama** : Bu eşyalardan Türkmen kadın başlığında stilize bir ağaç tasvir edilmiştir. Bu motif başlığa nakışla işlenmiştir.⁵¹ (R.46)

Diğer bir örnek olan kadın elbisesi sarı renklidir. Elbise üzerinde hayat ağacı motifi, çiçekli şekilde tasvir edilmiştir. Ayrıca laleye benzer çiçeklerde vardır.⁵²(R.47)

⁵¹ Johannes Kalter, *The Arts And Crafts Of Turkestan* , Thames and Hudson, London 1984, s.25

⁵² A.g.e., s.90, 91.

- Katalog No** : 41
- Çizim No** : 16, 17
- Cinsi** : Giyim Eşyası
- Dönemi** : İslami Devir Orta Asya Türk Toplulukları
- Açıklama** : Bu eşyalardan erkek başlığında ağaç , dallarında çiçek ve yapraklarla tasvir edilmiştir.⁵³ (Ç.16)
- Geç döneme ait elbise örneğinde ise stilize bir ağaç tasviri vardır. Ağacın dalları kertiklidir.⁵⁴ (Ç.17)

⁵³ Johannes Kalter , a.g.e, s. 92.

⁵⁴ Johannes Kalter, a.g.e., s.153.

- Katalog No** : 42
- Resim No** : 48
- Cinsi** : Lahit taşı
- Ebat** : 0,55 m x 0,96 m x 0,07 m.
- B.Y.** : İstanbul Türk İslâm Eserleri Müzesi
- Env. No** : 2645
- Dönemi** : Artuklu
- Tarihi** : 12. yüzyıl
- Açıklama** : Bu taşı altta iki taçlı niş, bu iki nişin arasında bir kitabe ve iki figür, üstte bordür halinde, dikdörtgen çerçeveler içinde simetrik yerleştirilmiş figürler süslenmiştir Bu figürler kuş, arslan, bağdaş kuran insan, tavustur. arslanların arasında ağaç olması gereken, dal biçimli bir kabartma yer alır. Bu kabartmanın hayat ağacı oluğu söylenmektedir.⁵⁵

⁵⁵ Gönül Öney , “Artuklu Devrinden Bir Hayat Ağacı Kabartması Hakkında”, **Vakıflar**, S.7, İstanbul 1968, s.117.

- Katalog No** : 43
- Resim No** : 49
- Cinsi** : Taş Süsleme
- B.Y.** : Erzurum Emir Saltuk Kümbeti
- Dönemi** : Saltuklu
- Tarihi** : 12. yüzyıl sonu
- Açıklama** : Bu kümbetin gövdesinin ikinci kısmında alt gövdesi sınırlayan kırık hatlı üçgen kornişin aşağıda kalan kısımlarının ortalarında açılmış yuvarlak kemerli kör nişlerden yedincisinde, orta eksenini teşkil edecek şekilde gövdeye sahip bir bitki spiral kıvrık dallara bağlı tomurcuklarıyla yer alır. Bu bitkinin stilize hayat ağacı olduğu anlaşılır.⁵⁶

⁵⁶ Hamza Gündoğdu, "İslami Devir Yapılarındaki Figürlü Kabartmalar Üzerine , IV Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyet Semineri Bildirileri", Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1994,s 21

- Katalog No** : 44
- Resim No** : 50, 51, 52, 53, 54, 55
- Cinsi** : Çini Parçası
- Dönemi** : Anadolu Selçuklu
- Tarihi** : 1220-1236
- Açıklama** : Kubadabad Sarayı kazılarında çıkarılan bu örneklerden birinde ortadaki bağdaş kurmuş insan figürünün iki yanında birer dal vardır. Bu dalların hayat ağacı olduğu düşünülmektedir. (R.50)
- Bir diğer çini parçası sekizgen şeklindedir. Burada ortadaki hayat ağacının iki yanında birer kuş figürü vardır. Kuşlar birbirine dönüktür. (R.51)
- Diğer örneklerde, ortadaki hayat ağacı tasvirinin iki yanında birer kuş vardır. Kuşlar birbirine dönük haldedir. (R.52,53,54)
- Bir çini örneğinde ise ortadaki hayat ağacının iki yanındaki kuşlar sırt sırta tasvir edilmişlerdir ama yüzleri birbirine dönüktür.⁵⁷ (R.55)

⁵⁷ Rüçhan Arık, **Kubadabad (Selçuklu Saray ve Çinileri)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000, s.132. Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu....", s.29.

Katalog No : 45

Resim No : 56, 57

Cinsi : Çini parçası

B.Y. : Berlin Müzesi

Env. No : 1346

Dönemi : Anadolu Selçuklu

Açıklama : Bu örneklerden biri parça minai tekniği ile yapılmıştır. Sekiz köşeli yıldız şeklinde olan bu parçada resim sahasının zemini açık mavidir. Burada bir ağacın yanına çömelmiş iki insan figürü yer alır.⁵⁸ (R.56)

Diğer örnekte resim hem sırtın altına hem de üstüne yapılmıştır. Burada çömelmiş halde ud çalan bir insan figürü tasvir edilmiştir. Çalgıcının iki yanındaki ağaç dallarında yeşil, mavi, kırmızı çiçekler vardır.⁵⁹ (R. 57)

⁵⁸ Friedrich Sarre, **Konya Köşkü**, (Çev : Ş. Uzluk), TTK Yayınları, Ankara 1989, s 12

⁵⁹ A.g.e., s.11

- Katalog No** : 46
- Resim No** : 58
- Cinsi** : Taş Süsleme
- B.Y.** : Kayseri Karatayhan Taçkapısı
- Dönemi** : Anadolu Selçuklu
- Tarihi** : 1240
- Açıklama** : Buradaki taçkapıda hayat ağacı çift sirenle birlikte tasvir edilmiştir. Sirenler hayat ağacının koruyucusu olarak düşünülmektedir.⁶⁰

⁶⁰ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu...", s.15,

- Katalog No** : 47
- Resim No** : 59
- Cinsi** : Ağaçlı süsleme
- B.Y.** : Mevlana Dergahının Kapısının Kilit taşı
- Dönemi** : Anadolu Selçuklu
- Açıklama** : Ağaç tasviri hurmadır. Yapraklarının birleştii yerde incir ya da armuda benzer bir şekil vardır. Ağacın kökleri itinayla belirtilmiştir.⁶¹

⁶¹ Emel Esin , *Dırakht – ı Can (Can Ağacı)* , Ankara 1984 , s 37

Katalog No : 48

Resim No : 60

Cinsi : Taş Süsleme

B.Y. : Erzurum Çifte Minareli Medrese Taçkapısı

Dönemi : Anadolu Selçuklu

Tarihi : 1253

Açıklama : Taçkapının sağtarafındaki kompozisyonda, ortadaki hilal motifinin üstünde hurma ağacı çıkıyor.Yükselen hurma dalları dört yaprak halinde sağa sola sarkarak tam ortada bir boşluk meydana getirmektedir.⁶² (R.58)

⁶² Hamza Gündoğdu , **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik (Doktora Tezi)**, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları. İstanbul 1979, s.228

Katalog No : 49

Resim No : 61

Cinsi : Taş Süsleme

B.Y : Erzurum Çifte Minareli Medrese Taçkapısı

Dönemi : Anadolu Selçuklu yada İlhanlı

Tarihi : 1253

Açıklama : Taçkapının sol tarafındaki kompozisyonda ağacın ortasına cepheden çift başlı kartal figürü kondurulmuştur. Palmiye görüntüsünde olan hurma dallarının alttan ikincisinde her iki yanda dışarı doğru birer kuş figürü vardır. Bunların leylek olduğu zannediliyor. Ağacın çıktığı yerde iki ejder başı vardır, ejderlerin başları ağaca dönüktür.⁶³

⁶³ Sema Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezniyatı*, TTK Yayınları, Ankara 1966, s.47.

- Katalog No** : 50
- Resim No** : 62
- Cinsi** : Taş Süsleme
- B.Y.** : Ahlat Mezar Taşı
- Dönemi** : Anadolu Selçuklu
- Tarihi** : 1260
- Açıklama** : Bu mezar taşında hayat ağacı motifleri tam ve yarım palmetlerden ,çok stilize bir nar meyvasından büyük bir rozetten ibarettir.⁶⁴

⁶⁴ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu...", s.35.

- Katalog No** : 51
- Resim No** : 63
- Cinsi** : Taş Süsleme
- B.Y.** : Konya İnce Minareli Medrese Taçkapısı
- Dönemi** : Anadolu Selçuklu
- Tarihi** : 1260-1265
- Açıklama** : II. İzzeddin Keykavus devrinde Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından yaptırılmıştır. Mimari Köçük b. Abdullah'tır. Taçkapı nişinin iki yanında simetrik olarak bir hilalden yükselen hayat ağacı figürü vardır.⁶⁵

⁶⁵ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu...", s.36.

- Katalog No** : 52
- Resim No** : 64, 65, 66
- Cinsi** : Taş süsleme
- B.Y.** : Sivas Gök Medrese Taçkapısı.
- Dönemi** : Anadolu Selçuklu
- Tarihi** : 1271
- Açıklama** : Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından yaptırılan bu medresenin mimari Konyalı Kaluyan'dır. Taçkapının iki tarafında hayat ağacı kabartması vardır. Bu ağacın dallarında nar ve değişik meyveler yer alır. Ağacın üst kısmında bulunan çift başlı kartalın iki yanındaki dalda binici kuş figürü vardır. Ağacın alt kısmında iki tarafta yaprak vardır.⁶⁶

⁶⁶ Hamza Gündoğdu , *Türk Mimarisinde ...* , s. 244.

Katalog No : 53

Resim No : 67

Cinsi : Taş Süsleme

B.Y. : Kayseri Döner Kümbet

Dönemi : Anadolu Selçuklu

Tarihi : 1276-1279

Açıklama : Taçkapının sağ tarafındaki yüzeyde, ortadaki hilal motifinden gelişen üçgen biçimli bir köke sahip, hayat ağacı, ağacın üstünde tahrip olmuş bir kartal figürü vardır. Ağacın altında iki tarafta da arslana benzer birer figür vardır.⁶⁷ (R.67)

⁶⁷ Hamza Gündoğdu , **Türk Mimarisinde...** , s. 251.

- Katalog No** : 54
- Resim No** : 68
- Cinsi** : Taş Süsleme
- B.Y** : Kayseri Döner Kümbet
- Dönemi** : Anadolu Selçuklu
- Tarihi** : 1276 – 1279
- Açıklama** : Türbenin batı penceresinin solundaki yüzeyde altı yapraklı ve damarlı işlenmiş ağacın üzerinde bir kartal figürü vardır.⁶⁸

⁶⁸ Hamza Gündoğdu, *Türk Mimarisinde...*, s.265.

- Katalog No** : 55
- Çizim No** : 18
- Cinsi** : Ahşap Süsleme
- B.Y.** : Ankara Etnografya Müzesi
- Dönemi** : Anadolu Selçuklu
- Tarihi** : 13. yüzyıl
- Açıklama** : Bu örnek bir kapı kanadıdır. Kapı kanadının alt bordüründe yer alan süslemelerde üç adet servi motifi bulunmaktadır. Serviler arasında kıvrım dallı Rumili süslemeler vardır.⁶⁹

⁶⁹ Cevdet Çulpan , **Serviler**, C II, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1961 , s.114.

Katalog No : 56

Resim No : 69

Cinsi : Bakır Tepsi

B.Y. : Konya İzzet Koyunoğlu Koleksiyonu

Dönemi : Anadolu Selçuklu

Açıklama : Bu tepsinin kenarındaki bir kitabe içinde ermeni harfleri ile Türkçe olarak (..... o hanesinin) yazısı vardır. Bu tepsinin kenarında servi motifleri, madalyon ve testiler ile beraber yer alır.⁷⁰

⁷⁰ A.g.e., s.107.

- Katalog No** : 57
- Resim No** : 70
- Cinsi** : Taş süsleme
- B.Y.** : Afyon Boyalıköy'deki bir mezar taşı
- Tarihi** : 13.yüzyıl
- Açıklama** : Buradaki mezar taşı tahrip olmuş haldedir. Bu mezar taşının baş tarafında bir dal üzerinde karşılıklı yerleştirilen iki kuş figürü vardır. Bu kompozisyonda muhtemelen hayat ağacı ve kuşlar tasvir edilmiştir.⁷¹

⁷¹ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu...", s.38.

- Katalog No** : 58
- Resim No** : 71
- Cinsi** : Taş süsleme
- B.Y.** : Divriği Ulu Cami Kuzey Taçkapısı
- Dönemi** : Mengücekli
- Tarihi** : 13.yüzyıl
- Açıklama** : Kuzey portalinde küçük bir vazodan yükselen dal şeklinde hayat ağacı vardır. Yine aynı portalde, karın kısmı dilimli bir vazodan başka bir hayat ağacı vardır. İçleri tam palmet yaprakları ile doldurulmuş iki büyük yarım palmet, bu ağacın gövdesi ile birleşmektedir.⁷²

⁷² Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu...", s.35.

- Katalog No** : 59
- Resim No** : 72
- Cinsi** : Taş süsleme
- B.Y.** : Erzurum Yakutiye Medresesinde Portal Kısmı
- Dönemi** : İlhanlı
- Tarihi** : 1310
- Açıklama** : Taçkapının yan kısımlarındaki panolarda onaltı dallı hayat ağacı motifi vardır. Ağacın üstünde fazla üsluplaşmış çift başlı kartal kabartması vardır. Panolardan birindeki kartalının başının biri kazınmıştır. Ağacın altında iki tarafta birer aslan yer alır. Arslanlar birbirine bakar vaziyettedir.⁷³

⁷³ Rahmi H. Ünal , **Erzurum Yakutiye Medresesi** , Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992 , s. 40.

- Katalog No** : 60
- Resim No** : 73
- Cinsi** : Taş Süsleme
- B .Y** : Adana Ulu Cami, Mukarnaslı Konik Örtünün Kasnağı
- Dönemi** : Ramazanoğulları
- Tarihi** : 1513 – 1541
- Açıklama** : Mukarnaslı konik örtünün kasnak kısmındaki nişlerden birinde bir servi ağacı vardır. Ağacın alt kısmında , yüzü serviye dönük iki ejder tasvir edilmiştir. Ejderler ağaca bakar haldedir.⁷⁴

⁷⁴ Nusret Çam , Adana Ulu Cami Külliyesi , Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1968, s.9.

- Katalog No** : 61
- Resim No** : 74
- Cinsi** : Taş süsleme
- B.Y.** : Üsküdar Mihrimah Camisi Şadırvanı
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 1547
- Açıklama** : Şadırvanın çevresindeki sütunların kaidelerinde servi motifleri yer almaktadır.⁷⁵

⁷⁵ Çevdet Çulpan, a.g.e., s.116,

- Katalog No** : 62
- Resim No** : 75, 76
- Cinsi** : Taş süsleme
- B.Y.** : İstanbul Şehzade Camisi dışındaki alanda üç musluklu bir su deposu
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 16.yüzyıl
- Açıklama** : Bu su deposunun üzerindeki ortadaki bölümle, on dilimli süslemenin altındaki bölümde, rozetin altında iki tarafta birer servi motifi vardır. Servilerin arasında üst kısımda madalyon vardır.⁷⁶

⁷⁶ Cevdet Çulpan, a.g.e., s.119.

- Katalog No** : 63
- Resim No** : 77, 78
- Cinsi** : Çini pano
- B.Y.** : İstanbul Topkapı Sarayı
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 16.yüzyıl
- Açıklama** : Harem kısmında Veliht Dairesindeki panoda çeşitli çiçekli kıvrım dalların arasında üç servi vardır. Serviler köklerinin olduğu yerde küçük çiçekli dallar yer alır.⁷⁷ (R.77)
- Harem kısmındaki panolardan birinde ortada bir servi ağacı yer alır. Servinin kökünün olduğu yerden iki çiçekli dal vardır. Ağacın iki yanında birer çiçekli ağaç yer alır.⁷⁸(R.78)

⁷⁷ Tahsin Öz , *Turkish Ceramics* , İstanbul , s 113.

⁷⁸ A.g.e., s.113.

- Katalog No** : 64
- Resim No** : 79
- Cinsi** : Taş süsleme
- B.Y.** : İstanbul Süleymaniye Camisi doğu kapısı
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 16.yüzyıl
- Açıklama** : Bu kapının üzerindeki yeşil mermer sütunların kaidesinde servi motifleri vardır. Servilerin üzeri düzdür Serviler kabartma olarak verilmiştir.⁷⁹

⁷⁹ Cevdet Çulpan, a.g.e., s.118.

- Katalog No** : 65
- Resim No** : 80
- Cinsi** : Çini süsleme
- B.Y.** : Hürrem Sultan Türbesi
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 16.yüzyıl
- Açıklama** : Türbenin mihrap nişi dolgularında simetrik panolar vardır. Bu kompozisyonlarda ağaç naturalist bir anlayışla işlenmiştir. Siyah ile belirtilen ağaç gövdesi kalındır ve aynı renkte dalları vardır. Dallar üzerinde erik çiçekleri ile yaprakları yer alır. Ağacın kökü ile aynı yerden kırmızı benekli iki beyaz lale ile biri beyaz diğeri kırmızı lalelerden daha küçük karanfil çıkar.⁸⁰

⁸⁰ Nermin Sinemoğlu , “Kanuni Çağı Duvar Çinilerinin Kompozisyon Düzeni Açısından Uslup Tahlili”, **Sanat Tarihi Yıllığı**, C .V , İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1973, s. 255.

- Katalog No** : 66
- Resim No** : 81, 82
- Cinsi** : Çini Pano
- B.Y.** : Edirne Selimiye Camisi
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 16.yüzyıl
- Açıklama** : Caminin mihrabın üst kısmında iki tarafta ki panolarda çiçekli bir ağaç motifi vardır. Bu ağacın dallarından birer lale çıkar.⁸¹ (R.81)
- Hünkar mahfilinde bulunan çini pano 39 x 83 cm. ebadındadır. Sıraltı tekniğinde yapılmıştır. Bu panoda beyaz zemin üzerinde bir elma ağacı tasviri yapılmıştır. Elmalar parlak mercan kırmızısı rengindedir. Ağacın kökünden sümbül, karanfil, nergis gibi naturalist çiçeklerden bir demet çıkmaktadır.⁸² (R.82)

⁸¹ Oktay Aslanapa, **Turkish Art and Architecture**, Faber and Limited, London 1971, s.112.

⁸² Şerare Yetkin. "Türk Çini Sanatından Bazı Önemli Örnekler ve Teknikler", **Sanat Tarihi Yıllığı**, 1964-65, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1995, s.99

- Katalog No** : 67
- Resim No** : 83
- Cinsi** : Çini parçası
- B.Y.** : Edirne Muradiye Camisi
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 16. yüzyıl
- Açıklama** : Bu altıgen çini parçasında çiçekli dalların oluşturduğu zemin üzerinde üç adet servi motifi vardır Servilerin kökleri bir gövdeye bağlanmıştır.⁸³

⁸³ Cevdet Çulpan, a.g.e., s.112.

- Katalog No** : 68
- Resim No** : 84
- Cinsi** : Ahşap Süsleme
- B.Y.** : İstanbul Rüstem Paşa Cami girişinde sol taraftaki mahfil tavanı .
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 16. yüzyıl.
- Açıklama** : Tavanın orta göbeğinden kenara doğru üçüncü sırada yer alan beşgen parçaların içinde servi ağacı motifleri vardır. Servi ağaçları iki tarafından hatalarla belirtilmiştir.⁸⁴

⁸⁴ Candan Nemlioğlu , “Ahşap Mahfil Tavanlarımız”, **İlgi** , S.83 , İstanbul / Kış 1995, s. 33.

- Katalog No** : 69
- Resim No** : 85
- Cinsi** : Çini süsleme
- B.Y.** : İznik Eşrefoğlu Rumi Camii
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 1623-1640
- Açıklama** : II. Bayezid'in oğlu Şehinşah'ın eşi Mükrime Hatunca yaptırdığı bu caminin içi, IV. Murat zamanında çinilerle kaplatılmıştır. Bu çinilerde, şemselerin içinde ağaç motifleri vardır ve şemselerin yanlarında serviler vardır.⁸⁵

⁸⁵ Semavi Eyice , "İznik, III. Türk Dönemi", **İlgi**, Yıl 19, S.41, İstanbul , Ocak 1985, s .10.

- Katalog No** : 70
- Resim No** : 86, 87
- Cinsi** : Çini Pano
- B.Y.** : İstanbul Sultan Ahmed Camisi
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 17. yüzyıl
- Açıklama** : Cami içinde yer alan bu panolarda bitkisel süsleme hakimdir. Bu panolarda servi ve meyveli, çiçekli ağaçlar tasvir edilmiştir . Servilerin üzerine çiçekli dallar dolaşmıştır .Servilerin kökleri bir kaide üzerinde yer alır.⁸⁶

⁸⁶ Tahsin Öz, a.g.e., s.114

- Katalog No** : 71
- Çizim No** : 19
- Cinsi** : Mezartaşı Süslemesi
- B.Y.** : İstanbul Piyalepaşa Camisi Haziresi
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 16.yüzyıl
- Açıklama** : Burada bir servi ağacı vardır. Bu ağacın kökünden iki yana birer çiçek çıkmıştır .Çiçeklerin ikisi de farklı tiptedir .Servinin üzeri zigzag şeklinde süslenmiştir .Ağacın en üst kısmında bir yerde bir yaprak çıkmıştır.⁸⁷

⁸⁷ Azade Akar , “Eski Türk Mezar Süslerine Dair” **Sanat Dünyamız**, Yapı Kredi Yayınları, Yıl 1, S 2, İstanbul 1974 ,s.12.

- Katalog No** : 72
- Çizim No** : 20
- Cinsi** : Mezartaşı süslemesi
- B.Y.** : İstanbul Yenicami Haziresi
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 17.yüzyıl
- Açıklama** : Bu örnekteki süslemede, bir servi ağacı, tasviri vardır. Servinin iki yanında meyveli birer ağaç bulunmaktadır.⁸⁸

⁸⁸ A.g.m, s.13.

- Katalog No** : 73
- Resim No** : 88
- Cinsi** : Taş süsleme
- B.Y.** : Alaşehir Şeyh Sinan Cami Hazinesindeki bir lahit üzerinde
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 18-19.yüzyıl
- Açıklama** : Bu lahitin yan taşında büyük bir gülbezek, kale, minare ve minarenin iki yanında birer servi motifi vardır Servilerin uçları kıvrıktır.⁸⁹

⁸⁹ Ayda Arel , “18 – 19. Yüzyıl Ege Dünyasında İkonografik İzlek ve Kalıpları” , **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar** , Güner İnal ‘a Armağan , Ankara 1983 , s 26.

- Katalog No** : 74
- Resim No** : 89
- Cinsi** : Taş süsleme
- B.Y.** : İstanbul Murat Paşa Camisi haziresinde mezar taşı
- Dönemi** : Osmanlı
- Açıklama** : Mezar taşında Barok karakterde süslü bir vazodan yükselen çiçekli bir ağaç motifi yer almaktadır. Ağacın dallarında çeşitli çiçekler ve yapraklar bulunmaktadır.⁹⁰

⁹⁰ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu....", s.29.

Katalog No : 75

Resim No : 90

Cinsi : Mezar Taşı

Dönemi : Osmanlı

Açıklama : Bu mezar taşında, düz bir zemin üzerinde bir servi ağacı motifi yer alır .Bu ağacın tepe kısmı yana kıvrıktır .Ağacın kök kısmından ucuna kadar lale motiflerinin üst üste sıralanmasıyla süsleme oluşturulmuştur .Ağacın kök kısmı da lale biçimindedir.⁹¹

⁹¹ Metin Haseki , Plastik Açından Türk Mezar Taşları , İstanbul Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976 , s.13

Katalog No : 76

Resim No : 91

Cinsi : Mezartaşı

B.Y. : İstanbul Ayrılık Çeşmesi Mezarlığı

Dönemi : Osmanlı

Açıklama : Bu mezar taşında sade zemin üzerinde bir servi ağacı motifi vardır. Servi ağacı üzerinde balık sırtı şeklinde süslemeler vardır.⁹²

⁹² A.g.e., s.19.

Katalog No : 77

Resim No : 92

Cinsi : Mezar taşı

Dönemi : Osmanlı

Açıklama : Bu mezar taşı, Barok tarzda yapılmıştır .Taşın üzerinde, bir servi ağacı motifinin kökünden, asma dalı çıkmıştır .Servi ağacı lale motiflerinin üst üste sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Asma dalı , servi ağacının üzerine dolanmıştır. Üzüm salkımları açıkça belirtilmiştir.⁹³

⁹³ Metin Haseki, a.g.e., s.33.

- Katalog No** : 78
- Resim No** : 93 , 94
- Cinsi** : Meydan / Cephe Çeşmesi
- B.Y.** : R(93): Kasımpaşadan Hasköy'e giderken sol tarafta bulunan Aynalıkavak Kasrına girmeden önceki bahçede.
R (94):Ortaköy Camisi Karşısı
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 18. yüzyıl
- Yaptıran** : III. Ahmet
- Açıklama** : Çeşme beyaz mermerden yapılmıştır. Ayna taşının iki tarafında iki tane uzun servi ağacı kabartma olarak verilmiştir. Çeşme sivri kemerlidir. Sivri kemerin iki yanında kabartma madalyonlar vardır.⁹⁴ (R.93)
- Çeşme mermerden yapılmıştır .Yuvarlak kemerlidir .Kemer aynalarında istiridye motifleri vardır .Ayna taşının iki tarafında uçları kıvrık birer servi ağacı motifi vardır.⁹⁵ (R. 94)

⁹⁴ Hatice Aynur – H.T.Karateke , III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri , İstanbul Büyükşehir Belediye Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1995, s 93.

⁹⁵ A.g.e., s.160.

- Katalog No** : 79
- Resim No** : 95
- Cinsi** : Cephe Çeşmesi
- B.Y.** : Eyüp Camiinin Haliç tarafındaki kapısından çıkışta soldaki hazirenin parmaklıklarında
- Dönemi** : Osmanlı
- Açıklama** : Çeşme uzunlamasına dikdörtgen bir yapıdadır .Niş alınları yedi dilimli istiridye şeklindedir. Ayna taşında bir ağaç ve aşağıya sarkan hurma dalları vardır. Üç adet musluk deliği vardır.⁹⁶

⁹⁶ Hatice Aynur – H.T.Karateke , a.g.e., s.169.

- Katalog No** : 80
- Resim No** : 96
- Cinsi** : Cephe çeşmesi
- B.Y.** : Aksaray'da İ.Ü. Tıp Fak. Tıp Ens. karşısında taş mektebin altında, Yeşil Tekke ile Horhor Cad. köşesinde.
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 18.yüzyıl
- Açıklama** : Klasik mimaride yapılmıştır. Sivri kemerlidir. Kesme taştan kitabe sivri kemerin üstündedir. Ayna taşının iki yanında servi motifi vardır.⁹⁷

⁹⁷ Hatice Aynur – H.T.Karateke, a.g.e., s.200.

- Katalog No** : 81
- Resim No** : 97 , 98
- Cinsi** : Taş süsleme
- B.Y.** : Bursa Daru'ssaade Ağası Çeşmesi Cephesi
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 1743
- Açıklama** : Emir Sultan Camii güney duvarına yapışık olan bu çeşmenin onsekiz bölümlük altı satırlık kitabesinde Daru'ssaade Ağası tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Çeşmenin yalak taşı mermerdendir. Cephenin ortasında sekiz köşeli yıldız, üç kademeli rozet ve iki yanda birer servi motifi vardır.⁹⁸

⁹⁸ Bedri Yalman, "Bursa Çeşmeleri", **İlgi** , S 36, Ofset Basımevi, İstanbul 1983 , s. 29.

- Katalog No** : 82
- Resim No** : 99
- Cinsi** : Taş süsleme
- B.Y.** : Trabzon Haznedarzade Abdullah Çeşmesi Aynalıği
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 1844-1845
- Açıklama** : Çeşme dikdörtgen tiplidir. Mermerden yapılmıştır. En üst kısmında Barok tarzda süslemeler ortasında bir madalyon vardır .Madalyon içinde tuğra bulunmaktadır .Çeşmenin ayna taşında bir lüle , lülenin üzerinde hayat ağacını hatırlatan stilize bir ağaç motifi vardır.⁹⁹

⁹⁹ Naci Yungul , “ Trabzon’daki Haznedarzade Abdullah Çeşmesi “ , **Vakıflar**, S 19, İstanbul, s 261.

- Katalog No** : 83
- Resim No** : 100, 101, 102, 103, 104
- Cinsi** : Taş süsleme
- B.Y.** : Doğubeyazıt İshak Paşa Sarayı
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 18. yüzyıl
- Açıklama** : Bu saray bir kompleks olarak yapılmıştır.(R.100) Sarayda harem taçkapısının iki yanında stilize tarzda yapılmış hayat ağacı tasviri vardır. Burada hayat ağacı olarak düşünülen stilize bitkisel süslemenin alt tarafında birer arslan figürü vardır.¹⁰⁰ (R 101)
- Taçkapının iki yanındaki dikdörtgen panolarda da stilize birer hayat ağacı motifi vardır. (R.102)
- Sarayda ikinci taçkapının bir cephesinde servi ağacı motifi vardır. Bu servi motifinin üzerinde bir kıvrımdal ve çeşitli bitkisel süslemeler vardır. (R.103)
- Ishak Paşa türbesinin cephesi, kalın silmelerle ayrılmıştır. Silmeler içinde vazodan çıkan hayat ağacı motifi vardır Ağacın dallarında çiçekler bulunmaktadır.¹⁰¹ (R 104)

100 Yüksel Bingöl, *Das İshak Paşa Palast in Doğubeyazıt am Berg – Ararat*, Berlin, 1992, s.50.

101 Metin Sözen , *The Evolution of Turkish Art And Architecture*, Haşet Kitabevi, İstanbul 1987, s 83

- Katalog No** : 84
- Resim No** : 105
- Cinsi** : Minyatür
- B.Y.** : Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kısmı
- Env. No** : 25
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 15 yüzyıl
- Açıklama** : II. Mehmed'in şehzadelik dönemine ait bu minyatürde servi ağacı motifi köklerinden ve gövdesinden çıkan değişik dallarla birlikte tasvir edilmiştir.¹⁰²

¹⁰² Cevdet Çulpan, a.g.e., s.104.

- Katalog No** : 85
- Resim No** : 106,107,108
- Cinsi** : Minyatürlü Yazma
- B.Y.** : İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
- Env. No** : T.5467
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 16. yüzyıl
- Açıklama** : I. Süleyman'ın Muhibbi Mahlasıyla yazdığı divanın sayfalarında, halkar süslemelerde servi motifleri vardır. Buradaki süslemeler Kara Memi tarafından yapılmıştır.¹⁰³

¹⁰³ Cevdet Çulpan, a.g.e., s.103.

- Katalog No** : 86
- Resim No** : 109
- Cinsi** : Hat eseri
- B.Y.** : İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
- Env. No** : TY 6701
- Dönemi** : Osmanlı
- Açıklama** : Müstakimzade'nin Mecmuat ül resail" adlı yazı varak 168 sonunda şerhe göre Mustafa Samih tarafından yazılmış olan eserde (varak 24-b) de servi şeklinde bir yazı örneği vardır.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Cevdet Çulpan, a.g.e., s.106.

- Katalog No** : 87
- Resim No** : 110, 111
- Cinsi** : Kağıt oyma
- B.Y.** : R.110 İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Müze Kısmı
R.111 Topkapı Sarayı Kütüphanesi
- Env. No** : R.110 : T 5461 R 111 : 2153
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 18.yüzyıl
- Açıklama** : Gazneli Mahmud'un "Gazneli Mecmuası" adlı eserinin (varak 33-a) sayfasında kağıt oyma işçilikte, bir köşk ve bu köşkün her iki yanında birer servi motifi vardır.¹⁰⁵(R.110)
"Fatih Albümü" adı verilen albümün (173 a- 199 b) yaprakların arasında yer alan örneklerde ağaç tasvirleri yer alır.¹⁰⁶ (R 111)

¹⁰⁵ Cevdet Çulpan, a.g.e., s.105.

¹⁰⁶ Filiz Çağman, "Kağıt Oymacılık (Kaati) Eserleri", *Sanat Dünyamız*, Yapı Kredi Yayınları, Yıl 13, S 8 , İstanbul, Eylül 1976, s.23

- Katalog No** : 88
- Resim No** : 112
- Cinsi** : Tombak buhurdan
- B.Y.** : İstanbul Türk İslâm Eserleri Müzesi
- Env. No** : 18
- Dönemi** : Osmanlı
- Açıklama** : Konik buhurdan bir servinin biçimindedir ve buhurdanın üstünde işlenmiş servi motifleri vardır. Buhurdan ajur tekniğinde süslenmiştir. Bu süslemelerin içinde servi motifleri vardır.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Cevdet Çulpan, a.g.e., s.108.

- Katalog No** : 89
- Resim No** : 113
- Cinsi** : Madeni Kupa
- Ebat** : ap: 15,5 cm. Yük: 4,2 cm.
- B.Y.** : Macaristan Milli Müzesi Keresturi Puszta Haziresi
- Env. No** : 1887 17-4
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 16. yüzyıl
- Açıklama** : Bu kupanın alt kısmında, ortadaki hayat ağacı motifinin iki yanında birer tavuskuşu tasviri yer alır. Hayat ağacının belli yerleri de kurdela motifleri vardır.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Macaristan Milli Müzesindeki Sanat Eserleri (ev : Y. Yücel) ,TTK Yayınları, Ankara 1994 , s.13

- Katalog No** : 90
- Resim No** : 114
- Cinsi** : Madeni Kaşık
- B.Y.** : Sadberk Hanım Müzesi
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 18.yy. ortası
- Açıklama** : Bu kaşığın yüzeyi altın kaplamalıdır . Kaşıқта süsleme olarak bitki kıvrımları arasında bir servi motifi vardır .Servinin üzerinde çeşitli bitkisel süslemeler yer alır.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Fulya Bodur , **Türk Maden Sanatı** , Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları, İstanbul 1987, s 154

- Katalog No** : 91
- Resim No** : 115
- Cinsi** : Çini Tabak
- Ebat** : Çap:29,5 cm.
- B.Y.** : Atina Benaki Müzesi
- Env. No** : 17
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 1560-65
- Açıklama** : Bu tabakta, ortadaki bir çiçekten çıkan kökleri ile dört yana birer servi ağacı motifi yükselmektedir. Bu ağaçların iki yanında birer çiçekli dal bulunur. Servilerin köklerinden de iki tarafa birer lale benzeri çiçek çıkmıştır.¹¹⁰

¹¹⁰ Nurhan Atasoy – J . Raby , **The Pottery of Ottoman Turkey** , (Edt.by Yanni Petsopoclos), Alexandra Press, London 1989 , s 171

- Katalog No** : 92
- Resim No** : 116
- Cinsi** : Çini Tabak
- Ebat** : Çap:29,1 cm.
- B.Y.** : Washington Freer Sanat Galerisi
- Env. No** : 66.25.
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 1570-1575
- Açıklama** : Bu tabakta ortada bir servi ağacı vardır. Ağacın yanında ağacın bünyesinden çıkan iki rumiye benzeyen yaprak çıkmaktadır. Bunların yanında çeşitli yaprak ve çiçeklerden oluşan dallar yer alır.¹¹¹

¹¹¹ A.g.e., s.172.

- Katalog No** : 93
- Resim No** : 117
- Cinsi** : Testi
- Ebat** : Yük: 22 cm.
- B.Y.** : Londra Thomas Barlow Koleksiyonu
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 1560-65
- Açıklama** : Bu örnekte testinin geniş kısmında servi aēaları vardır .Servilerin arasında iekli bir dal konulmuştur . Testinin dar kısmında servi – iek sıralaması uygulanmıştır.¹¹²

¹¹² Nurhan Atasoy – J.Raby, a.g.e., s.172.

- Katalog No** : 94
- Resim No** : 118
- Cinsi** : Hayvan Figürlü Halı (Marby Halısı)
- B.Y.** : Stockholm The Museum of National Anti Quities
- Env. No** : 17.786
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 15. yüzyıl ortası
- Açıklama** : Halının zemini iki kareye bölünerek, karelerin içine konturları kancalı birer büyük sekizgen konmuştur. Sekizgenlerin merkezine, stilize ağacın iki yanına yüzyüze bakan birer kuş figürü yerleştirilmiştir. Birbirini tekrarlayan bir kompozisyona sahip olan halının zemini üç ince bordür ile çevrilmiştir.¹¹³

¹¹³ Nalan Türkmen, **Erken Osmanlı Halıları İle XVI yy ve XIX .yy Orta Asya Türkmen Halıları Arasındaki İlişkiler**, M.S.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslam Sanatı Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi , İstanbul , Mayıs 1995, s.139.

- Katalog No** : 95
- Resim No** : 119
- Cinsi** : Halı
- Ebat** : 153 x 221 cm.
- B.Y.** : İstanbul Vakıflar Halı Müzesi
- Env. No** : 2076
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 15. yüzyıl sonu
- Açıklama** : Halıda zemin iki dikdörtgene ayrılmıştır. İçlerine birer sekizgen yerleştirilmiştir. Bunların ortasında bir stilize ağacın iki yanında iki büyük kuş figürü yer alır. Ağacın alt ve üst tarafında, köşelere doğru yerleştirilmiş, uzun boyunları ve kıvrık kuyrukları ile ejdere benzeyen stilize dört hayvan vardır. Halının etrafında çerçeve yapan bordür, aynı zamanda zemini de ortadan bölerek sekizgenler etrafında da dikdörtgen yapmaktadır.¹¹⁴

¹¹⁴ A.g.e., s.125.

- Katalog No** : 96
- Resim No** : 120,121
- Cinsi** : Halı
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 19. yüzyıl
- Açıklama** : Bu halı örneğinde mihrap kısmında hayat ağacı motifi var. Bu motifinin iki yanında birer ibrik vardır.¹¹⁵ (R.120)

Bir diğer halı örneği, Manisa'nın Demirci yöresinde bulunmuştur. Bu örnekte açık renkli tek ve geniş bir bordür, çeşitli renklerde lale ve çiçeklerle süslenmiştir. Halının kırmızı zemini, kenara paralel olarak sıralanan çiçekli siyah renkli bitki filizi ile süslenmiştir. Halı zemini ile mihrap aynı renktedir. Tepede incelen şeridin üzeri küçük servi motifleri ile süslenmiştir.¹¹⁶ (R.121)

¹¹⁵ Kurt Zipper – Claudia Fritzsche , **Oriental Rugs** , C 4, Turkish Antique Collector's Club, Munich 1989 , s 149

¹¹⁶ Neriman G.Kırgızoğlu , **Altaylarda Tuna Boyuna Türk Dünyasında Ortak Motifler**, Türksoy Yayınevi, Ankara 1995 , s 12

- Katalog No** : 97
- Resim No** : 122, 123
- Cinsi** : Tekstil ürünü
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 19.yüzyıl
- Açıklama** : Özel bir koleksiyonda yer alan kuşak örneğinde hayat ağacının iki yanında birer hayvan yer alır .Hayvanlar yüzyüze olarak tasvir edilmiştir. Bu örnekte sembolik değerler hikayeci bir üslupla anlatılmıştır.¹¹⁷
- Yine özel bir koleksiyonda bulunan başörtüsü örneğinde atlıların arasında birer servi ağacı vardır. Bu örnek çok renkli bir örnektir. Renklerde kontrast uygulanmıştır.¹¹⁸

¹¹⁷ H. Örcün Barışta , “ Turkish Embroideres Later Period of The Ottoman Empire ” **Seventh International Congress of Turkish Art** , Warsaw 1990 , s 41

¹¹⁸ A.g.e., s.41.

- Katalog No** : 98
- Çizim No** : 21
- Cinsi** : Ahşap çeyiz sandığı (kuşlu sandık)
- B.Y.** : Tire Müzesi
- Env. No** : 350
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 18.yüzyıl
- Açıklama** : 02.11.1951'de Mustafa Yoldaş 'tan satın alınmış olan sandığın, ön yüzünde kenarlarından içeri açılan yivler arasındaki damlalı bordürden sonra bezeme oluşturulmuş. İki vazodan yükselen çiçekler bezemeyi üç panoya ayırır. Büyük vazolarla küçük vazoların ikili servi öğeleri ayırır. Panonun iki alt köşesindeki küçük vazoların içinden yükselen onsekiz dilimli rozetlerle yaprak bezemeli dal bordürü anahtar yuvasına kadar izler.¹¹⁹

¹¹⁹ Adil Evren, "Tire'de Üç Çeyiz Sandığı", *Arkeoloji ve Sanat* , S 36 / 37, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul , Kış / Bahar 1987, s.18.

Katalog No : 99

Çizim No : 22, 23

Cinsi : Ahşap Çeyiz Sandığı (Servili Sandık)

Ölçüleri : 0,53 x 060 x 1,40 cm.

B.Y. : Tire Müzesi

Env. No : 479

Nasıl Getirildiği : 21.2.1962'de Akif Kulakoğlundan satın alınmış.

Tarihi : 19.yüzyıl

Açıklama : Ön yönü bezemelidir. Yüzey yivlerle üç panoya ayrılmıştır. Yan panolardaki bezeme simetrikdir. Ortada stilize ters bir selvinin yanları, düzensiz çizgilerle doldurulmuştur. Üstte pencere biçimli üç motif vardır. Orta panoda fuslu kemerler çerçeveselendirilmiştir. Selvi ağacı ile süslenmiştir. Tepesi anahtar yuvasına kadar yükselen ortadaki selvi, iki yandaki selvilerden daha büyüktür. Üçlü selvi grubuyla, yerlerdeki selvilerin arasında birer küre motifi vardır. Küre motifleri bir üç yere oturur. Kapak kısmındaki süsleme, ön yüzdeki süslemenin biraz değiştirilmiş halidir. Fuslu kemerin altında, ortada bir büyük selvi, iki yanda ikişerden dört küçük selvi yer alır.¹²⁰

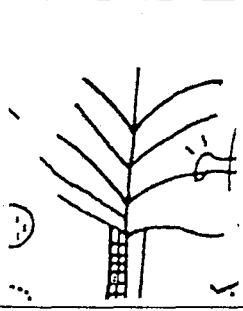
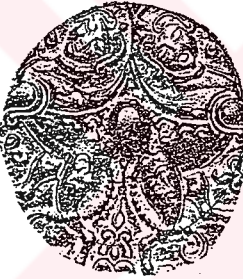
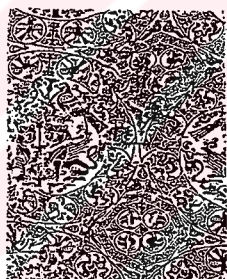
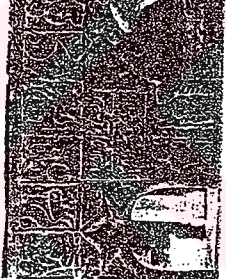
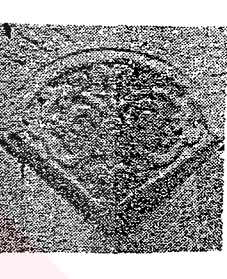

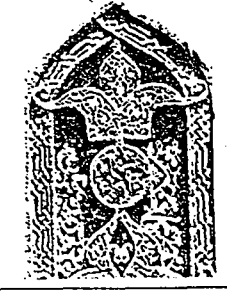
¹²⁰ A.g.m., s.18.

- Katalog No** : 100
- Resim No** : 124
- Cinsi** : Sandık
- B.Y.** : Tire Müzesi
- Dönemi** : Osmanlı
- Tarihi** : 19.yüzyıl olabilir.
- Açıklama** : Bu sandık kulpsuzdur. Sırt, alt ve ayak tahtaları çam ağacından, öteki kısımlar ceviz ağacındandır. Sandığın ön yüzünde bir konak ve iki yanında birer servi ağacı vardır. Buradaki konak üç katlıdır. Servilerin gövdesi eğri kesimlidir.¹²¹

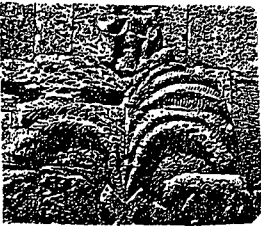

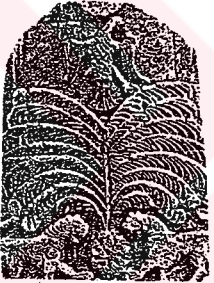

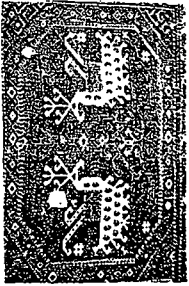

¹²¹ Adil Evren, a.g.m., s.21.

V. TÜR K SANATINDA AĞAÇ TİPOLOJİSİ

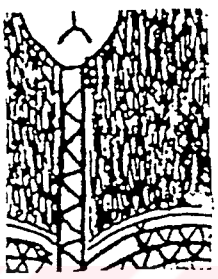

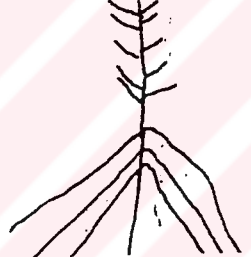
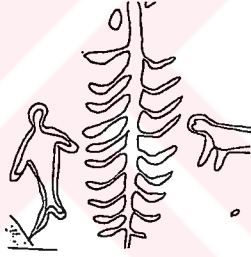

Dünya ve Hayat Ağacı

M.Ö. 6- M.Ö.2-1 Yüzyıl				
	R.1			
6.yüzyıl				
	Ç.1			
12.yüzyıl				
	R.21	R.23	R.48	R.49
13.yüzyıl				
	R.50	R.51	R.52	R.53
				
	R.54	R.55	R.57	R.62

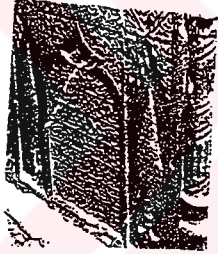
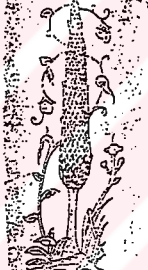

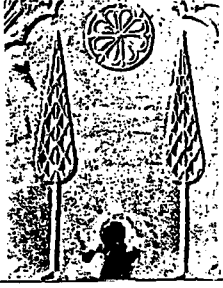
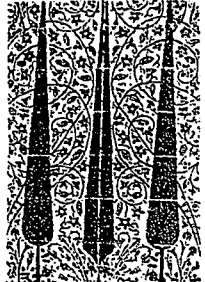

Dünya ve Hayat Ağacı

13. Yüzyıl				
	R.63	R.64	R.67	R.68
				
	R.70	R.71		
14.yüzyıl				
	R.72			
15.yüzyıl				
	R.118	R.119		
16. yüzyıl				
	R.113			

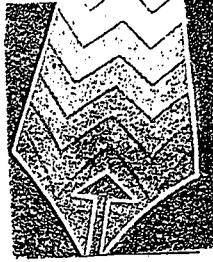

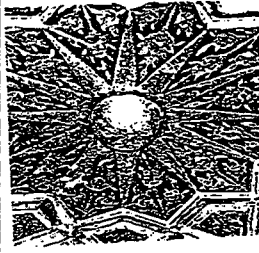

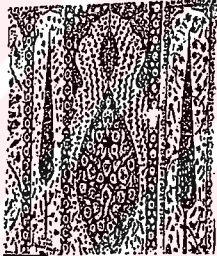
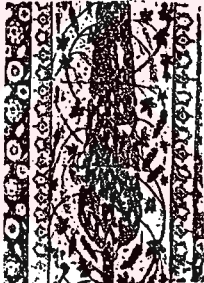

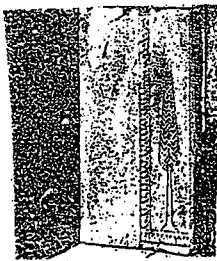

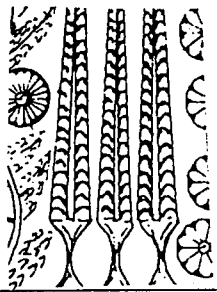

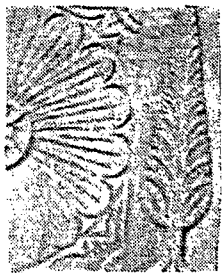
Dünya ve Hayat Ağacı

18.yüzyıl				
	R.101	R.102	R.17	R.18
				
R.120	R.122	Ç.3	Ç.4	
				
Ç.5	Ç.6	Ç.7	Ç.8	

Servî Ağacı

13.yüzyıl				
	R.19	Ç.13	Ç.18	R.69
14.yüzyıl				
	R.31			
15.yüzyıl				
	R.34	R.105		
16.yüzyıl				
	R.39	R.73	R.74	R.76
				
	R.77	R.78	R.83	R.106

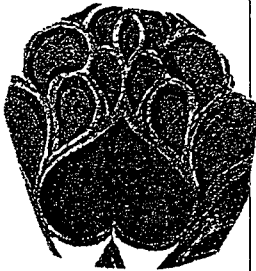

Servî Ağacı

16.yüzyıl				
	R.107	R.108	Ç.19	Ç.116
16.yüzyıl				
	R.117	R.84		
17.yüzyıl				
	Ç.20	R.86	R.87	R.85
18.yüzyıl				
	R.93	R.103	R.110	Ç.21
19.yüzyıl				
	R.88	R.121	R.123	R.124

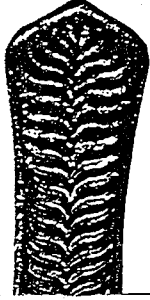

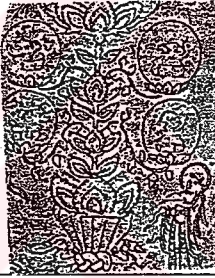

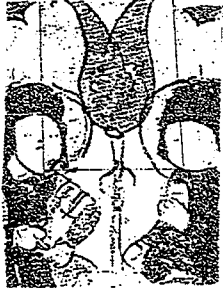

Meyveli – Çiçekli Ağaç

12.yüzyıl sonu 13.yüzyıl başı				
	Ç.14			
15.yüzyıl				
	R.36	R.37	R.38	
16.yüzyıl				
	R.39	R.80	R.81	R.82
17.yüzyıl				
	R.40	R.41	R.42	R.43
18.yüzyıl				
	R.44	R.45	R.111	

Hurma Ağacı

13.yüzyıl				
	R.59	R.60	R.61	
18.yüzyıl				
	R.95			

Cinsi belirtilmeyen ya da münferit tipte ağaç

M.Ö. 6. M.Ö.2-1 yüzyıl				
	R.2			
6-9.yüzyıl				
	R.4	R.5	Ç.2	R.8
12.-13. yüzyıl				
	R.13	R.14	R.15	
14.yüzyıl				
	R.27	R.29	R.56	R.57
				
	R.30			

VI. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmada ele aldığımız gibi Proto-Türklere kadar indirebildiğimiz erken dönemlerde Türk topluluklarında ağacın yer kültürlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Türk topluluklarında ağacı kutsallaştırma inancı vardır. Ağacın belli aralıklarla kendini yenilemesi, ağaçta ilahların bulunduğu düşüncesini doğurmuştur. Ayrıca eskiden Türkler, ağaç ile insanlar arasında bir bağ olduğuna inanırlardı. Ağaçlarda ruhların bulunduğu inancı, mezarlara türbelere ağaç dikme geleneğinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İslamiyet öncesi Türk topluluklarında ağacı tanrısallık, koruyuculuk, sağaltım gibi vasıflara sahip olduğuna inanılıyordu. İslâm öncesine ait metinlerde ağaç, dünya eksenini, hayat veren öge, doğurganlık sıfatı dolayısıyla dişi olması gibi özellikleriyle anlatılmaktadır.¹

Türklerde Dünya Ağacı kavramı, ilk olarak evren tasvirinin merkezi simgeselliği ile ortaya çıkmıştır. “Kozmik Ağaç” olarak da bilinen dünya ağacı, dünyanın merkezi olarak algılanmıştır.

Yeryüzünün merkezinde yer alan ve dünyanın eksenini olarak kabul edilen dünya ağacı, inanca göre bir dağın en üstünde yer alır ve üç kozmik bölge olarak bilinen çök, yer ve yeraltının kesişme noktasıdır.

Yeryüzünün merkezinde bulunan dünya ağacı, yenilenmeyi ve sonsuzluğu ifade eder.

Dünya Ağacı, yeryüzünün simgesi olmakla beraber evrenin başlangıç noktası olarak da kabul edilmektedir.

¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.II, TTK Yayınları, Ankara 1995, s.477

Dünya Ağacı kavramı, eski Türkler için her insanın kolaylıkla ulaşabileceği bir kavram olmamış, ancak şamanlar aracılığıyla ona ulaşılabilirdi düşünölmüştür.²

Birçok arkaik gelenekte, dünyanın kutsallığını, doğurganlığını ve sürekliliğini ifade eden Dünya Ağacı, yaratılış, verimlilik, sırta erme fikir ve kavramlarıyla, ölümsüzlük fikriyle ilişki içinde bulunur. Böylece Dünya Ağacı, Hayat ve Ölümsüzlük Ağacı olur.³

İslamiyet öncesi devrede Hunlar, Göktürk, Uygur ve diğer Türk devletleri de Yakutlar, Kırgızlar gibi Türk topluluklarını inançlarına yer alan ağaç, şamanizmde de önemli bir unsurdur.

Yakut Türklerin mit ve inanışlarında ağaç ilk şamanın yaratıcısı olarak görülür. Ayrıca ilk insanın yaratılması efsanelerinde de (Beyaz Genç) ağaç görülür. Ağaç bu efsanelerde ağaç hayat ve gençlik sunan bir öge olarak da ortaya çıkmaktadır. (Hayat ağacı)

Azerbaycan Türklerinin Akoğlan efsanesi de Yakutların Beyaz Genç efsanesine benzer.

Ağaca ayrıca doğurganlık sıfatıyla verilmiştir. Uygurların Türemesini anlatan efsanelerde, Uygur kavimi ağacın gökten gelen bir ışıkla hamile kalması, ağacın süresi gelince doğurması ve beş çocuk çıkması anlatılır.

Ağaç Evren sembolü tasvirin merkezi olarak simgeselliği ile karşımıza çıkmaktadır. Ağaç kendisinden medet umulan bir araç olarak da algılanmaktadır. Ağaca bez vs. bağlayıp dilek dilemek, adak adamak, dilekleri olunca adağını yerine getirmek geçmişten günümüze kadar gelen bir gelenektir.

Kırgızların Manas destanı da Manasın babası, karısını bir erkek çocuk doğurmadığından şikayetçidir. Ayrıca karısının “elmalı yerlerde” yuvarlanma-

² Mircea Eliade, *Şamanizm ve İlk Esrime Teknikleri*, İmge Kitabevi, Ankara 1994, s.30.

³ A.g.e., s.30.

dığından da şikayet eder. Kırgız kadınları dilek dilemek için günümüzde de bu yönteme başvururlar.

Türkler kayın, meşe, çam, kavak, ardıç ağaçları kutsal saymışlardır.

Türklerin İslamiyetten önceki devirlerde kutsal saydığı bir ağaç kayındır. Kayın ağacı Altay Türklerine göre erkektir. Kayın ağacına, “huş ağacı” da denilmektedir.

Altay Türklerinde Bay Ülgen’e kurban kesme töreni bir kayın ağacı korusunda yapılır.⁴ Altay şamanlarının inançlarına göre kayın ağacı, Tanrıdan ayrılmıştır. Bunun için ona yıldırım düşmez.

Dış tesirlerin az girdiği Abakan Türklerinin alplik destanında, yedi dallı kayın ağacı, bir demir dağ üzerinde yer alır.

Yakut Türkleri arazi de tek duran kayın ağaçlarına dallar adayıp kurban keserler, dua okurlar. Bu ağaçlara, kurusalar da, dokunmazlar. Ayrıca kayın ağacı, şamanlar için oldukça önemlidir.⁵

Kırgızların, kayın ağaçlarına kurban kestiğine dair bilgiler Han devrindeki Çin kaynaklarında görülür.⁶

Başkurt Türklerinde de kayın ağacı kutsaldır.⁷

Orta Asya’daki kayın ile Anadolu’daki kayın farklıdır. Orta ve Kuzey Asya’daki kayın Anadolu’da yoktur. Anadolu’da karaağaca kayın denir.

⁴ Bahattin Ögel, **Türk Mitolojisi**, c.II, TTK Yayınları, Ankara 1975, s.477.

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, **Bektaşî Menakibnamelerinde İslâm Öncesi Türk Motifleri**, İstanbul 1983, s.86.

⁶ Emel Esin, “Ötüken-Yış”, (Türk Sanatında Ağaçlı Dağ Hakkında Notlar), **Atsız Armağanı**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.162.

⁷ M. Şakir Ülkütaşır, **Türk ve İslâm Geleneğinde Ağaç**, Türk Etnografya ve Folklor Derneği Yayınları, Ankara 1963, s.15.

Kayın ata, kayın ana, kayın birader gibi akrabalık kavramları geçmişte olduğu gibi günümüzde de kullanılmaktadır. Bu, kayın ağacının kutsallığı ve itibarının geçmişten günümüze kalan izidir.

Ardıç ağacı Anadolu Türklerinde de kutsal sayılmıştır. Çeşitli dileklerde ziyaret edilen ardıç ağaçlarına adak adanır. Adaklar olunca da adanılan şey yerine getirilir. Anadolu'da böyle ardıç ağaçları çoktur. Antalya'daki Ardıç Dede; Erzurum'un Çat ilçesindeki Ardıç ziyareti; Sivas'ın Sincan bucağındaki Garip Ardıç, Üç pınar köyündeki Ardıç Baba, Belde'de ziyareti; Erzincan'daki, Acep Şir Gazi Ziyareti (Seydi Sultan), Fırat Nehri civarındaki Ardıçlı Cebel; Van'ın Molla Kasım köyünde bulunan Sarı Şeyh Yatırı bunlardan bazılarıdır.⁸

Çam Anadolu Türklerinde de kutsal sayılmaktadır. İzmir'in Bergama ilçesindeki Alevilerde, çam ağacı bir nevi ölüm ağacı olarak algılanır. Çünkü ikrarı bozanlar çam ağacına asılıyormuş, ayrıca aile sorunları olanlar ya da toplum içinde gözden düşenler kendilerini çam ağacına asıyorlarmış, kişinin kendini astığı dal kesilip mezarına dikiliyordu.

Bergama'da çam ağacına asılma ilgili vakaların sayısı fazladır. 1942 yılında, Kapıkaya köyünden Elif Melek adlı kadın, loğusa iken kocasının kendisine darılmasına üzülür. Kendini, evinin avlusundaki çam ağacına asar.⁹

Pınar köyden Sultan adlı bir kızın aynı köyden bir çobanla gizlice seviştiği köye yayılır. Kızın anne – babası sıkıştırılır. Bundan içlenen kız da kendini bir çam ağacına asar.¹⁰

Anadolu'da meşe ağacı kutsaldır. Her tür dilek ağacı için gidilir. Sivas'ın Çengelli Dağında ki beş meşe ağacı, Ankara'da Abalı Baba Türbesinin arkasında üç

⁸ Ruhi Kara, *Erzincan Efsanelerine Üzerine Bir Araştırma*, Erzincan Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s.58.

⁹ Orhan Bayatlı, *Bergama'da Alevi Gelini ve İnançları*, Kitap ve Mecmua Basımevi, İzmir 1957, s.25.

¹⁰ A.g.e, s.26.

meşe ağacı gövdesi; Tokat'taki Sancı Pelidi; Karaman Boyalıköydeki meşe ağacı örnek verilebilir.

Kavak ağacı Türklerde kutsal sayılan bir ağaçtır. Kırgızların Manas destanında Manas'ın karısı Kankey rüyasında büyük bir kavak ağacı görmüştür. Bu rüyayı Manas'ın dirileceğine yormuştur.

Anadolu'da da kavak ağacı da kutsal sayılan bir ağaçtır, çeşitli dileklerle ziyaret edilir. Erzincan'daki Kavaklık Mevkiindeki ağaçlar; Erzurum'da çoban bucağındaki kavaklar dilek ağaçlarındandır.

Kavak, masallara da konu olmuştur. bir Anadolu masalında şöyle denir. “.... Bir bey, bir kadını kuyuya atıp öldürmüştü. Az sonra kuyudan bir kavak ağacı çıkmış ve beyden kadının hakkını istemiş.

Ankara ve Çankırı'da derlenmiş olan Kamber adlı masal da ise Kamber, kavakta bir kız bulur ve onunla evlenir.¹¹

Anadolu'da bazı yerlerde “kızların kavağa çıkması” adeti görülür. Mart ayında kızlar kavak ağacına çıkıp kedi gibi bağırırılmış. Bağdıktan sonra utanıp “adentiniz batsın” diye halka seslenirlermiş ve böylece koca ararlarmış.¹²

Kutsal sayılan bir diğer ağaç Karaağaçtır. Anadolu kayın ağacına karaağaç denmektedir.

Malatya'daki yel ağacı denen karaağaç; Ankara'da Mamak'tan Karaağaç Dedesi; Sivas'taki Karaağaç dilek dilenen, kutsal sayılan ağaçlardandır.

Bereketin simgesi sayılan elma ağacı, Türklerle beraber diğer milletlerde de kutsal sayılmaktadır. İngilizler, elma ağacını her zaman kutsal saymışlardır. Bu inancın kökü keltlere kadar iner. Ayrıca elma, kismet açmak amacıyla da kullanılır.¹³

¹¹ Bahattin Ögel, a.g.e. , s.69.

¹² Bahattin Ögel, a.g.e., s.477.

Azerbaycan Türklerinde de elma kutsaldır. “Melikemmed” adlı masalda anlatılanlara göre; padişahın bahçesinde bulunan elma ağacı 1. gün çiçek açar, 2. gün çiçeğini döker, 3. gün ise meyve verir. Bu meyveyi yiyen kişi ise 15 yaşında bir genç olurmuş.

Anadolu’da da elma ağacı kutsal sayılır. Erzurum civarında anlatılan Tahir ile Zühre hikayesinde Tahir ile Zühre bir elmanın iki yarısı idi. Bu hikayeye göre, anne ve babalarının, kendilerine bir dervişin verdiği elmayı ikiye bölüp yemelerinden sonra doğmuşlardır. Daha çocukken birbirlerine aşık olan bu iki kişi, uzun süren zahmetli mücadelelerden sonra birbirine kavuşup evlenmişler.¹⁴

Anadolu’da her tip dilek için gidilen elma ağaçları vardı.

Bu ağaçların yanısıra dut, kuşburnu, kızılağaç, armut, alıç, ahlat, ceviz, incir ağaçları da kutsal sayılır.

Kutsal sayılan bir ağaçta servi ağacıdır. Yaprakları dökmemesi özelliği ile mezarlıklarda sık rastlanan bir ağaçtır. Ölümsüzlüğü simgeler.

Anadolu’da tarihi servilerin sayısı fazladır. Bunlara örnek olarak, İstanbul Kocamustafa Paşa Camisi avlusundaki Zincirli Servi, Gebze civarında yanında Anibal’ın mezarının bulunduğu rivayet edilen servi; Tire’deki Buğday Dede kabristanındaki serviler; İstanbul Eyüp’teki Evliya Servisi, Bursa’nın Gemlik ilçesinde Armutlu iskelesinden kasabaya giden yolun üzerinde ki beş servi verilebilir.

Bir başka kutsal ağaç çınar ağacıdır.

Çınar ağacı, kalın gövdesi, uzun ömürlülüğü ile kutsallık atfedilen ve saygı duyulan bir ağaçtır.

¹³ Peter Lorie, **Batıl İnançlar**, İstanbul 1997, s.84.

¹⁴ C. Atuf Kansu; **Sevgi Elması**, TDK Yayınları, Ankara 1972, s.8.

Çınar ağacı, kalın gövdesi, uzun ömürlülüğü ile kutsallık atfedilen ve saygı duyulan bir ağaçtır. İnançlarda, Türklerden önceki kültürleri ile dinlerin devamı ve izleri vardır. Türkler çınarıulu ağaç, Dede Korkud'un diliyle kaba ağaç olarak saymıştır.¹⁵

Anadolu'da da çınar ağacına saygı gösterilir ve çeşitli dileklerle ziyaretine gidilir. İstanbul Eyüp Sultan Camii avlusundaki çınar ağaçları kutsal sayılır. Bu çınarlardan yuva tutan balıkçıl kuşları, her sene başlarında ikişer tel tüyü baştan başa Eyup kubbesi üzerine hediye ederler.¹⁶

Van'ın Elmalı köyündeki Seyidi Çınar Yatırı; Antalya'nın Gümüşgöze köyü mezarlığındaki çınar; Amasya'da Piri Baba Namazgahının yanındaki çınar; Muğla'da Karabağların batısındaki çınar; Bursa'daki Dua Çınarı böyle ağaçlardandır.

Bursa bir nevi çınar ağacı cennetidir. Bursa'nın her yerinde bir çınar ağacına rastlamak mümkündür. Geyikli Baba'nın diktiği Kavaklı Çınar, Dua Çınarı, İnkaya Çınarı, Koğukçınar, Yayılar çınarı bunlara örnektir.

Türklerde, kutsal sayılan ağacın bazen uğursuz sayıldığı da olur. Bazı yörelerde ceviz ve incir ağacı uğursuz olarak bilinir. Ceviz ağacı dikenin, kısa zamanca öleceğine; altında yatanın başağrısı çekeceğine; incir ağacı altına yatanın çarpılacağına dair inançlar vardır. Bu tür ağaçların kötülük sembolü olduğuna inanılır.

Türkler, kutsal saydıkları ağaçlara bez, paçavra, iplik vs. bağlayıp ya da çivi çakıp dileklerini bildirirler ve bu dileklerin olması için ağaca adak adarlar. Dilekleri olunca da adaklarını yerine getirirler. Bu durum İslamiyetten önceki devirlerden günümüze kadar devam etmiştir. Türkler müslümanlığı kabul ettikten sonra da eski inançlarını muhafaza etmişlerdir.

¹⁵ Bahattin Ögel, a.g.e., s.477.

¹⁶ Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Çev.: Zuhuri Danışman), C.I, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1971, s.100.

Ağaçları her tür dilek için ziyaret eden kişiler, büyük çoğunluk kadınlar, dileklerin olması için adak adayıp dilek olunca adaklarını yerine getirirler. Bu adak, genelde kurban edilecek bir hayvan olur. Ama nadir de olsa mum yakmak, şeker vs. dağıtmak, yağ saçmak gibi kansız kurban adakları da vardır.

Eski Türk topluluklarında ağaçlara adak olarak kurbanlık hayvan adanırdı. Yıllar boyu bu gelenek devam ederek günümüze gelmiştir. Günümüzde Türklerin yaşadığı her coğrafya da bu uygulamaya devam edilmektedir. Kansız kurban geleneğine ise Anadolu'daki birkaç ziyaret yerinde rastlanmaktadır. Çankırı'daki Cabbar Baba Yatırı; Kemah'taki Koyunbaba; Afyon'daki Mürdümeç Sultan; İstanbul'daki Evliya Servisi, Erzurum'daki Ardıç Ziyareti kansız kurban uygulamasının yapıldığı ziyaret yerleridir.

Ağaçların içinde bir güç bulunduğu veya cin ve perilerin ağaçlara yerleştiği inancı, koruluklarda ve ormanlarda bu gibi varlıkların mevcudiyetine, hatta orman ilahının varlığı inançlarını ortaya çıkarmıştır.¹⁷

Bir diğer mitolojik ağaç da "Vakvak Ağacı"dır. Bu ağacın meyvelerinin insan başları olduğuna inanılır IX ve XI. yy.larda Türklerin başına gelen bir olay "vak vak ağacı"na benzetme yapılmasına neden olmuştur. IX-X. yy. larda Türkler şamanistti. İslami Arap Orduları Türkleri müslüman yapmak için şehirleri yağmaladılar. Öldürdükleri, Türkleri çınar ağaçlarına astılar. Öldürülen Türk sayısı o kadar çoktu ki çınar ağaçları insan ölüleriyle doldu. Asılan Türklerden güya çınar ağaçları insandan meyveler verdi ve çınarlar "vakvak ağacı" oldu.¹⁸

İslamiyetin kabulüyle Türklerin kutsal ağaçlarına yenileri eklendi. Cennette yasaklanan ağaç olan "Sidre-i Münteha", cennetteki ağaçlardan biri olduğu bazı müfessirlerce belirtilen Tuba hayat ağacı olarak değerlendirilen hurma bu ağaçlara örnektir.

¹⁷ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnanışlarının İzleri*, Ankara 1990, s.46.

¹⁸ Çetin Isbaha, *Oğuz Efsanesi, Köy Postası*, S.50, İstanbul 1949, s.9.

Rüyada ağaç görünmesi, devlet, hükümdarlık kurmak olarak yorumlanıyordu. Gazne Sultanı Mahmud'un babası Sebüktegin, Selçukluların ecdadı Selçuk ve Osmanlıların kurucusu Osman Bey rüyalarında ağaç görmüşlerdi.

Günümüzde rüyada ağaç görülmesi farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Altay Türklerinde rüyada ağaç görülmesinin yorumlarına şu örnekler verilebilir:

“Rüyada ağacın devrildiği görülürse, rüyayı gören kişi ölür.”

“Rüyada ağaç fidanının devrildiği görülürse genç kişi; yaprakları dökülmüş, yaşlı bir ağacın devrildiği görülürse yaşlı kişi ölür.”

“Rüyada ağaçta yavrulu yumurtalı kuş yuvası görmek iyiye yorumlanır.”¹⁹

Günümüzde ülkemizde ağaçla ilgili rüya yorumlarına örnekler:

“Meşe ağacı görmek, uzun hayata delalettir.”

“Herhangi bir ağacı görmek, kavgaya delalet”

“Hurma ağacı görülürse, mal sahibi olunur”

“Mersin ağacı gören, hastalıktan kurtulur”

“Meyvesiz ağaç görmek, kötülük düşünen kişilerin varlığına işaret”

“Elma ağacı görmek, evliliğe delalet”

“Yaprak dökmeyen ağaç görmek, uzun ömre işaret”

Anadolu'nun bazı yörelerinde “düğün ağacı” geleneği vardır. Düğün ağacına genel olarak “nahıl” adı verilmektedir. Nahıl geleneğine, Osmanlılarda sık rastlanır.

Ağaç kavramı, Türklerin sanat eserlerine yansımıştır. Gerek İslamiyet öncesi Türk Sanatı, gerekse İslami Devir Türk sanatı örneklerinde ağaç tasvirleri yer alır.

Türk Sanatında görülen dünya ağacı (daha sonraları hayat ağacı) tasvirlerinin temelinde, Türklerin İslamiyeti kabul etmeden önce mensup oldukları inançları etkisi yatmaktadır.

¹⁹ İbrahim Dilek, “Altay Türklerinde Halk İnançları”, **Biliğ**, S.3, Ankara, Güz 1996, s.97.

İslamiyet öncesi devirlerde evrenin merkezi vasfına sahip olan dünya ağacı, zamanla yeni anlamlar kazanarak hayat ağacına dönüşmüştür.²⁰

İslamiyet öncesi Türk sanatında dünya ağacı motifi önemli bir yere sahiptir. Çoğu zaman evren tasviri olarak belirtilen bu motif, zamanla hayat ağacı betimlemesiyle ifade edilmektedir. Dünya Ağacı, değişik coğrafyalarda farklı şekilde betimlenmiştir.

İslamiyet öncesi Türk sanatında dünya ağacı tasvirlerine şaman davullarında, kaya resimlerinde, maden sanatı örneklerinde, yazmalarda, duvar resimlerinde, ahşap işçiliğinde rastlanır.

Dünya ağacının anlam değişikliğine uğramış hali olan hayat ağacı tasvirlerine islamiyet öncesi ve islami devir Türk sanatında rastlanmaktadır. Hayat ağacı motifi, islamiyet öncesi Türk topluluklarında bir eksenin iki yanına simetrik olarak düzenlenen çeşitli çiçeklerden dallardan ibaret idi. İslamiyetin kabulünden sonraki Türk sanatında ise hurma, palmiye ağacı gibi şekillerde tasvir edilmiştir.²¹ Hurma ağacı cennete özgü bir ağaçtır ve hayat ağacı olarak tasvir edilmiştir. Hayat ağacının palmiye olarak tasvirinde ise palmiyenin bütün dalları iki yana açıktır.²²

Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçukluların sanat eserlerinde hayat ağacı motifleri görülmektedir. Karahanlı örneklerinde hayat ağacı motifi, koruyucusu sfenksler ile tasvir edilmiştir. Gazne eserinde de hayat ağacı motifi arslan, sfenks figürleriyle tasvir edilmiştir.

Büyük Selçuklu örneklerinde hayat ağacı, kuşları atlar, atlılar, arslanlar ile birlikte tasvir edilmiştir.

²⁰ Mehmet Önder, **Şehirden Şehire Anadolu**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1997, s.10.

²¹ Alev (Çakmaklı) Kuru; "Orta Asya Türk Sanatında Palmet ve Lale Motiflerinin Değerlendirilmesi Hakkında Bir Deneme", **Belleten**, C.LXI, S.320, TTK Yayınları, Ankara, Nisan 1997, s.39.

²² Burhan Oğuz, **Mezar Taşlarında Simgelenen İnançlar**, İstanbul 1983, s.31.

Büyük Selçukluların bir kolu olarak Anadolu'ya gelip devlet kuran Anadolu Selçuklularına ait eserlerde hayat ağacı motifi çeşitli biçimlerde tasvir edilmiştir.

Tek başına canlandırılan hayat ağacı motifi, Anadolu Selçuklu sanatının erken devirlerinde, daha çok dini mimaride görülür. Divriği Ulu Caminin taç kapısı, buna örnektir.²³

Tüm olarak canlandırılan hayat ağacı tasvirleri, 13.yüzyıl ortalarından itibaren naturalist olmaya başlar ve sembolik hayvanlarla birlikte yer alır. Kayseri Döner Kümbetin dış cephesinde, Sivas Gök Medrese taçkapısında; Erzurum Çifte minerali medresinin taçkapısında bu tarz kompozisyon yer almaktadır.

Anadolu Selçukluların çini sanatı örneklerinde de hayat ağacı tasvirleri görülmektedir. Kubadabad sarayı kazılarında çıkarılan çini örneklerinde hayat ağacı motifi, iki tarafında kuşlar ile birlikte tasvir edilmiştir.

Anadolu Selçukluları ile Osmanlılar arasındaki bir devrede hüküm süren İlhanlıların Erzurum'daki inşa ettiği Yakutiye Medresesinin taçkapısında hayat ağacı iki yanda birer arslan, üstte ise çift başlı kartal ile birlikte tasvir edilmiştir.

Osmanlı devri sanatında hayat ağacı motifinin kullanımı azalmış, naturalist ağaç tasvirleri çoğalmıştır. Ağrı Doğubeyazıt İshak Paşa sarayı taçkapısı ve muhtelif cephelerinde stilize olarak hayat ağacı tasviri buna örnektir.

Ayrıca halı, işleme sanatında hayat ağacı motifi kullanılmıştır.

Naturalist ağaç tasvirleri Anadolu dışındaki devlet ve topluluklardan pek görülmez. Görülen örnekler ise "geç dönemlere" aittir.

²³ Gönül Öney, Anadolu Selçuklu Sanatı ve Hayat Ağacı Motifi, **Bulleten**, C.XXXII, S.125, TTK Yayınları, Ankara 1968, s.25.

Naturalist ağaç örneklerine Hindistan'da kurulmuş Türk devletlerinden Babürlülerin sanatında rastlanır. Camilerin çeşitli cephelerinde çini panolar halinde ağaç tasvirleri vardır. Bu ağaçlar çiçeklidirler.

Ayrıca Azerbaycan Şeki şehrinde yer alan Han sarayının iç ve dış cephelerinde ağaç motifleri vardır.

Naturalist ağaç tasvirleri Anadolu Türk sanatında en çok Osmanlıların sanatında görülmektedir. Osmanlı eserlerinde servi, en çok kullanılan motiftir. Mezar taşları, çeşmelerde, çini üzerinde, kalemişi, maden ahşap ve minyatür örneklerinde servi motiflerine rastlanır. Ayrıca çeşme ve mezartaşları ve çeşmeler üzerinde hurma ağacı tasvirleri görülür.

Osmanlı sanatında 16.yüzyıldan itibaren çinilerde meyveli ağaç tasvirleri görülmeye başlar. Çiniler pano halindedir ve panoların içinde meyveli ağaç tasvirleri yer almaktadır. Çini panolar mihrap cephesi mahfiller, duvarlar üzerinde bulunurlar.

Türk mitolojisinde ağaç kavramı Türklerin her döneminde önemini korumuştur. Türk sanatında ise ağaç tasvirleri gerek hayali gerek naturalist olarak yıllardan beri görülmektedir. Günümüzde de ağaç motifleri sanat örnekleri yapılmaktadır.

KAYNAKLAR

“Ağaç”, **İnönü Ansiklopedisi**, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1943.

AKAR Azade, “Eski Türk Mezar Süslerine Dair”, **Sanat Dünyamız**, Yapı Kredi Yayınları, Yıl:1, S.2, İstanbul, 1974, s.12-21.

ALTAN Burhan., **Türkiye’de Dini Ziyaret Yerleri**, Kazancı Matbaası, İstanbul 1996.

ALTAYLI Seyfettin, **Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü**, C.I, İstanbul 1994.

AND Metin, **Minyatürlerde Osmanlı İslâm Mitologyası**, Akbank Yayınları, 1998.

“Anav”, **İnönü Ansiklopedisi**, C.II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1943.

ANOHİN A.V. “Altay Şamanlığına Ait Maddeler” (Çev. İ. İnan), **Makaleler İncelemeler**, Ankara 1987, s.404-405.

ARAT R. Rahmeti, **Eski Türk Şiiri**, TTK Yayınları, Ankara 1991.

ARAZ Nezihe, **Anadolu Evliyalari**, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1966.

ARAZ Rifat, **Harputta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995.

AREL Ayda, “18-19.yüzyıl Ege Dünyasında İkonografik İzler ve Kalıpları”, **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal’a Armağan**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983, s.21-33.

ARIK Rüçhan, **Kubadabad (Selçuklu Saray ve Çinileri)**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000.

ASAN Ünal, “Anıt Ağaçlar”, **İlgi**, Yıl:27, S.71, Cem Ofset, İstanbul, Sonbahar 1992, s.24-26.

ASLANAPA Oktay, **Turkish Art And Architecture**, Faber And Faber Limited, London 1971.

“Asya”, **Ana Britannica Ansiklopedisi**, C.II, Ana Yayıncılık, İstanbul 1986.

“Asya”, **Yeni Türk Ansiklopedisi**, Ötüken Yayınları, C.I, İstanbul 1983.

ATASOY Nurhan – RABY Julian, **İznik – The Pottery of Ottoman Turkey**, (Edt. by. Yanni Petsopoclos), Alexandra Press, London 1989.

AYNUR H., KARATEKE, H.T., **III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1995.

BALCIOĞLU T. Harimi, “Mukaddes (Tuba) ve Zeytin Ağaçları Hakkında Mitolojik Nakiller”, **Kutlu Bilgi**, S.5, İstanbul, Aralık 1994, s.153-154.

BALIKÇI Gülsen, “Azerbaycan Quba’daki Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Anadolu’daki Bazı Örneklerle Karşılaştırılması”, **Anayurttan Atayurda Türk Dünyası**, Yıl.7, S.18, Ankara 1999, s.4-15.

BALTRUSAITIS Jurgis, **Le Moye Age Fantastique, Antiquites et Exotismes Dans L’art Gothique**, Paris 1981.

BARIŞTA H. Örcün, “Turkish Embroideres Later Period Of The Ottoman Empire”, **Seventh International Congress of Turkish Art**, Warsaw 1990, s.37-42.

BAŞAR Zeki, **Erzurum’da Tıbbı ve Mistik Folklor Araştırmaları**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1972.

BAŞAR Zeki, **İçtimai Adetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz**, Ankara 1972.

Başlangıçtan Bugüne Türk Sanatı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1993.

BAYATLI Orhan, **Bergama'da Alevi Gelini ve İnançları**, Kitap ve Mecmua Basımevi, İzmir 1957.

BAYRI M. Halit, **İstanbul Folkloru**, Baha Matbaası, İstanbul 1972.

BEYSANOĞLU Ş., "Diyarbakır ve Çevresinde: Halk Hekimliğinde Yatırlar", **Türk Folkloru Araştırmaları**, C.I, İstanbul, s.5-18.

"Bilecik Maddesi", **Yurt Ansiklopedisi**, C.II, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982.

BİNGÖL Yüksel, **Das Ishak Pasha Palast in Doğubeyazıt in Berg Ararat**, Berlin 1982.

BODUR Fulya, **Türk Maden Sanatı**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları, İstanbul 1987.

BORATAV P. Naili, **100. Soruda Türk Folkloru**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

BOSWORTH, C.E., **İslâm Devletleri Tarihi**, İstanbul 1980.

BOZYİĞİT A.Esat, "Düğünlerimizde Bayrak Geleneği", **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C.IV, s.67-89.

BRİAN Dorris, "A Reconstruction of Miniature Cycle in The Demotte Shah Namah", **Ars İslamica**, C.IV, PT 2, Ann Arbor University of Michigan Press, USA, MCMXXXIX, s.97-113.

BURAN Ahmet, "Fırat Havzasında Eski Türk Gelenek ve Görenekleri", **Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu**, (24-27 Ekim 1985), Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ 1992, s.33-43.

CEZAR Mustafa, **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1977.

CİMİLİ Canan, “Osmanlı’da Servi Motifinin İnançla Bağlantısı”, **Sanat ve İnanç Sempozyumu**, (13-15 Kasım 2000) Bildiri Özetleri, M.S.Ü. Matbaası, İstanbul 2000.

CROWE, Yolande, “Timurid Art Designs and Their Far Eastern Connections”, **Timurid Art And Culture**, C.VI, Leiden, Holland, 1992, s.172-174.

ÇAĞIMLAR Zekiye, “Adana Halk Kültüründe Ziyaretler”, **III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu)**, Bildirileri, Adana Valiliği Yayınları, Adana 1999, s:207-219.

ÇAĞMAN Filiz, “Kağıt Oymacılık (Kaat’i) Eserleri”, **Sanat Dünyamız**, Yapı Kredi Yayınları, Yıl 13, S.8, İstanbul, Eylül 1976, s.22-27.

ÇAM Nusret, **Adana Ulu Camii Külliyesi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1968.

ÇAY Abdulhaluk, **Türk Ergenekon Bayramı, Nevruz**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1998.

ÇORUHLU Yaşar, “Azerbaycan’ın Şeki Şehrindeki Han Sarayı Üzerine Gözlemler”, **Arkeoloji ve Sanat**, Yıl:20, S.86, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, Eylül – Ekim 1998, s.12-21.

ÇORUHLU Yaşar, **Erken Devir Türk Sanatının ABC’si**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1992.

ÇORUHLU Yaşar, **Türk Mitolojisinin ABC’si**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999.

ÇORUHLU Yaşar, **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2002.

ÇORUHLU Yaşar, “Türk Şamanizminde ‘Biçim Değiştirme’ (Metamorphosis) Olayı ve Türk Sanatı ile Bağlantısı Üzerine Birkaç Söz”, **Sanat Tarihi Araştırma Dergisi**, C.I, S.1, İstanbul, Kasım 19.

ÇORUHLU Yaşar, “İslamiyetten Önceki Türk Sanatında Hayvan Mücadele Sahneleri”, **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal’a Armağan**, H.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1993.

ÇULPAN, Cevdet, **Serviler**, C.II, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1961.

DİLEK İbrahim, “Altay Türklerinde Halk İnançları” **Bilig**, S.3, Ankara, Güz 1996, s.143-147.

DIYARBEKİRLİ Nejat, **Hun Sanatı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1972.

EBERHARD W., **Çin Simgeleri Sözlüğü**, (Çev.: A. Kazancıgil – İ. Bereket), Kabalıcı Kitabevi, İstanbul 2000.

ELİADE Mircea, **Kutsal ve Dindışı**, Gece Yayınları, Ankara 1991.

ELİADE Mircea, **İmgeler – Simgeler**, Gece Yayınları, Ankara 1992.

ELİADE Mircea, **Şamanizm – İlkel Esrime Teknikleri**, (Çev. İ.Birkan) İmge Kitabevi, Ankara 1999.

ERDELYİ İstvan, “Avar Sanatı”, **Türk Kültürü El Kitabı**, C.II, Kısım I a., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s.109-112.

ERGİNER Gürbüz, **Kurban Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

ERGİNSOY Ülker, **İslâm Maden Sanatının Gelişmesi (Başlangıcından Anadolu Selçukluların Sonuna Kadar)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978.

ESİN Emel, “Ötüken Yış (Türk Sanatında Ağaçlı Dağ Hakkında Notlar)”, **Atsız Armağanı**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1976, s.147-186.

ESİN Emel, “Farhar-ı Halluh (Karluk Budist Sanatı),” **Türkiyat Mecmuası**, C.XVIII, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1976, s.79-140.

ESİN Emel, “İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş”, **Türk Kültürü El Kitabı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978, s.1-360.

ESİN Emel, **Türk Kozmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1979.

ESİN Emel, **Dirakht-ı Can, (Can Ağacı)**, Ankara 1984.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Çev. Z. Danışman), C.I, (Çev: Z. Danışman), Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1971.

EVREN Adil, “Tire’de Üç Çeyiz Sandığı”, **Arkeoloji ve Sanat**, S.36/37, İstanbul, Kış/Bahar 1987, s.18-23.

EYİCE Semavi, “İznik, III. Türk Dönemi”, **İlgi**, Yıl.19, S.41, İstanbul, Ocak 1985, s.10-13.

FEHERVARİ Geza, **Islamic Pottery**, London 1973.

GAYDARÇI, G.A – KOLTZA, E.K. vd., **Gagauz Türkçesi Sözlüğü**, (Çev. İ. KAYNAK – M. DOĞRU), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

“Gaziantep”, **Yurt Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul 1982, s.3050

GOLOMBEK Lisa – WİLBER Donald, **The Timuird Architecture of İnan and Turan**, C.I.

GÖKALP Ziya, **Türk Töresi**, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul 1997.

GÖLPINARLI Abdülkadir, **Vilayetname Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş Veli**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1958.

GÖLPINARLI Abdülbaki, **Mesnevi ve Şerhi** (Şerheden: A.Gölpınarlı), C.I,II,III. Başbakanlık Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973.

GÖNÜLLÜ A.Rıza, “Alanya Halk İnançlarında Ağaç Motifi”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Yıl 8, S.91, İstanbul, Temmuz 1994, s.59-61.

GRÖNBECH K., **Kuman Lehçesi Sözlüğü (Codex Cummanicusun Türkçe Sözlüğü)**, (Çev. K.Aytaç), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

GÜLEÇ Azmi, “Ağaçlara Dair Atasözleri ve Deyimler”, **TFA**, C.XIV, S.271, İstanbul, Şubat 1972, s.6228-6229.

GÜNGÖR Harun, **Türk Budun Araştırmaları**, Kıvılcım Yayınları, Kayseri 1998.

GÜNAY Reha, **Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri**, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, Kasım 1998.

GÜNDOĞDU Hamza, **Türk Mimarisinde Figürlü Taş Plastik (Doktora Tezi)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979.

GÜNDOĞDU Hamza, “İslami Devir Erzurum Yapılarında Figürlü Kabartmalar Üzerine”, **IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, (25-26 Nisan 1995), Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1995, s.19-31.

GÜRSOY, E., - DURANLI, M., **Altayca - Türkçe Sözlük**, Ankara 1999.

GÜZELBEY C.Cahit, **Gaziantep Evliyalari**, Gaziantep 1964.

GÜZELBEY C.Cahit, “Gaziantep’te Doğum ve Çocuğa İlişkin Eski Türk İnançları”, **Türk Folkloru Araştırmaları**, C.I, S.2, İstanbul 1981.

HASEKİ Mustafa, **Plastik Açından Türk Mezar Taşları**, İstanbul 1976.

HASSAN Ümit, **Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler**, Kaynak Yayınları, Ankara 1990.

Her Yönüyle Urfa İl Yıllığı, Basın Yayın Ticaret Ltd. Şirketi, İstanbul 1998.

HOLMBERG Uno, **The Mythology of All Races in Thirteen Volumes, C.IV**, Newyork 1964.

HULTRANZ A., "Ecological And Phenomenological Aspects of Shamanism", **Shamanism in Siberia**, Budapeşte 1978.

ISBAHA Çetin, "Oğuz Efsanesi", **Köy Postası**, S.50, İstanbul 1949, s.9-13.

İNAL Güner, **Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995.

İNAN Abdülkadir, **Manas Destanı**, İstanbul 1972.

İNAN Abdülkadir, "Tarihte ve Bugün Şamanizm", **Materyaller ve Araştırmalar**, TTK Yayınları, Ankara 1972.

İNCE Adnan, "Nevşehir Yöresinde Nahıl Geleneği ve Diğer Bazı İllerimizdeki Benzerleri", **Fırat Havzası III. Folklor ve Etnografya Sempozyumu**, Elazığ 1989, s.145-151.

İZGİ Özkan, **Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygun Seyahatnamesi**, Ankara 1989.

İZGİ Özkan, **Kutluk Bilge Kül Kağan-Böğü Kağan ve Uygurlar**, Ankara 1986.

JETTMAR Karl, "İlk Türklerin Paleo-Antropolojisi Hakkında" **Türk Kültürü El Kitabı**, c.II, Kısım Ia., İstanbul 1972, s.15-16.

KALAFAT Yaşar, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara 1999.

KALAFAT Yaşar, **İslamiyet ve Türk Halk İnançları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

KALAFAT Yaşar, "Özbekistan – Doğu Anadolu Karşılaştırmalı Türk Halk İnançlarında Doğum", **V.Türk Halk Kültürü "Gelenek-Görenek, İnançlar" Sektörünü Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s.249-271.

KALAFAT Yaşar, "Anadolu ve Yakın Çevresi Türk Halk İnançlarında Ölüm ve Halk İnançlarımızda Yatır Ziyareti", **Kültür Tarihimiz Bakımından Geçmişten Günümüze Mezarlık ve İnsan Hayatında Etkileri Sempozyumu (18-20 Aralık 1988)**, Mezarlık Vakfı Yayınları, İstanbul, Kasım 1999, s.239-266.

KALTER Johannes, **The Arts And Crafts of Turkestan**, Thames And Hudson, London 1984.

KANSU C.Atuf, **Sevgi Elması**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1972.

KARA Ruhi, **Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma**, Erzincan Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara 1993.

KARPUZ Haşim, **Rize**, Kültür Bak. Yay. Ankara 1992.

KAYGUSUZ İsmail, **Onar Dede Mezarlığı ve Adı Bilinmeyen Bir Türk Kolonizatörü Şeyh Hasan ÖNER**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 1983.

Kazak Türkçesi Sözlüğü, (Çev. H.Oraltay – N.Yüce), Türk Dünyası Araştırmaları Yayını, İstanbul 1981.

KIRGIZOĞLU N. Görgünay, **Altaylardan Tuna Boyuna Türk Dünyasında Ortak Motifler**, Türksoy Yayınları, Ankara 1995.

KİSS Atilla, **Avar Cemeteries in Countbsaranya**, Vol.II, Publish House of Hungarian, Budapeste, 1977.

KÖPRÜLÜ Fuat, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1976.

KÖSEOĞLU N., ‘Sümbül Efendiyi Ziyaret’, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, S.135, İstanbul, Nisan 1953, s.15-17.

KÖYMEN, M.A., **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, Ankara 1984.

KULUAMANOĞLU Ebulfeyz, ‘Nahçıvan’da Eski Türk İnançlarının İzleri’, **Bilig**, S.6, Ankara, Yaz 1997, s.143-147.

KURAT A. Nimet, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz’in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Murat Kitabevi, Ankara 1992.

KURU (Çakmakoğlu) Alev, ‘Orta Asya Türk Sanatında Palmet ve Lale Motiflerinin Değerlendirilmesi Hakkında Bir Deneme’, **Belleten**, C.LXI, S.320, TTK Basımevi, Ankara, Nisan 1997, s.14-17.

LENTZ W. Thomas – LOURY D.Gleen, **Timurid And Princely Vision**, Los Angeles 1989.

LORIE Peter, **Batıl İnançlar**, İstanbul 1997.

Macaristan Milli Müzesindeki Sanat Eserleri, (Çev: Y.Yücel) TTK Yayınları, Ankara 1992.

MAKAS Z. – KALAFAT Y. **Karşılaştırmalı Türk Halk İnançları (Azerbaycan: Doğu Anadolu)**, Ofset Matbaacılık, Samsun.

METE H.S., ‘Hamza Baba Türbesi Etrafında Oluşmuş Halk İnançları’, **Türk Halk Kültüründe Derlemeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, S.117-133.

NEMLİOĞLU Candan, “Ahşap Mahfil Tavanlarımız”, **İlgi**, S.83, İstanbul, Kış 1995, s.31-35.

NOYAN Bedri, “Ad Verme Geleneklerinde Türkçe İnsan Adları Hakkında”, **Türk Kültürü**, S.246, Ankara, Kasım 1962, s.643.

OCAK A.Yaşar, **Bektaşî Menakıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.

O’KANE Bernard, **Timurid Architecture in Khurasan**, Mazda Publishers, U.S.A. 1987.

ORKUN, H. Namık, **Prens Kalyanamkara ve Papomkara Hikayesinin Uygurcası**, Alaeddin Kral Basımevi, İstanbul 1940.

ORKUN, H.Namık, **Türk Efsaneleri**, Çınar Yayınları, İstanbul 1943.

ORKUN H. Namık, **Eski Türk Yazıtları**, C.I,II. TTK Yayınları Ankara 1988.

ÖGEL Bahaeddin, **İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi, (Orta Asya, Kaynak ve Buluntularına Göre)**, TTK Basımevi, Ankara 1962.

ÖGEL Bahaeddin, **Türk Mitolojisi, (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)**, C.I, TTK Yayınları, Ankara 1971.

ÖGEL Bahaeddin, **Türk Mitolojisi, C.II**, TTK Yayınları, Ankara 1995.

ÖGEL Semra, **Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı**, TTK Yayınları, Ankara 1966.

ÖNDER, A. Rıza, “Ürgüp Düğünlerinde Nahıl”, **TFA**, C.IV, S.83, İstanbul, Haziran 1956, s.1315-1316.

ÖNDER Mehmet, **Şehirden Şehire Anadolu**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997.

ÖNEY Gönül, “Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi”, **Bellekten**, C.XXXI, S.125, TTK Yayınları, Ankara 1968, s.25-36.

ÖNEY Gönül, “Artuklu Devrinden Bir Hayat Ağacı Kabartması Hakkında” **Vakıflar**, S.7, İstanbul 1968, s.117-125.

ÖNEY Gönül, **İslâm Mimarisinde Çini**, Ada Yayınları, İstanbul 1987.

ÖRNEK S.Veyis, **Anadolu Folklorunda Ölüm**, A.Ü. DTCF Yayınları, Ankara 1971.

ÖZ Tahsin, **Turkish Ceramics**, İstanbul.

ÖZEN Kutlu, “Hafik Emre Köyündeki Yunus Emre Döşegi” **Türk Halk Kültürü Araştırmaları**, 1991/1, **Yunus Emre Özel Sayısı**, Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1991, s.55.

ÖZEN Kutlu, “Sivas ve Divriği Yöresinde Ağaç Kültüne Bağlı Efsaneler”, **Milli Kültür ve Araştırmaları**, 50. **Kültür ve Sanat Hayatında Dr. Mehmet ÖNDER’e Armağan**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.340-345.

ÖZEN Saadet, “Zamanlar Yumağı Kastamonu”, **Atlas**, S.93, Ankara, Aralık 2000, s.65-84.

ÖZTUNA Yılmaz, **Devletler ve Hanedanlar**, C.II.(İslam Devletleri), Ankara 1989.

PEKARSKIY, Eduard, **Yakut Dili Sözlüğü**, C.I, Ebuzya Matbaası, İstanbul 1948.

POPE A. Upham, **A Survey of Persian Art**, C.I,II,IV, (Produced Under the Direction of Joy and Sumi Glück), London 1938-1939.

RADLOFF W., **Sibirya’dan Seçmeler**, (Çev.: A.Temir), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1956.

ROUX J.Paul, **Türklerin ve Moğolların Dini**, (Çev: A.Kazancıgil), İşaret Yayınları, İstanbul 1994.

SAKAOĞLU Saim, “İğde Yolu ve Ersandık Efsaneleri”, TFA, C.XVIII, S.232, İstanbul, Kasım 1978, s.8493.

SAKAOĞLU Saim, “Sancı Pelidi ve Hamza Taşı Efsaneleri”, TFA, C.XVIII, S.353, İstanbul, Aralık 1978, s.8510.

SALMAN, H., **Türgişler**, Ankara 1998.

SANTUR M.C. “Bozhüyük (Yozgat Akdağmadeni) Köyünde Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Derlenmesi”, **II.Türk Halk Kongresi**, Ankara 2000, s.323-341.

SARRE, Friedrich, **Konya Köşkü**, (Çev: Ş.Uzluk), TTK Yayınları, Ankara 1989.

SEYİDOĞLU Bilge, **Erzurum Efsaneleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1985.

SEYİDOV Mireli, **Kam, Şaman ve Onun Umumi Kaynaklarına Bir Bakış**, Gençlik, Bakü, 1994.

SHEPHERD G.Dorothy, “Saljuq Textiles – A. Study in Iconography” **The Art of the Saljuqs in Iran and Anatolia**, (Edt: by. R. HILLENBRAND), California, 1994.

SİNEMOĞLU Nermin; “Kanuni Çağı Duvar çinilerinin Kompozisyon Düzeni Açısından Üslup Tahlili”, **Sanat Tarihi Yıllığı**, C.V, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1973, s.241-259.

SÖZEN Metin, **The Evulation of Turkish Art And Architecture**, Haşet Kitabevi, İstanbul 1987.

SUNGUROĞLU İshak, **Harput Yollarında**, C.I, Yeni Matbaa, İstanbul 1958.

SUNGUROĞLU İshak, **Harput Yollarında**, C.IV, Hüsn-i Tabiat Matbaası, İstanbul 1961.

SÜMER Mustafa, "Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan 16.yy. Başlarına Ait Problemler Bir Grup Yazma", **Sanat Tarihi Yıllığı**, C.VIII, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979, s.154-172.

ŞEŞEN Ramazan, **İbn Fazlan Seyahatnamesi**, (Çev. T. YAZICI), Bedi Yayınevi, İstanbul 1995.

ŞİMŞEK Esmâ, "Türk Folklor ve Edebiyatında Elma", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.105, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, Aralık 1999, s.213-214.

TANYU Hikmet, **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1967.

TAŞAĞIL Ahmet, **Göktürkler**, C.I, TTK Yayınları, Ankara 1995.

TAVKUL Ufuk, "Karaçay-Malkar Kültüründe Şamanizmin izleri", **Türk Dünyası Araştırmaları**, B.ÖGEL'e Armağan, İstanbul, Nisan 1990.

TAVKUL Ufuk, **Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü**, Ankara 2000.

TEKÇE E.Fuat, **Pazırık Altaylardan Bir Halının Öyküsü**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

TÜRK Hüseyin, "Sultan Melek Türbesi ile İlgili Adet ve İnanmaların İncelenmesi", **Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1991/1 Yunus Emre Özel Sayısı**, Kültür Bakanlığı Kültürünü Araştırma Dairesi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s.118.

TÜRKMEN Nalan, **Erken Osmanlı Halıları İle XVII-XIX. yy. Orta Asya Türkmen Halıları Arasındaki İlişkiler**, M.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk İslâm Sanatı Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Mayıs 1995.

ULUÇAĞ M. Çağatay, **Saruhanoğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar**, C.I, Halkevi Yayınları, Manisa 1940.

UYSAL A. – DEMİRER M., **Dün ve Bugünüyle Karaman**, Konya 1992.

UZUNÇARŞILI İ.Hakkı, “Nahil ve Nakıl Alayları” **Belleten**, C.XL S.157, TTK Yayınları, Ankara 1976, s.56-69.

ÜLKÜTAŞIR M.Şakir, **Türk ve İslâm Geleneğinde Ağaç**, Türk Etnografya ve Folklor Derneği Yayınları, Ankara 1963.

ÜNAL R. Hüseyin, **Erzurum Yakutiye Medresesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Van Kütüğü, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, Van 1992.

YALMAN Bedri, “Bursa Çeşmeleri”, **İlgi**, Yıl.17, S.36, Ofset Basımevi, İstanbul, Mayıs 1983, s.29-30.

YALMAN Bedri, “Bursa'nın Tarihi Çınarları”, **İlgi**, Yıl.18, S.39, Cem Ofset, İstanbul, Haziran 1984, s.26-30.

Yaşayan Bursa Dergisi, S.13, Bursa 2001, s.51-54.

YAVUZ Muhsine, **Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma**, C.I, Sanayi Matbaası, Ankara 1959.

YAZICI Nuri, **Tarihte Türkler ve Türk Devletleri**, Konya 1997.

YETKİN Şerare, “Türk Çini Sanatından Bazı Önemli Örnekler ve Teknikleri”, **Sanat Tarihi Yıllığı**, 1964-1965, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1965, s.60-100.

YILDIRIM Suat, **Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Feza Gazetecilik A.Ş. Yayınları, İstanbul 1998.

YILDIZ N., **Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespitler ve Tahliller**, Ankara 1995.

YUDAHİN K., **Kırgız Sözlüğü**, (Çev: A. Taymaz), C.I, TDK Yayını, İstanbul 1948.

YUNGUL Naci, "Trabzon'daki Haznedarzade Abdullah Çeşmesi", **Vakıflar**, S.19, İstanbul (basım yılı belirtilmemiş), s.261-266.

ZİPPER Kurt – FRITZCHE Claudia, **Oriental Rugs**, C.IV, Turkish Antique Collectors Club, München 1989.

ÖZGEÇMİŞ

Ebru Elpe 1975 yılında Bursa'nın Karacabey ilçesinde doğdu. İlk öğrenimini çeşitli okullarda yaptıktan sonra, orta okul ve liseyi Bursa Süleyman Çelebi lisesinde bitirdi. Daha sonra Ankara Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümünde lisans eğitimi gördü. 1998'de mezun oldu. 2000 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İslâm Sanatı Programında yüksek lisans öğrenimine başladı. Halen öğrenimine devam etmektedir.

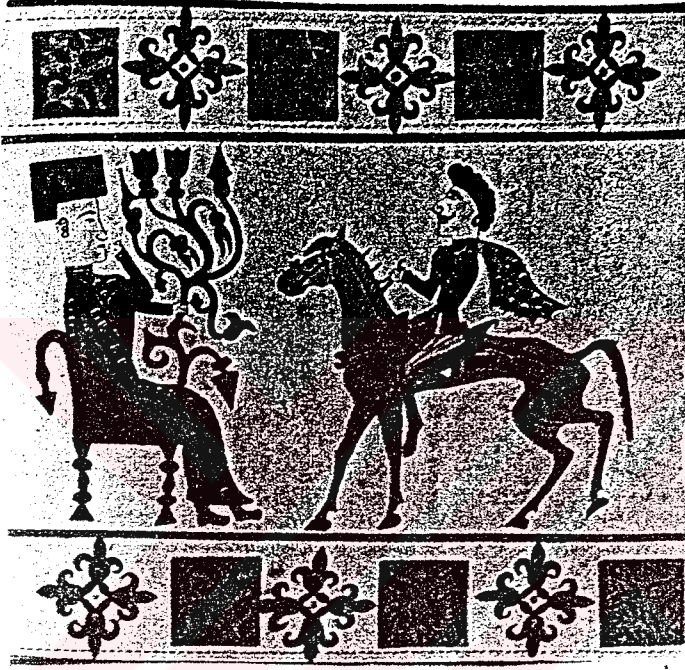
EKLER

Resim No 1 : Tagar kültürüne atfedilen madeni kemer süsü.

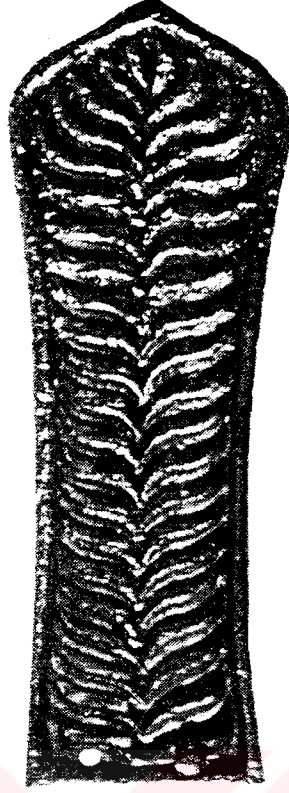
Resim No 2 : Tagar kültürüyle eşzamanda yapıldığı düşünülen altın levha. Ermitaj Müzesinde bulunur.

Resim No 3 : Hun Dönemine ait örtü. Pazırık V. Kurgandan çıkarılmıştır.

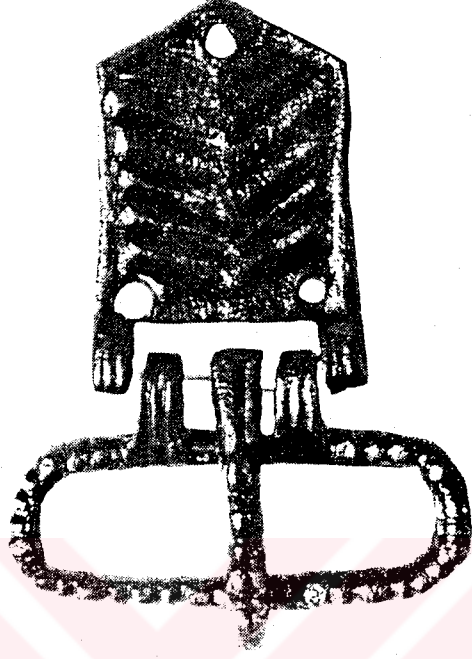
Çizim No 1 : Avar Dönemine ait Kemik kap. M.S. 567 tarihli

Resim No 4 : Avar Devrine ait madeni kemer tokası.

Resim No 5 : Avar Devrine ait madeni kemer tokası

Resim No 6 : Avar Devrine ait madeni kemer tokası

Resim No 7 : Avar Devrine ait madeni kemer tokası

Çizim No 2 : Göktürlere ait madeni tabak.

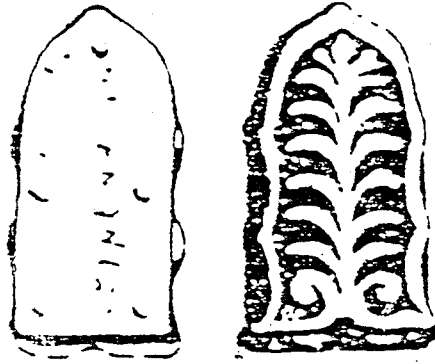
Resim No 8 : Batı Göktürklerine ait tunç levha.

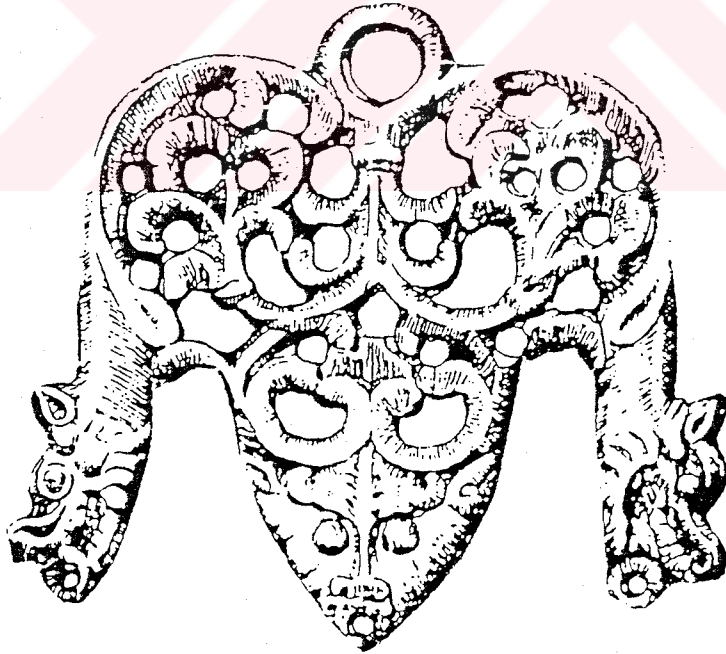
Resim No 9 : Aynı levhadan detay.

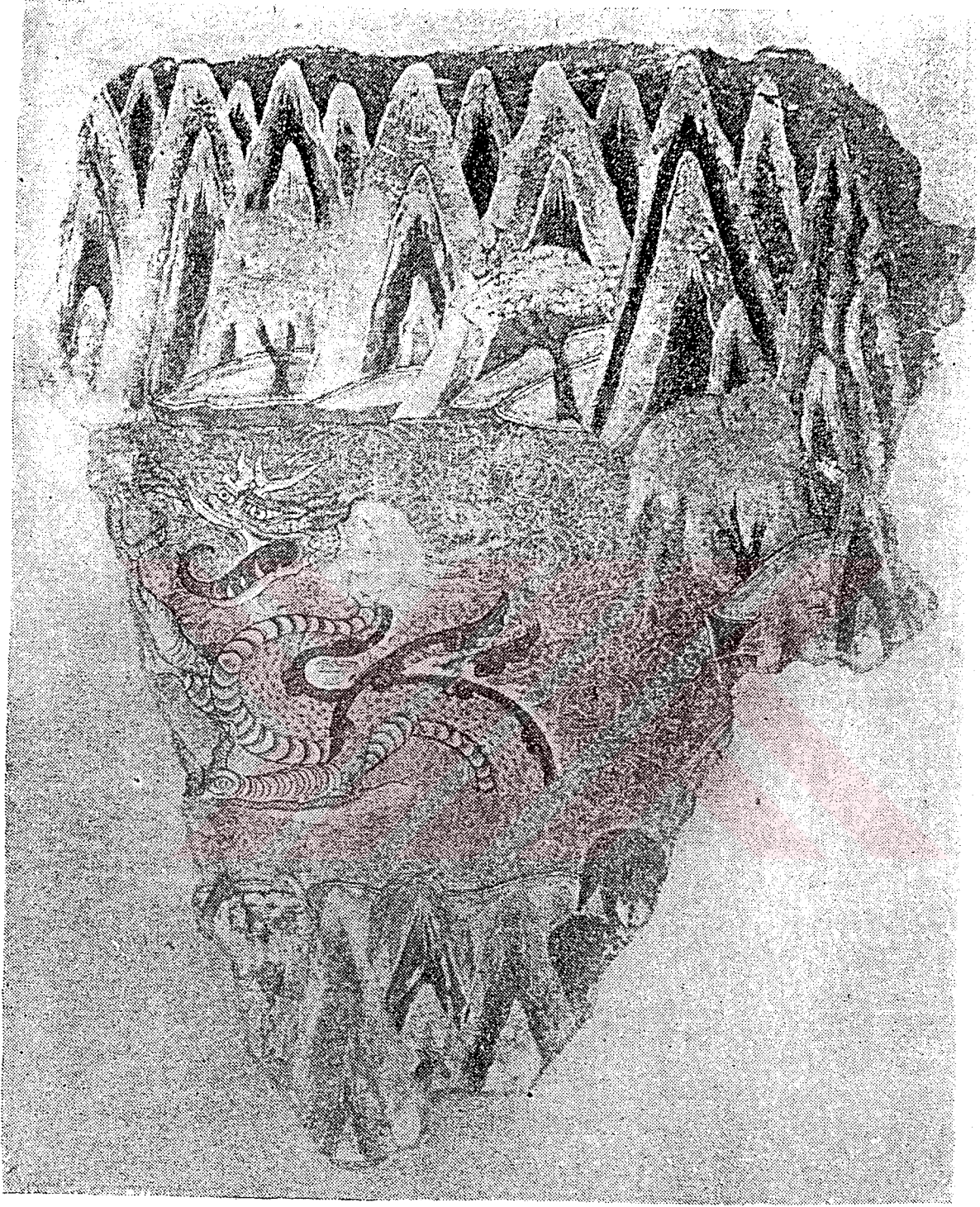
Resim No 10 : Gokturklere ait olduğu sanılan altın maske. Y¼k: 20.4 cm, En: 15,3 cm. Kırgızistan Tarih Müzesi'nde yer alır.

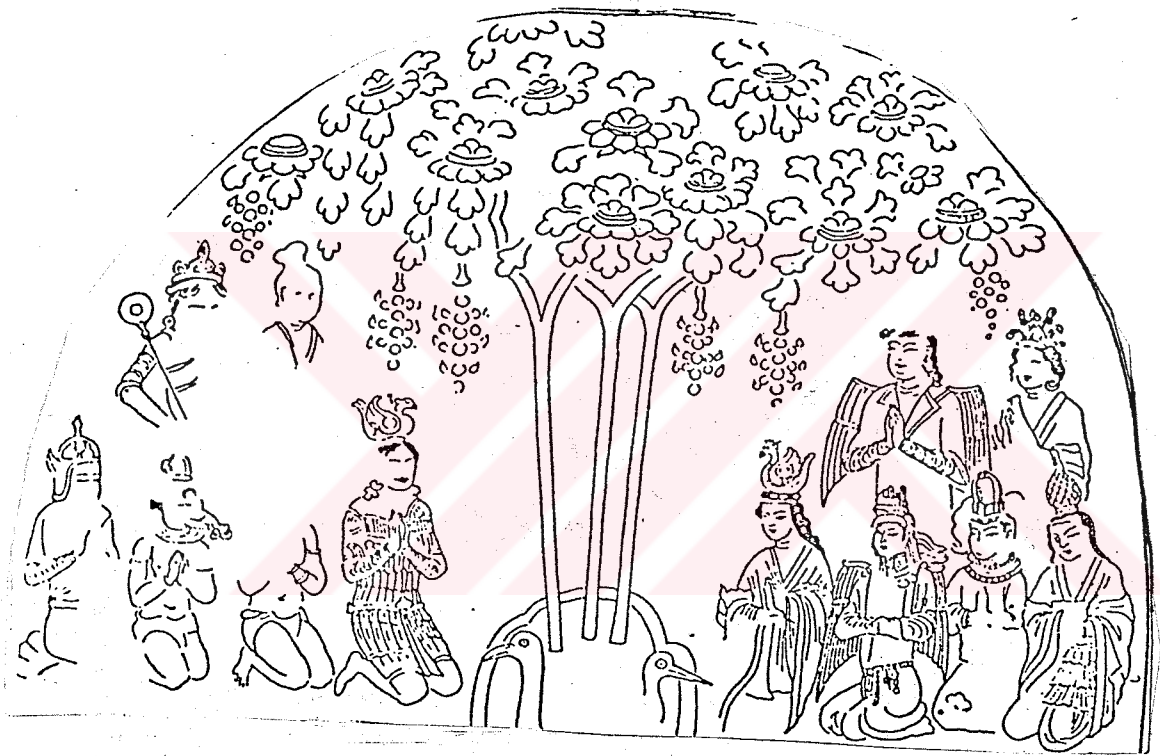
Resim No 11 : Kırgızlara ait olan tunç eşya, MS 6.-7.yüzyıl

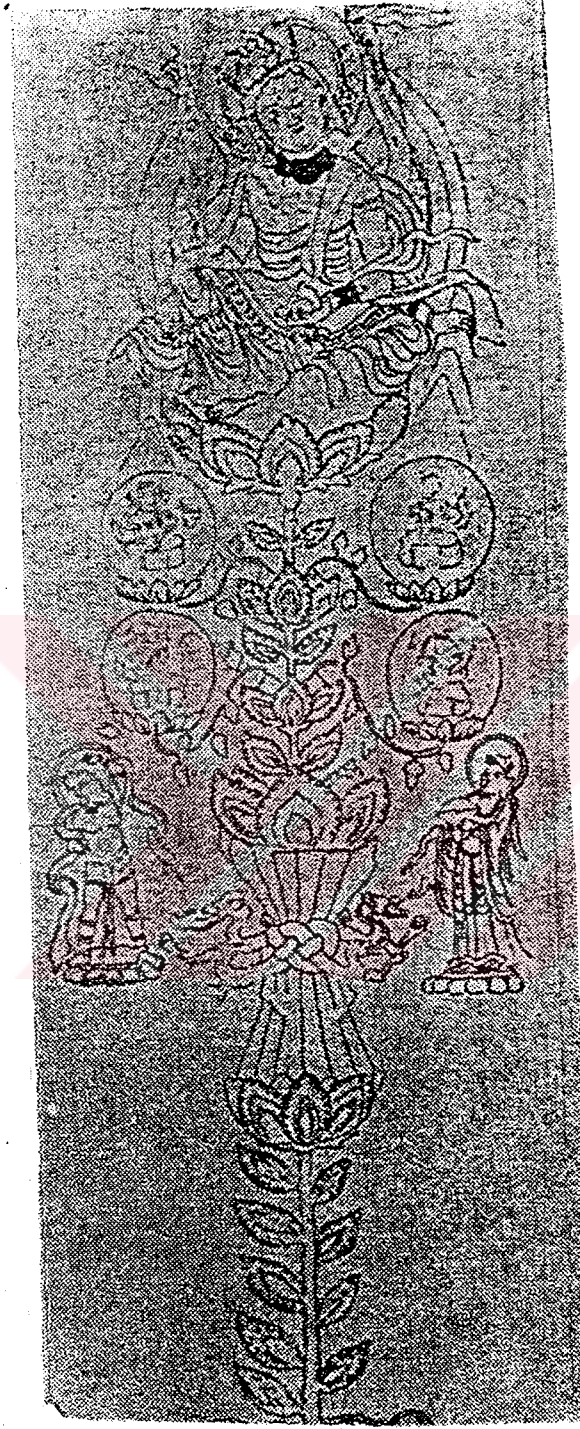
Resim No 12 : Kırgızlara ait olan tunç levha, MS 6.-8.yüzyıl.

Resim No 13 : Uygun Dönemine ait duvar resmi, MS 9.yüzyıl.

Resim No 14 : Uyghur Dönemine ait olan duvar resmi.

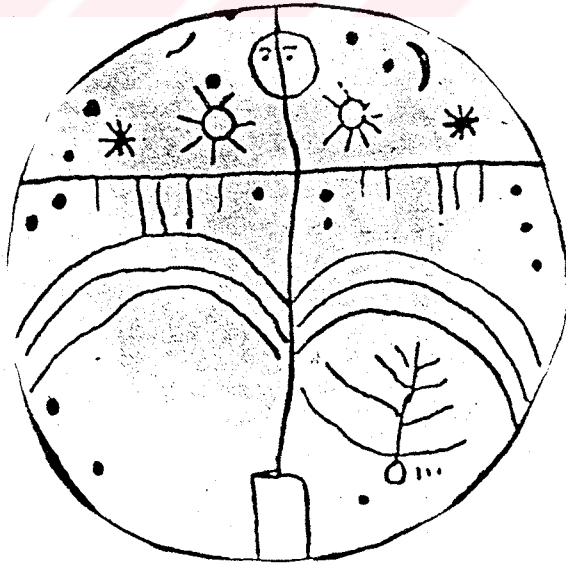
Resim No 15 : Uygur Dönemine ait duvar resmi. Bezeklik'teki 19. tapınağın duvarında yer alır, MS 9.yüzyıl.

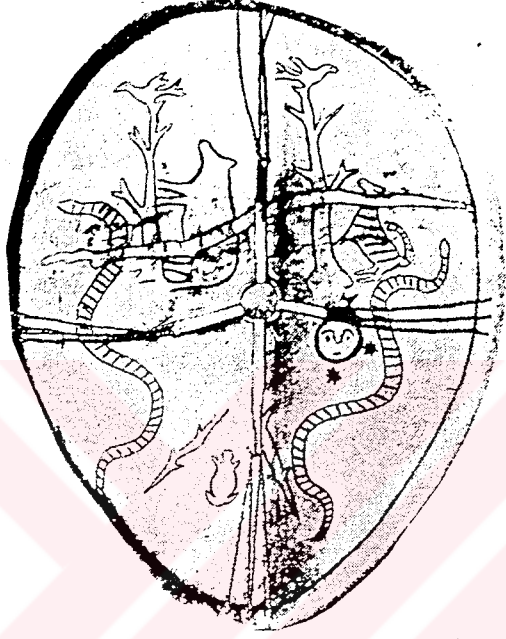
Resim No 16 : Karluk Dönemine ait duvar resmi.

Çizim No 3 : Geç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türk Topluluklarına ait şaman davulu

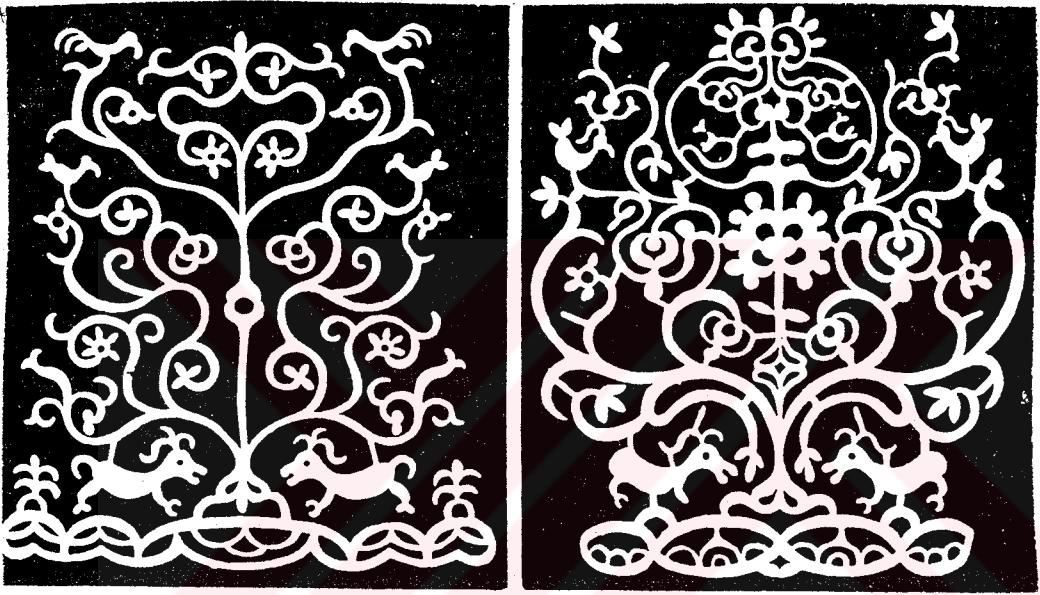
Çizim No 4 : Geç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türk Topluluklarına ait şaman davulu

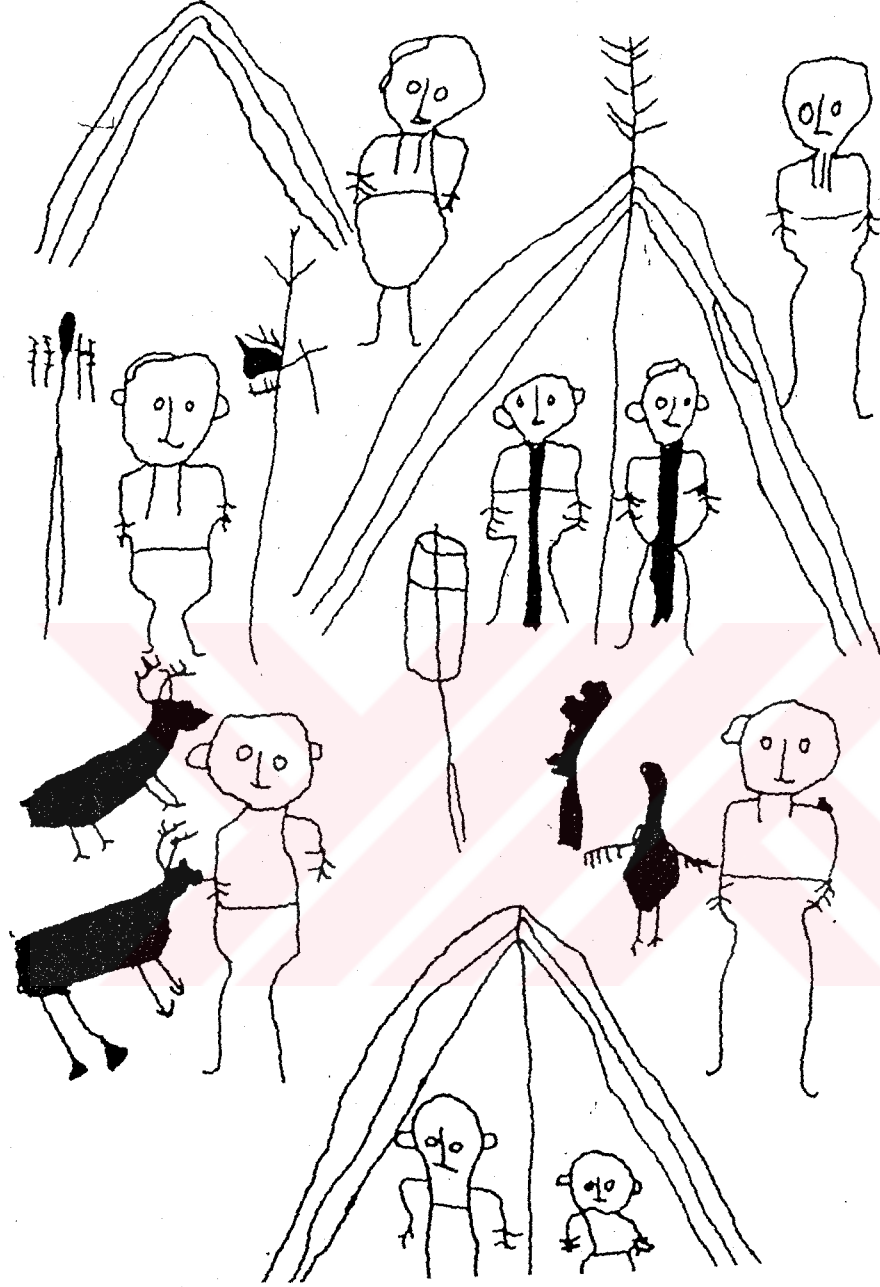
Çizim No 5 : Geç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türk Topluluklarına ait şaman davulu

Resim No 17 : Geç Dönem müslüman olmayan Altay Türk Topluluklarına ait
şaman elbisesi

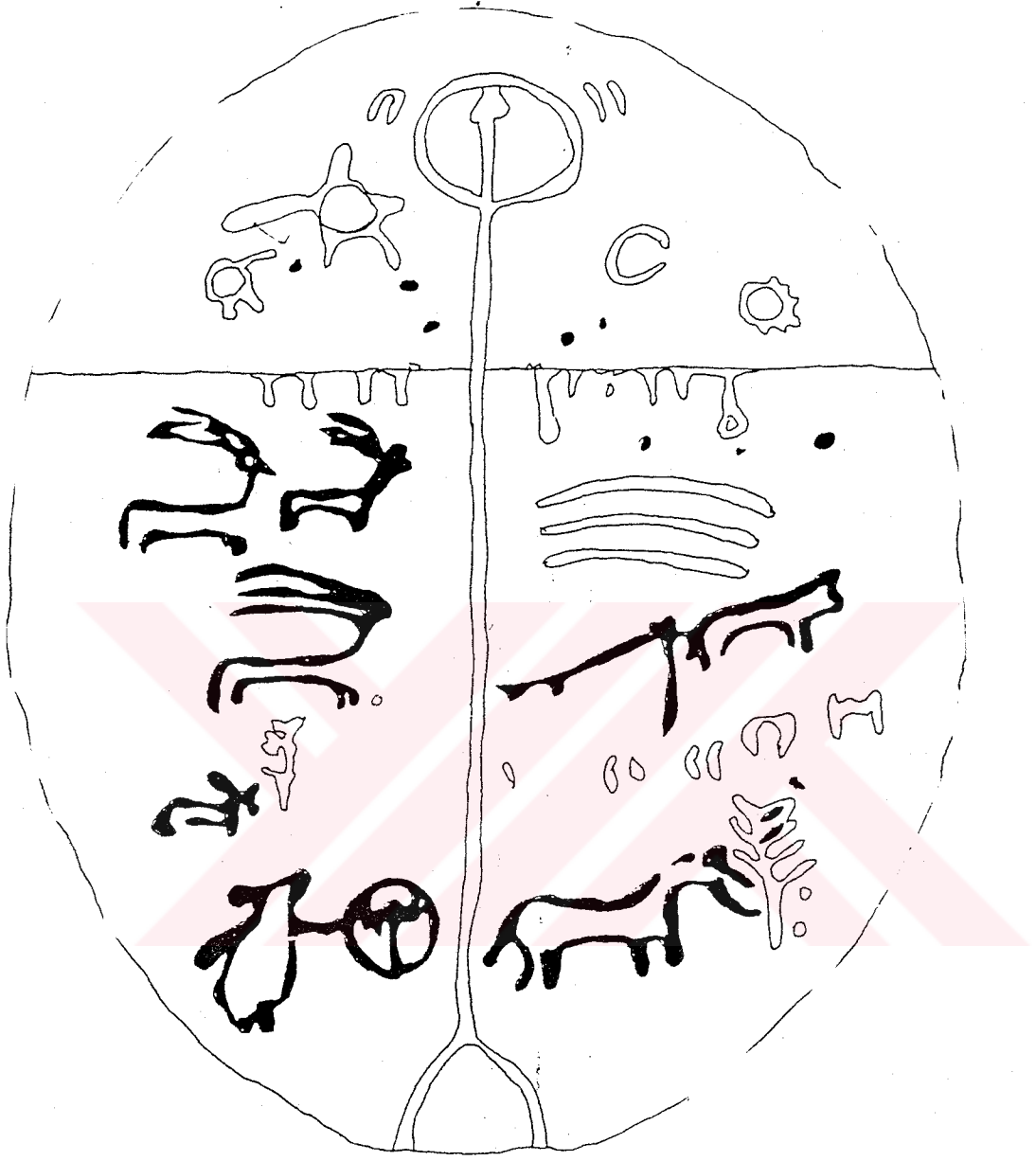
Resim No 18 : Geç Dönem müslüman olmayan Altay Türk Topluluklarına ait şaman eşyası.

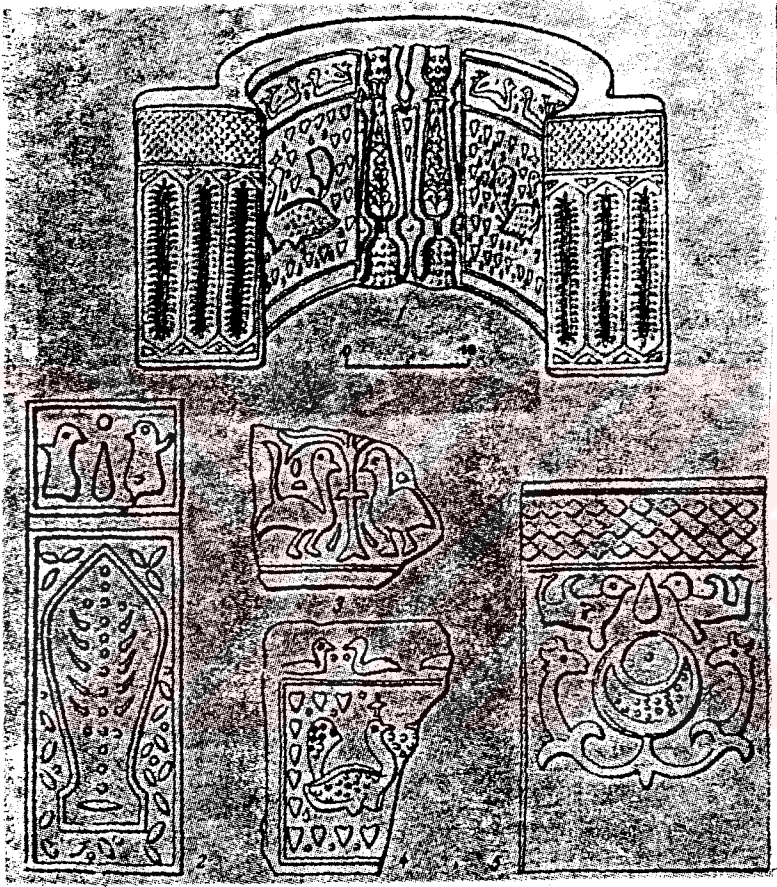
Çizim No 6 : Geç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türk Topluluklarına ait
şaman davulu

Çizim No 7 : Genç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türk Topluluklarına ait şaman davulu.

Çizim No 8 : Genç Dönem Müslüman Olmayan Altay Türk Topluluklarına ait şaman davulu.

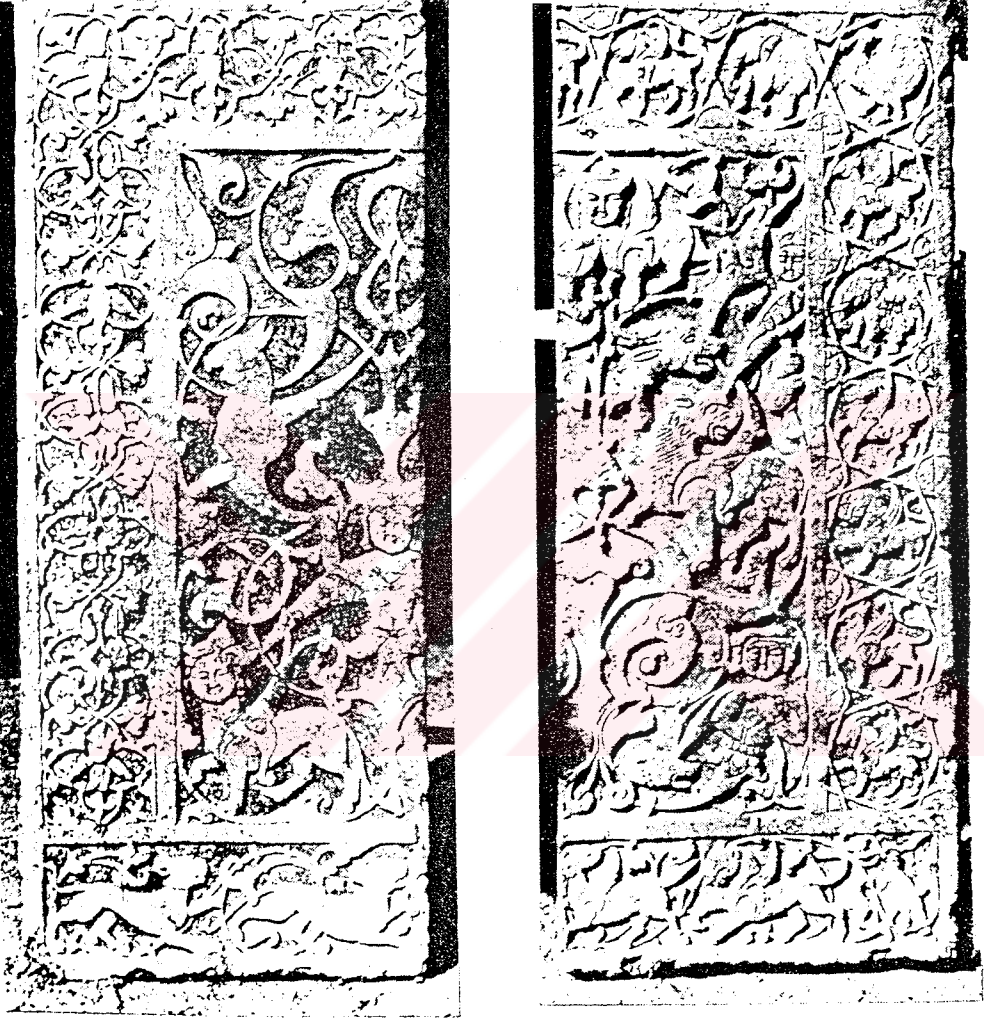
Resim No 19 : Semerkant Afrasiyap Sarayındaki ocak, Karahanlılara ait olduğu sanılıyor. 13.yüzyıla tarihlenir.

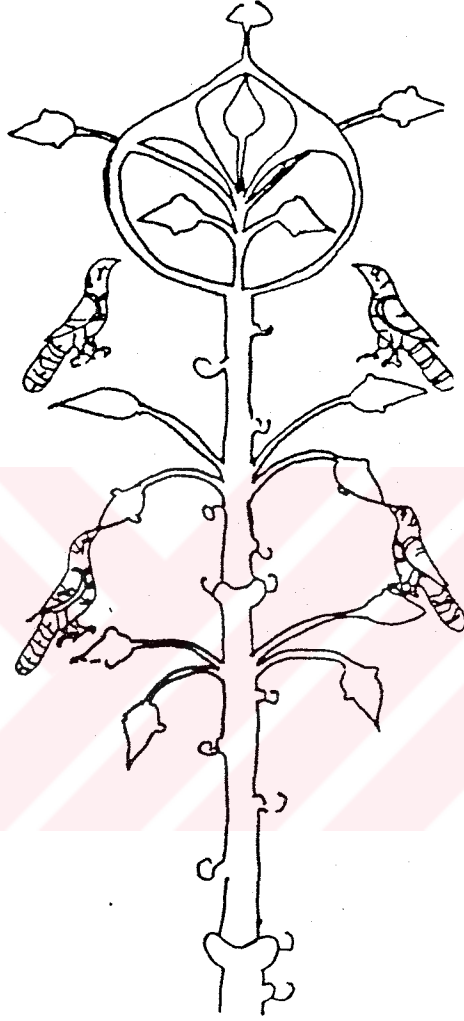
Resim No 20 : Karahanlılara ait ayna. Koppenag David Koleksiyonunda bulunur.

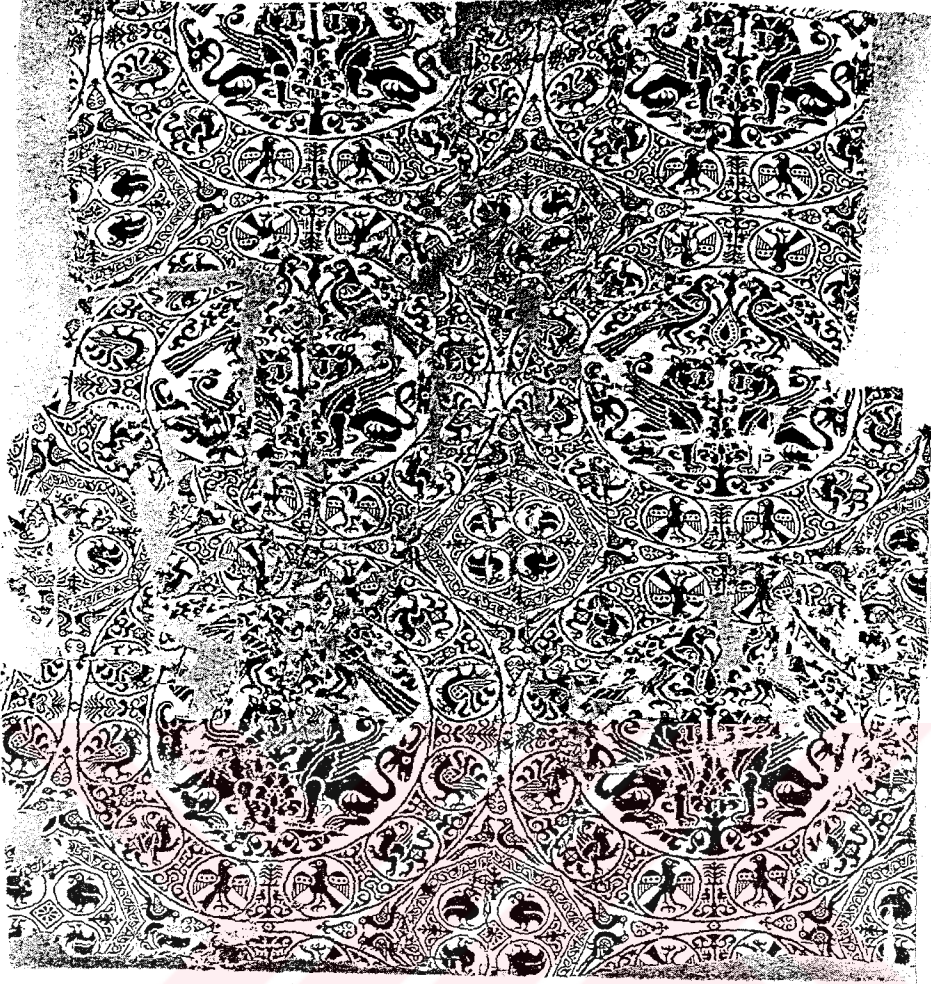
Resim No 21 : Karahanlılara ait ayna. Los Angeles Country Museum'da yer alır.

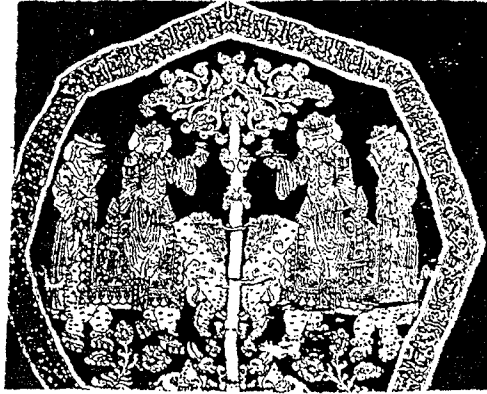
Resim No 22 : Gazne sarayı mermer kabartması.

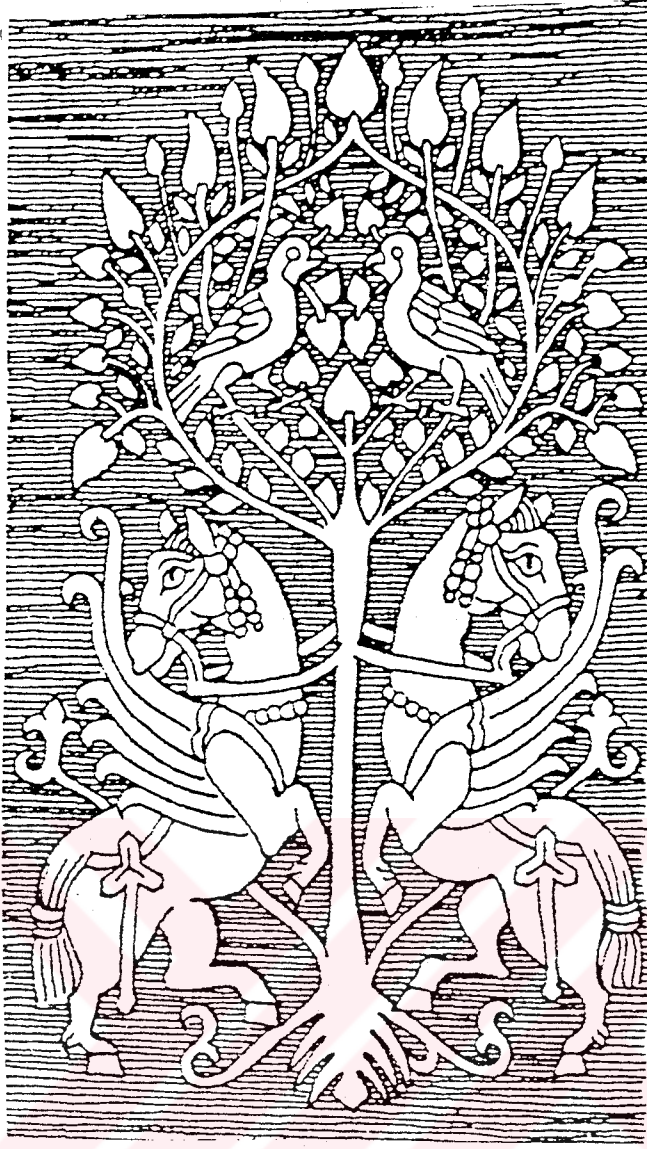
Çizim No 9 : I. Karagan Kümbetinin iç kısmındaki süslemelerde hayat ağacı tasviri. Karahanlı Dönemine ait 11.yüzyıla tarihlenir.

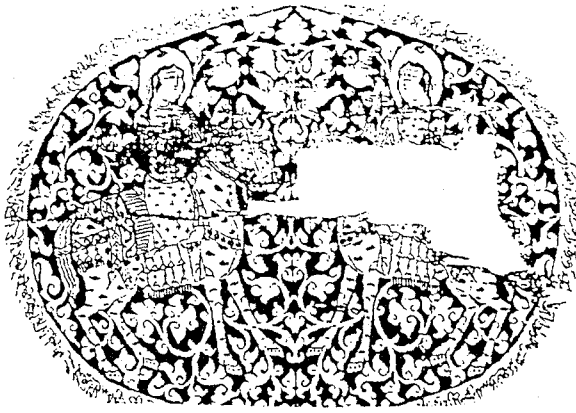
Resim No 23 : Büyük Selçuklulara ait ipek kumaş, 11 – 12.yüzyıla tarihlenir.

Resim No 24 : Büyük Selçuklulara ait ipek kumaş, 11 – 12.yüzyıla tarihlenir.

Çizim No 10 : Büyük Selçuklulara ait ipek kumaş 11.-12.yüzyıla tarihlenir

Çizim No 11 : Büyük Selçuklulara ait kumaş

Çizim No 12 : Büyük Selçuklulara ait örtü.

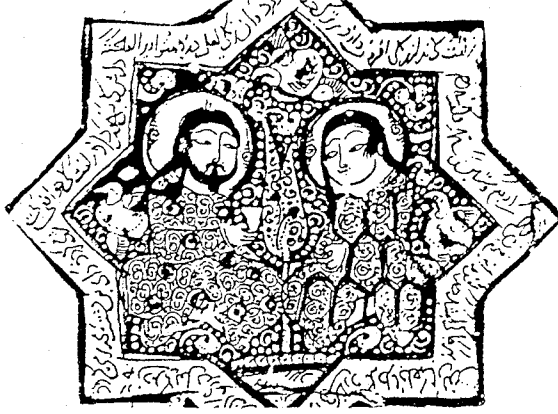
Resim No 25 : Büyük Selçuklulara ait minai tas, 12-13.yüzyıla tarihlenir.

Resim No 26 :.Büyük Selçuklulara ait çini tas, 12-13.yüzyıla tarihlenir.

Resim No 27 : Büyük Selçuklulara ait Rey keramiği tas, 12.yüzyıl sonu – 13.yüzyıl başı.

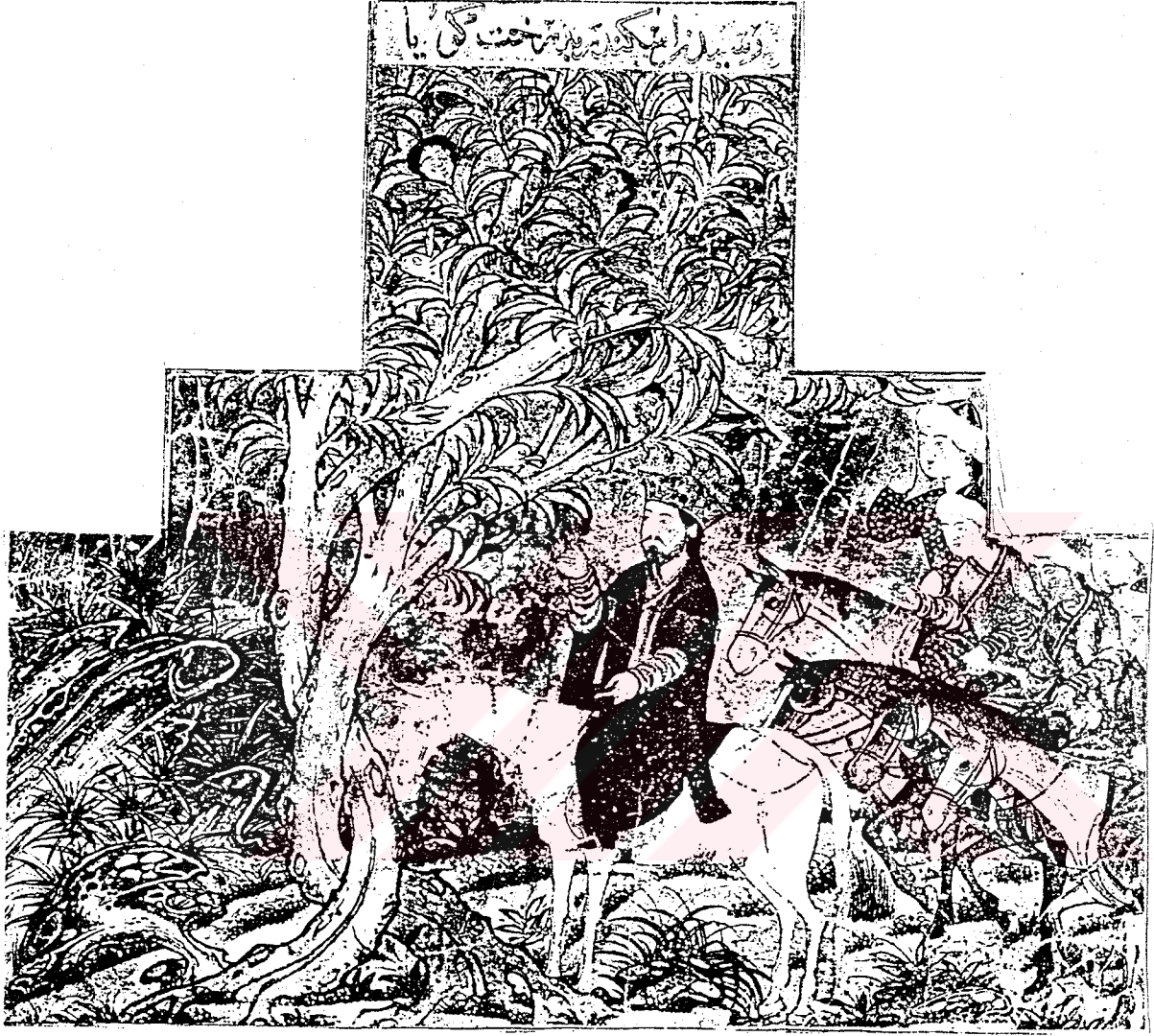
Çizim No 13 : Büyük Selçuklulara ait sekiz köşeli yıldız çini parçası. 1266 tarihli.

Çizim No 14 : Suriye Selçuklulara ait olduğu sanılan ibrik 30,8 x 22.8 cm ebadında 12.yüzyıl sonu – 13.yüzyıl başına tarihlenir. Paris'teki Louvre Müzesi'nde yer alır.

Resim No 28 : “Varka ile Gülşah” minyatürlü yazmanın 33 v. Sayfasındaki minyatür
- Büyük Selçuklu Dönemine ait, Topkapı Sarayı’nda H.841 envanter
numarasına kayıtlı.

Resim No 30 : Firdevsi'nin Şehname adlı eserinde yer alan bir minyatür. Muzafferi Devrine ait. 1370-1371 tarihli. Washington Freer Güzel Sanatlar Galerisi'nde yer alır.

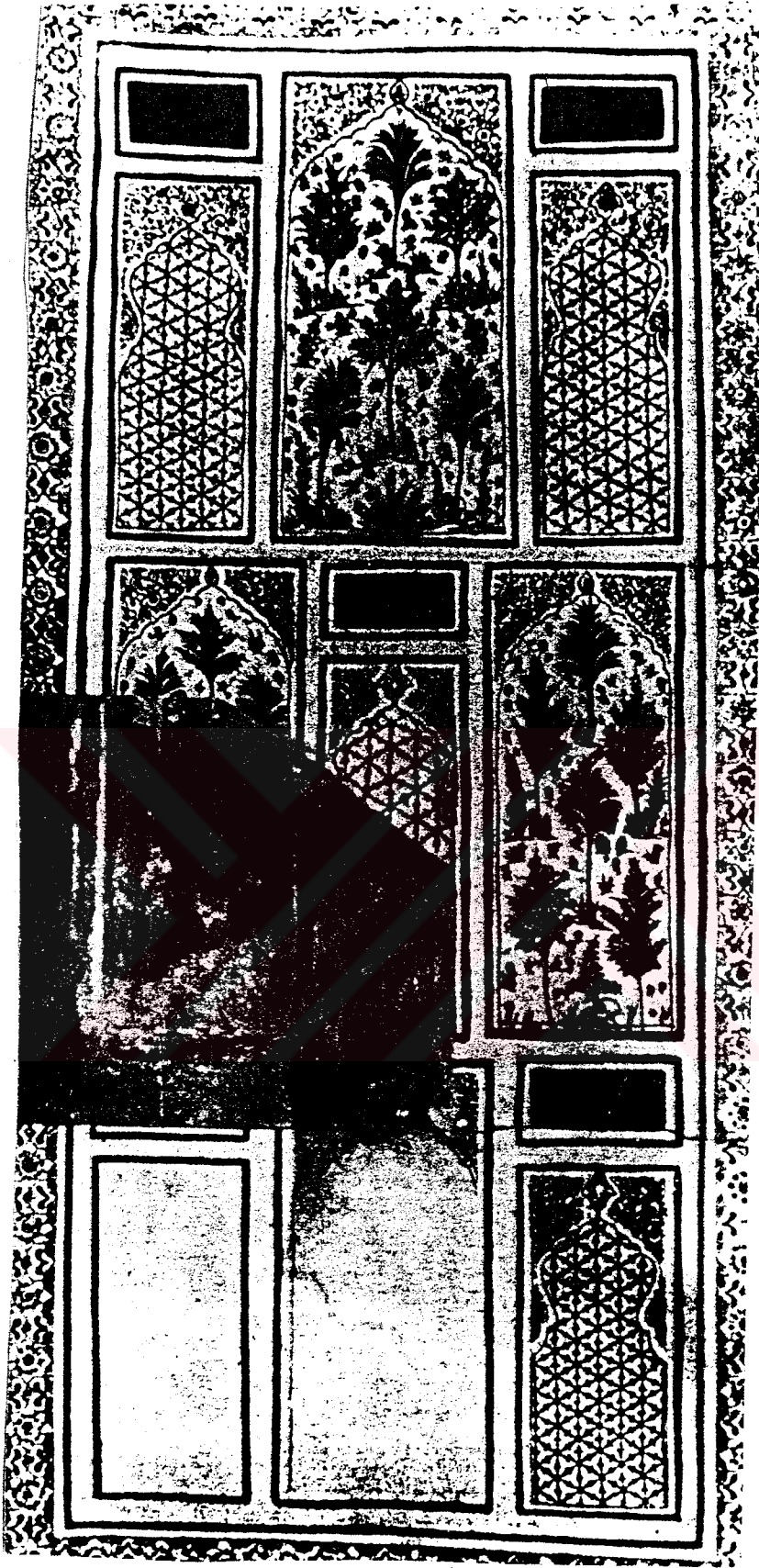

Resim No 31 : Timurlu Dönemine ait ahşap kuran rahlesi 130,2 x 41 cm ebadında.

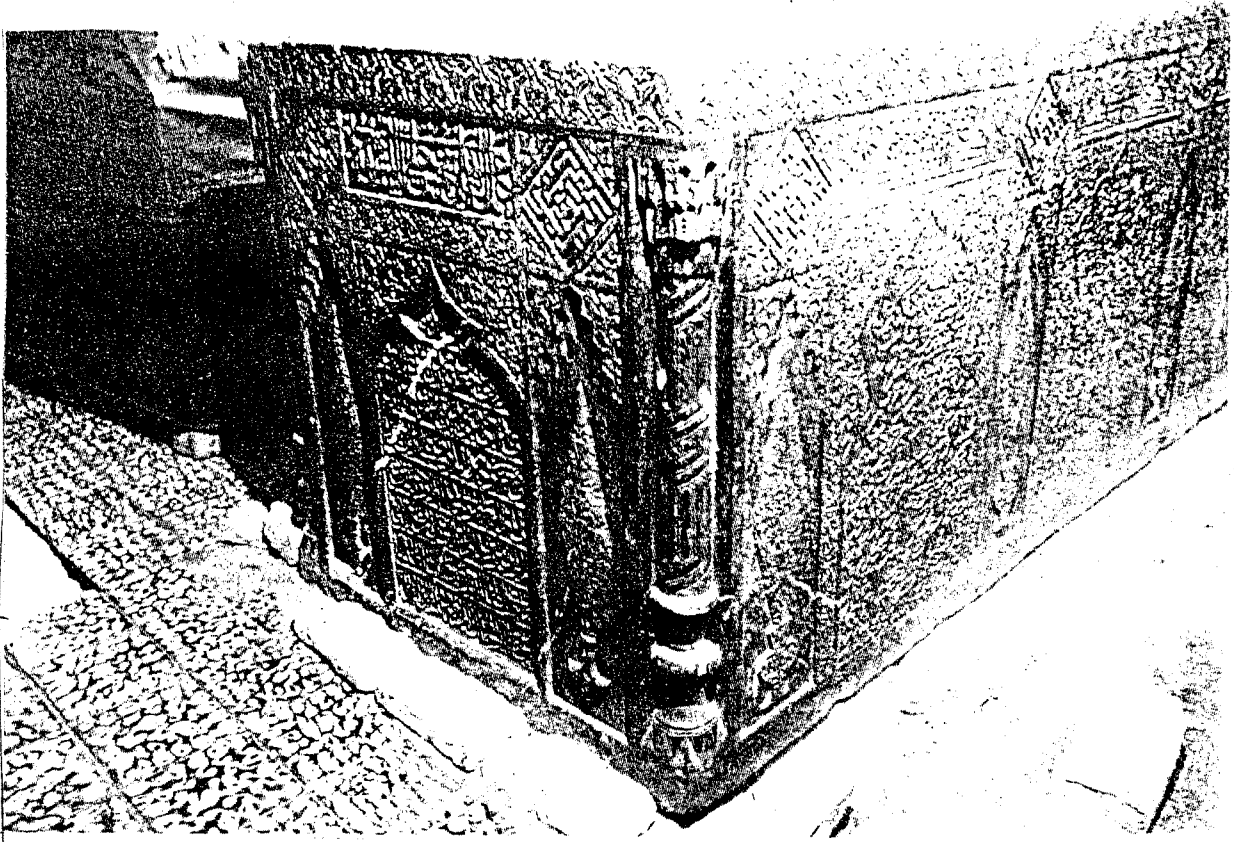
1359 tarihli. New York Metropolitan Sanat Müzesi'nde yer alır.

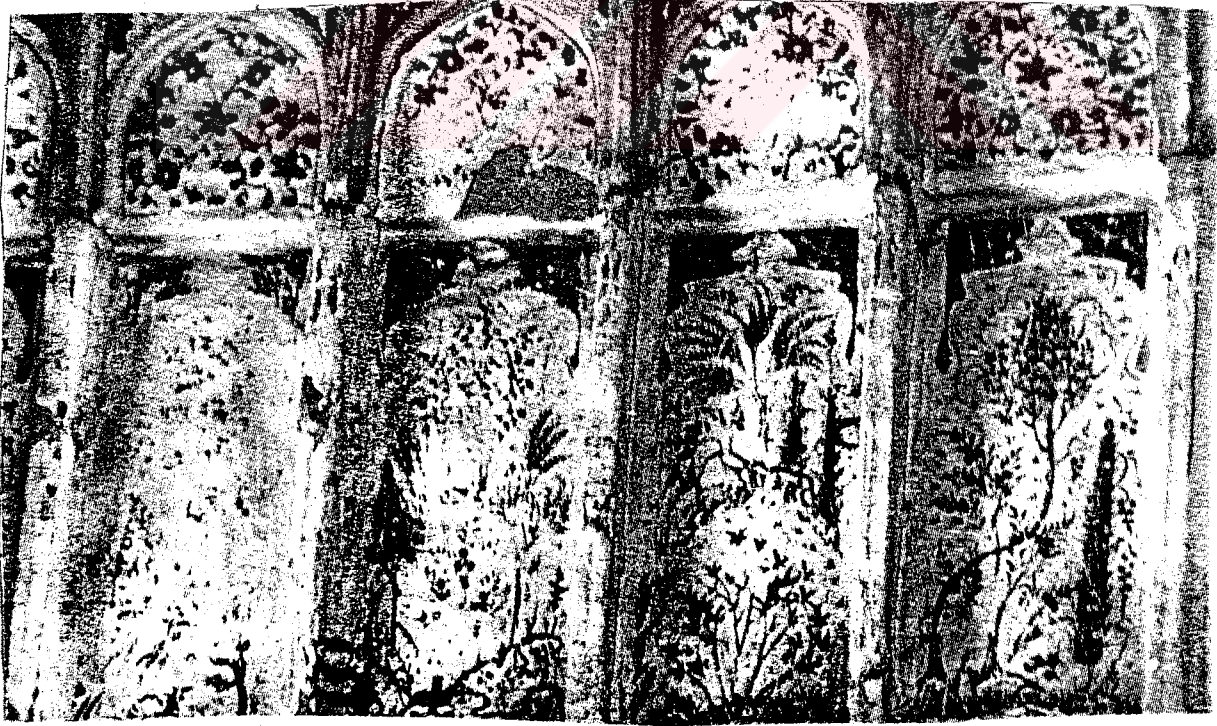
Resim No 32 : Herat Abdullah Ensari Türbesi dehliz kısmındaki çini süsleme
Timurlu Dönemi 1425-1429 tarihli.

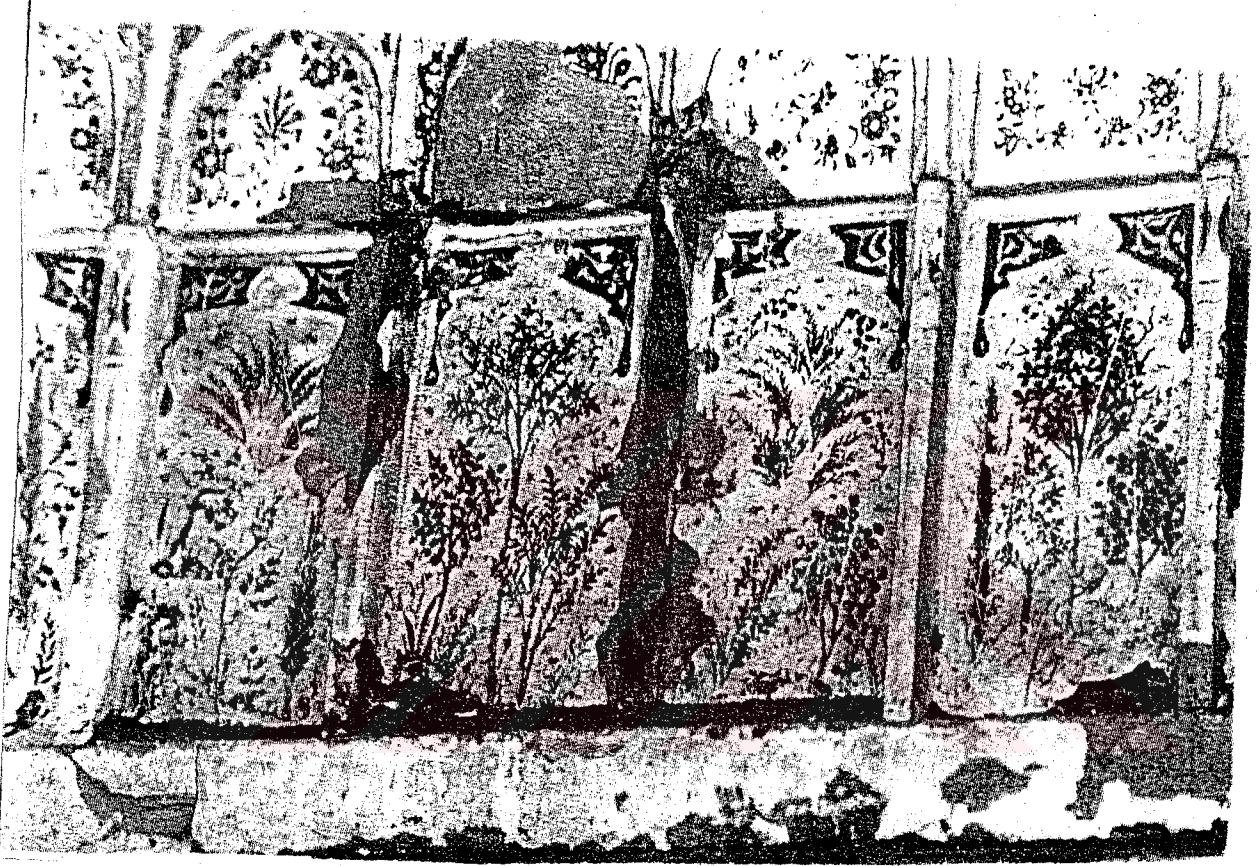
Resim No 33 : Semerkant Bibi Hanım Türbesi içindeki süsleme. Timurî Dönemine ait. 1404 tarihli

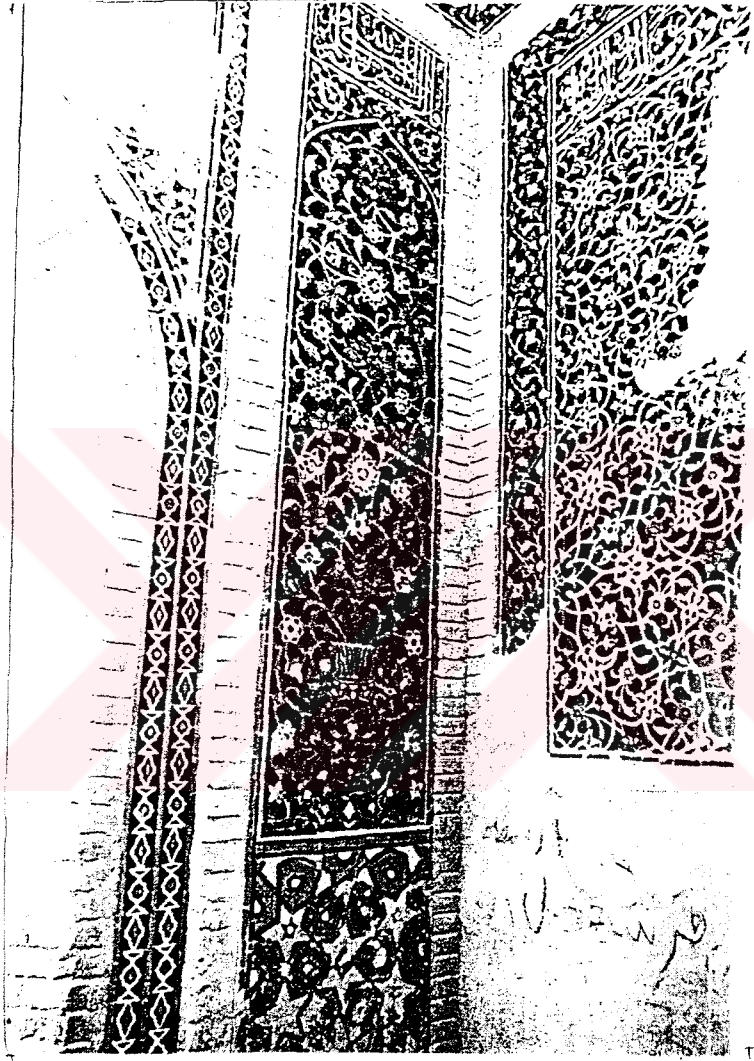
Resim No 34 : Meşhed, Künbed-i Kisti'deki mezarın süslemesi. Timurlu Devrine ait. 1429'lara tarihleniyor.

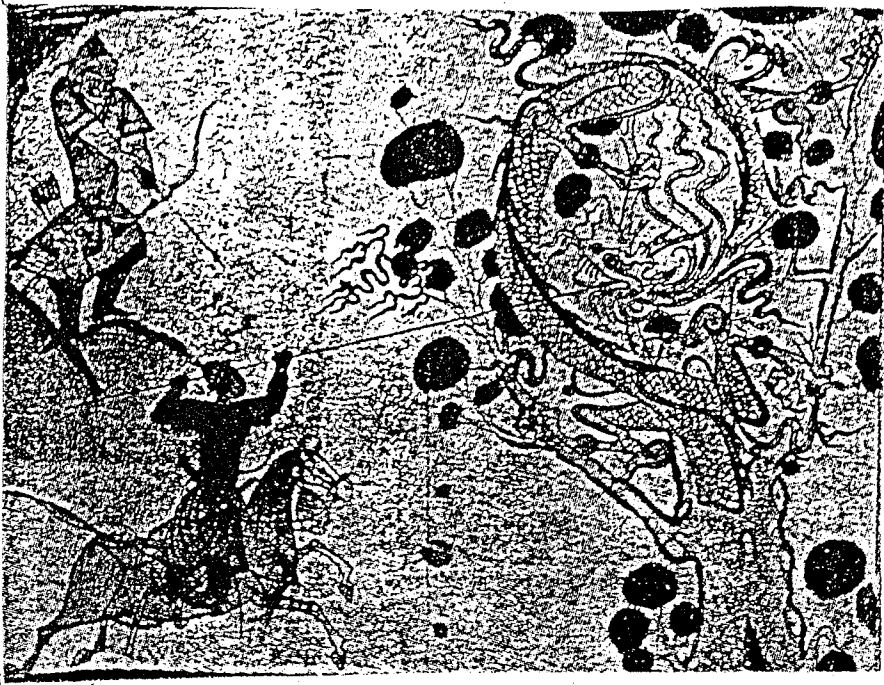
Resim No 35 : Kuşan Tuman Aka Medresesi kubbesinin içindeki nişlerde yer alan manzara resmi. Timurlu Devri. Medrese yapım tarihi 1440 civarı, resimlerin tarihi belli değil.

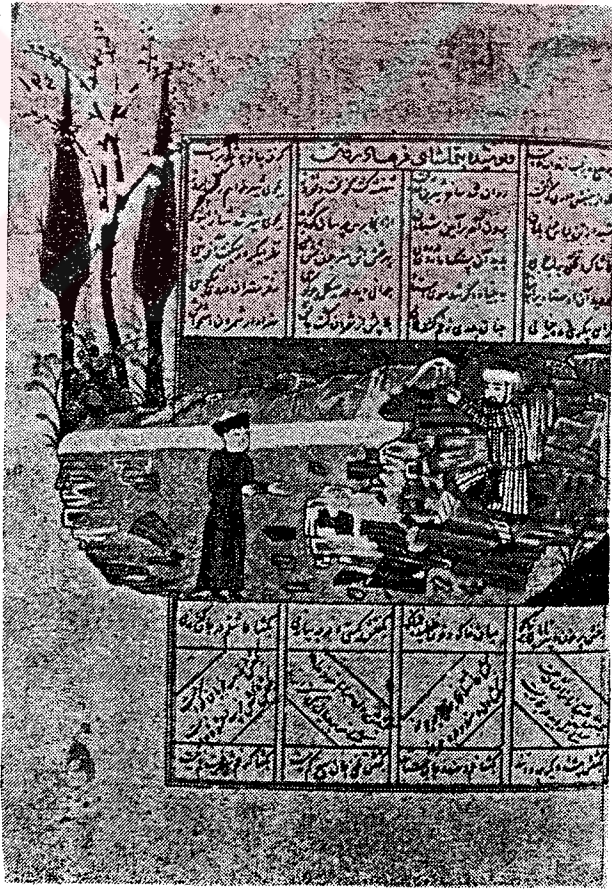
Resim No 36 : Aynı medreseden bir başka manzara resmi.

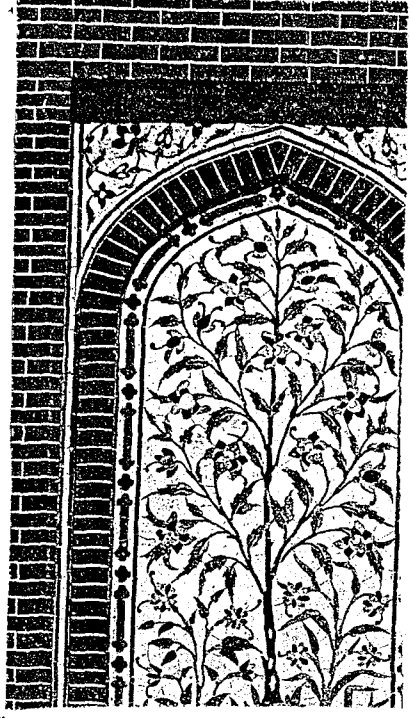
Resim No 37 : Isfahan Ebu Mesud Hanikahı kapı girişinin iç kısmındaki panodaki çini süsleme. Timurlu Dönemi. 1489-1490 tarihli

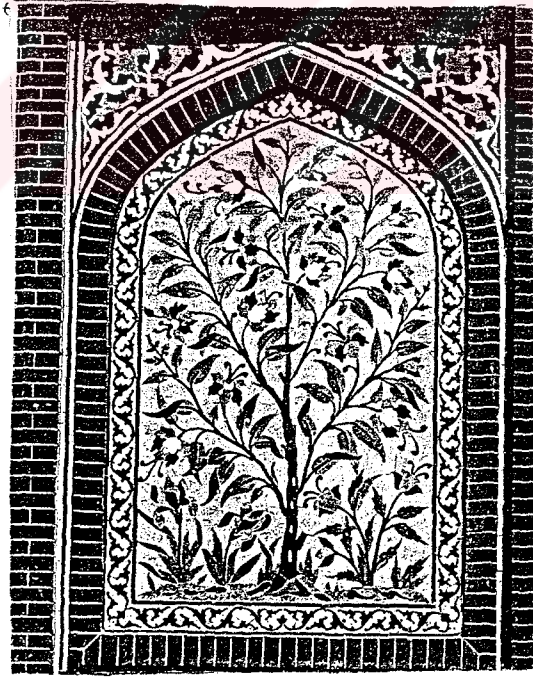
Resim No 38 : "Baysungur Albümü" adlı eserin 59a sayfasındaki minyatür. Timurlu Dönemine ait. 15.yüzyıl. Topkapı Sarayı H. 2152 envanter numarasına kayıtlı.

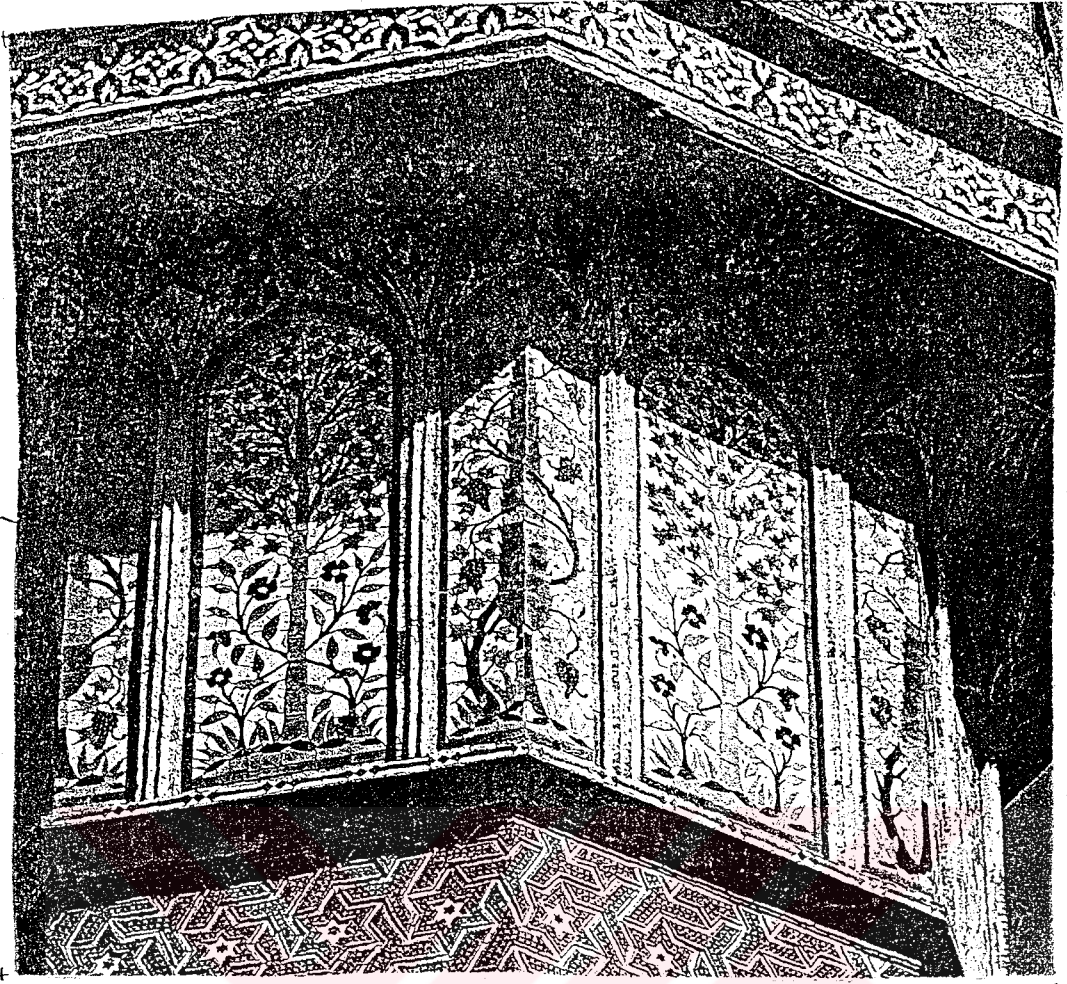
Resim No 39 : Erken Özbek Dönemine ait, Ferhat'ın dağları delmesini tasvir eden minyatür. 16.yüzyıl başına tarihleniyor. Topkapı Sarayı Müzesi H.798 y.134a envanter numarasına kayıtlı.

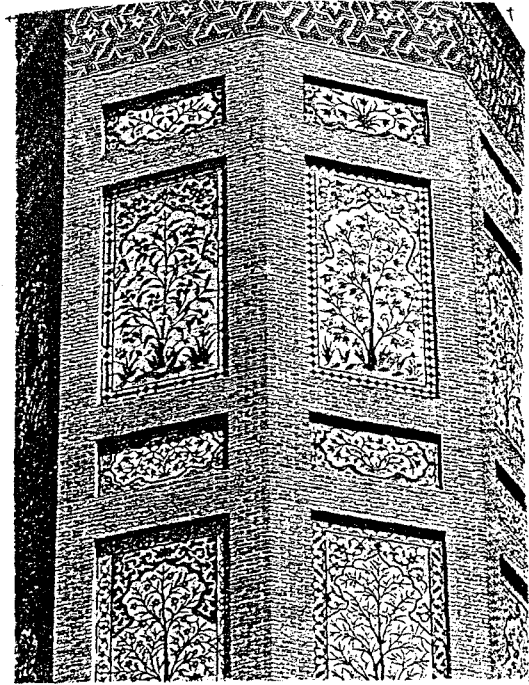
Resim No 40 : Lahor Vezirhan Camisi cephesinde bulunan bir çini pano. Babürlü
Dönemi 1634 tarihli.

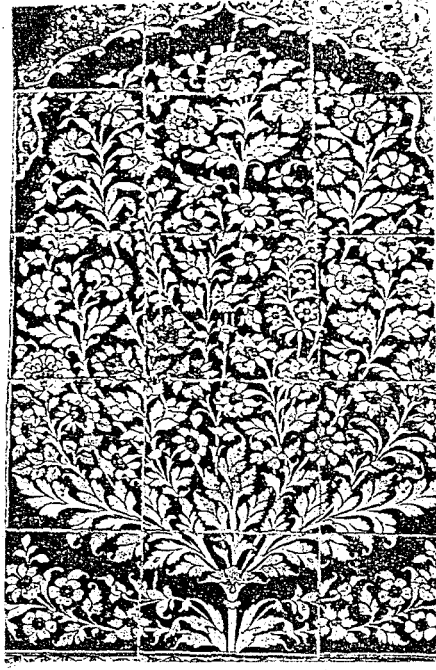
Resim No 41 : Lahor Vezirhan Camisi minaresinde çini pano. Babürlü Dönemi
1634 tarihli.

Resim No 42 : Lahor Vezirhan Camisi minaresindeki bir diğer çini pano. Babürlü Dönemine ait 1634 tarihli.

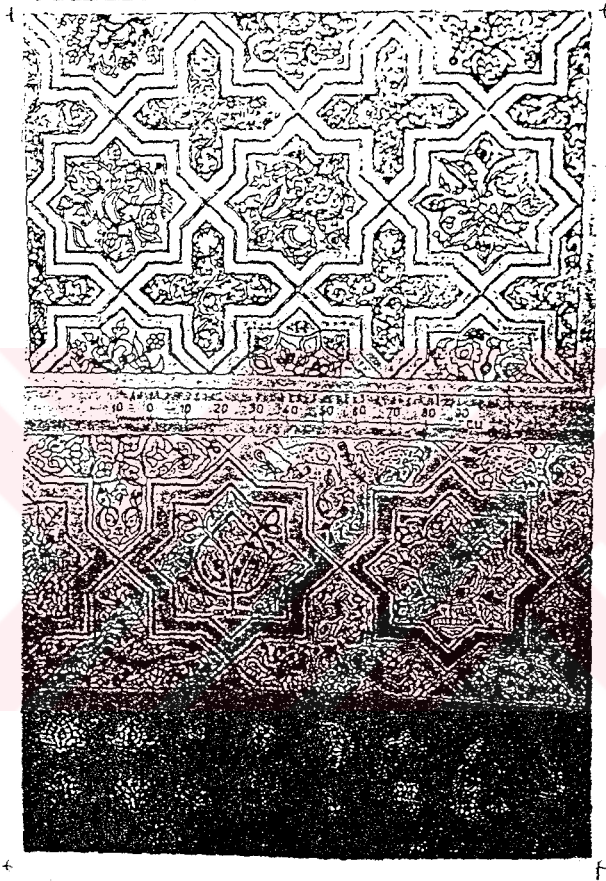
Resim No 43 : Lahor Vezirhan Camisi minaresi şerefesindeki çini pano. Babürlü Dönemi 1634 tarihli.

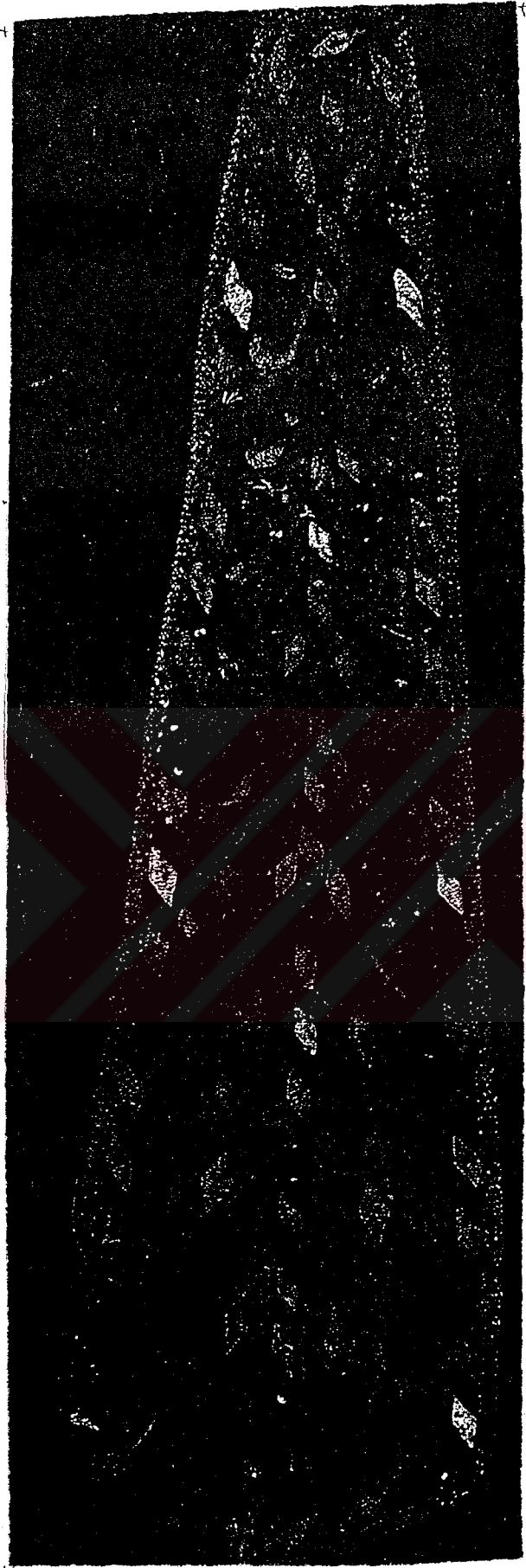
Resim No 44 : Lahor Elga Camisi cephesindeki çini pano. Babürlü Dönemi 1753 tarihli.

Resim No 45 : Lahor Elga Camisi cephesindeki çini pano. Babürlü Dönemi 1753 tarihli.

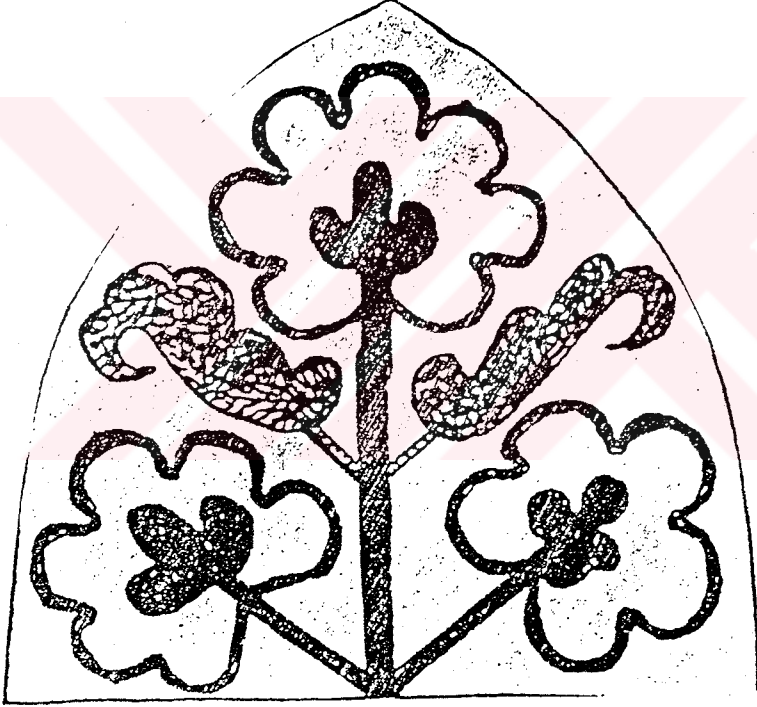
Çizim No 15 : Azerbaycan Şeki Han Sarayında yer alan duvar resmi 1762 tarihli.

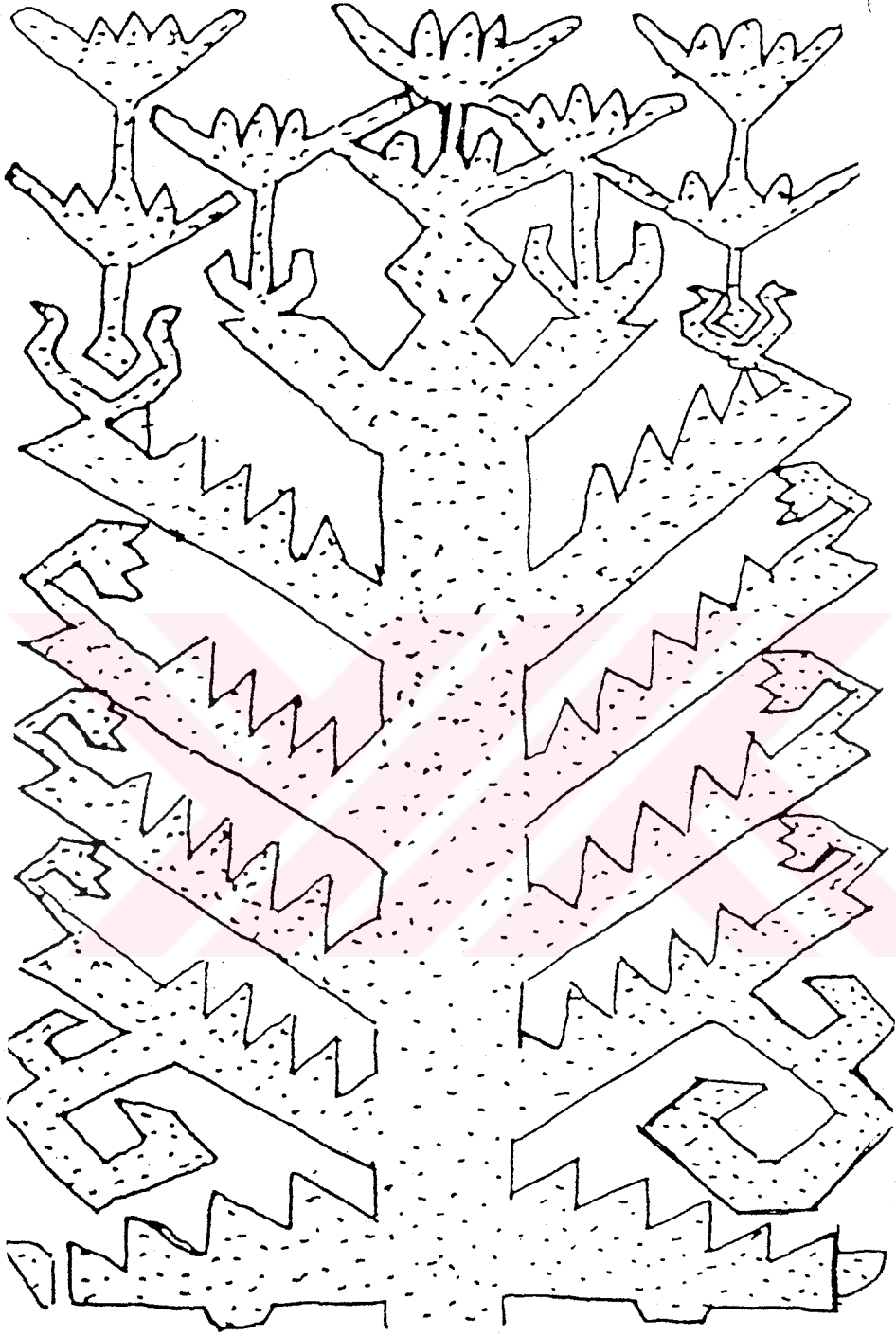
Resim No 46 :İslami Devir Orta Asya Türk Topluluklarına ait Türkmen kadın başlığı.

Resim No 47 : İslami Devir Orta Asya Türk Topluluklarına ait kadın elbisesi.

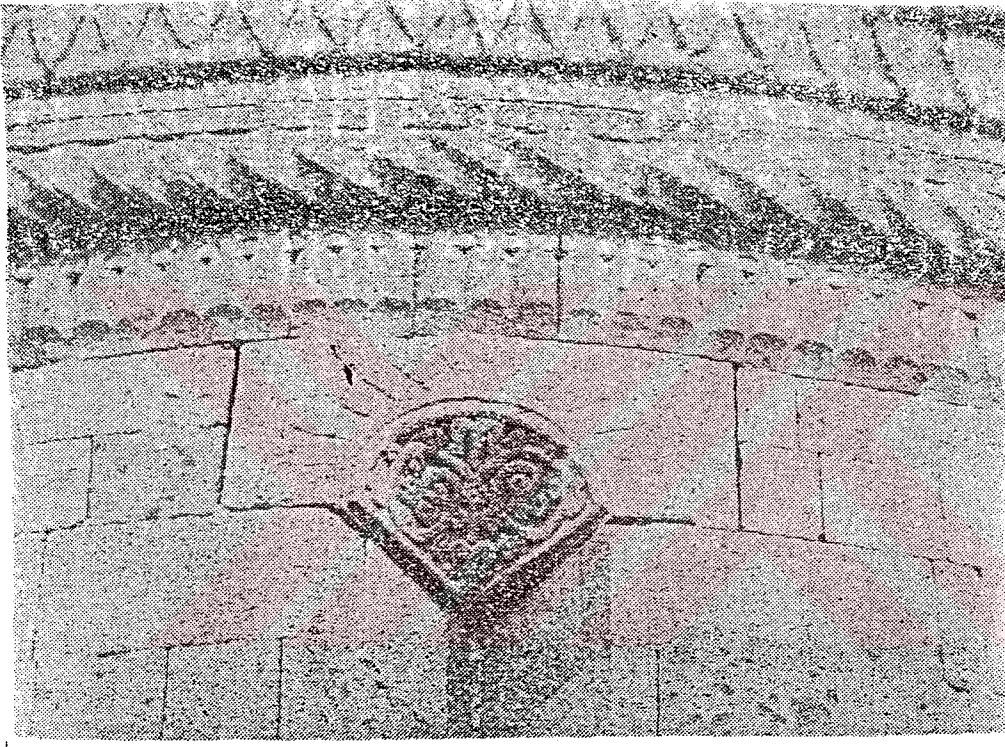
Çizim No 16 : İslam Devri Orta Asya Türk Topluluklarına ait erkek başlığı.

Çizim No 17 : İslam Devri Orta Asya Türk Topluluklarına ait elbise örneği.

Resim No 48 : Artuklu'lara ait bir lahit taşı. 0.55 x 0.96 x 0.07 m ebadında. Artuklu Dönemi. 12.yüzyıla tarihli. İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesinde, 2645 envanter numarasına kayıtlı.

Resim No 49 : Erzurum Emir Saltuk Kumbetinde yer alan taş süsleme. Saltuklu Dönemi. 12.yüzyıl sonuna tarihleniyor.

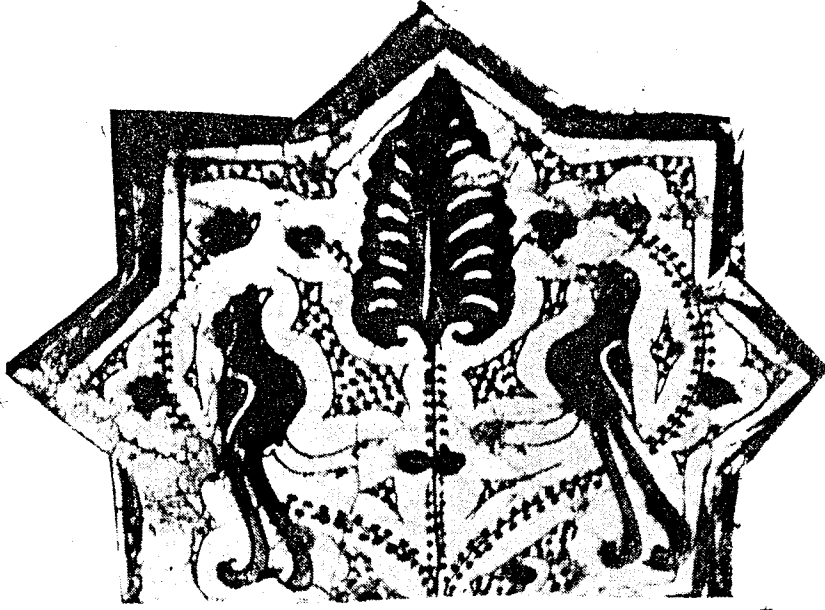
Resim No 50 : Anadolu Selçuklularına ait çini örneği. Kubadabad Sarayı kazılarında çıkarılmış. 1220-1236 tarihli.

Resim No 51 : Anadolu Selçuklularına ait çini parçası. Kubadabad Sarayı kazılarında çıkarılmış. 1220-1236 tarihli.

Resim No 52 : Anadolu Selçuklularına ait çini parçası. Kubadabad Sarayı kazılarında çıkarılmış. 1220-1236 tarihli.

Resim No 53 : Anadolu Selçuklularına ait çini parçası. Kabadabad Sarayı kazılarında çıkarılmış. 1220-1236 tarihli.

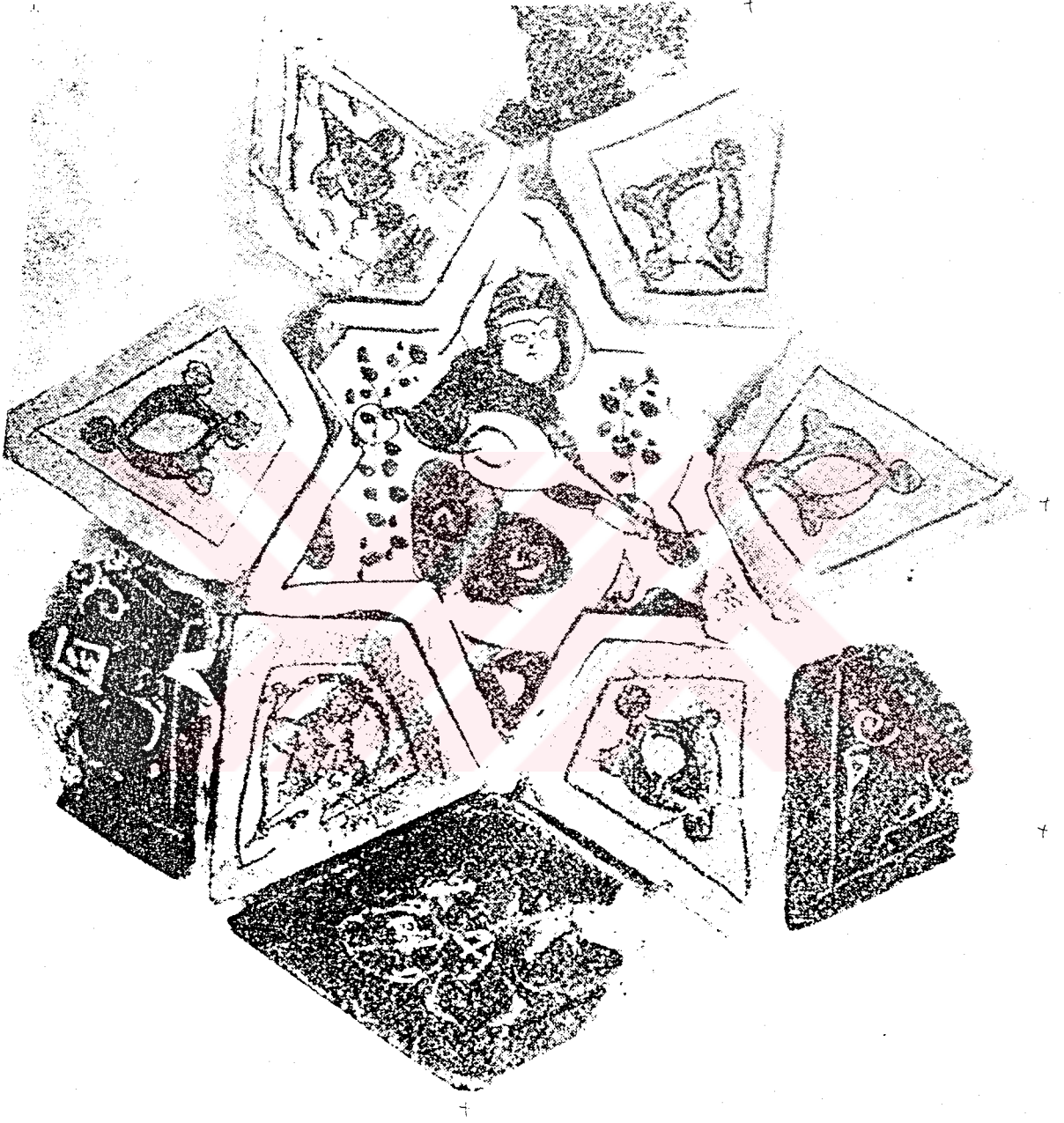
Resim No 54 : Anadolu Selçuklularına ait çini parçası. Kabadabad Sarayı kazılarında çıkarılmış. 1220-1236 tarihli.

Resim No 55 : Anadolu Selçuklularına ait çini parçası. Kabadabad Sarayı kazılarında çıkarılmış. 1220-1236 tarihli.

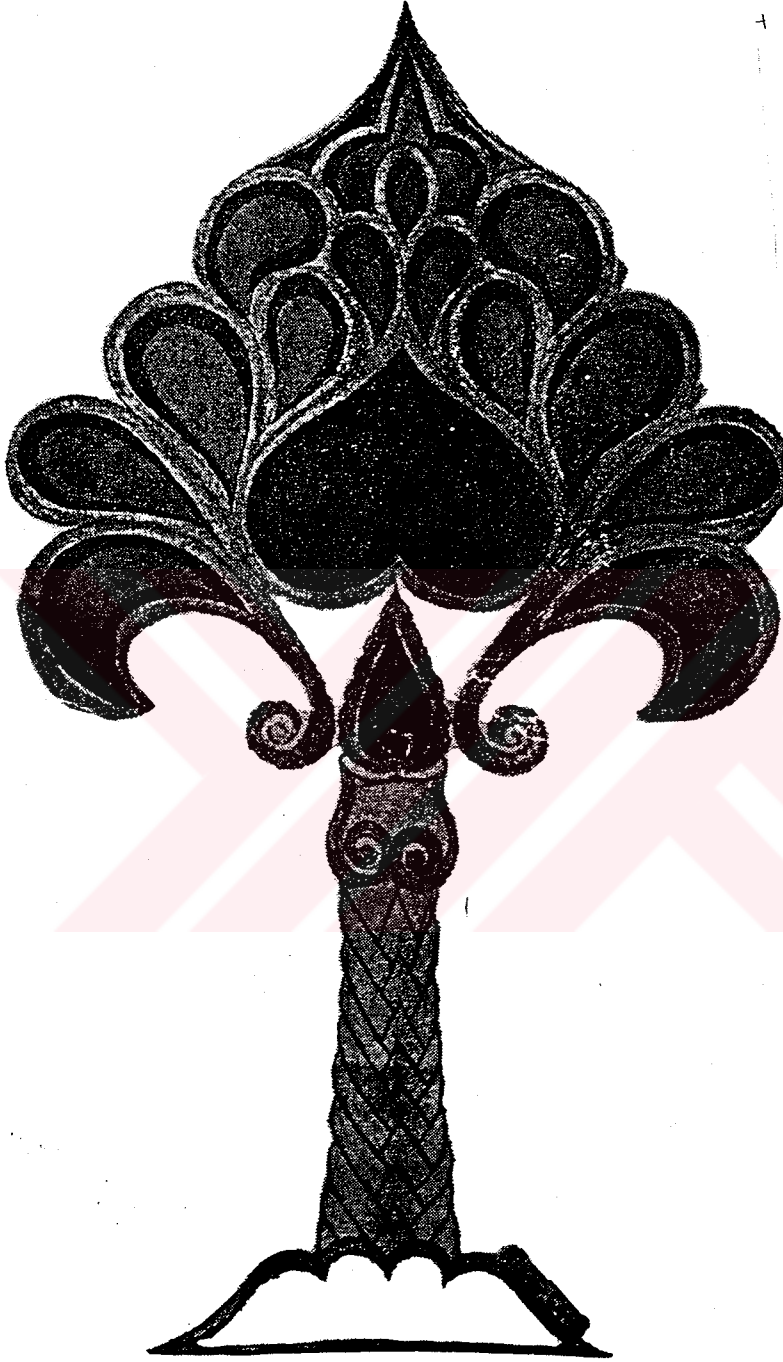
Resim No 56 : Anadolu Selçuklularına ait çini parçası. Berlin Müzesi'nde 1346 envanter numarasına kayıtlı.

Resim No 57 : Anadolu Selçuklularına ait çini parçası. Berlin Müzesi'nde 1346 envanter numarasına kayıtlı.

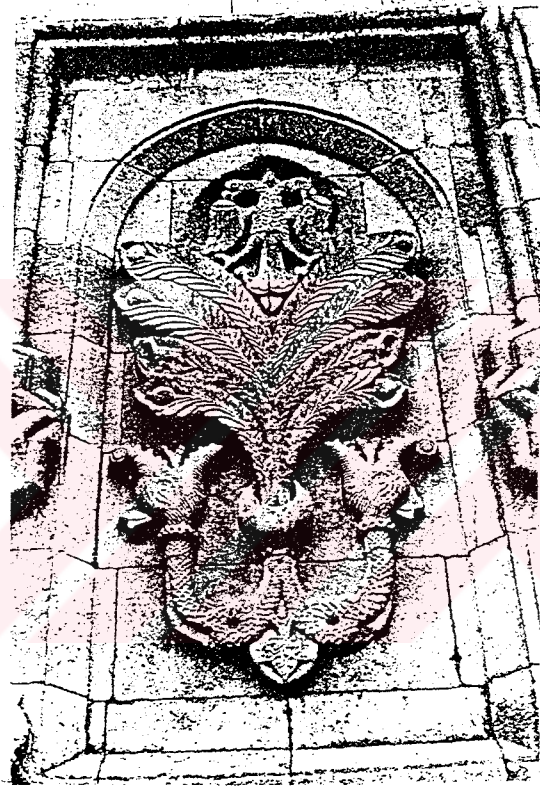
Resim No 58 : Kayseri Karatayhan taçkapısındaki taş süsleme. 1240 tarihli.

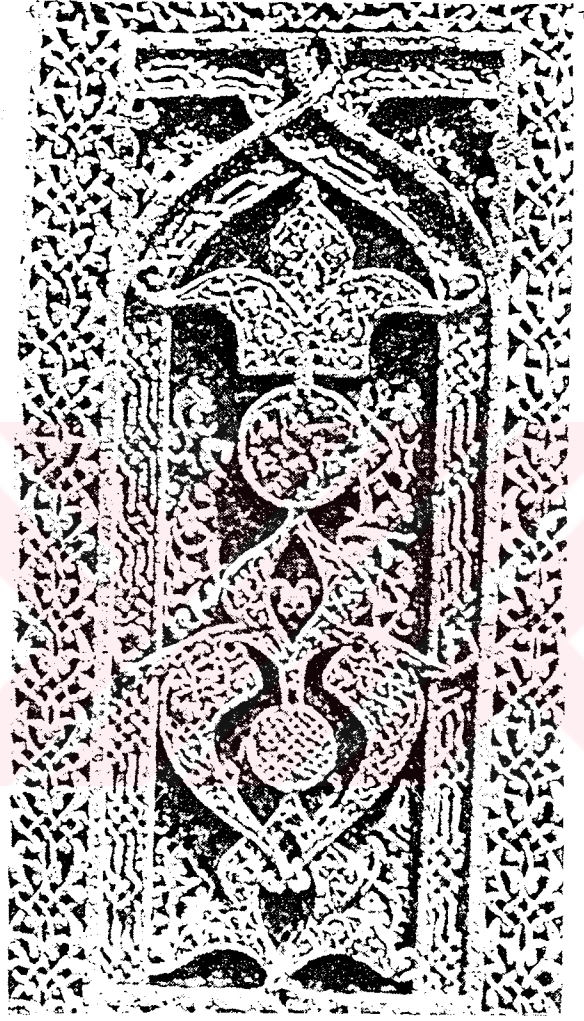
Resim No 59 : Mevlana Dergahının kapısının kilit taşındaki süsleme. Anadolu Selçuklu Dönemine ait.

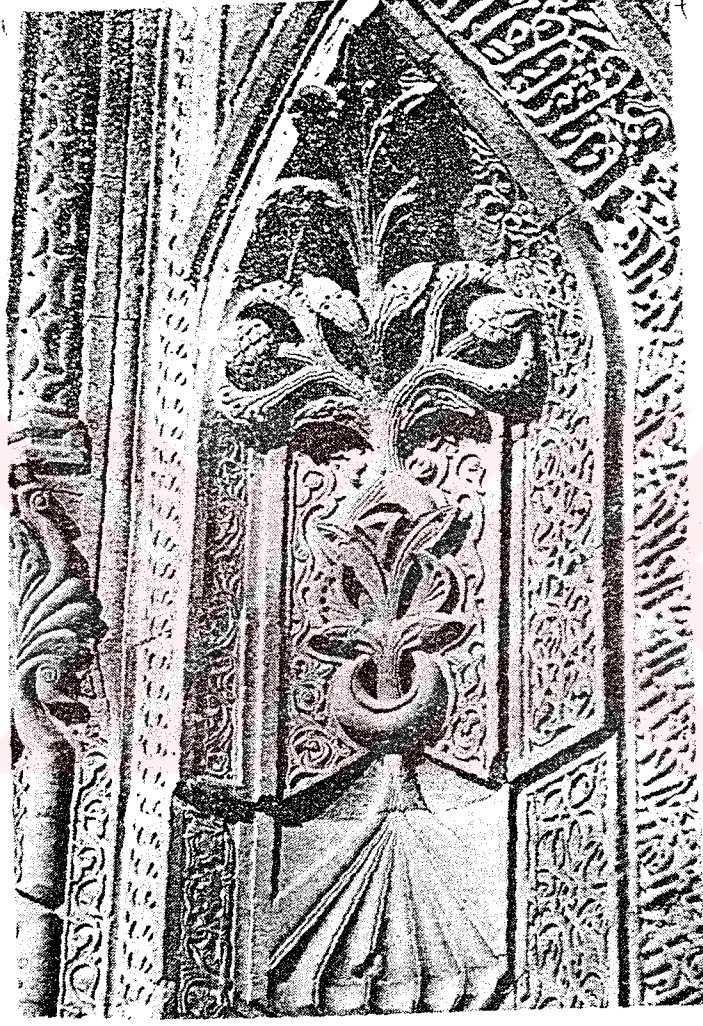
Resim No 60 : Erzurum Çifte Minareli Medrese taçkapısının sağ tarafındaki süsleme. Anadolu Selçuklu Dönemine ait. 1253 tarihli.

Resim No 61 : Erzurum Çifte Minareli Medrese taçkapısının sol tarafındaki süsleme. Anadolu Selçuklu Dönemine ait. 1253 tarihli

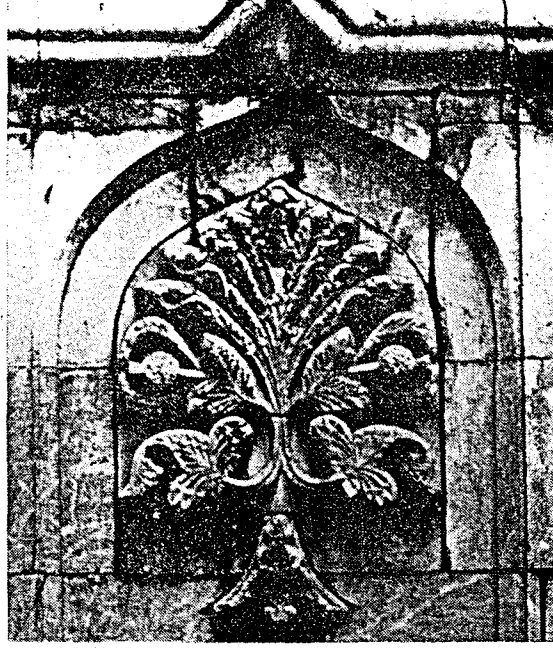
Resim No 62 : Ahlat mezar taşı. Anadolu Selçuklularına ait. 1260 tarihli.

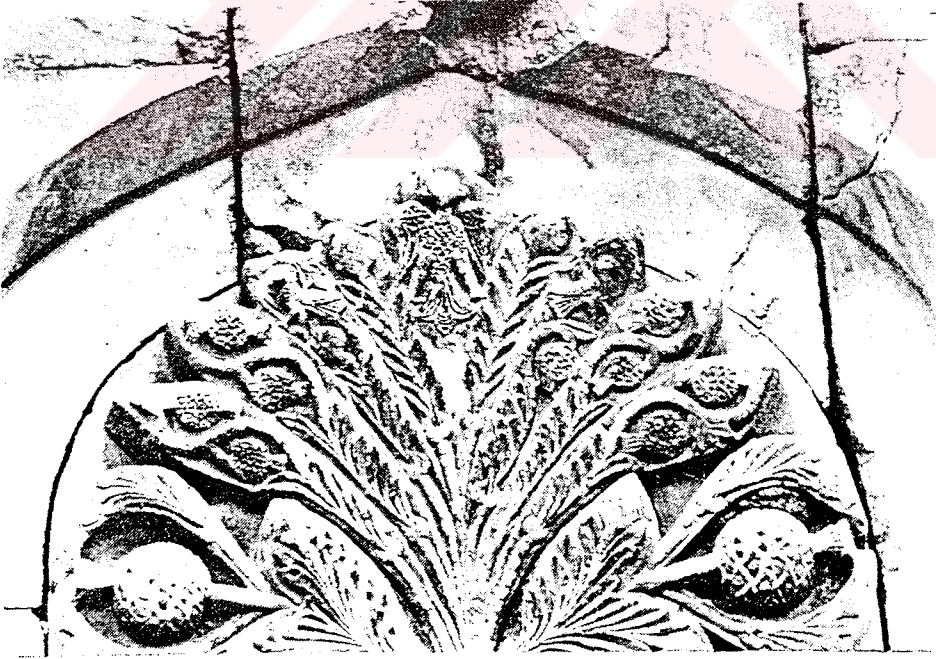
Resim No 63 : Konya İnce Minareli Medrese taçkapısındaki süsleme. Anadolu Selçuklu Dönemi. 1260-65 tarihli

Resim No 64 ::Sivas Gök Medrese taçkapısı. Anadolu Selçuklu Dönemi. 1271
tarihli.

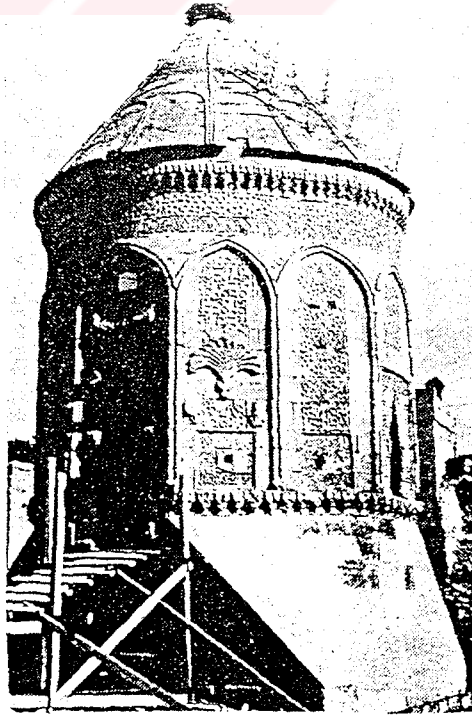
Resim No 65 : Taçkapı süslemesinden detay.

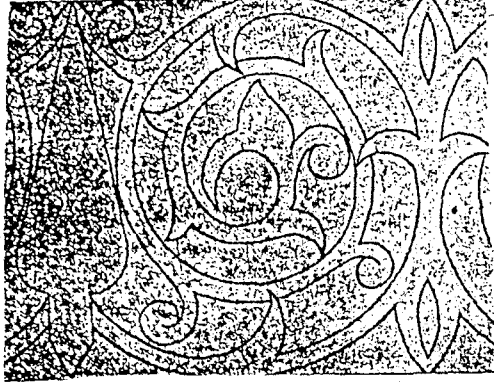
Resim No 66 : Aynı taçkapı süslemesinden detay.

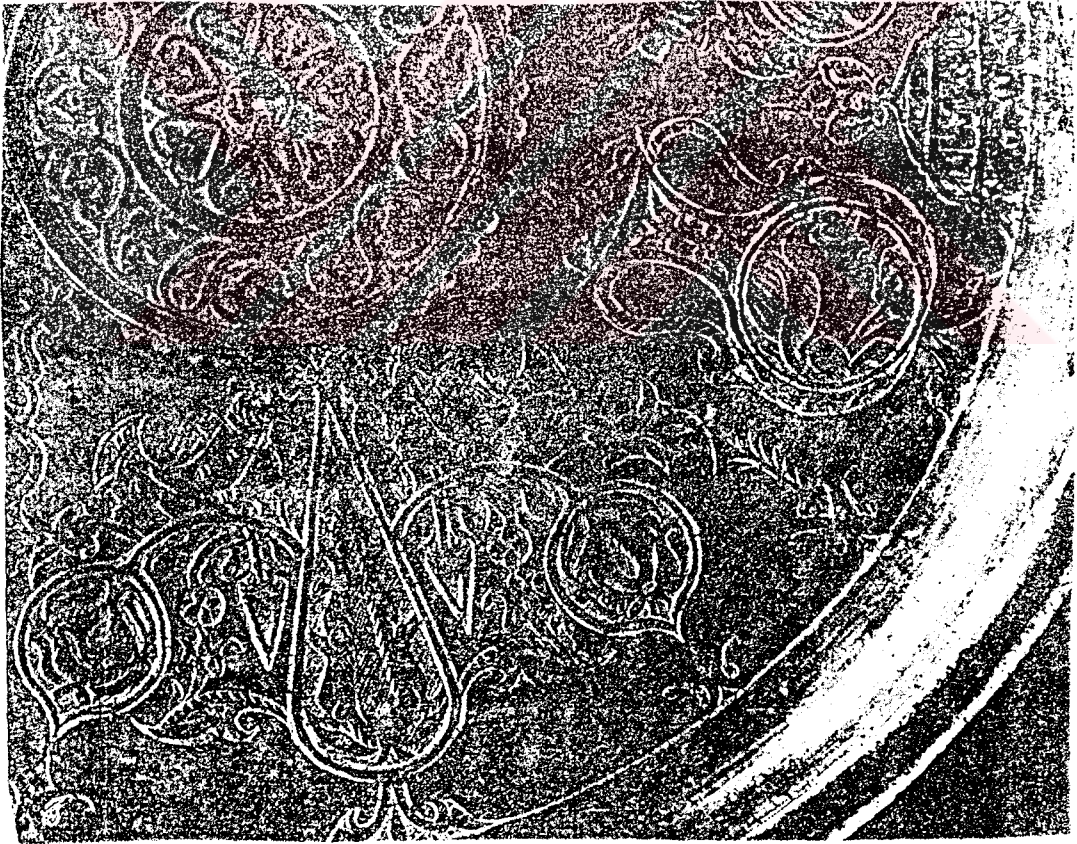
Resim No 67 : Kayseri Döner Kümbet taçkapısının sağ tarafındaki yüzeydeki süsleme. Anadolu Selçuklu Dönemi 1276-1279 tarihli.

Resim No 68 : Aynı kümbetin batı penceresinin solundaki yüzeydeki süslemesi.

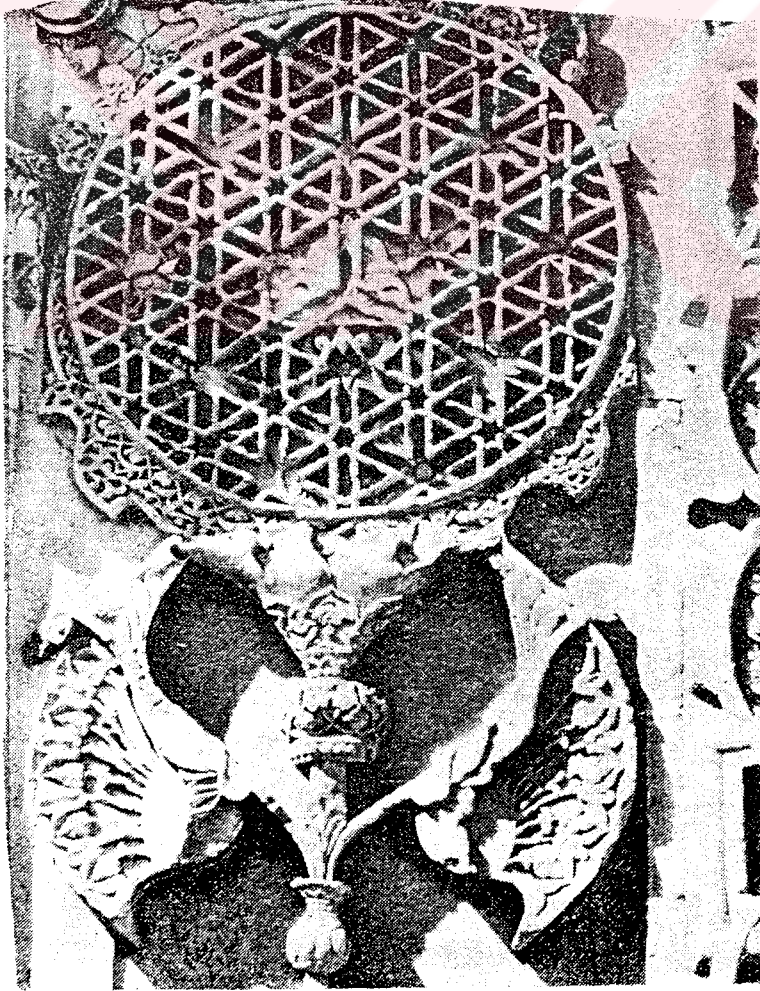
Çizim No 18 : Kapı kanadı. Anadolu Selçuklu Dönemi 13.yüzyıl. Ankara Etnografya Müzesi'nde yer alır.

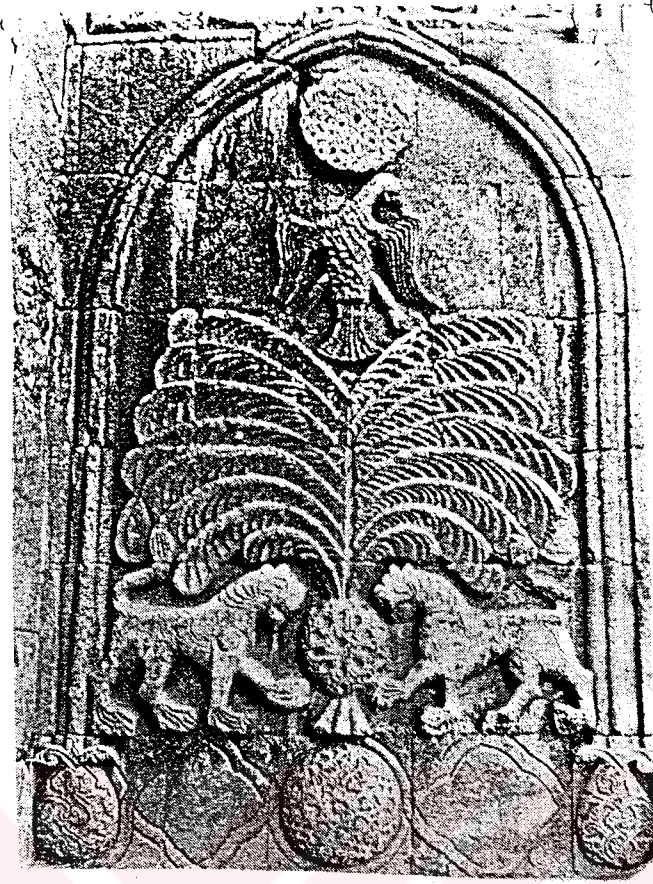
Resim No 69 : Bakır tepsi. Anadolu Selçuklu Dönemi. Konya'da İzzettin Koyunoğlu koleksiyonunda yer alır.

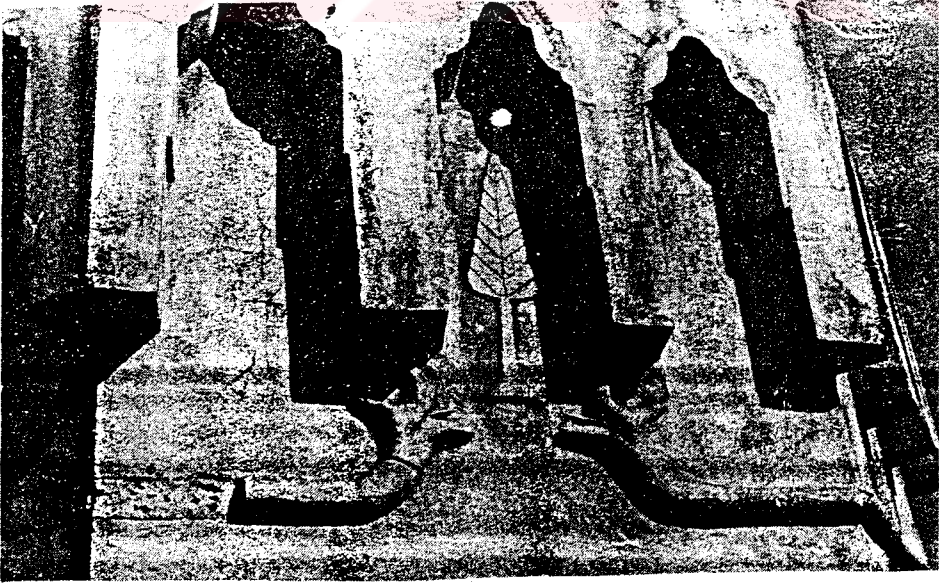
Resim No 70 : Afyon Boyalıköy'deki bir mezar taşı. 13.yüzyıl.

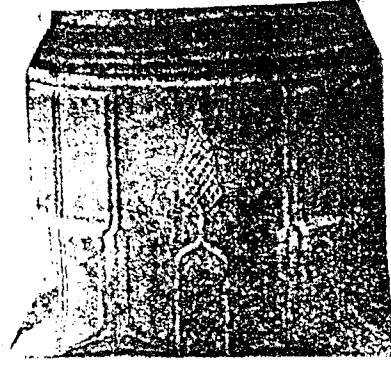
Resim No 71 : Divriği Ulu Cami kuzey taçkapısındaki süsleme. Mengücekli Dönemi. 13.yüzyıl.

Resim No 72 : Erzurum Yakutiye Medresesi taçkapısının yan kısımlarındaki panc
İlhanlı Dönemi. 1310 tarihli.

Resim No 73 : Adana Ulu Caminin mukarnashlı konik örtüsünün kasağındaki
süsleme. Ramazanoğulları Dönemi. 1513-1541 tarihli

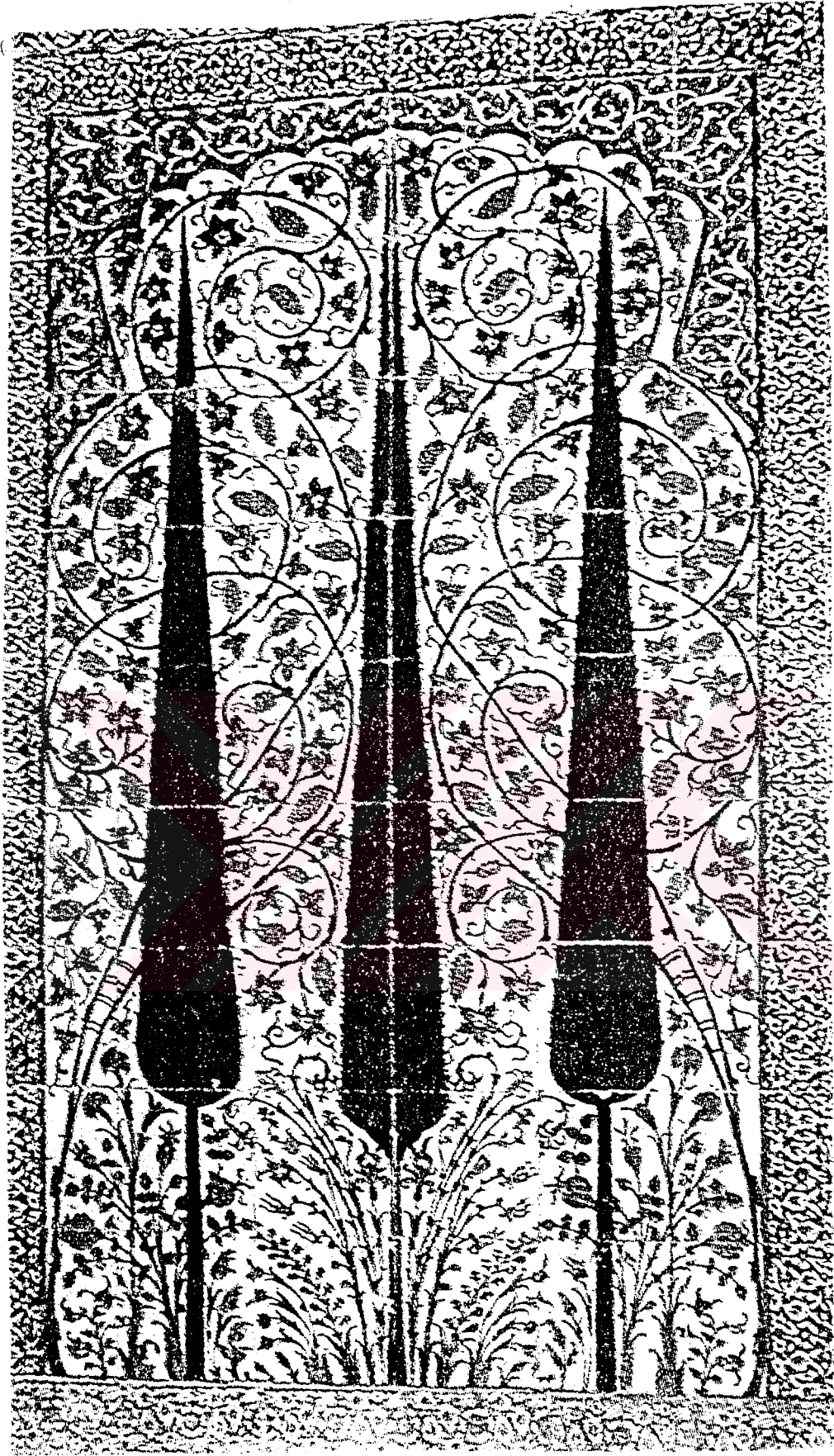
Resim No 74 : Üsküdar Mihrimah Camisinin şadırvanın çevresindeki sütun kaidesi.
Osmanlı Dönemi. 1547 tarihli.

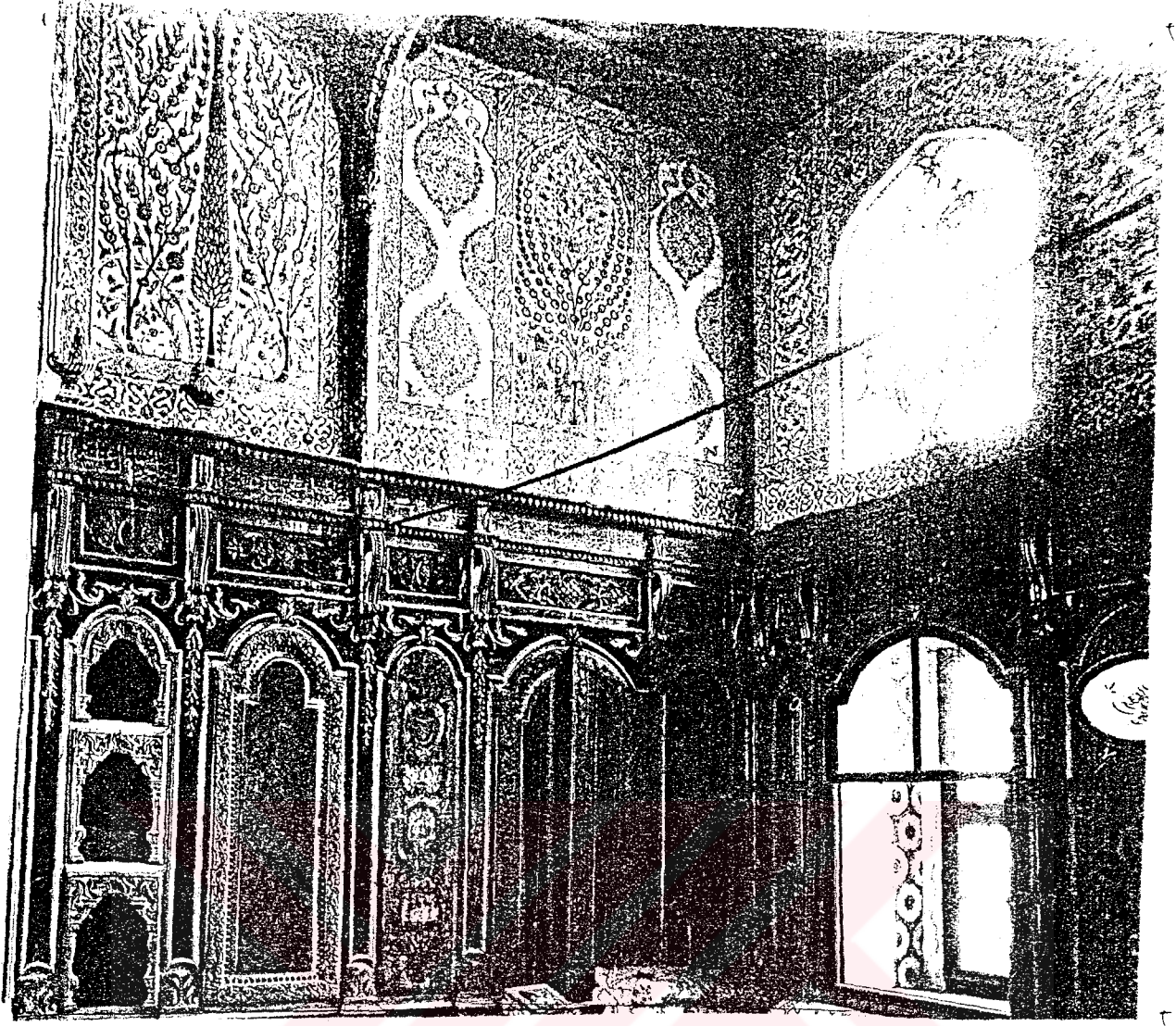
Resim No 75 : İstanbul Şehzade Camisi avlusunda üç musluklu su deposu. Osmanlı
Dönemi. 16.yüzyıl.

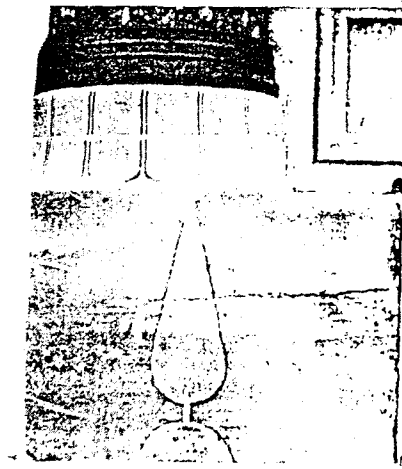
Resim No 76 : Aynı depodan detay.

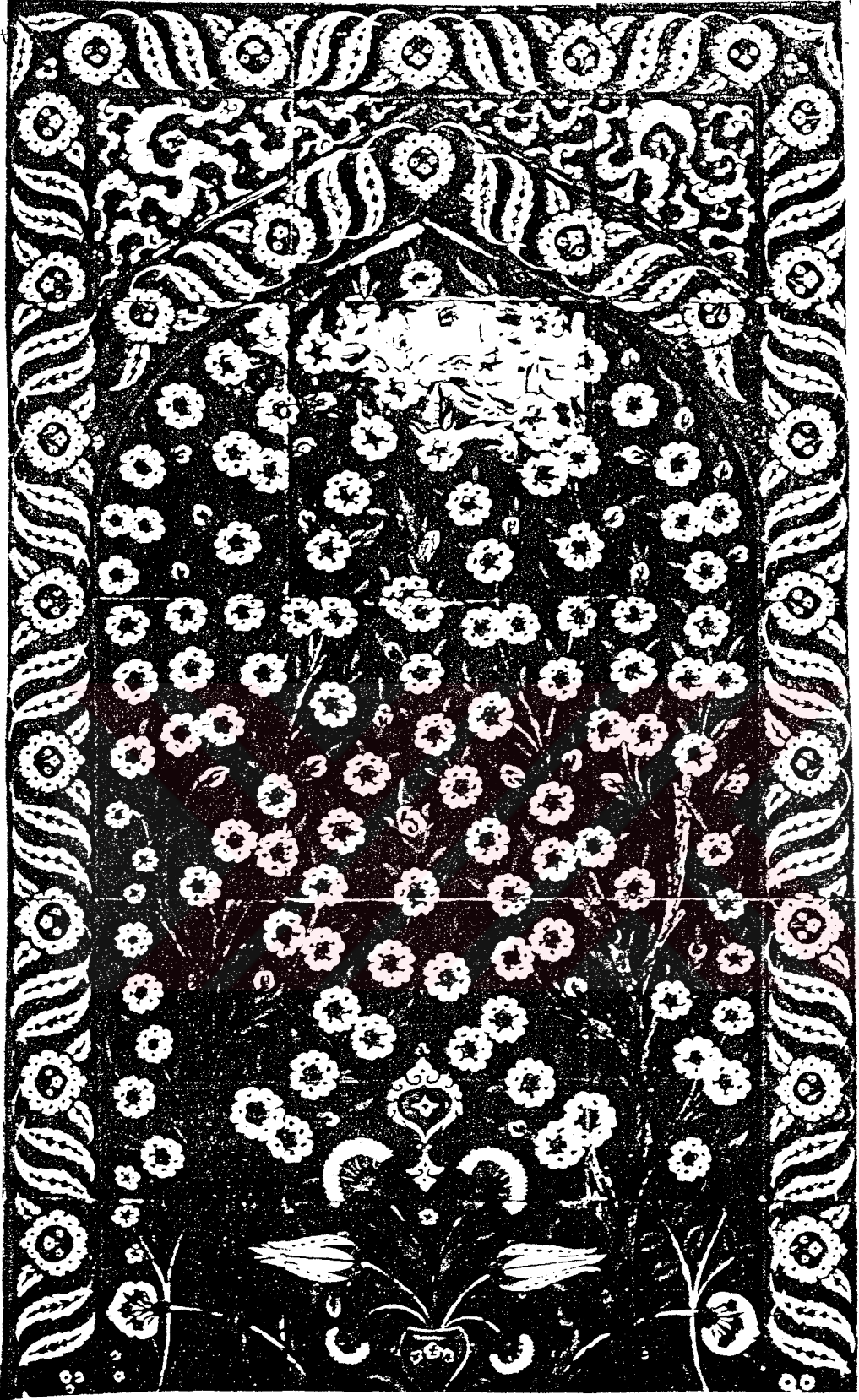
Resim No 77 : İstanbul Topkapı Sarayı harem kısmındaki Veliht Dairesindeki çini pano.

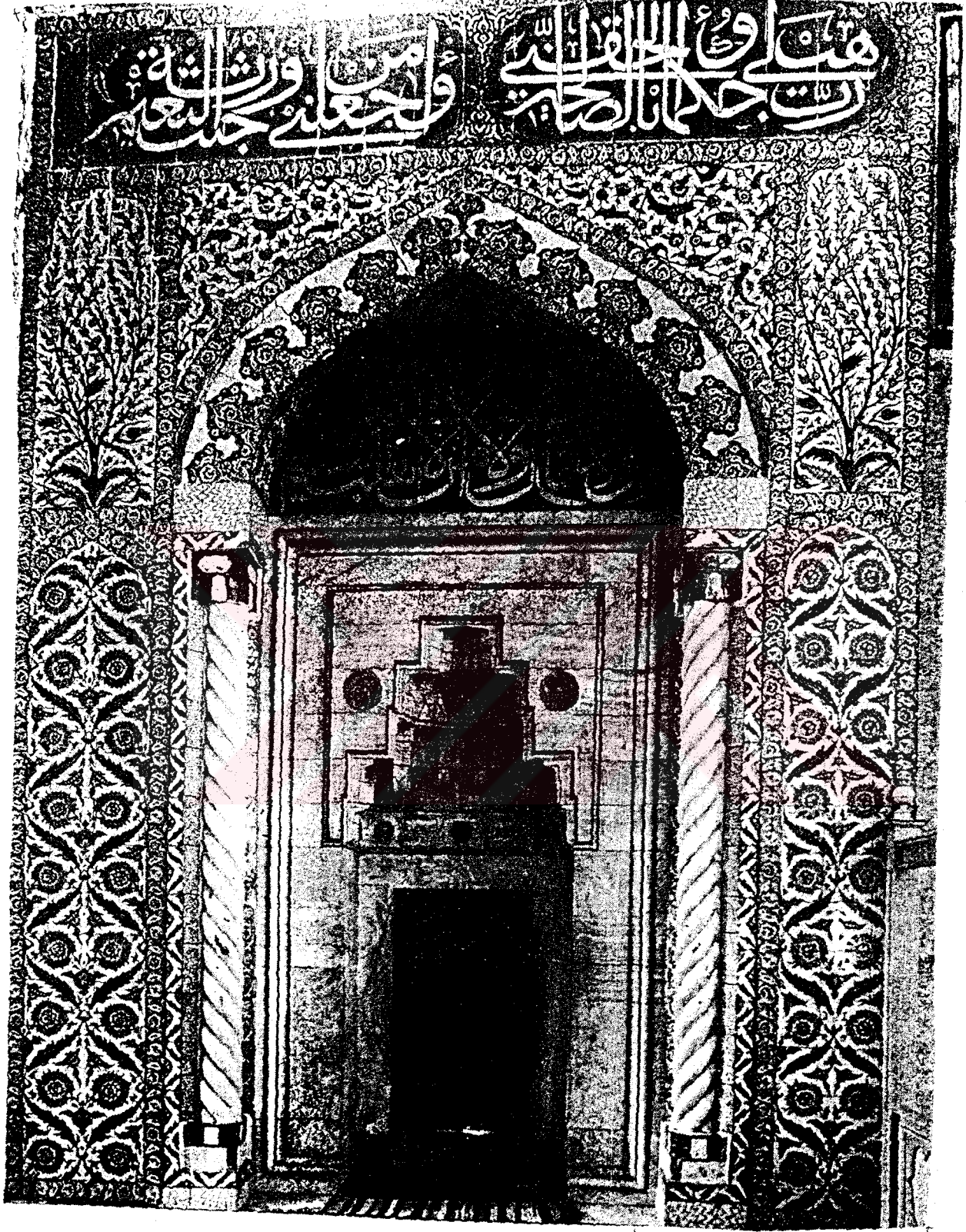
Resim No 78 : İstanbul Topkapı Sarayı harem kısmındaki çini pano.

Resim No 79 : İstanbul Süleymaniye Camisi doğu kapısındaki çini pano.

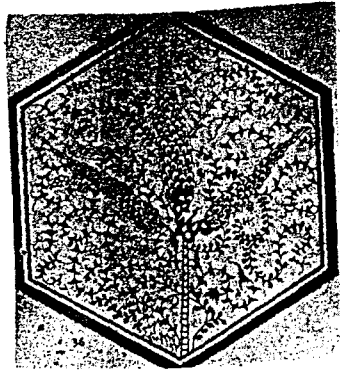
Resim No 80 : Hürrem Sultan Türbesi Mihrap nişi dolgularındaki çini pano. Osmanlı
önemi. 16.yüzyıl.

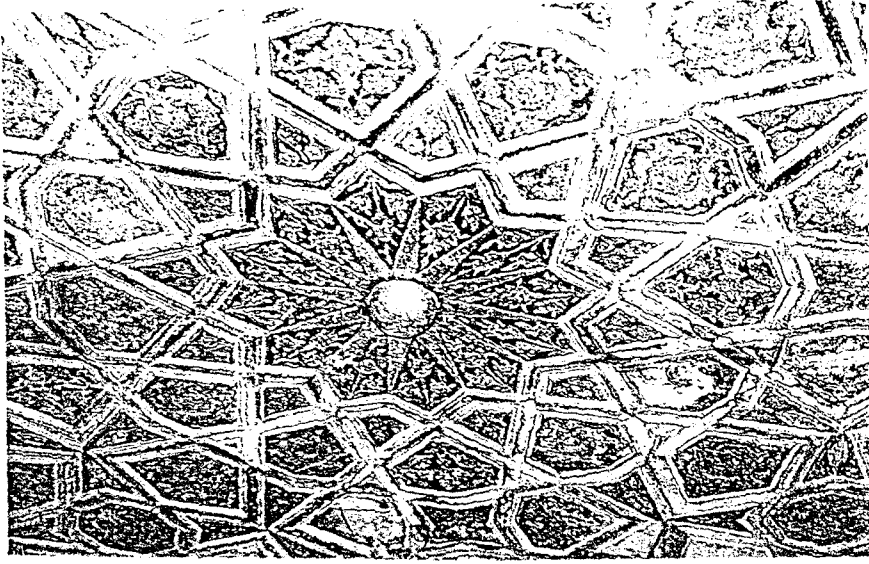
Resim No 81 : Edirne Selimiye Camisi mihrabının üst kısmındaki pano. Osmanlı
Dönemi 16.yüzyıl.

Resim No 82 : Edirne Selimiye Camisi hünkar mahfilindeki çini pano. Osmanlı
Dönemi 16.yüzyıl.

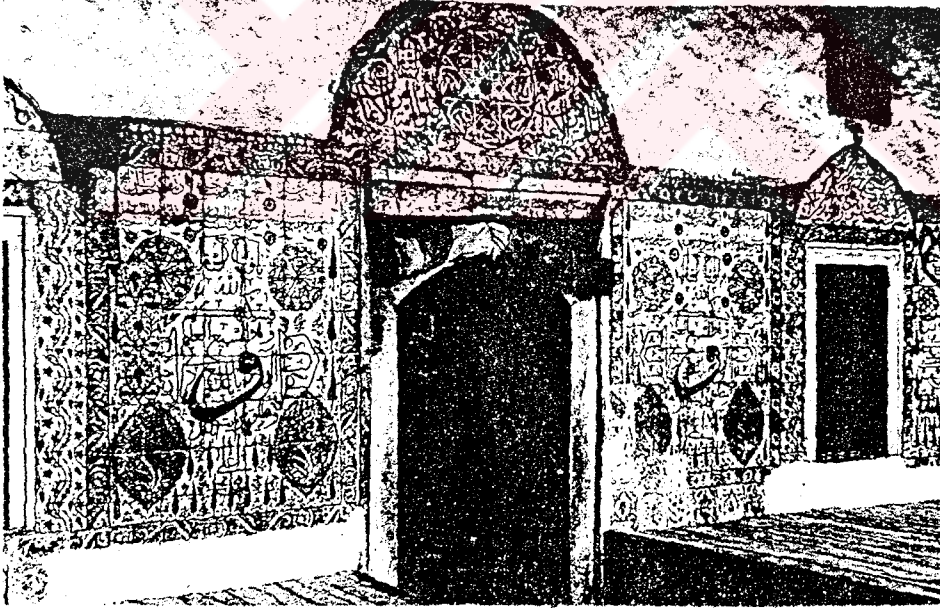

Resim No 83 : Edirne Muradiye Camisi duvar çinilerinden bir parça. Osmanlı
Dönemi 16.yüzyıl.

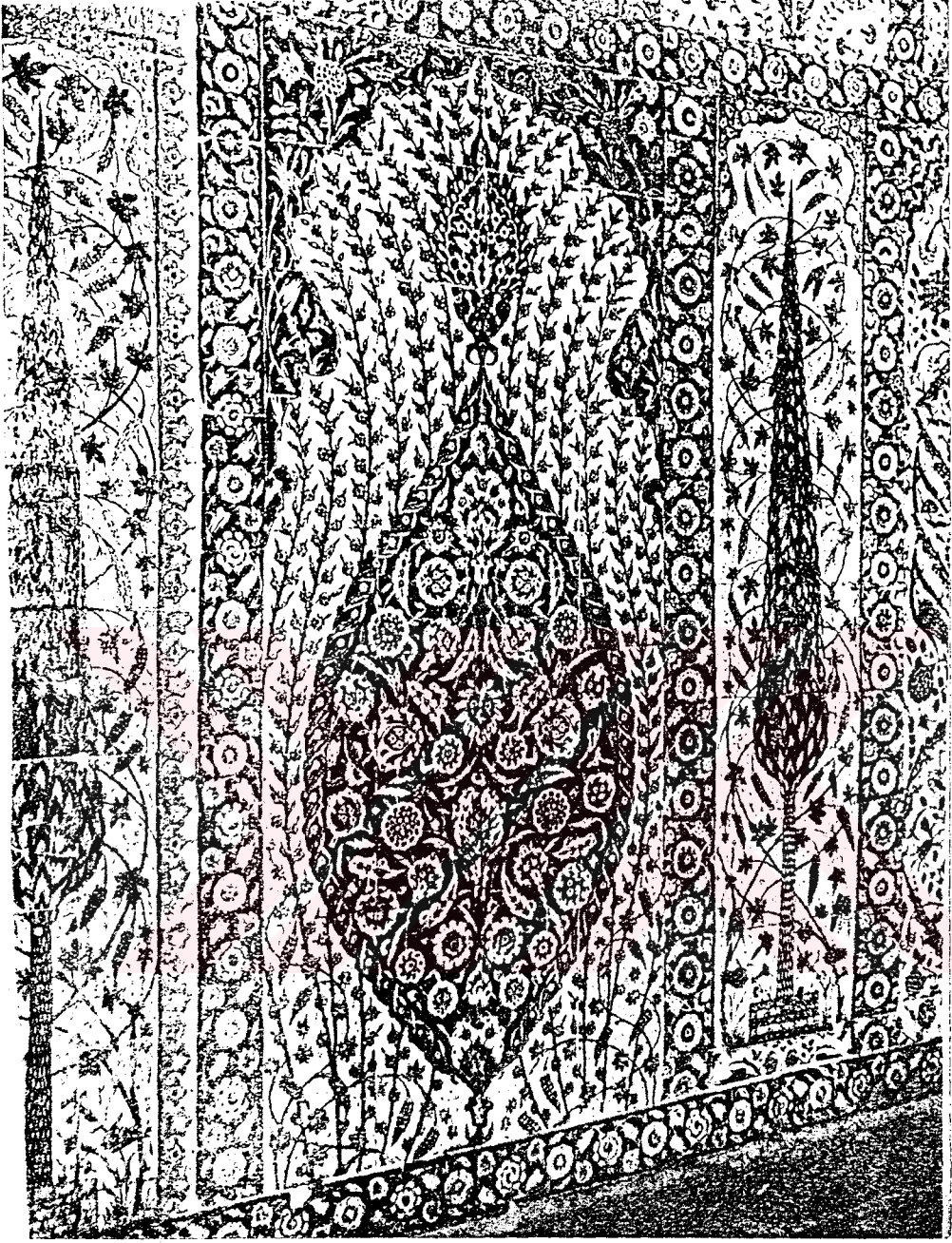
Resim No 84 : İstanbul Rüstem Paşa Camisi girişinde sol taraftaki mahfil tavanı.

Osmanlı Dönemi. 16.yüzyıl

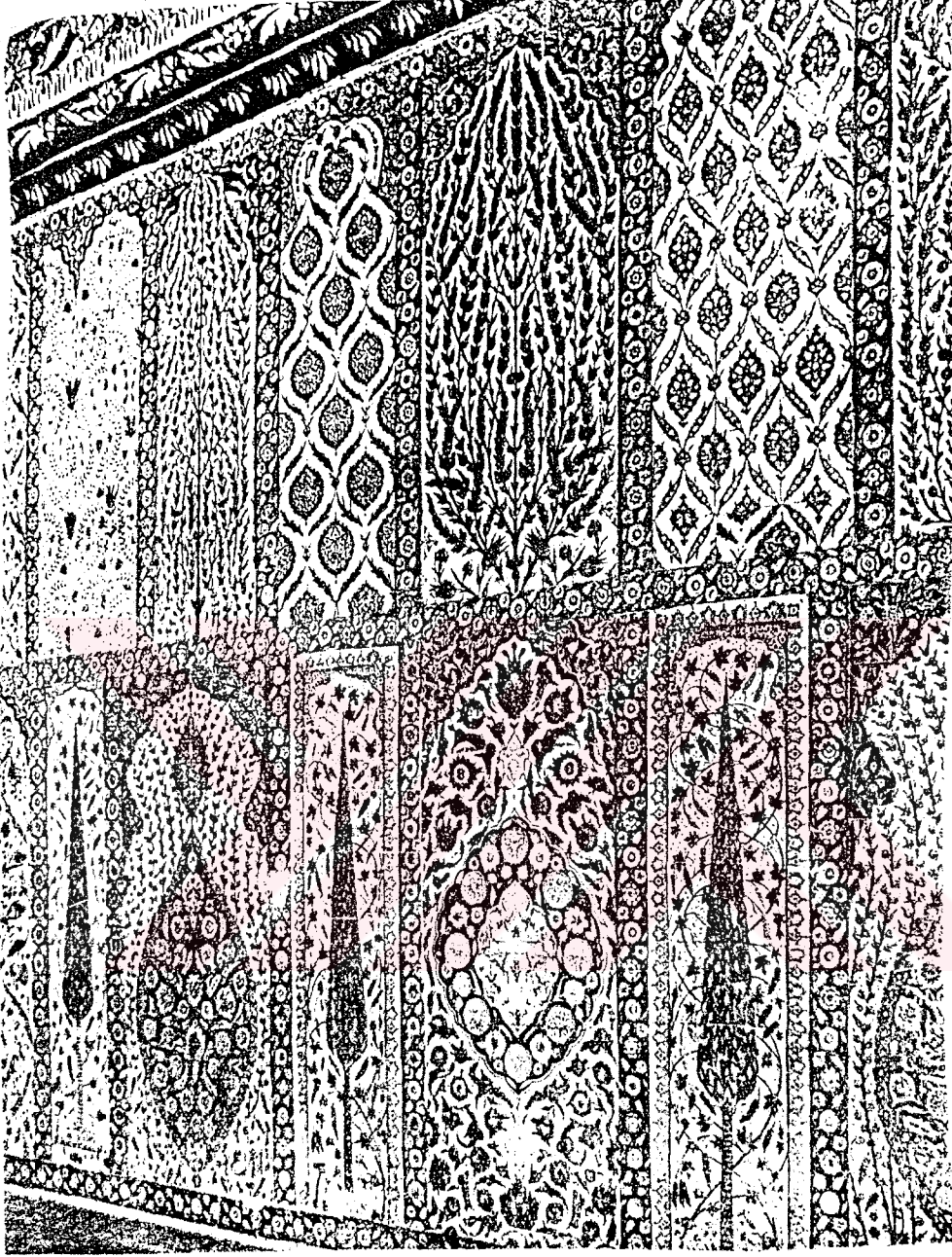

Resim No 85 : İznik Eşrefoğlu Rumi Camisinin iç kısmındaki çiniler. Osmanlı

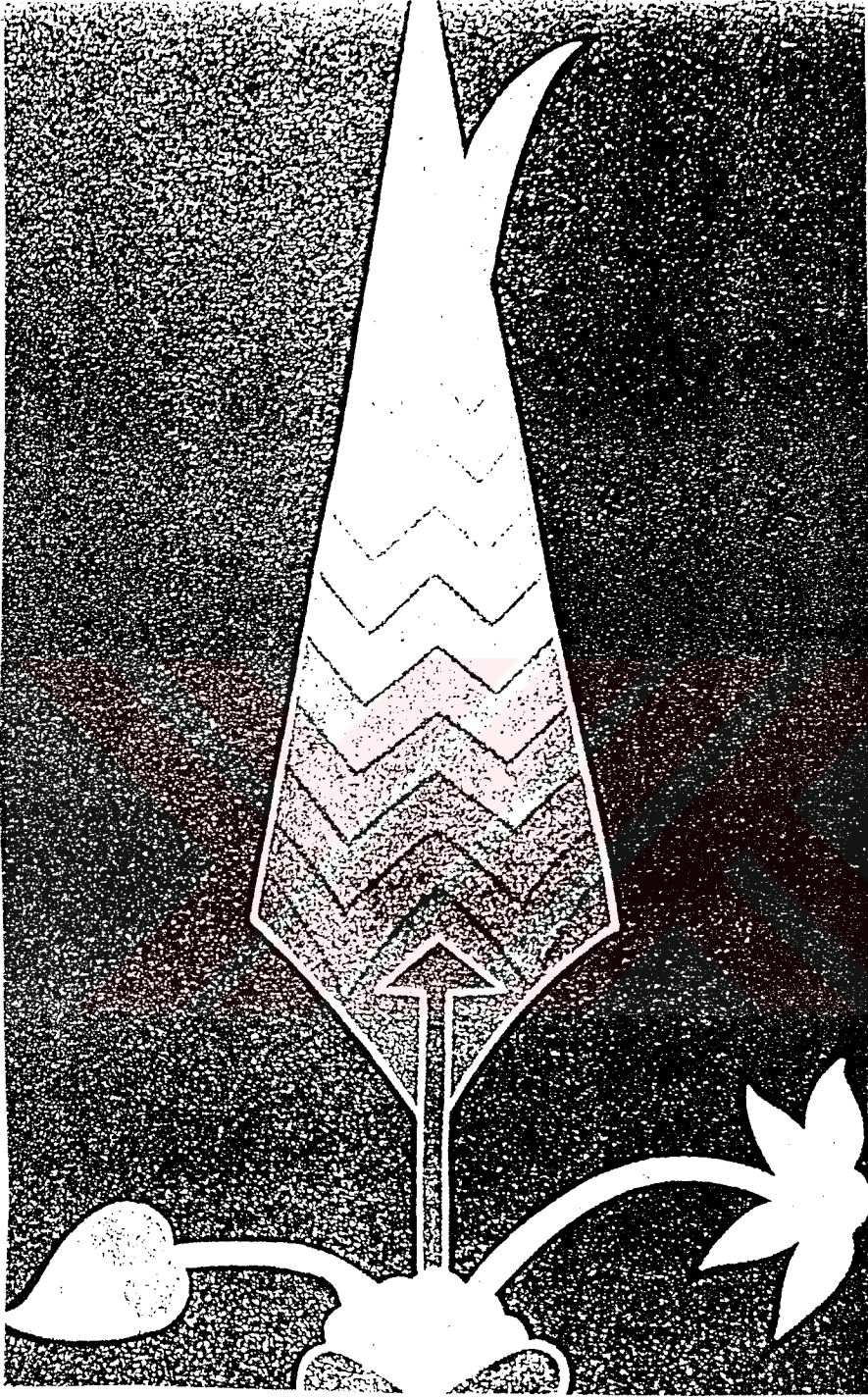
Dönemi. 1623-1640 tarihli.

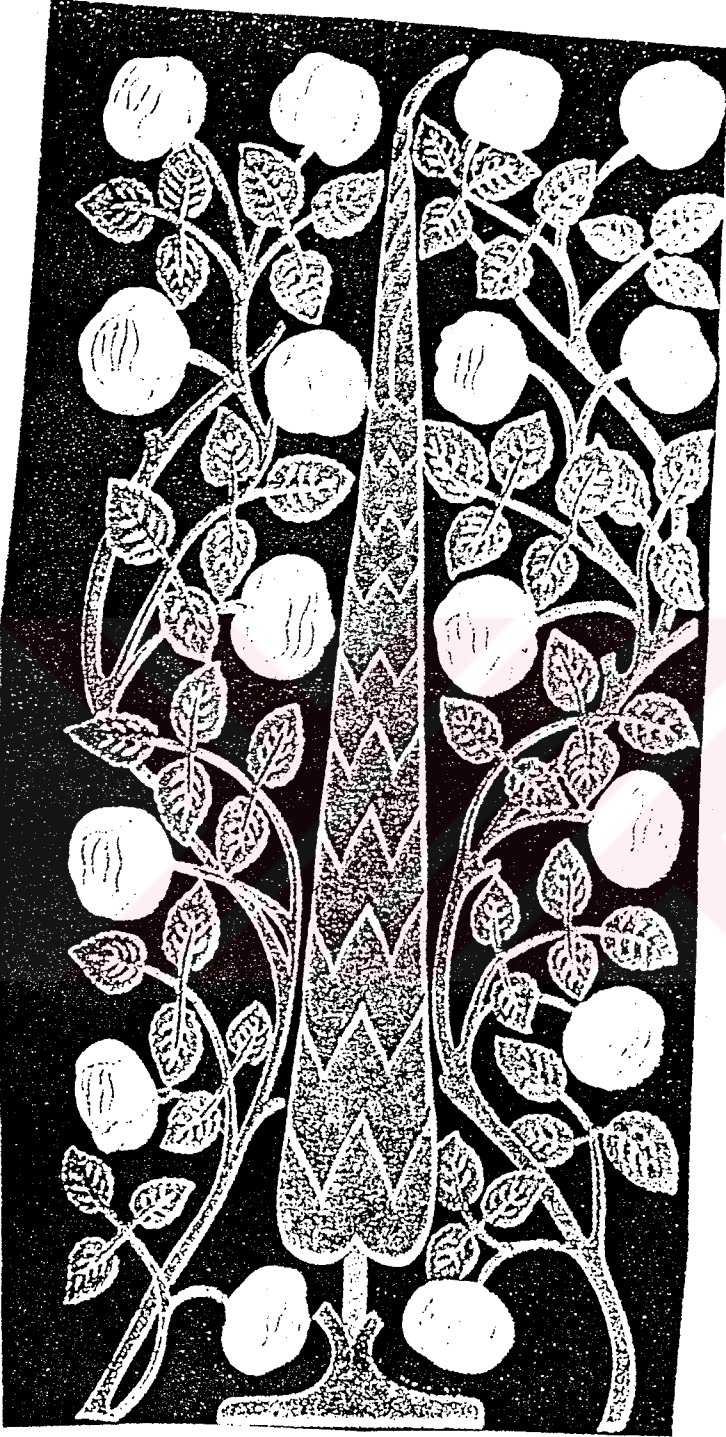
Resim No 86 : İstanbul Sultan Ahmed Camisi içinde yer alan çini pano. Osmanlı
Dönemi. 17.yüzyıl.

Resim No 87 : İstanbul Sultan Ahmet Camisi içindeki bir başka çini pano. Osmanlı
Dönemi. 17.yüzyıl.

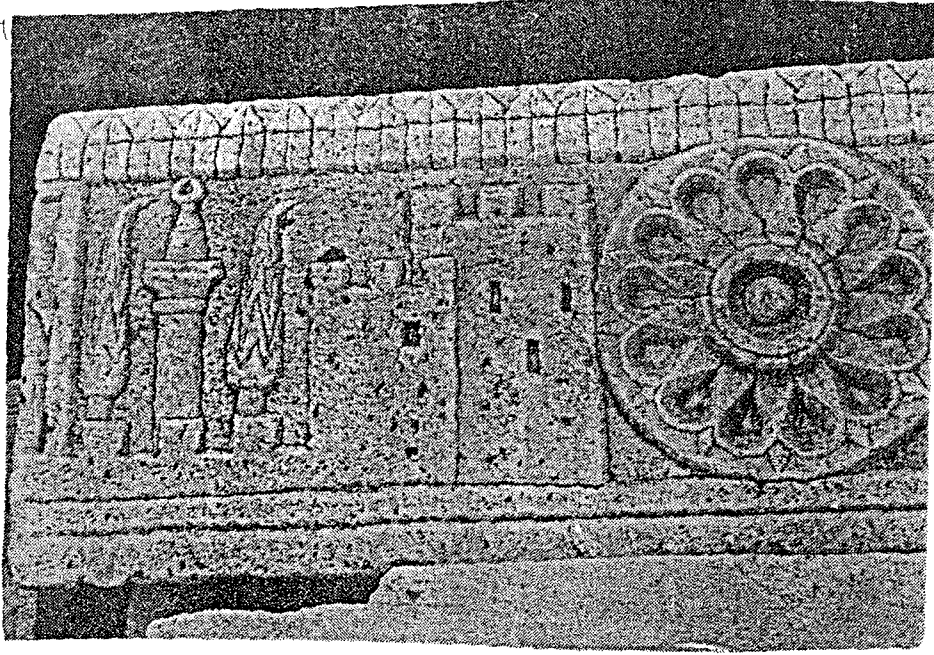

Çizim No 19 : İstanbul Piyalepaşa Camisi hazinesindeki bir mezartaşı süslemesi.
Osmanlı Dönemi 16.yüzyıl

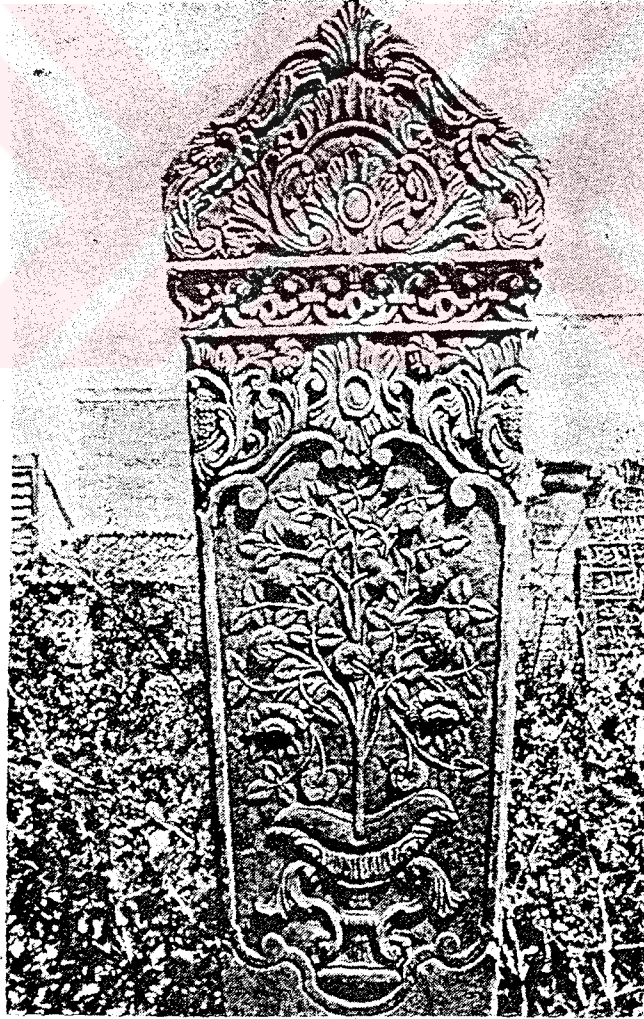

Çizim No 20 : İstanbul Piyalepaşa Camisi haziresindeki bir mezartaşı süslemesi.

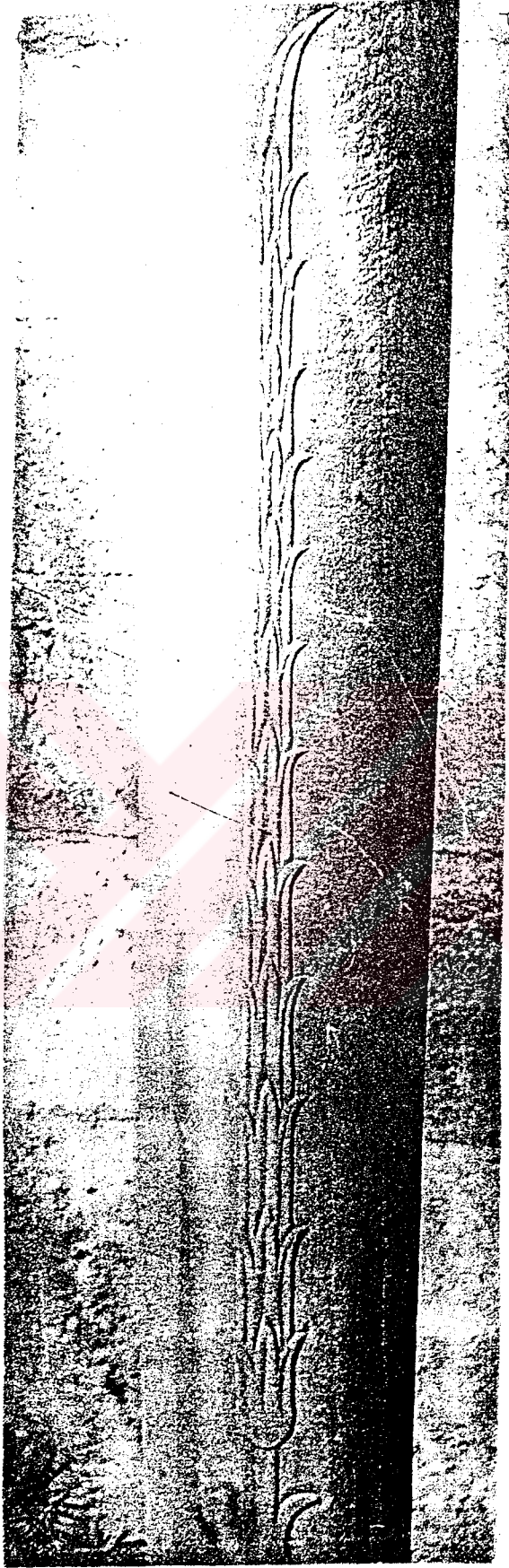
Osmanlı Dönemi 17.yüzyıl

Resim No 88 : Alaşehir Şeyh Sinan Camisi haziresindeki bir lahit üzerindeki süsleme. Osmanlı Dönemi 18-19.yüzyıl.

Resim No 89 : İstanbul Murat Paşa Camisi haziresinde bir mezar taşı. Osmanlı Dönemi.

Resim No 90 : Osmanlı Dönemi mezar taşı.

Resim No 91 : İstanbul Ayrılık Çeşmesi Mezarlığındaki bir mezar taşı. Osmanlı
Dönemi.

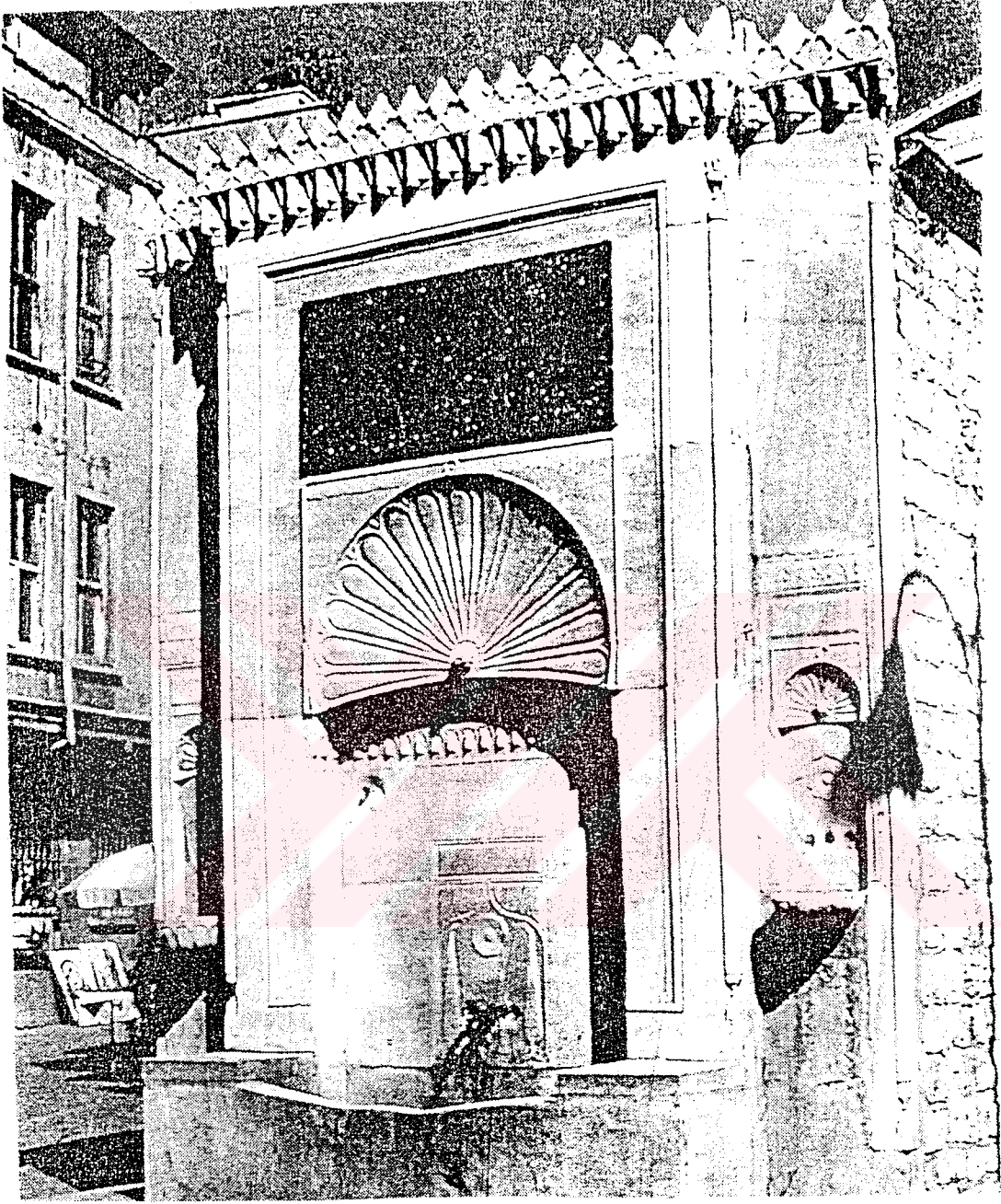

Resim No 92 : Osmanlı Dönemi mezar taşı.

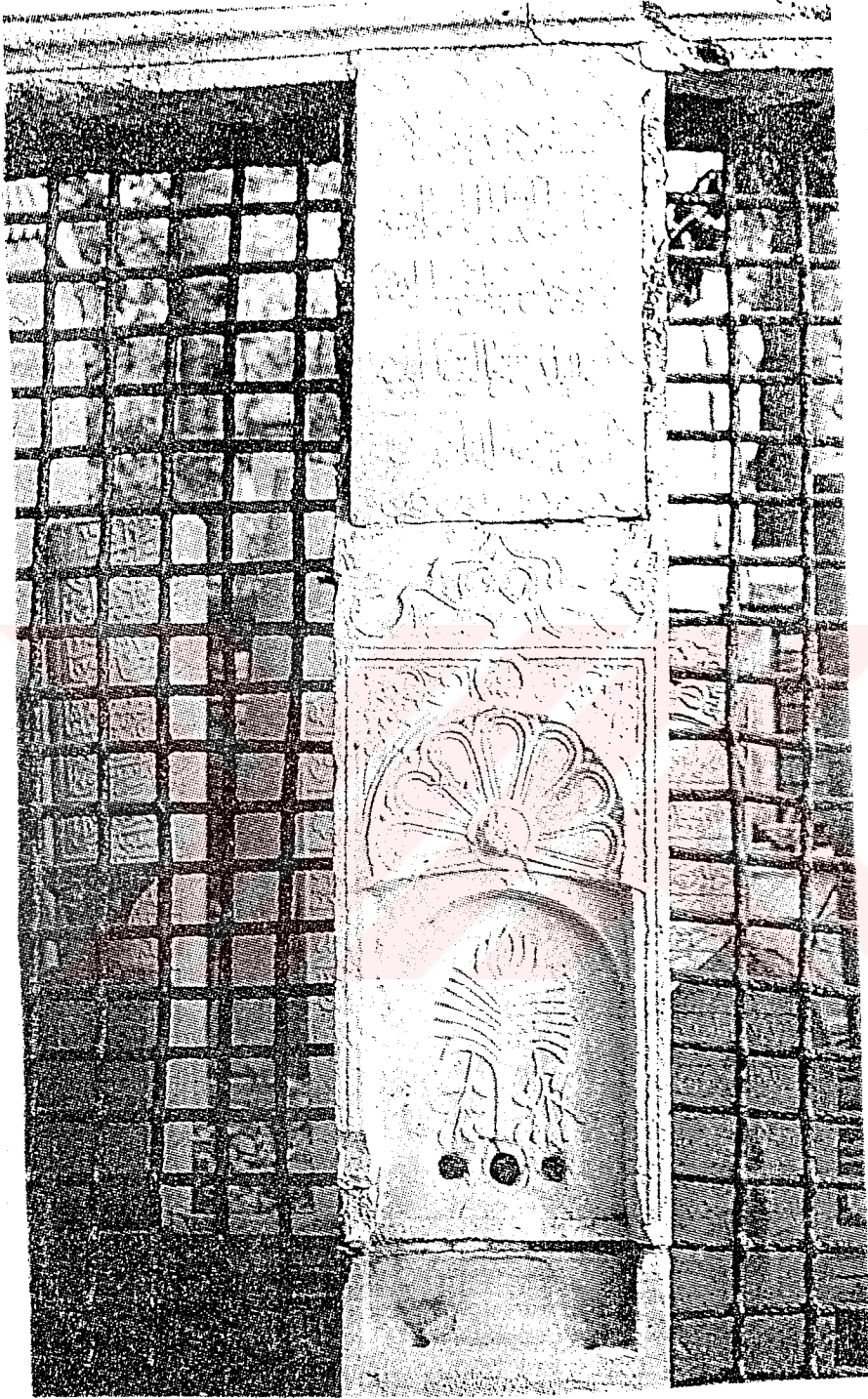

Resim No 93 : Aynalıkavak Kasrına girmeden önceki bahçede yer alan çeşme.

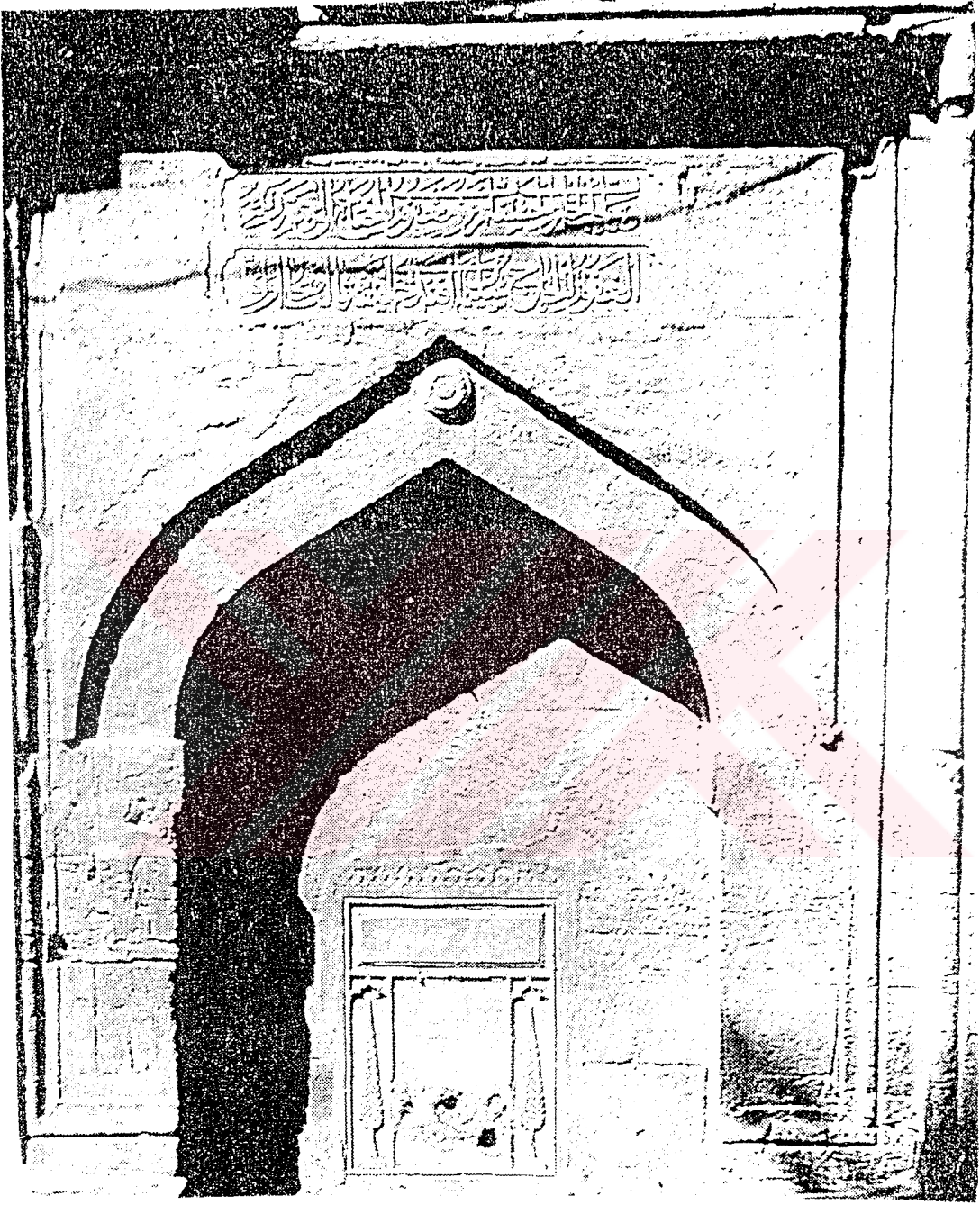
Osmanlı Dönemi. 18.yüzyıl.

Resim No 94 : Ortaköy Camisi karşısındaki çeşme. Osmanlı Dönemi. 18.yüzyıl.

Resim No 95 : Eyüp Camisinin Haliç tarafındaki kapısından çıkışta sol kısımdaki hazirenin parmaklıklarındaki çeşme. Osmanlı Dönemi.

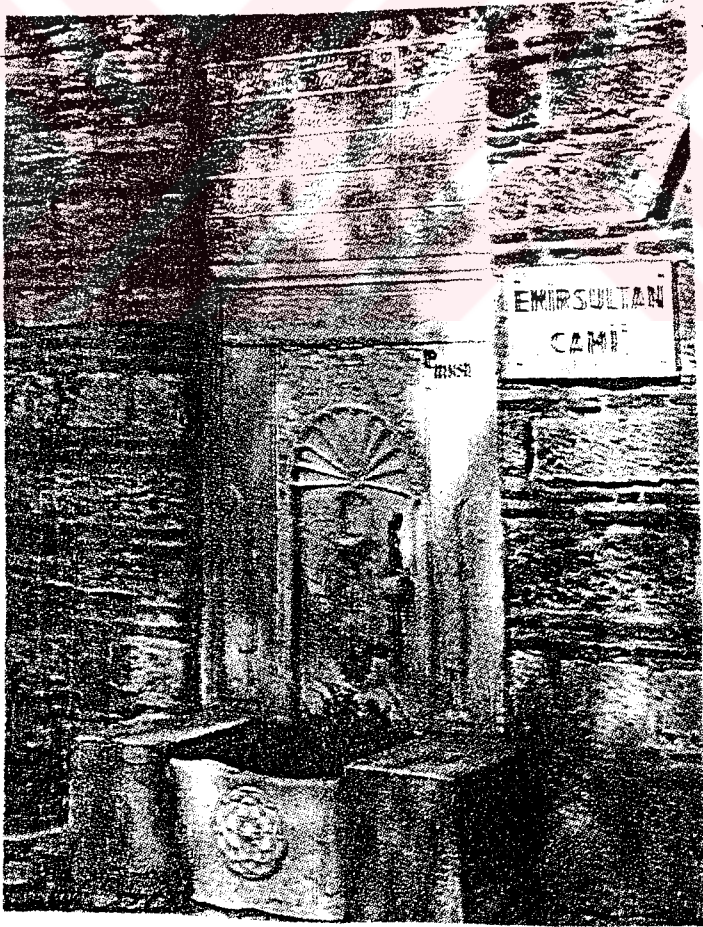

Resim No 96 : Aksaray'da, Yeşil Teki ile Horhor Caddesi köşesindeki çeşme.

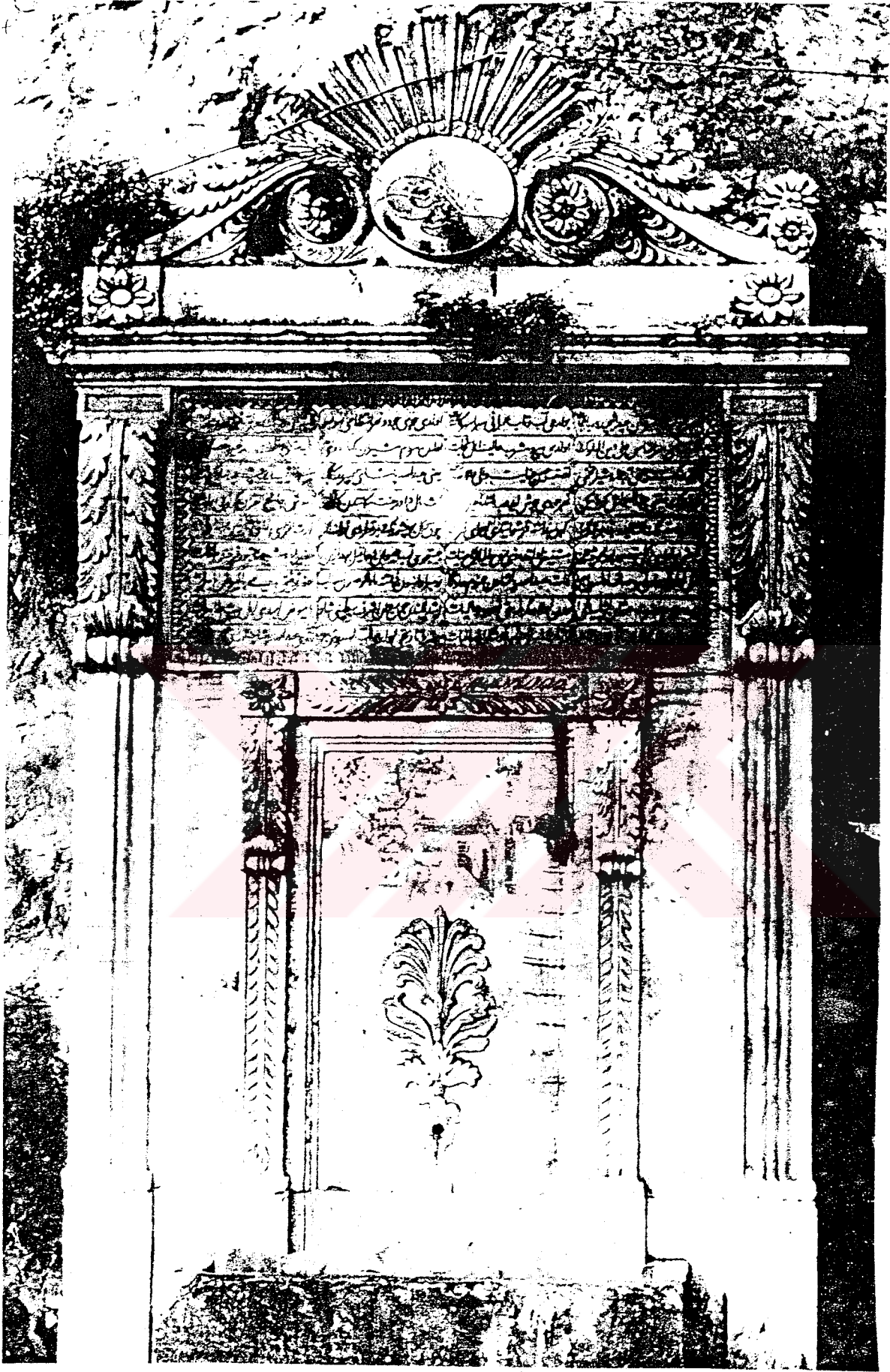
Osmanlı Dönemi. 18.yüzyıl.

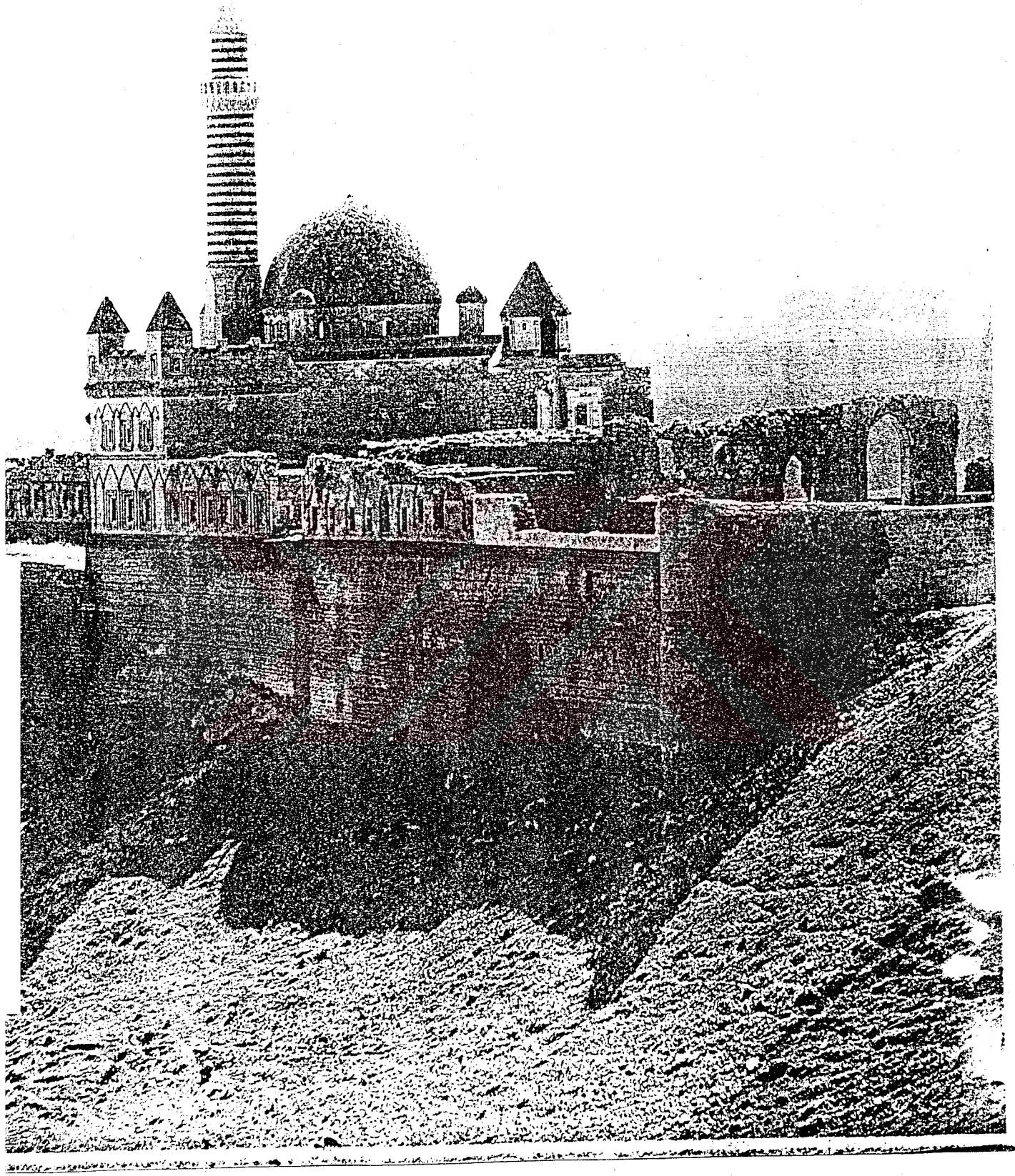
Resim No 97 : Bursa'daki Darussaade Ağası eşmesi cephesi. Osmanlı Dönemi.
1743 tarihli.

Resim No 98 : Aynı çeşmeden detay.

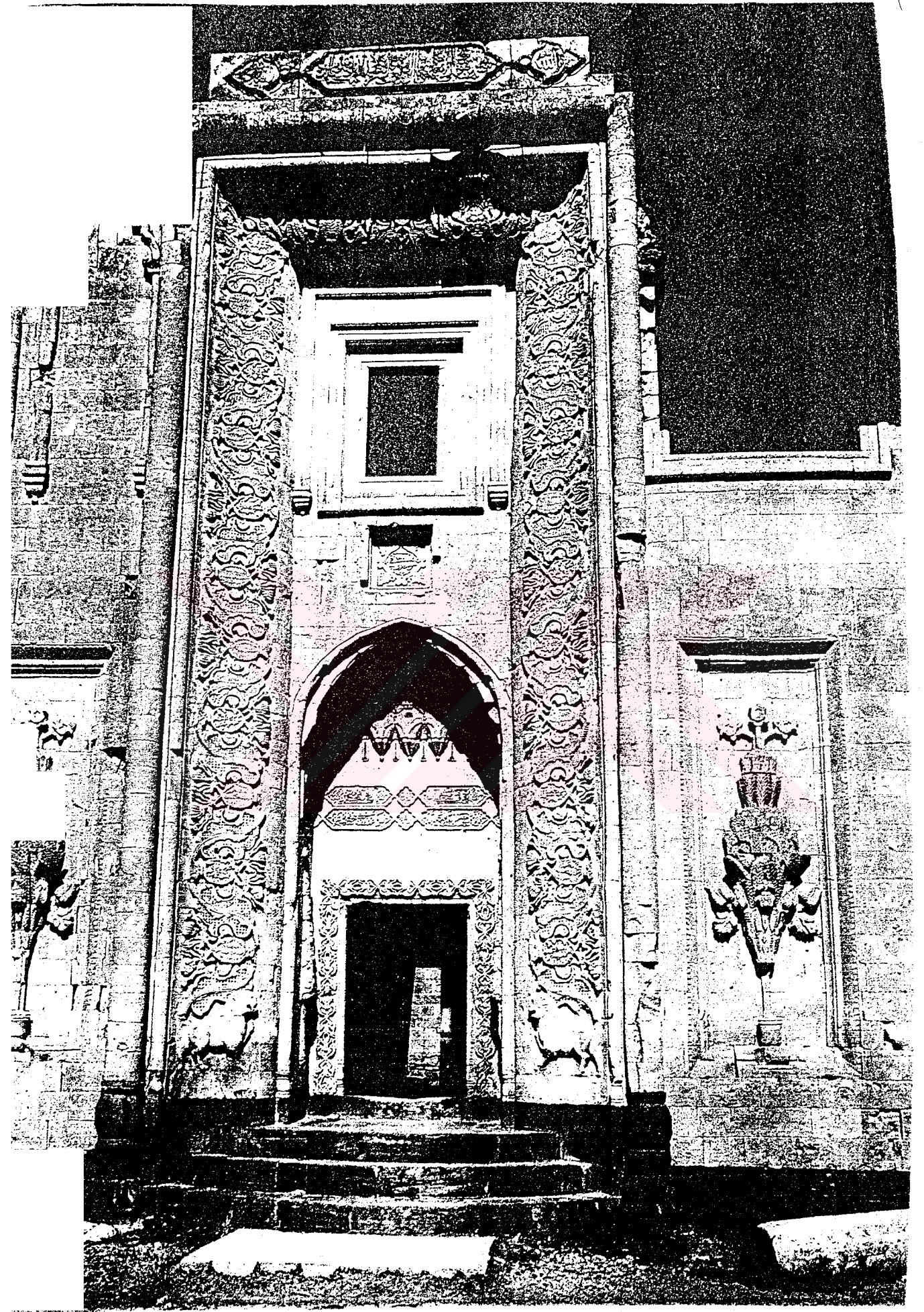

Resim No 99 : Trabzon Haznedarzade Abdullah çeşmesi. Osmanlı Dönemi, 1844-1845 tarihli.

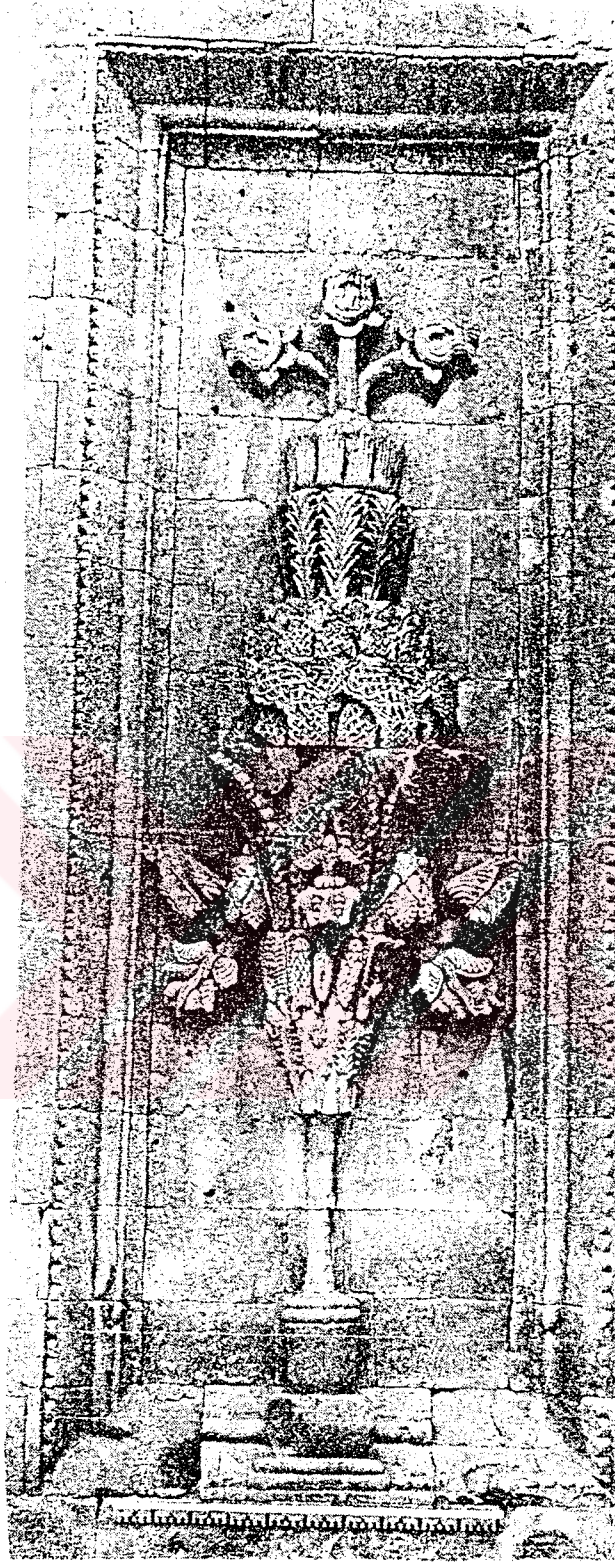

Resim No 100 : Doğubeyazıt İshak Paşa Sarayı genel görünüm. Osmanlı Dönemi.

18.yüzyıl.

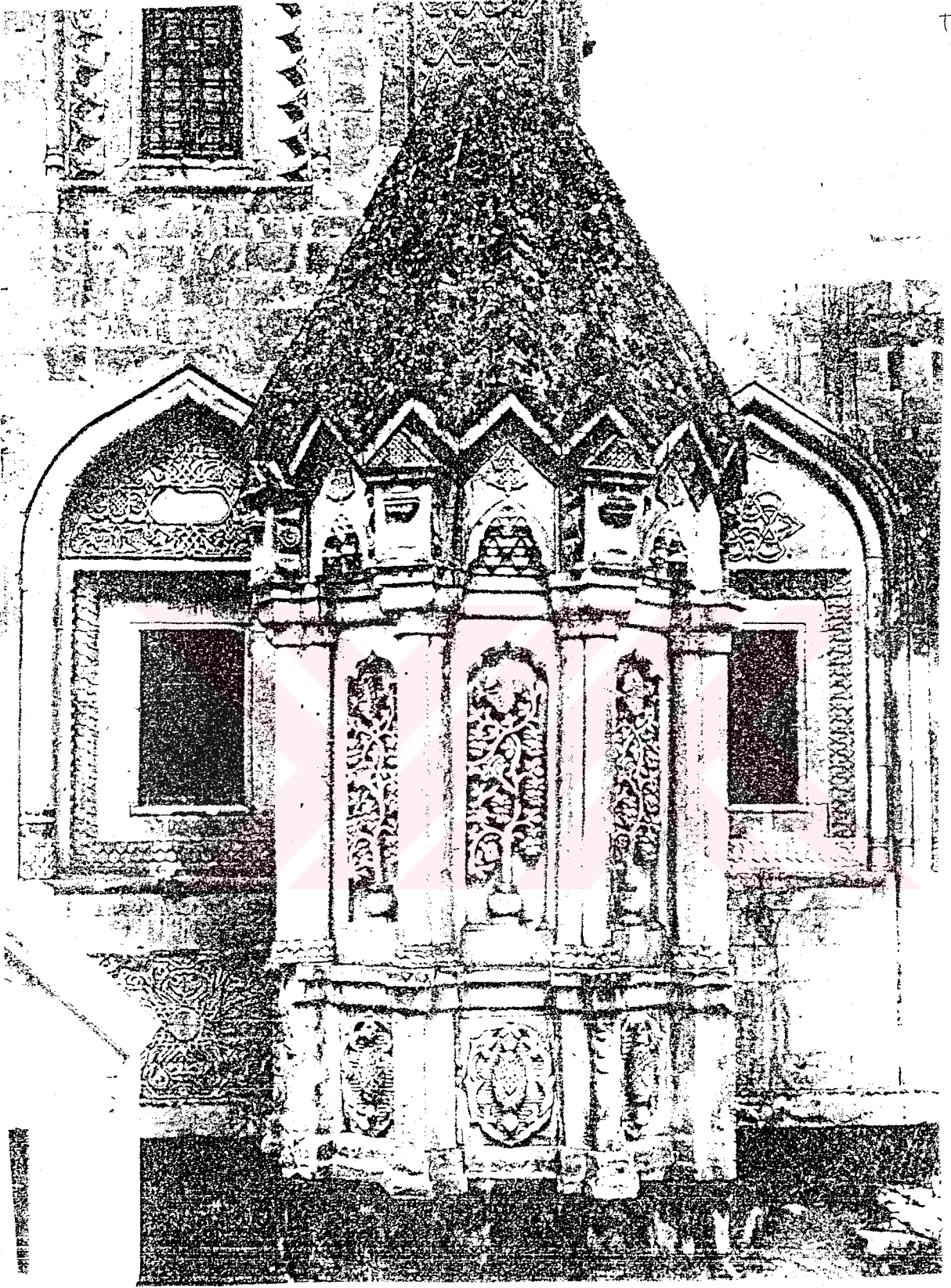
Resim No 101 : Doğubeyazıt İshak Paşa Sarayı harem taçkapısı.

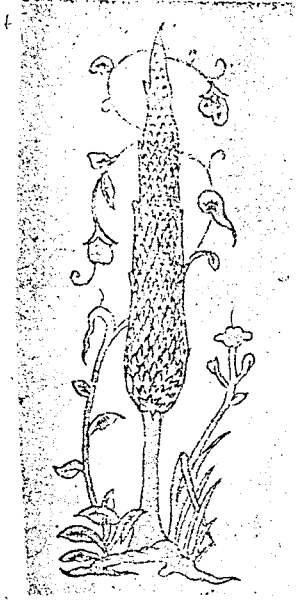
Resim No 102 : Doğubeyazıt İshak Paşa Sarayı taçkapısının iki yandaki pano.

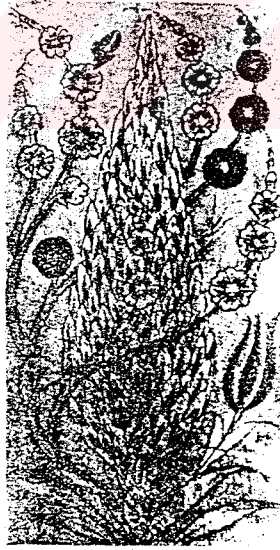
Resim No 103 : Doğubeyazıt İshak Paşa Sarayı ikinci taçkapının cephesindeki servili süsleme.

Resim No 104 : Doğubeyazıt İshak Paşa Türbesi cephesi.

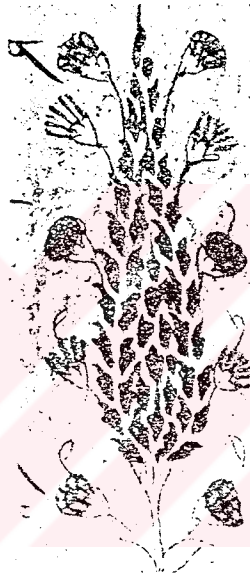
Resim No 105 : II.Mehmet'in Őhzadelik d6nemine ait bir minyat6r. Osmanlı D6nemi. 16.y6zyıl. S6leymaniye K6t6phanesi Fatih Kısımındaki 25 envanter numarasına kayıtlı.

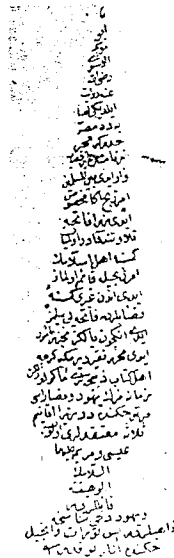
Resim No 106 : I.S6leyman'ın Muhibbi Mahlasıyla yazdığı divanın sayfalarındaki bir minyat6r. Osmanlı D6nemi. 16.y6zyıl. İstanbul 6niversitesi K6t6phanesi, T.5467 envanter numarasına kayıtlı.

Resim No 107 : Aynı divandan bir başka minyatür.

Resim No 108 : Aynı divandan bir başka minyatür.

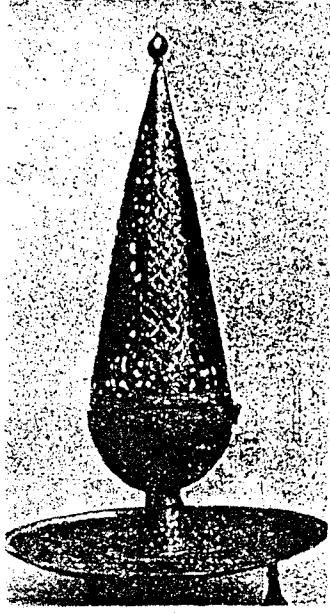
Resim No 109 : Servi şeklinde bir yazı örneği. Osmanlı Dönemi. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 6701 envanter numarasına kayıtlı.

Resim No 110 : “Gazneli Mecmuası” adlı eserin (varak 33-a) sayfasındaki kağıt oyma işçilik. Osmanlı Dönemi 18.yüzyıl. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Müze kısmı, T.5461 envanter numarasına kayıtlı.

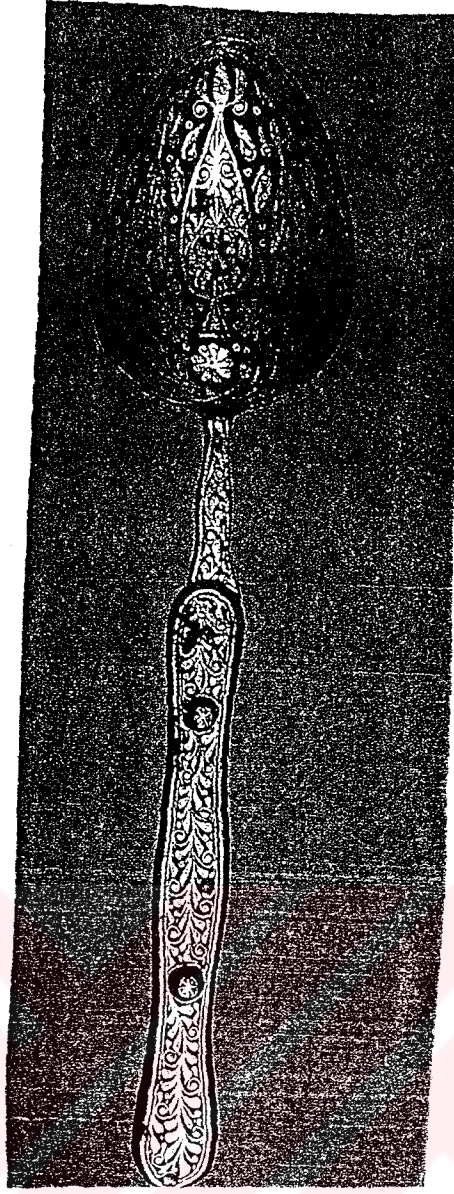
Resim No 111 : “Fatih Albümü” adlı eserin (173a-199b) yapraklarının arasındaki kağıt oyma işçiliği örneklerinden. Osmanlı Dönemi 18.yüzyıl. Topkapı Sarayı, 2153 envanter numarasına kayıtlı.

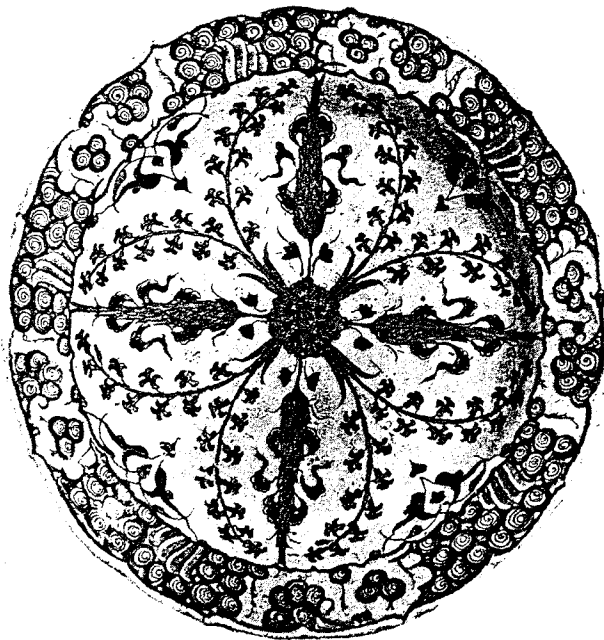
Resim No 112 : Tombak buhur dan. Osmanlı Dönemi. İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi, 18 envanter numarasına kayıtlı

Resim No 113 : Madeni Kupa. Çapı 15,5 cm, Yük: 4,2 cm. Osmanlı Dönemi, 16.yüzyıl, Macaristan milli Müzesi Keresturi Prusta Hazinesi. 1887. 17-4 numaralı envantere kayıtlı.

Resim No 114 : Madeni kaşık. Osmanlı Dönemi 18.yüzyıl ortası. Sadberk Hanım Müzesi.

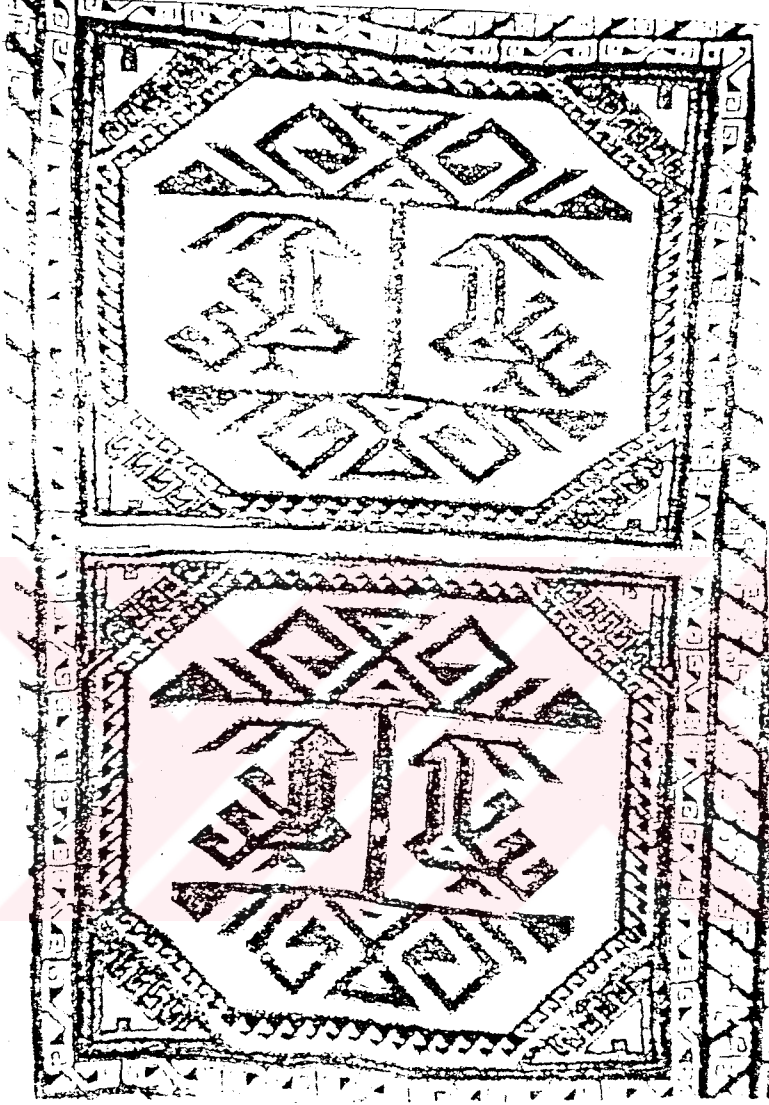
Resim No 115 : ini tabak. ap 29.5 cm. Osmanlı Dönemi, 1560-65. Atina Benaki Müzesi, 17 envanter numarasına kayıtlı.

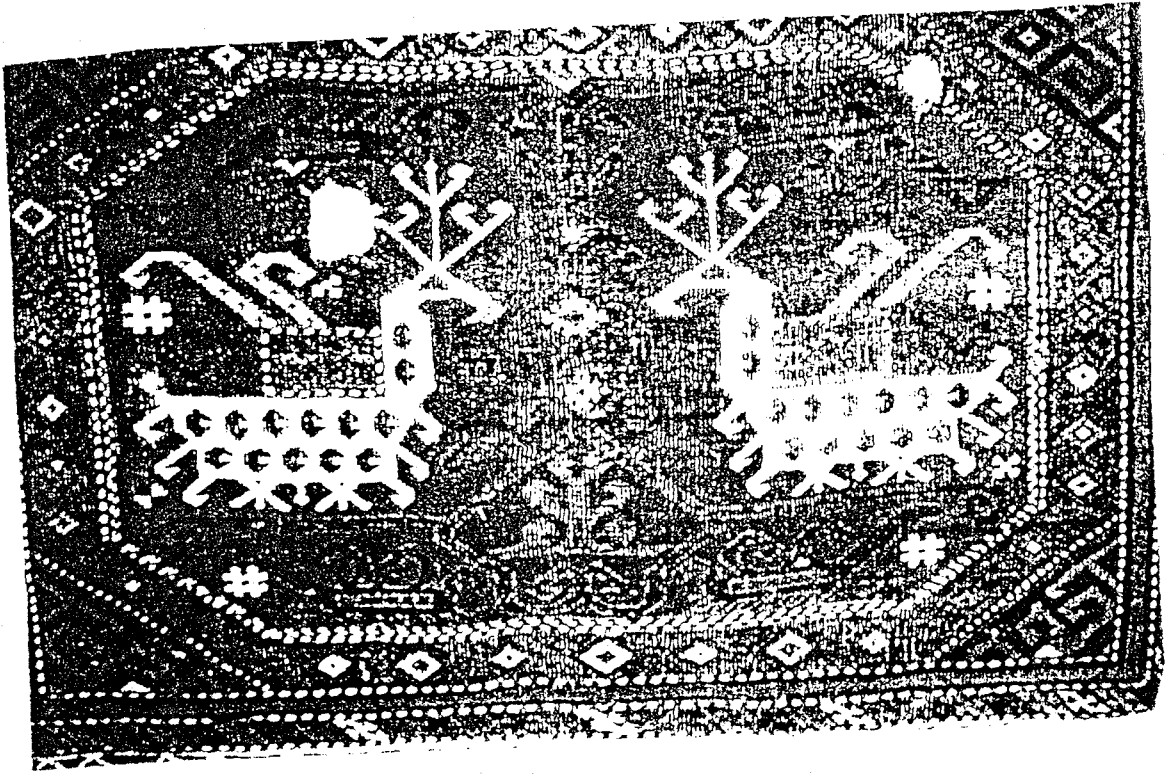
Resim No 116 : Çini tabak. Çapı 29.1 cm. Osmanlı Dönemi, 1570-1575. Washington Freer Sanat Galerisinde, 66,25 no.lu envantere kayıtlı.

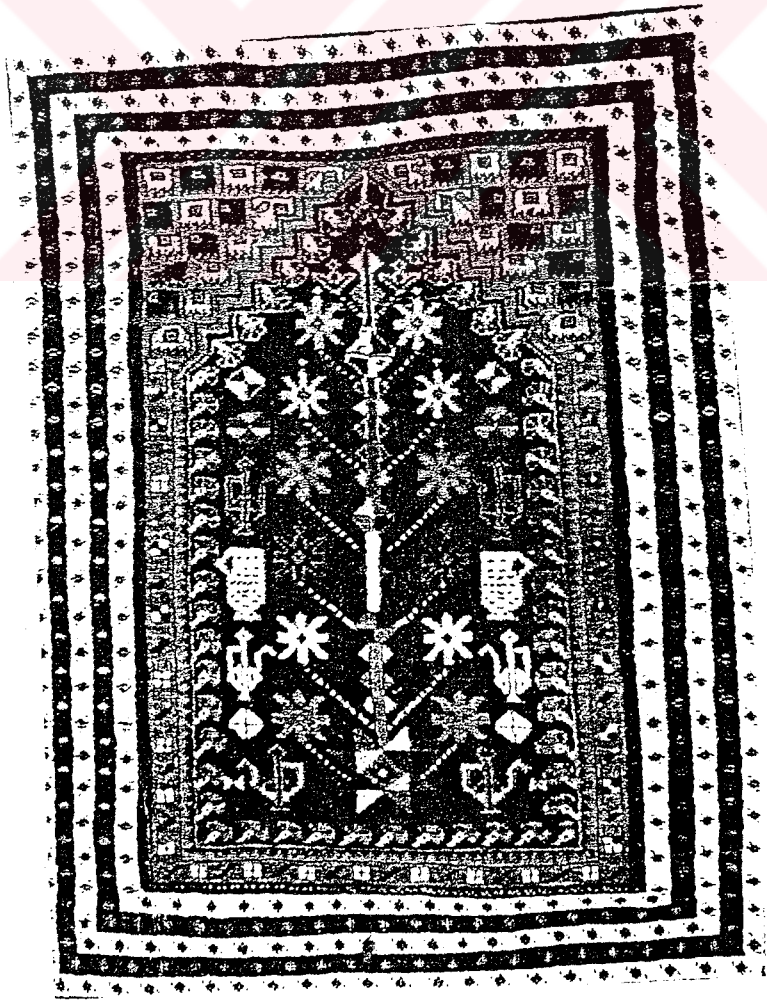
Resim No 117.: Testi. Yüksek: 22 cm. Osmanlı Dönemi 1560-65 Londra'daki Thomas Barlow Koleksiyonunda yer alır.

Resim No 118 : Hayvan figürlü halı (Marby Halısı). Osmanlı Dönemi. 15.yüzyıl ortası. Stockholm The Museum of National Antiquities'de. 17.786 numaralı envanterle kayıtlı.

Resim No 119 : Halı. 153 x 221 cm ebadında. Osmanlı Dönemi 15.yüzyıl sonu.
İstanbul Vakıflar Halı Müzesi'nde 2076 numaralı envantere kayıtlı.

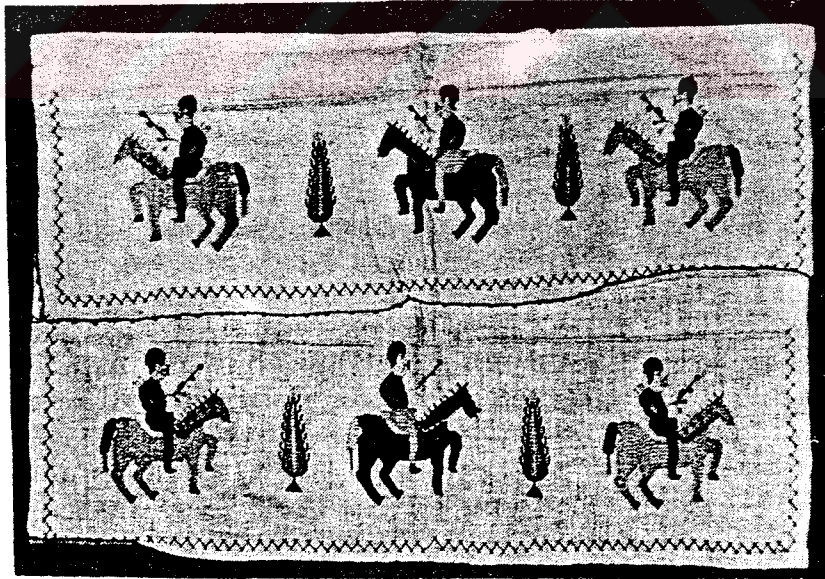
Resim No 120 : Halı. Osmanlı Dönemi, 19.yüzyıl.

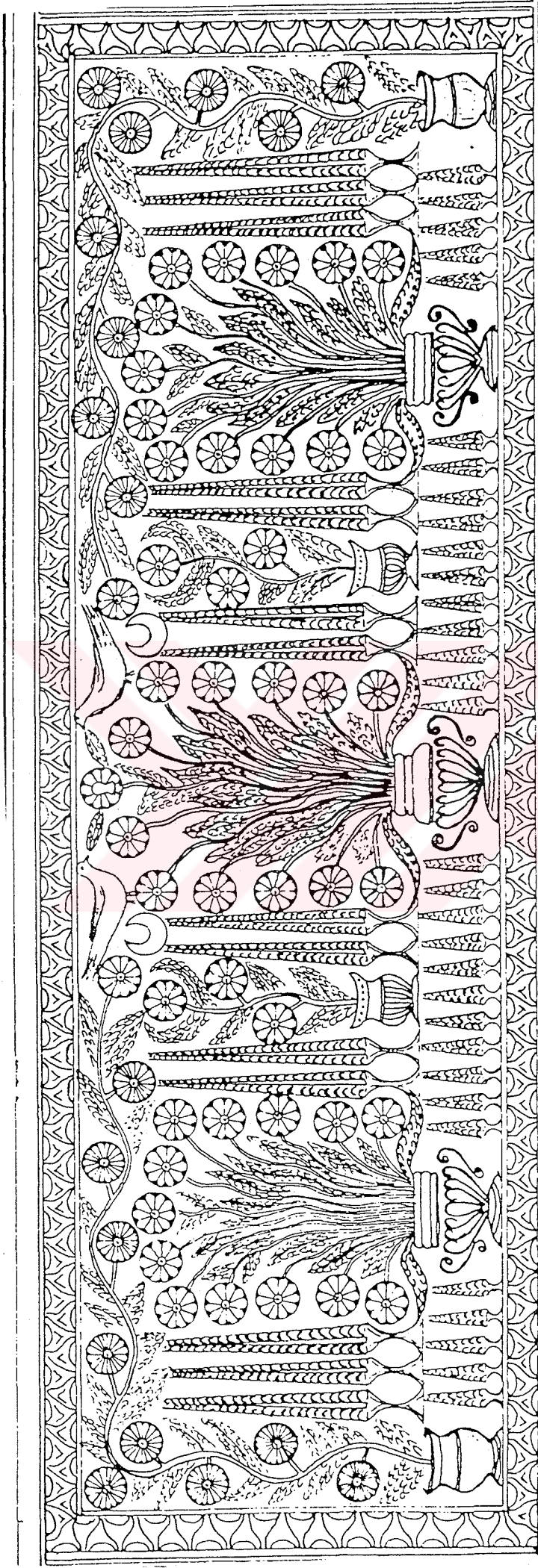
Resim No 121 : Manisa'nın Demirci yöresinde bulunmuş halı. Osmanlı Dönemi.
19.yüzyıl.

Resim No 122 : Kuşak örneği. Osmanlı Dönemi 19.yüzyıl.

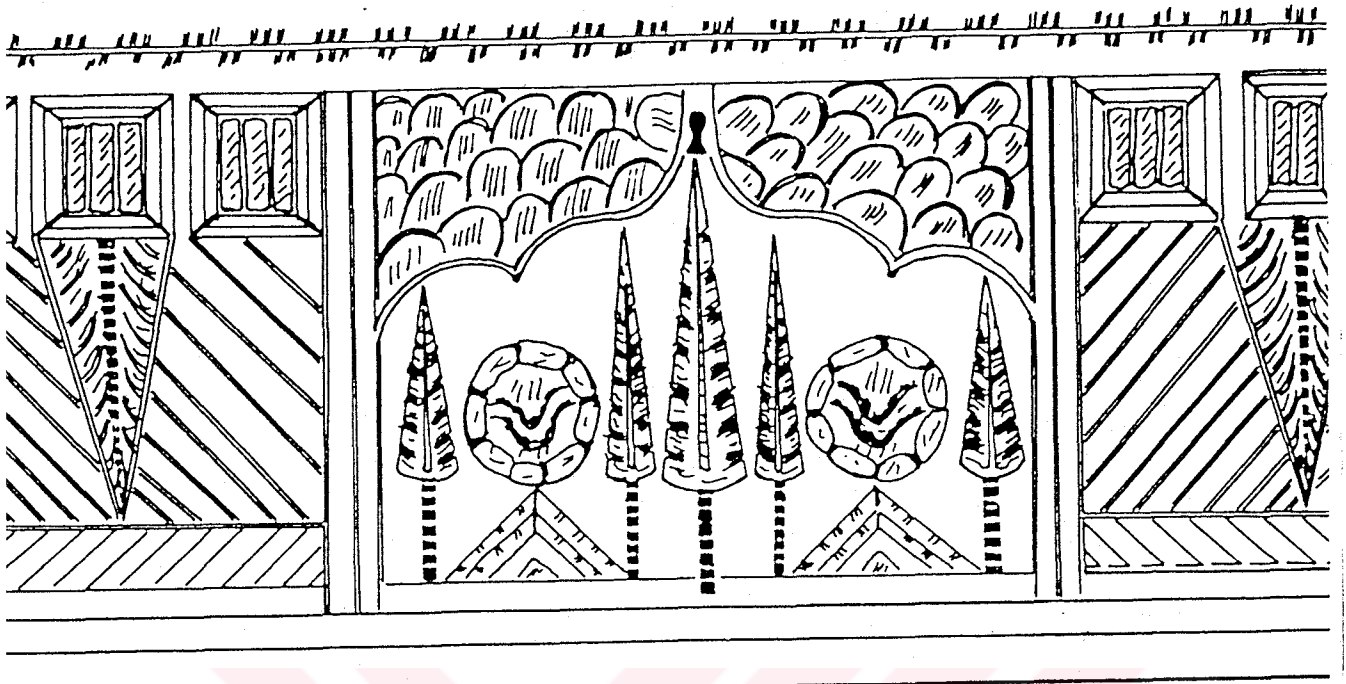

Resim No 123 : Başörtüsü. Osmanlı Dönemi 19.yüzyıl.

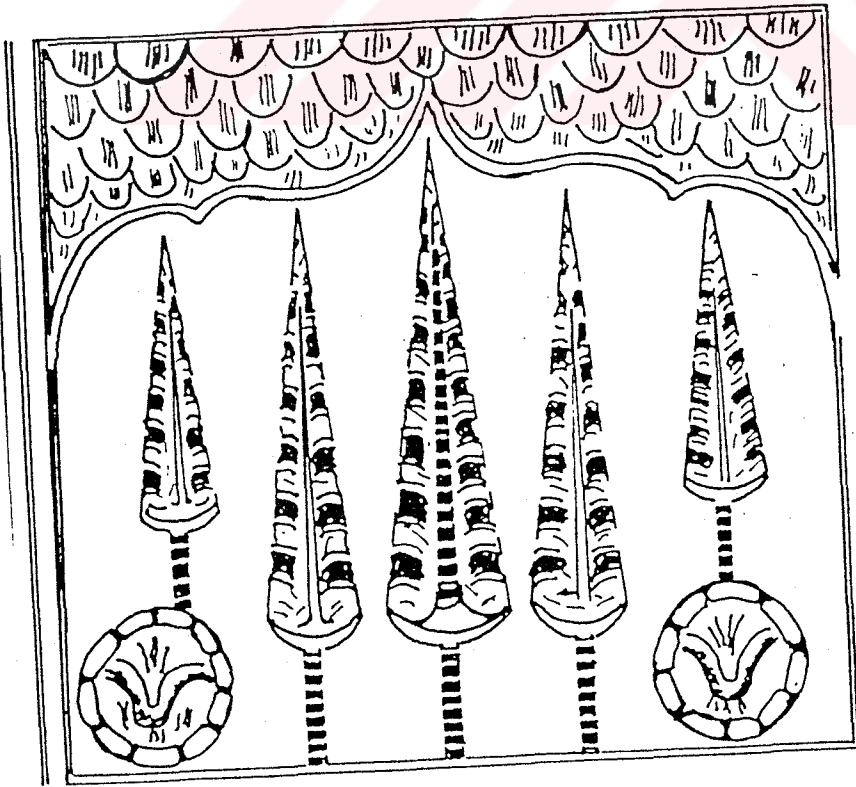

Çizim No 21 : Ahşap çeyiz sandığı (kuşlu sandık). Osmanlı Dönemi 18.yüzyıl. Tire

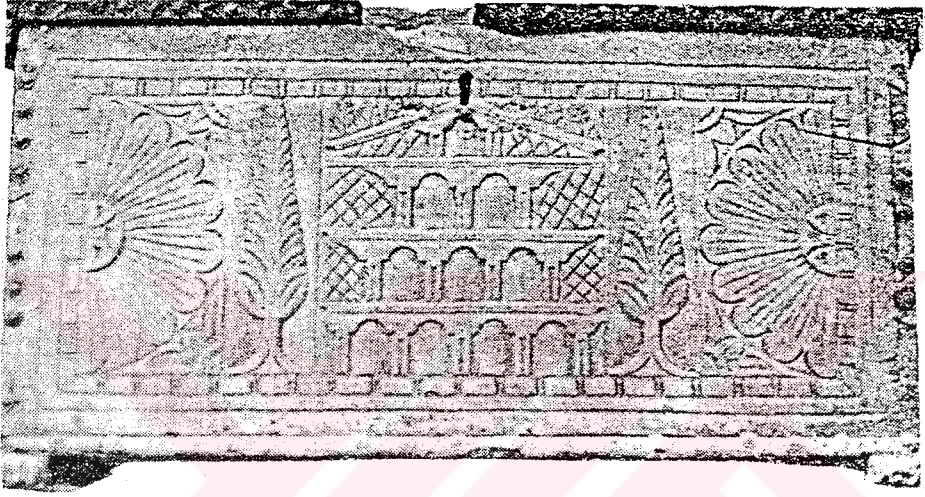
Müzesi'nde 350 numaralı envantere kayıtlı.

Çizim No 22 : Ahşap çeyiz sandığı (servili sandık). 0,53 x 0,60 x 1,40 cm ebadında
Osmanlı Dönemi 19.yüzyıl Tire Müzesi 479 numaralı envantere
kayıtlı.

Çizim No 23 : Aynı sandıktan detay

Resim No 124 : Ahşap çeyiz sandığı (Konaklı Sandık). Osmanlı Dönemi. 19.yüzyıl olabilir. Tire Müzesinde yer alır.